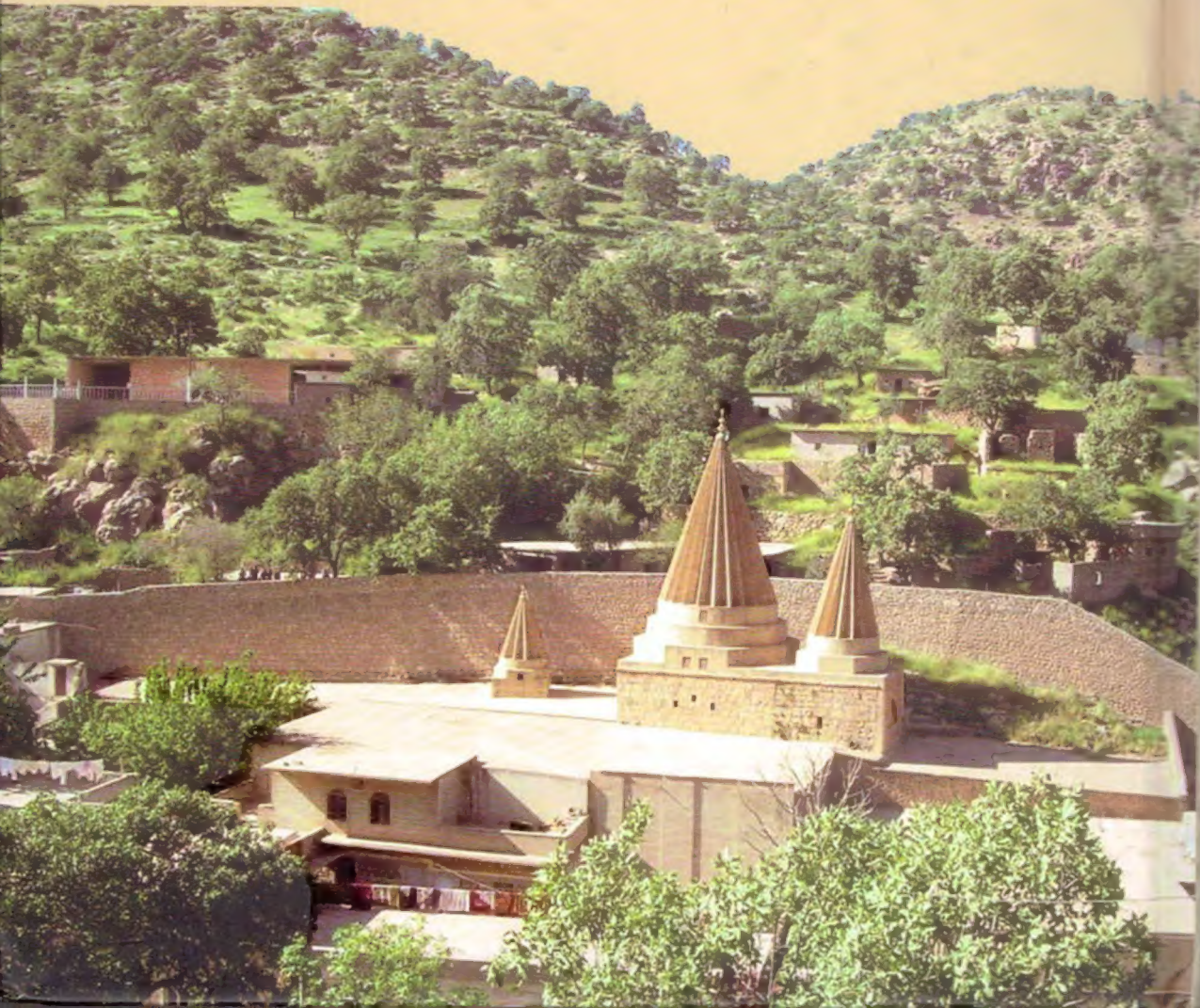

ثاينى ئىزىدى

ئىكۆلىنەۋەيەكە لەسەر «ثاينى ئىزىدى» ئەنجامدراۋە، پىشتى
بە پاشماۋەي نوسراۋ و قىسمى سەرزارى خەلك بەستۈۋە

نوسىنى: د. عبدالقادر مارونسى
ۋەرگىرانى: بورھان فائق فارس

منتدى إقرأ
www.igra.ahlamontada.com

ئايىنى ئىزىدى

لىكۆلىنەۋەيەكە لەسەر «ئايىنى ئىزىدى» ئەنجامدراۋە، پىشتى
بە پاشماۋەي نوسراۋ و قىسەي سەرزارى خەلك بەستۈۋە

ثایینی ئیزیدی

لیکولینه وهیه که له سهەر «ثایینی ئیزیدی» ته نجام دراوه، پشتی به
پاشماوهی نوسراو و قسهی سهرزاری خه لک به ستووه

نووسینی: د. عبدالقادر ماروئسی

وه رگی پانی: بورهان فائق فارس

دیزاین: ئومید محهمه د

سالی چاپ: ۲۰۱۹

تیراژ: ۳۰۰۰ دانه

نرخ: ۵۰۰۰ دینار

چاپ: چاپخانهی تاران

له بهر ئوه بهرینی گشتیی کتبخانه گان

ژماره ی سپاردنی (۱۳۰۶) ی سالی ۲۰۱۹ پندراوه

ئايىنى ئىزىدى

لىكۆلىنەۋەيەكە لەسەر «ئايىنى ئىزىدى» نەجامدراۋە، پىشتى
بە پاشماۋەي نوسراۋ و قىسەي سەرزارى خەلك بەستۈۋە

لە زاتكۆي تاران
كۆنلۈكى ئەدەب و زانستى مروققايەتى زمان و ئەدەبىياتى فارسى پىشكەشكراۋە

لىكۆلىنەۋە لە ئايىنى ئىزىدى
بە يىنى پاشماۋەي نوسراۋ و سەرزار

بە رىتمايى
دكتور ژالە ناموزگار

و راۋىژى
دكتور احمد تفضلى و دكتور اسماعيل حاكىمى

نوسىنى: د. عبدالقادر مارونسى
ۋەرگىرانى: بورهان هائق فارس

پښت

- ژياننامه ی «دکتور عبدالقادر مارونسی» له چهند دیرنکدا..... ۹
- پیشه کی..... ۱۱
- بهشی یه که م..... ۱۷ - ۹۴
- بابه تی ناوی ئیزیدیه کان..... ۱۷
- میژووکهی ئیزدیان:..... ۲۹
- جعدی کوری درهم:..... ۲۹
- مهیمونی کوری دیسان:..... ۳۲
- خوړم دینان و بابه کی خوړم دین:..... ۳۳
- حەللەج:..... ۳۸
- نصری قشوری:..... ۵۱
- شینخ عدی کوپی مسافر «شینخادی»:..... ۵۳
- ابو بکر زهميله ساز (زه‌میلەچن):..... ۶۱
- شه‌مسی ته‌بریزی (شینشه‌مس):..... ۶۱
- شینخ حسن کوری عوده‌ی دووهم:..... ۶۹
- سجادی (سراج الدین):..... ۷۵
- فخرالدین عیراقی:..... ۷۶
- شیروانشاکان:..... ۷۹
- میرانی جزیره:..... ۸۳
- میرانی کلیسی:..... ۸۴
- ئه‌ماره‌تی سوران:..... ۸۴
- میرانی مه‌حمودی:..... ۸۴

- ٨٧.....ئەمارەتی دەنبەلی:.....
- ٩٠.....کوردانی دەرسیم:.....
- ٩٠.....شەری نیوان ئیزدین میرزای داسنی و هیژی قزلباش لە بەغداد:.....
- ٩١.....رووداوێکانی سالی ١١٢٧ کۆچی:.....
- ٩٢.....هێرشى میرى رهواندز بۆسەر ئیزدیانی شیخان:.....
- ٩٢.....کردنەوێ خۆیندنگەى زۆرهملێ ئیسلامی لە مهزارى «شیخ عودهى»دا:.....
- ٩٣.....راپهرینی ئیزدیهکان دژی پاشای عێراق:.....
- ٩٥ - ١٢٦.....بەشی دووهم.**
- ٩٥.....بـیروباوهرى ئیزدیهکان:.....
- ١٠١.....باوهرى ئیزدیهکان دهربارهى خودا:.....
- ١٠١.....باوهرى ئیزدیهکان به ههوت فریشته:.....
- ١٠٩.....ئیزدیهکان و باوهریان دهربارهى ئەفراندن:.....
- ١١٧.....باوهرى ئیزدیان دهربارهى شویتگرهوه و دۆنادۆن:.....
- ١٢٠.....باوهرى ئیزدیهکان سهبارهت به مردن:.....
- ١٢٧ - ١٦٠.....بەشی سێههم.**
- ١٢٧.....میر:.....
- ١٢٩.....بابا شیخ:.....
- ١٣٠.....شیخ:.....
- ١٣٢.....پـیر:.....
- ١٣٣.....فهقیر:.....
- ١٣٤.....قهوال(بیژەر):.....
- ١٣٦.....کۆچهک:.....
- ١٣٧.....مورید:.....

خوداپه‌رستی و بۆنه ئاینیه‌کان له ئاینی ئیزیدا.....	۱۳۹
نویژ:.....	۱۳۹
نویژی ئیزدی:.....	۱۴۰
پاران‌ه‌وی خۆر ئاوابوون:.....	۱۴۲
رۆژوگرتن:.....	۱۴۸
زه‌کات:.....	۱۴۹
ته‌واف(سه‌ردان):.....	۱۵۰
سه‌ماع:.....	۱۵۵
به‌شی چواره‌م:.....	۱۶۱ - ۲۰۴
هه‌ندیک له داب و نه‌ریتی ئیزدیه‌کان:.....	۱۶۱
هاوسه‌رگیری:.....	۱۶۱
گێڕانی تاوسه‌کان به‌ شارو گونده‌کانی ئیزدیاند:.....	۱۶۷
به‌ریکردنی مردو و پیچانه‌وه و ناشتنی :.....	۱۶۹
بۆنه‌ی خه‌ته‌نه‌کردن:.....	۱۸۰
پیشه‌گه‌ری، جل و به‌رگ و خۆراک:.....	۱۸۴
پشتوین به‌ستن (گه‌ستی به‌ستن).....	۱۸۶
جه‌ژنی ئیزدیه‌کان:.....	۱۸۷
چه‌ژنه‌کانی سه‌ری سال:.....	۱۸۷
جه‌ژنی چله‌ی هاوین:.....	۱۹۱
جه‌ژنی قوربان:.....	۱۹۲
جه‌ژنی ئیزه‌د:.....	۱۹۴
جه‌ژنی بلندی:.....	۱۹۴
جه‌ژنی ناوک:.....	۱۹۵
جه‌ژنی چله‌ی زستان:.....	۱۹۶

- ۱۹۶.....جه ژنی خدرئه لياس (خضر الياس):
- ۱۹۷.....جه ژنی ئه حيا:
- ۱۹۸.....جه ژنی جه مايي:
- ۱۹۹.....پهري سوارکردن:
- ۲۰۲.....قه پاغ:
- ۲۰۳.....دانانی بهر شبایکی شیخادی (تهختی شیخادی):
- ۲۰۴.....خوانی چل میرا:
- ۲۰۷.....سه رچاوه کانی ئه م کتیه:

ژياننامه‌ی "دکتور عبدالقادر ماروڼسی" له‌چهند دیریکدا:-

عبدالقادر کوری "مه‌لا حسین ماروڼسی" ه، له سالی ۱۹۵۲ زاینی له گوندی قابوسی شه‌نگال له دایک بووه، به‌بنه‌چه‌خه‌لکی ناوچه‌ی "وان" ی کوردستانی باکورن و هاتونه‌ته ناوچه‌ی دهوک و له گوندی "قابوسی" و پاشان له "گورا" گیرساونه‌ته وه. "مه‌لا حسین" سهره‌رای نه‌وه‌ی زانایه‌کی ثاینی بووه که سایه‌تیه‌کی نیستمان په‌روه‌ریش بووه و له‌حه‌فتاکانی سده‌ی رابوردودا رۆلکیکی باشی له‌خه‌باتی نه‌ینی دژی ده‌سه‌لانی نه‌وسادا هه‌بووه. برازاکه‌شی به‌ناوی "حسین کوردی" له‌که‌سه‌ دیاره‌کانی نه‌و سهرده‌مه‌ بووه.

دواي نه‌وه‌ی دوژمن ناچاری ده‌که‌ن "مه‌لا حسین" په‌یوه‌ندی به‌هیزنی شورشگری کورده‌وه ده‌کات و ماله‌که‌ی ده‌باته "زاخو" و هیزکی سهریازی بۆ ریکده‌خن و له "نارمشتی" ناوچه‌ی "زاخو" باره‌گای هیزه‌که‌ی ده‌کاته‌وه. عبدالقادی کورپی سالی ۱۹۷۳ له "زاخو" ناماده‌یی ته‌واو ده‌کات، سالی ۱۹۷۵ که شورشی کوردستان تووشی شکست ده‌بیټ، ناواره‌ی "نیران" ده‌بن وسالی ۱۹۷۷ له "کولیزی نادابی زانکوی تاران" وهرده‌گیریت وسالی ۱۹۸۴ بروانامه‌ی به‌کالوریوس له "زمان و نه‌ده‌بی عهره‌بی" دا به‌ده‌ست ده‌هیتیت و له‌شاری "که‌ره‌ج" ی نیران به‌ماموستا داده‌مه‌زیت، سالی ۱۹۹۲ له "زانکوی تاران" بروانامه‌ی ماجستیر له "زمان و ویژه‌ی فارسی" دا وهرده‌گیریت. سالی ۱۹۹۴ له هه‌مان زانکو بروانامه‌ی "دکتورا" ش به‌ده‌ست ده‌هیتیت. نامه‌ی دکتوراکه‌ی به‌ناوی "لیکولینه‌وه‌یه‌ک له‌باره‌ی ئیزدیه‌کان به‌پیتی ده‌قه‌ ثاینیه‌کان" (ئیزدیه‌کان له‌ده‌قه‌ ثاینیه‌کانیانه‌وه) ده‌نوسیت. سالی ۱۹۹۵ له ئوسترالیا چهند کۆپیک ده‌ریاره‌ی "میژوی کورد و ثاینی ئیزدی" ده‌گیریت. دکتور عبدالقادر له‌سهر ریچکه‌ی بنه‌ماله‌ به‌خشنده‌که‌ی بوو، میلله‌ته‌که‌ی خوی خوش ده‌ویست، که‌سایه‌تیه‌کی هیمن و له‌سهر خوو به‌ریز بوو. به‌و توانا زانسته‌ی هه‌یبوو به‌رگری له‌گه‌له‌که‌ی ده‌کرد، نمونه‌ی مرقفی راستگوو ده‌ستپاک و روشنبر بوو، نامه‌ی دکتوراکه‌ی که ده‌ریاره‌ی ثاینی ئیزدی و میژوی کورده زۆر بیلايه‌نانه و ده‌ستپاکانه نووسیوه‌تی.

له ۲۰۰۰/۹/۳ دا له دهوک چاپیکه‌وتنیکي له‌گه‌ل گوشاری "لالش" نه‌نجامداوه باسی قولایی میژوی کورد و ثاینی ئیزدی ده‌کات، جه‌خت له‌وه‌ ده‌کات که:

۱. ههركهس بیه‌وێت به قوولێ ده‌رباره‌ی ئیزدیه‌كان بزانێت، ده‌بی‌ت له‌ می‌ژووی ئێرانی و هیندیه‌كانه‌وه به‌دووداچوونیان بۆ بکات.
۲. جه‌ختی له‌ خاڵێکی گ‌رنگ کردۆته‌وه که‌له سه‌رده‌می خه‌لافه‌تی "عومه‌ری کو‌ری خه‌تتاب" دا به‌چاوی "ئه‌هلی کتاب" سه‌یری ئیزدیه‌كان کراوه و هه‌مان حسابی کریستیان و جوه‌کانیان بۆ کراوه.
۳. دلنایای داوه که‌ ناینی "مه‌زدیسینا" که‌ به‌ر له‌ هاتنی ئاینه ئاسمانیه‌كان ناینی باوی "ئێران" بووه هه‌مان ناینی "ئیزدیه".
- له‌ وه‌لامی پرسیارێکدا ده‌لێت: ئه‌گه‌ر له‌ ناینی ئیزدی تی‌بگه‌ین گ‌شت لایه‌نه‌کانی پێش ئیسلامی کورد تی‌ده‌گه‌ین.
۴. ئاماژه‌ی به‌ دوو ده‌سته له‌ نووسه‌رانی می‌ژووی ئیزدیه‌كان داوه:
- أ- ده‌سته‌ی یه‌که‌م که‌ ده‌مارگیری نه‌ته‌وه‌یی و ناینی به‌سه‌ریاندا زāl بووه.
- ب- ده‌سته‌ی دوهم که‌ به‌راستگویی و ده‌ستپاکی نووسیویانه، له‌وانه "جو‌رج حبیب" ه که‌ نوسراویکی ده‌رباره‌ی ئیزدیه‌كان نووسیوه به‌ناوی "ئیزدیه‌كان پاشماوه‌ی ناینی ره‌سه‌ن" به‌لام وه‌زاره‌تی رۆشنی‌ری و راگه‌یاندنی ئه‌وسای عی‌راق نه‌یانهیشتوه، ناچار ناو‌نیشانه‌که‌ی گ‌وریوه بۆ "ئیزدیه‌كان پاشماوه‌ی ناینی کۆن" ئه‌وسا چاپی کردوه، نوسینه‌که‌ی بابته‌ی و راستگۆیانه‌یه.
- له‌به‌ر گ‌رنگی بابته‌که‌ و په‌یوه‌ندی گ‌رنگی نێوان می‌ژووی کوردو ناینی ئیزدی و هاوسۆزیم بۆ په‌نجی ئه‌م مرقفه‌ دلسۆزه هانام بۆ "مامۆستا بورهان" برد ئه‌م نوسراوه به‌ نرخه‌ی گه‌له‌که‌مان که‌ به‌زمانی فارسی بوو به‌بێ چاپکردن به‌بێ ناز که‌وتبوو بۆ زمانی کوردی وه‌ربگ‌ێرێت، چونکه‌ خه‌رمانێکه‌ له‌ ده‌قی ناینی ئیزدی و به‌لگه‌ی می‌ژوویی میلیه‌ته‌که‌مان و هیوادارم بۆ زمانی "عه‌ره‌بی" یش وه‌ربگ‌ێرێت و بی‌تته سه‌رچاوه‌یه‌کی به‌که‌ك بۆ لیکۆله‌ران و خوێنه‌ران و ده‌لاقه‌یه‌کی گه‌وره‌ی زانیاری ده‌رباره‌ی می‌ژووی کورد و ناینی ئیزدی بکاته‌وه و به‌رچا‌ورونیه‌ك ده‌بی‌ت و کتێبخانه‌كان ده‌وله‌مه‌ند ده‌کات.

دانه‌ور

قاسم ئوسمان رفو

سل—یمانی/ ۲۰۱۸

پېښه کی

((خه لکینه ئېمه، ئيوه مان له نير و می دروستکردووه، گهل و تيره مان لی پېکھيتانوان
هه تا يه کتری بناسن و به خشنده ترينتان له لای خوداوهند خوداپه رسترتانه.)) ۱ سوره
حجرات ایه ۱۳

له لای يه زدانی مه زن ته نها خوداپه رستی به هه ند ده گیریت. جگه له
خوداپه رستی گشت ناجوریه کان نادیده ده گیریت، هه موو مروفتیکیش به
خوداپه رستیه که ی هه لده سه گیتريت، که واته له م دنیا یه دا و له لای ئیمه ی مروفتیش
پیوانه ی مروفته کان خوداپه رستیه، نه ژاد و زمان و خاوه ندریتی نرخیکی نابیت،
به لام بۆ نه وه ی خو پاریزان ده رکه ون و هوکاری ناکوکیه کان نه مین، پیویسته يه کتر
بناسن، چونکه ناسین يه کیک له گرنگترین پېداویسته کانی پېکه وه ژيان و ناشتی خوازیه.
نه گه ر کومه لانی خه لک هه ل بۆ يه کتری بره خسینن يه کتر بناسن وله ناکوکیه کانی خو یان
و گهلانی دیکه چاوبېوشن و به پیتی نه و ده قه ی سهره وه کاریکه ن، ژوریک له و گرفتاری و
ململانیه ی مروفتی ده یه می کوتای سهره ی بیسته م که په له قازینی تیدا ده که ن و
سهرگه ردانن چاره سهره بن و نه م سهرزه مینه به جوړیکی تر ده بیت، که چی له جیگه ی
نه وه ی گهلانی سهرزه وی خه ریکی ناسینی يه کدی بن و ده ست له نیو دهستی يه کدی
بنین، به هو ی نه و گومان و خانه گومانیه ی به رامبه ر يه کتر هه یانه، هه ولده دن ته وای
مروفتیه تی دوو چاری به دبختی و چاره ره شی بکه ن.

په یره وانی ئایینی (ئیزیدی) وه کو کومه له یه کی پچووکي مروفتیه تی له بهر نه وه ی به
باشی نه ناسراون، به دریژای نه و میژووه تاریکه ی هه یانبووه، له لایه ن سیاسه تزان و
به رزه و هند خوازان هه تومه تی جوړاو جوړیان بۆ هه لبه ستراره، جاریک به بیانوی
خرابه کاری و سهرده می به ناوی (أباضیه و باطنیه) و ماوه یه که به ناوی شه یتان په رستی و
روژگاریکیش به ناوی دوزمنانی ئالی به یته وه توشی ده ستریزیی و مالویرانی بوونه ته وه و
ژوربه ی نه ندامانی نه م کومه لگه یه یان کوژداون یان ئاواره و دهر به دهر بوون و ناچارکراون
له بهرگیکی دیکه دا خو یان بپاریزن.

ئەم تۆمەتانە لەلایەن كەسانىڭ يان چەند دەستەيەكەو ھەلدەبەستىران و خەلگى
بېئىڭاڭيان لى ھاندەدان و ئاشكراشە بۆ مەبەست و سودى دىيائى خۇيانە ئە كارەيان
كردوھ.

بە لىڭكۆلىنەو ھەم ئاينەو ناسىنى پەيرەوانى بۆ ھەر مەۋەلىكى رۆشنىر ئاشكرا دەبىت
ئەم ئاينە ھەمان شېۋەى ئاينەكانى دىكە لە سەردەمى خۇيدا بۆ خۇشى ژيانى كۆمەلگەى
مەۋەلىيەتى و بەرەو پېش چوونى مەۋە بووھ.

سەردەمىك كە گەلانى ئىران ئەم ئاينەيان ھەبووھ، بەپىي زانىيارەكان ئەم ئاينەيان لە
ئاينەكانى دىكە پى باشتەبووھ لە ھەمان كاتىشدا پەيرەوانى ئاينەكانى دىكەشيان لە
گىترانى بۆنەكانى خۇيان ئازادكردبوو، چونكە باوهرىيان وابوورىگەكانى گەيشتن بەراستى
تۆرن. لەگەل ئەوھشدا دەبىت ئەوھ بزانىن مەۋەلىيەتى لە پېشكەوئندايە و مەرجە
سەپاوەكان جۆرەجۆرن و يەزدانى مەزن ئاڭادارى گشت شتەكانە و بەپىي تېپەرىنى
رۆزگار و بۆ بەرچا ورونى مەۋەلىيەتى، پېغەمبەرانى خۇي بەزانىي نوپوھ دەنارد تا
خەلگى فېرېكەن و بەرەو قۇناغى بالاتريان بەرن، لەبەر ئەو پېسا ئاسمانيانە دژى يەكترى
نابن بەلگە تەواكەرى يەكدى دەبن و مەۋە بەرەو يەزدان دەبەن. باشترىن گەواھىش
بەردەوامى ئاينە كۆنەكان و پەيرەوانى ئەوانە.

بە پىي ئەم بەلگەنى لاي خوارەوھ دەستم بە ناساندنى (ئاينى ئىزدى) كرد:

۱. بەسەرىدىنى بېست سالى سەرەتاي ژيانم لە (شەنگال) كە يەككە لە سەنتەرە
گىرگەكانى ئىزدەيەكان و لە كۆلان و بازار و خويندندا لە گەلېان ھاۋزىيان بووم.

۲. پىكەوتى خويندەم لە ئىران لە بەشى (زمان و ئەدەبىياتى فارسى) دا و رووبەروو
بوونەوھم لەگەل تۆرىك لە بابەتە ھاۋپەشەكاندا، وەكو پۆشاك، زمان و ھەندىك لە
باوهرەكان، چونكە دەبىت بلىين بەبى ئاشنايى پىويست لە (زمان و ئەدەبىياتى فارسى)
دا ھەر جۆرە لىڭكۆلىنەوھەك لە ھەر بەشىكى فەرھەنگى (گەلى كورد) دا بىكرىت ناتەواو
دەبىت.

۳. زمان، زمانى دايكەم ھەمان ئەو زارەوھ (كرمانچ) يەى زمانى كوردىيە كە
(ئىزدى) ھەكان پىي دەدوین و قەول و بەيتەكانى پىدارىژراوھ، ئەم زارە يەككە لە كۆنترىن

زاره ئىترانىيەكانە، نوسەرى كورد (جەمال نەبەز) ئەم زارەى بە كرمانجى باكور ناوبردو و دەلەيت ئەم زارە (بۆتانى، جىزىرەيى (شارى جىزىرى ئىيىن عومەر)، ھەكارى، بادىنانى، ئاشىيتى و بايەزىدى) دەگرىتەو زارى جىزىرەى بەسەر ھەموو ئەم زارە ناوبراوانەدا زالە و جىگەى زمانى ئەدەبى گرەتەو، ناوبرا و زارى كرمانجى بە كۆنترىن زارى كوردى دادەنەت^۱. توفىق ۋەھبى بەو كوردانەى كە لە باكورى ئەم ھەتە ۋەھمىيە^۲ لە كرمانشەو دەستپەيدەكات و بە شارەكانى خانەقەين و قەشقەدا دەروات بە (دجلە) دەگاتەو و لەوێ بەرەو باكورى رۆژئاوا درێژدەبەتەو دادەنەش بە (كرمانج) ناويان دەبات. ھەرچەندە ئەم زارە بە تىپەرىنى رۆژگار دوچارى گۆران و لادان بوو بەلام پتر لە زارەكانى دىكە نىشانەكانى كۆنى خۆى پاراستوو، لە نىشانە گرنەكانى ئەوزارە بوونى (نۆرو مە) يە لە رستەدا پاشماوھى گەردانى ناوى تىدایە، جگە لەوھى كار بەپى بكارى كۆ بەشەوھى كۆ دەت لەگەڵ بەركارى (كۆ)ش كارى رابردو بەشەوھى (كۆ) دەت^۳ ھەرچەند بكار (تاك)ىش بىت، پاش گۆرانى صرفى و نحو، زارەكى و مەعنەوى كە بە تىپەرىبوونى رۆژگار لەم زارەدا رویداو بەلام ھىشتا لە زمانى فارسى باشترە، ئەمەش بەھى ئەو ھەوھە كە ئىزدەكان تەواوى زانىارىيە ئاينەكانى خۆيان لە قالىبى (سرود) دا بەم زارە دارشتوو و لەبەرى دەكەن و ئەو ھەوھە سىنە بە سىنە بەبى كەم و كورتى بۆ نەوھەكانى دواى خۆيانى دەگوێزنەو.

رەنگە ھەر بەھى ئەو ھەوھە بوو بىت كە (محمد تقى بەھار) بڵەيت:

زمان و ئادابى "گەلى كورد" يەكەك لە دىرەينترىن زمان و ئادابى ئىترانىيەكانە^۴ و لە نوسراوھ ئاشورىيەكاندا ناوھىتەنەك لە خەلكى "كردو" ھاتوو^۵.

۱- جەمال نەبەز: زمانى يەگرەتوى كوردى ل ۲۲-۲۳ بامەرك ئەلمان ۱۹۷۶.

۲- ئامەدى: صادق بەھادىن- رۆزمانى كوردى ل ۲۸.

۳- آموزگار، ژالە تفضلى احمد، زيان بەلوى، ادبيات و دستور آن ل ۶۶-۶۷.

۴- بەھار، محمد تقى، سبك شناسى، ب ۱، ل ۵.

۵- ھەمان سەرچاوە، ل ۶.

جۆرج حبیب نوسەری سەردەمی عەرەب لە پەرتووگە کەیدا ((الیزیدیە)) ناماژە ی بەو داوێ کە لە سەرزەمینێ (ئاشور) دا چەند مەزاریک هەیە، لەو مەزارانە دا چەند پەیکەری (ناپۆ) کە بەبروای حبیب، نێزە و خورشید ئەو پەیکەرانی تاشیون، شایەنی باسە ئەگەر بەراوردێک لە نێوان پەیکەرە پێرۆزەکانی نێو نێزیدیەکان و پەیکەرەکانی سەردەمی کۆنی ئێراندا بکەین جۆریک لە یەکجۆون لە هزرماندا پەیدا دەبێت^٦.

لە نەخشی شاهانی (هەخامەنشی) دا جانەوهری سەیر دروستکراو دەبینرێت کە بە "پیشانگای دیوان" ناسراوە^٧. گوایه لەو سەردەمە دا روداوێکی دیاریکراوی ئایینی و هەتا ئاینزاش روویداو، ئاینزای (هورمن) پەرسی لە لای (ئەشکانی) یەکان بە شیوە سەرەتاییەکی خۆی ماوەتەو، لە لای پارتيه‌کان دروستکردنی پەیکەر یان وێنە ی هورمز لە نێو پەرستگاگاندا پەری سەندووه، پاشاکانی ئەوان باوانی خۆیان دەپەرست، هەرئەمەش لە لای نێزیدیەکان دەبینرێت و پایە ی (شیخ شمس) و (شیخادی) باشتەین . نمونە ی ئەم قسەمانن^٨.

ئایینی نێزیدی لەگەڵ ئایینی زەردەشتی جیاوازیان هەیە ئەمە ی لای خوارەو هەندێک لەو جیاوازیانە:

١. زەردەشت و کورە چاوەروانکراوەکانی کە ناویان: (هوشیدەر، هوشیدەرما، سوشیانس) ه لە ئایینی زەردەشتی دا پێرۆزن^٩، بەلام لەنوسراو و بۆنە ئاینیەکانی ئێزێاندا ئەو ناوانە بۆنیان نیە.

٢. ئایینی زەردەشتی خەلکی بۆ ژیا نیشتەجێبوون و کاری کشتوکالی بانگەدات. کەچی هێشتا لەناو کوردەکان و بەتایبەتیش لە نێو نێزیدیەکاندا هۆزی کۆچەری هەن.

٦- مزدیسنا و تأید آن در ادبیات فارسی، ل ٢٠٥ و بیرینا و اقبال، تاریخ ایران

٧- هەمان سەرچاوه، ل ٦

٨- هەمان سەرچاوه، ل ٦

٩- تفضلی، احمد، ترجمه مینوی خرد، ل ٨٧ تهران ١٣٦٤

۳. پۆڭگرتن يەككە لە پايله كانی خواپهرستی ئىزىدىيانه، به لām لای زهرده شتىه كان رۆڭو به شتىك لە خواپهرستی نيه.

۴. ئىزىدىيه كان مردووه كانيان به خاك ده سپيڤن به لام زهرده شتىه كان مردووه كانيان ده رخواردى "دال" ده دهن، تهنه ئىسكه كانيان له تاقى تايبه تدا ده پاريزن^{۱۰}.

له سهرده مى ساسانيه كاندا ئاينى زهرده شتى ئاينى فهرمى ده ولتى ئيرانبووله گەل^{۱۱} نه وه شدا چه ند ئاينى ديكه ش هه بووله وانه: (مه پهرستى، مانه وى، مه زده كى).

دواى په يدا بوونى ئاينى ئىسلام، كه سايه تيه كان و خه لكانى خاوه نى نه و ئاينانه بو به رگرى و مانه وهى ئاينه كانيان له رۆڭئاوا و باكورى ئيران ده ستيان به راپه رين كرد، ئىستاش گرنگ ترينى نه و ناوچانه جىگه ي نيشته جى ئىزىدىيه كانن له رۆڭئاوا و باكورى رۆڭئاوا له سورىاي ئىستادان، نه و ناوچانه ش برىتين له:

ئىراقى ئىستا: شارى شه نگال، ته له عفر، موصل، مه رگه (شىخان)، باشورى قه زاي سيميل له پاريزگاي ده وک، ده وک خوى و باشورى رۆڭئاواي زاخو.

سوريا: له قه زاي دىركى، قاميشلى، ده وروبه رى حه له ب و شوينه كانى ديكه.
توركيا: له شارى جزير، ميڤدين، دياريه كر، ئورفا و شوينه كانى ديكه.
مه روه ها له تغليس، گورجستان (جورجيا)، نه رمه نستان، كۆمارى نه زه رييجان^{۱۲}.

ئىرانى ئىستا له ناوچه جياوازه كان وه كو گوندى (جه به رلو) نزيكى (ته برين) و له ناوچه كانى خوارتر^{۱۳} و له پاريزگاي كرمانشان و رهنكه له (دينه وه) يش هه بن.
له م سالانه ي دوايدا ولاتى (ئه لمان) ژماره يه كى زۆرى له ئىزىدىيه كان به تايبه تى ئىزىدىيه كانى توركيا په ناداوه، ئىستا له وى مه له بنديكى كلتورى تايبه ت به خويان هه يه.

۱۰- فرهنگ معين، زيرواژه ستورانز.

۱۱- پيرنيا و اقبال، تاريخ ايران ل ۲۵۸-۲۶۲

۱۲- آگينر و شيرين، اقوام مسلمان در اتحاد شوروى ل ۲۶۱

۱۳- ميراحمدى، مريم، دين و دولت و عصر صنوى ل ۵

شاينى باسە نوسەر لە كارەكەيدا ھەولێ داوھ پشت بەو سەرچاوانە بېستت كە ئىزىدەكان دەربارەى خۆيان نوسىويانە يان لە قەول و بەيت و ھۆنراوھەكانياندا ھاتوھ، تاوھكو بناغەيەك بەكاربھيئت، ئەوان لە نوسراوھەكانياندا خۆيان بە (ئىزىدى) نەك (يەزىدى) ناوېردوھ، نوسەريش لە بابەتى ناوڤا (ئىزىدى) داناوھ ھەرچەندە لە پەرتووكەكانى (دائرة المعارف) دا بە (يەزىدى) ھاتوھ.

ئەوھى جىگەى بېرھىنانەوھە نوسەر بە دوو كتيبى ئىزىدەكان جەلەوھ (جلوھ) كە دەربارە دىرىنى خودا، سيفەتەكانى ئەو، زانستى غەيب، وادە و وادەكارىەكانى خوداوھند، و (مصحف رەش) كە دەربارەى پاىەى ئىزىدەكانە، ھوكمەكانى ھەلال و ھەرام و خواپەرستى^{١٤} يە و الحسنى و ھەندىك لە نوسەرەكان باسيان كردوھ نە پشتيان پى بەستوھ و نە سەرنجى داوھ، چونكە ئىزىدەكان خۆشيان لە بوونى ئەو دوو پەرتووكە بەگومان^{١٥} و بە جۆرىك دەقەكانيان شىواو و ئالۆزاوھ لەوھ ناچىت پەيوھنديان بە ئاينزاوھ ھەبىت.

پەرتووكىكى زۆر دەربارەى ئاينى ئىزىدەكان ھەيە بەلام بەداخوھ زۆرەيان كۆپى يەكترن. لە لىكۆلىنەوھ بىيانىەكان (پروفيسۆر مار) لەھەموويان باشتر راستىەكانى نوسىوھ و لە ھەرەبەكانىش (جۆرج ھەبىب)، لە ئىترانىەكانىش (كەيخوسرەو ئەسفەنديار) لە پەرتوكى (دېستان مزاھب) دا باسى درىژى سەبارەت بە ئىزىدەكان نوسىوھ، لە كوردانى نا ئىزىدىش (توفىق وھبى) لىكۆلىنەوھى سەرنجراكىشى نوسىوھ، لە ئىزىدەكان كارى (پىر خدرى سلیمان) بە تايبەتى دوو پەرتووكى (ئىزدىياتى و گوندىياتى) جىگەى سەرنجن و زۆرەى پارانەوھ و قەولى ئىزىدەكانم لەم دوو پەرتوكە وركرتوھ.

عبدالقادر مارونسى

١٣٧٢ / ١٠ / ٢٥

١٤- اليزيديون ل ٥٢-٥٣

١٥- ئىزدىياتى ل ١٥٥-١٥٦

به‌شی یه‌که‌م بابه‌تی ناوی ئیزیدییه‌کان:

ئه‌گەر لیکۆلینه‌وه له باره‌ی ئاین و کۆمه‌له مه‌زه‌به‌یه‌کانه‌وه بکریت و ته‌نها پشت به ناوو ناوێشانیان ببه‌ستریت، بیر و باوه‌ر و نه‌ریت و کلتور و پاشماوه‌کانیان له‌به‌ر چاو نه‌گیریت کاریکی زۆر دژودار و نا به‌جی ده‌رده‌چیت. هه‌رنه‌مه‌ش بۆته هۆی ئه‌وه‌ی زۆربه‌ی ئه‌و لیکۆله‌رانه‌ی ده‌رباره‌ی ئیزیدییه‌ کۆنه‌کان وه‌کو عبدالکریم کوری محمد سه‌معانی (٥٦٢ کۆچی)^{١٦} له‌ نوسه‌ره نوێکانیش وه‌کو عبدالرزاق الحسینی، عباس العزاوی و روز لیسکو^{١٧} نوسیویانه سه‌رکه‌وتوونه‌بوون. شایه‌نی وتنه ده‌سه‌لاتدارانی وولات هێنده به‌سه‌ختی و دوژمنانه سه‌یری ئیزیدیکانیان کردووه ناچاربوون ئایین و زۆربه‌ی باوه‌ر و کلتور و رێوره‌سمه‌کان به‌ نه‌یانی به‌یڵینه‌وه، ئه‌مه‌ش هێنده‌ی دیکه کاری لیکۆله‌رانی دژوارترکردووه.

سه‌باره‌ت به‌ ناوه‌یتانی ئیزیدییه‌کان نمونه‌ی دیدی سی ده‌سته ده‌هێنینه‌وه:

١- ده‌سته‌ی موسلمانانی ده‌مارگیر یان عه‌ره‌ب:

عبدالقادری کوری طاهر به‌غدادی (٤٢٩ کۆچی) له‌ کتێبه‌که‌یدا (الفرق بین الفرق) ئیزیدییه‌کان به‌ په‌یره‌وانی یه‌زیدی کوری ئه‌نیسه‌ی خارجی (١٢٦ کۆچی) داناوه^{١٨}. ناوێراو خه‌لکی (به‌سه‌ره) بوو به‌لام ناچارکراوه له‌سه‌ره‌مه‌ینی (فارس) بژی، ئه‌و باوه‌ری به‌ ده‌سته‌ی (اباضیه‌) ی سه‌ربه (خه‌وارج) ه‌کان هه‌بووه، له‌سه‌ره‌وه‌ی که‌ده‌یووت خوداوه‌ند په‌یامبه‌ریک له‌ عه‌جه‌م ده‌نیریّت و په‌راویکی ئاسمانی بۆ داده‌به‌زینیّت و به‌پیتی

١٦- الحسینی، عبدالرزاق "الیزیدیون" ل ١٥، چاپی ده‌یه‌م - بغداد - ١٩٥٤

١٧- نیکتین، فاسیلی "کورد و کوردستان" وه‌رگیرانی محمد قاجی ل ٤٧٥

١٨- بغدادی عبدالقادر، الفرق بین الفرق ل ١٤٨-١٦٧ مصر ١٩٤٨ زاینی.

١٩- اباضیه: (په‌یره‌وانی عبدالله اباضی) ه‌ ناوێراو له‌ سه‌رده‌می ده‌وله‌تی مه‌یوانی کوری محمدی ئه‌مه‌ویدا خۆی ناشکرا کرد.

رینماییه‌کانی ئەو پەراوێ پەراوی (محمد) هەلەدەوێ شتیته‌وه بە‌مه‌ له‌ شوێنکه‌وتوانی
"محمد" دەرچوو...^{۲۰}

بە‌لام سه‌باره‌ت به‌ بنه‌چه‌ی (یه‌زیدی کوری معاویه) هیچی نه‌وتووێ. محمدی کوری
عبدالکریم شه‌هرستانی (۵۴۸ ه‌.ق) له‌ کتێبی (الملل و النحل)^{۲۱} دا له‌باره‌ی
"ئیزیدییه‌کان" ه‌وه‌ هه‌مان ووتنه‌کانی (بغدادی) دووباره‌ کردۆته‌وه‌ شتیکی دیکه‌ی
سه‌رنه‌خستووێ.

بە‌لام عبدالکریم کوری محمد سمعانی که‌ (۱۴) سال دوا‌ی شه‌هرستانی کۆچی دوا‌ی
کردووێ دەرباره‌ی ئیزیدییه‌کان شتی تازه‌ی ووتووێ، ده‌لی: ((له‌ عێراق له‌ کێوه‌کانی
حه‌لوان^{۲۲} و ده‌وروپه‌ری به‌دیداری کۆمه‌لیک له‌ یه‌زیدییه‌کان گه‌یشتم، وایان نیشاندە‌دا
خواپه‌رستی ده‌که‌ن، گلێان ده‌خوارد به‌ ده‌گه‌من تیکه‌لی خه‌لک ده‌بوون و باوه‌ریان به‌
پیشه‌وايه‌تی (یه‌زیدی کوری معاویه) هه‌بوو، ئه‌ویان به‌ راست ده‌زانی، له‌ مزگه‌وتی (المرح)
یش ده‌سته‌یه‌کیانم بینی بیستم که‌ ئه‌دیپ (حسن کوری بندوقی) که‌ پیاوێکی
به‌ریز و گه‌رۆک بوو چوو بۆ سنجار (شه‌نگال) له‌یه‌کێک له‌ په‌رستگا‌کانی ئه‌واندا، یه‌زیدییه‌ک
پوانینی ئه‌وی دەرباره‌ی (یزید) پرسى بوو، بروجردی ووتبوی: دەرباره‌ی که‌سێک که‌
خوداوه‌ند له‌چه‌ند جێگه‌ی "قورئان" دا ناوی ئه‌وی بردبێت چی بێم؟ بۆ نمونه‌ هاتووێ
که‌ " (یزید فی الخلق ما یشاء)"، و ((یزید الله الذین اهتدوا هدی)) ناوبراو ووتی که‌وام ووت
قور پێشوازیان لیکردم، خواردمه‌نی زۆریان دامی^{۲۳}.

ئه‌وه‌ی دەرباره‌ی حسن کوری بندوقی باسکرا ئه‌گه‌ر راست بێت بێ ئاگایی
ئە‌و کۆمه‌له‌ له‌ "قورئان" و زانیاری دەرباره‌ی ئیسلام ده‌رده‌خات، له‌ کاتێکدا که‌ یه‌زید

۲۰- الملل و النحل، شه‌هرستانی ل ۱۲۱.

۲۱- هه‌مان سه‌رچاوه‌.

۲۲- هه‌لوان له‌ ده‌وره‌ی ئیسلامدا گشت شاره‌کانی (خانه‌قین)، قه‌سری شیرین و سه‌رپێل زه‌هاوی ده‌گرتوه‌،

(ر.ک) دراست کردیه فی بلاد سوپارتو، جمال رشید، ل ۱۲.

۲۳- سمعانی، عبدالکریم عبدالکریم بن محمد، الانساب، ل ۶۳۹.

خۆی به جیشینی په یامبه‌ری خودا و سه‌ربه و ئاینه ده‌زانی. نه‌سمه‌عانی به‌دوو به‌لگه ئیزیدییه‌کان بۆسه‌ر (یه‌زیدی کوری مه‌عاویه) ده‌باته‌وه: -

۱- هه‌رچه‌نده به‌هه‌له له‌باتی ئیزیدی (یه‌زیدی) یان بیده‌لێت و بۆسه‌ر (یه‌زید) و کام (یه‌زید) یان ده‌یاته‌وه.

سه‌معانی پینچ سال دوا‌ی عوده‌ی کوری موسافیر (۵۵۷ گۆچی) مردوه^{۲۴} و هاوسه‌رده‌می ناوبراویوه (دواتر به‌دریژی باسی ده‌که‌ین) له‌ بنچه‌دا بۆ سه‌ر ئه‌مه‌ویه‌کان ده‌گه‌ریته‌وه له‌ گه‌لی (لالش) له‌ نێو ئیزیدییه‌کاندا ژیاوه زانیاری هه‌بووه زۆریه‌ی ئه‌و نوسه‌رانه‌ی پاش (سه‌معانی) له‌سه‌ر ئیزیدییه‌کان نوسیویه‌، به‌تایبه‌تی نوسه‌رانی عه‌ره‌بی زمانی سه‌رده‌م، ئه‌م دیده‌ی (سه‌معانی) یان دووباره‌ کردۆته‌وه، بۆنمونه: به‌بروای (عباس العزاوی) نوسه‌ری په‌راوی (تاریخ الیزیدی)، ئیزیدییه‌کان موسلمانانی خواپه‌رستن و بروایان به‌ پیشه‌وایه‌تی (یه‌زید) هه‌یه^{۲۵}، هه‌روه‌ها ناوبراو له‌و بروایه‌دا به‌هۆی لێکچۆنی چهند پیتی (یه‌زید) له‌گه‌ل (یه‌زدان) دا دروست بووه‌ فورلانی له‌ په‌راوی (Religious texts of the Yazidi) ئه‌وانی به‌ مه‌جوسی زانیوه، به‌لام ناشکرایه (عزاوی) خۆشی به‌هۆی ئه‌و لێکچۆنه‌وه توشی ئه‌و هه‌له‌یه‌ بوه‌ته‌وه، ئیستا دابنێن ئه‌م ناوه‌ی که‌ به‌ریز عه‌زاوی ئیزیدییه‌کانی بۆسه‌ر (یزید) پێبردۆته‌وه راستیش بی‌ت، ئه‌ی ده‌رباره‌ ناوه‌کانی وه‌کو (مێرگان) که‌ یه‌کێک له‌ ناوچه‌ گه‌وره‌کانی "شه‌نگال" ه‌ یان "بادینان" که‌ ناوی ناوچه‌یه‌که‌ له‌ دوری (۷۰ کلم) ی ناوچه‌ی جیشینی (عزاوی) خۆی و جیگه‌ی گه‌رمیان و کوێستانی هۆزه‌ کورده‌کانه‌ و له‌وانه‌ ئیزیدییه‌کانیش، ئه‌ی ده‌رباره‌ی زۆریه‌ی وشه‌کانی زمانه‌که‌ یان چی ده‌لێت؟

"عبدالرزاق الحسنی" یش له‌ په‌رتووکی ((الیزیدیون)) دا ئه‌و هۆزه‌ی بۆ (یزیدی کوری معاویه) بردۆته‌وه، سوڕیشه‌ له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی بناغه‌ی باوه‌ری ئه‌وان (مه‌جوسی) بی‌ت،

۲۴- ابن الاثیر، الكامل فی التاريخ، به‌رگی ۱۱، ل ۲۸۹، بیروت، ۱۹۷۹.

۲۵- العزاوی، عباس، تاریخ الیزیدی و اصل عقیدتهم، ل ۹، بغداد

بهلام دهلیت: بههوی ئهوهی زیاد له پێویست باوهریان به چاکی (یزیدی کوری معاویه)
 بووه بهم ناوه ناوهران^{۲۶}. بهلام هیچ باسی په یوهندی (مجوسی) و (یزیدی) نه کردووه.
 بهشی کۆتایی دیدی (الحسنی) پشتی بهووتهکانی (سمعانی و احمد تیمور پاشا)
 بهستووه، احمد تیمور پاشا لهو باوهره دایه پیش سه دهی شه شه می کۆچی هیچ
 کۆمه لێک بهو ناوه وه نه بوون، کاتێک که (عدی کوری مسافر) چووه ناویانه وه
 به خواپهرستی و چاکی ناسرابوو، کۆمه لێک له کورده کان بوونه موری دی و پهیره ویا نکرد.
 ئه و ته ریه ی (عدویه) ی دامه زراند و ئه م کۆمه له به (عدویه) ناویان کرد. بهلام
 سه رده می گۆرینی (عدویه) به (یزیدی) دیارینه، له وانه یه له چه رخی کۆتایدا
 ده رکه وتبێت^{۲۷}. ئه وه ی هه تا ئیتره رو نکرایه وه نزیکه ی پوخته ی دیدو بۆچوونی نوسه رانی
 عه ره ب و عه ره بی نوسانه که ده رباره ی ئیزیدی هه کان نوسیویانه. ئیستا با بزانی ن دید و
 بۆچوونی نوسه رانی رۆژ ناوا و رۆژه لاتناسان چیه؟ مینورسکی له کتییی (کورد) دا
 نوسیوه تی "یه زیدی ناوی میلی کۆمه له ی یه زیدی هه کانه، ئاشکرا شه ئه م ناوه له وشه ی
 (ئیزه د) ی ئیرانی کۆنه وه که واتای (خودا) یه هاتووه.....^{۲۸} رۆژ لاسکو دامه زرتنه ری
 ئه م. ئایه به (عدی کوری مسافر) ده زانی ت و ده لیت ئه وان له به نه رته ی ئاینی ئیسلام
 لایاندا وه.^{۲۹} به بپوای پرۆفیسۆر مار، ئاینی ئیزیدی ئاینی کۆنی کۆردانه پیش ئه وه ی
 موسلمان بن پهیره و ی ئه و ئاینه یان کردووه.^{۳۰} نیکیتین هه رگیز ئیزیدی هه کانی به موسلمان
 دانه ناوه و دیدی (پرۆفیسۆر مار) ی ده رباره ی ئه وان لا په سه نده^{۳۱} فورلانی ده لیت ئه م
 ناوه سیفه تی مێنیه ی یزیدی که ناویکی رۆژ ئاساییه له نیو عه ره به کاندا، لیکدرا وه

۲۶- الحسنی، عبدالرزاق، الیزیدیون ل ۲۰

۲۷- به وه رگرتن له: الحسنی، الیزیدیون ل ۱۴

۲۸- مینورسکی، کورد وه رگرتانی حه مه سعید ل ۱۱۲ بغداد ۱۹۸۴

۲۹- به وه رگرتن لی: نیکیتین، کوردو کوردستان ل ۴۷۱

۳۰- هه مان سه رچاوه ل ۴۷۲

۳۱- هه مان سه رچاوه ل ۴۷۲

ناوی (یزیدیه) تا ئەندازەیهك لهوهوه سه‌ریه‌لداوه. كه ئەم كۆمه‌له به‌هۆی (یزید)هوه په‌یدا‌بوو، كه هه‌ندێك له‌نوسه‌ران به (یزیدی كۆری معاویه)ی ئەمه‌وی ده‌زانن.

له ^{٣٢} Encgc Oiopidia Beitenica هاتوه كه له‌وانه‌یه ئەم ئاینه له ئاینی مه‌سیحیه وه هاتبێت به‌لام پێكهاته‌كانی له ئیسلام و مه‌زه‌به‌ رۆژه‌لاتیه‌كانه‌وه وه‌رگرتبێت، به‌لام سه‌باره‌ت به‌ناوی ئاینه‌كه هه‌چی نه‌وتوه. ئەنسكلوپیدیای ئەمريكا ئاینی ئیزیدی به‌یه‌كێك له ئاینه‌ كۆنه‌كان داناهه‌ و له‌باره‌ی (یزید)هوه هه‌چی نه‌وتوه ^{٣٣}. له‌ راگه‌یانراوی "كۆمسیونی كۆمه‌له‌ی گه‌لان" دا كه‌ دوا‌ی جه‌نگی جیهانی یه‌كه‌م بۆ كوردستانی عێراق هاتوه‌، كورده ئیزیدییه‌كانی به (كوردانی زه‌رده‌شتی) ناو بردوه ^{٣٤}.

له دیدگای رۆژه‌لا‌ت‌ناسانه‌وه به‌و ئەنجامه ده‌گه‌ین كه جگه له (رۆژ‌لسكو) هه‌چیان ئەم ئاینه‌یان بۆ (یزیدی كۆری معاویه) نه‌گه‌راوه‌ته و ره‌نگه ئەمه‌ش له‌دوا‌ی ئەو سه‌رنجانه‌وه بێت كه له بیرویاوه‌ر و كلتور و هه‌لس و كه‌وتی ئیزیدییه‌كانیان داوه، به‌لام هه‌ر سه‌رنجه‌كانی ئەوانیش به‌س نیه.

ئینجا با چه‌ند نمونه‌ی دیدی نوسه‌رانی كورد و فارسی نوسان بده‌ین: شه‌ره‌فخانی به‌دلیسی له‌ په‌رتوو‌كه‌یدا نوسیوه‌تی: تیره‌كانی طاسنی و خال‌دی و پسیان و هه‌ندێك له تیره‌كانی بوختی و مه‌حمودی و دنبه‌لی كه ئاینا‌زای (یه‌زیدی)یان هه‌یه له‌ موریدانی شیخ ع‌دی كۆری مسافرن كه‌ یه‌كێك له‌ شوێنكه‌وتوانی خه‌لیفه‌كانی زنجیره‌ی مه‌روانی بووه و خۆی بۆسه‌ر ئەو بر‌دۆته‌وه.....)) ^{٣٥}.

ده‌كرێت ب‌لێین ئەم نوسه‌ره كورده زانیاریه‌کی زۆری ده‌ریاره‌ی ئیزیدییه‌كان هه‌بووه، چونكه له‌لایه‌ن ده‌وله‌تی ((صفوی)) و ((عوسمانی))هوه له‌ ناوچه‌و ده‌ورو به‌ری دانیش‌تنی ئیزیدییه‌كان وه‌كو: ئاران و به‌دلیس فه‌رمانه‌روایی كردوه، شه‌ره‌فخان له‌باره‌ی په‌یوه‌ندی

٣٢- V.32-P.807.

٣٣- Engolopedia Americana v.23.

٣٤- سپسیل جی ئامۆندز کردها و تورك ها عرب ها، ترجمه ابراهيم يونس، مقدمه مترجم، ص.

٣٥- بدلیسی، شرف خان، شرفنامه (تاریخ مفصل کردستان) ص ٢٦-٢٧.

ئەوان بە ((يەزید))وہ هیچی نەوتووہ، لەبارەى "شیخ عدی کوری مسافر" کە دامەزێنەری "طریقەتى عدویە"^{۳۶} بوو، ووتویەتى خۆیان دەبەنەوہ سەرئەو!! ئەمەش خۆی پرسیاریکی (محمد امین زەکی)ە کە نووسیویەتى ((خاوەنى "کتاب تاریخ موصل" دەلیت: ھۆکاری ناوانی پەیرەوانی ئەم کۆمەلە یە بە (یزیدی) بەھۆی ووشەى (یەزید) یان (یەزدان)ەوہ یە، ئەم ناوہ (یەزید) ھەمانشیوہ کە ھەندیک لە نوسەران دەلێن لەگەڵ (یزیدی کوری معاویە) یان (یزیدی کوری سلمی) پەيوەندى ھە یە لە ئەقل و راستیەوہ دوورە.

لەلایەکی دیکەوہ (نبوفاینس) میژوونوسی یۆنانی کە لەچەرخى ھوتەمى زایندا ژیاوہ، دەلیت: - ئیمپراتۆر (ھراکلیس) لە نزیک شاری "یەزدەم" لایدا، میچەر رۆلینسون دەلیت رەنگە ئەم شاری "یەزدەم" ە نزیکى (حەدیاب=موصل) بوویت و دەشتی ئیزیدیەکان لەم شارەوہ بڵاوبوونەوہ.^{۳۷} محمد امین زەکی لەم بارە یەوہ هیچی نەوتووہ، دیارە دوو دیدى سەرەوہ ی پێ راستبووہ ئەگینا رای خۆی رادەگەیان.

رشید یاسمى نووسیویەتى: ریشەى ئاینی یەزیدیەکان، یەزدان پەرستى، درێژەى پێدەدات و دەلیت: یەزیدیەکان خۆشیان لەسەرئەوہن کە (یزیدی کوری معاویە) دامەزێنەری ئەم ئاینە نیە بەلکو ئاینی یەزیدی بەھێزکردووہ و بایەخى پێداوہ، دامەزێنەری بنەرەتى ئەم ئاینە (شاھدى کوری جراح). کە کوپى (ئادەم)ە^{۳۸}. بەلام ئەمەى رەشید یاسمى لەبارەى ئیزیدیەکانەوہ نووسیویەتى راست نیە بەلکو لە سەرچاوەى ساختەوہ وەرگیرتووہ و ئیزیدیەکان بۆسەر (یزید) بردۆتەوہ و رشید یاسمى^{۳۹} لە دلپاکى خۆی دووبارەى کردۆتەوہ.

پروفیسۆر توفیق وھبى نووسیویەتى: ((ئەو سەرچاوە باوەرپێکراوانەى کە لیکۆلینەوہى زۆربەى لیکۆلەران دەگرتەوہ بەو راستیەمان دەگەیتەت کە ریشەى ناوی

۳۶- عدویە ناو پەروان طریقت شیخ عدی بن مسافر اموی است.

۳۷- محمد ابن زەکی (کرێو کردستان - بغداد ل ۲۸۱-۲۸۲).

۳۸- محمد ابن زەکی (کرێو کردستان - بغداد ل ۲۸۱-۲۸۲).

۳۹- یا سمى، رشید، کورد و بیوسنگى نژادی و تاریخی، ل ۱۲۸-۱۲۹.

یه‌زیدیه‌کان له‌ناوی (یزیدی کوری معاویه) هوه هاتبیت، به‌لام پاش به‌دواداچوونی نقری نه‌و ویتانه‌ی له‌پاشماوه‌ی دیرینی شاری (هاتزا)^{۴۱} له‌خوار (موصل-عیراق) یان ئیلهام له‌نوسینه‌کانی (کومانته) سه‌رنجی جوړیک په‌یوه‌ندی نیوان یزدیسم و مثرانیسم ده‌رده‌که‌ویت^{۴۲}. یه‌کیکی دیکه له‌نوسه‌رانی کورد به‌ناوی (شاکر فتاح) ده‌نوسیت: دروست بوونی (یزیدیه) له‌(یزیدی کوری معاویه) وه سه‌یر دیت به‌رچاوا!!

(شیخ محمده مه‌ردوخ کوردستانی) یش له‌و باوه‌رده‌ایه بردنه‌وه‌ی ئیزدیه‌کان بۆسه‌ر (یزیدی کوری معاویه) هه‌له‌یه^{۴۳}، نه‌و ده‌لیت: نه‌وان به‌یه‌زدان په‌رست ناو ده‌برین، ئینجا سه‌بارته به‌ووشه‌ی یه‌زدان ده‌دویت.^{۴۴} دکتور حشمت الله طبیبی ده‌رباره‌ی ناوانانی (یزیدیه)، بۆچوونی دملوژی و شه‌رستانی ده‌هیتیت و له‌کو‌تایدا ده‌لیت: قسه‌ی دروست نه‌ویه ناوی (یزیدیه) ره‌گه‌که‌ی فارسی یه، هه‌روه‌کو (مانزل) له‌دائره‌ المعارف اسلامی (فرانسی) دا ده‌لیت:

ناوی یه‌زیدیه‌کان نه‌له‌ناوی (یزید کوری معاویه) و نه‌له‌ناوی (یزید کوری أنیسه) و نه‌له‌شاری (یزدی) ئیزانه‌وه وه‌رگیراوه به‌لکو ره‌گی نویی (ئیزد) که‌له‌ ئافیتس‌تادا (یه‌زته) و له‌(په‌له‌وی) دا (یه‌زد) که‌به‌ فارسی نویی به‌مانای (خودا) دیت هاتوه.^{۴۵}

عباس اقبال، "یزیدیه‌ی به‌ناوی یه‌کیک له‌کومه‌له‌کانی (شیعه) هیتناوه و له‌و بروایه‌دایه هه‌موو نه‌وه‌کانی (ئیمام حسین) باش یان خراب له‌کاتی نویژدا ئیمامه‌تی بۆ نه‌وانه، هه‌تا یه‌کیک له‌وان زیندوویت له‌پشتی که‌سی دیکه‌وه نویژ دروست نیه.^{۴۶}

(لغت نامه ده‌خدا) ده‌رباره‌ی یزیدیه، سی بۆچوونی بنه‌ره‌تی، یانی بردنه‌وه‌ی ئیزیدیه‌کانی بۆسه‌ر (یزید کوری أنیسه)، (یزیدی کوری معاویه) و ئیزه‌دی باس کردوه و

۴۱- وه‌بی، توفیق مختصر از تاریخ ادیان کردان، وه‌رگیرانی سید جمال الدین حسینی ل ۱۳.

۴۲- وه‌بی، توفیق مختصر از تاریخ ادیان کردان، وه‌رگیرانی سید جمال الدین حسینی ل ۲۳-۲۴.

۴۳- فتاح، شاکر یه‌زیدیه‌کان و ئایینی یه‌زیدی ل ۱۱.

۴۴- مردوخ کوردستانی، شیخ محمد (تارخ کرد و کردستان) ب ۱ ل ۱۱۶.

۴۵- فخرالکتاب میرزا شکرالله تحفه‌ ناصری، حشمت الله گیبی ل ۴۶-۴۷.

۴۶- اقبال عباس، خاندان نویخستی، ل ۲۶۲.

ئه‌وانى به په‌يره‌وانى شېخ عدى كورى مسافر زانيووه^{٤٦} هه‌روه‌ها ده‌لێت: يزیدیه ناویكى
 ديكه‌ى شارى (شماخ)ى سه‌نته‌رى (شېروان)ه. ده‌رباره‌ى ووشه‌ى (يه‌زدان)يش ده‌لێت :
 يه‌زدان ناوى تايبه‌تى زنجيره‌ى شېروانشاكانه، چونكه يه‌كێك له‌ باوانى ئه‌وان ناوى
 (يه‌زید) بووه، گوايه دامه‌زێنه‌رى ئه‌و زنجيره‌يه محمد كورى يزید بووه... په‌پێى
 فه‌ره‌نگى (م‌صاحب)^{٤٧} . مینورسكى له‌ ك‌تیبى (ت‌ارىخى از شېروان و درېند) لێك‌ولينه‌وه‌ى
 درېژى ده‌رباره‌ى شېروانشاكان ئه‌نجام داوه و به‌پێى ئه‌و لێك‌دلێنه‌وانه‌ى فه‌ره‌نگى
 ناوبراو شېروانشاكانى به‌ چوار زنجيره‌ دان‌اوه، كو‌ن‌ترينيان زنجيره‌ى ته‌بار و ئێلى
 (سامان)يان بوون و فه‌رمانبه‌ردار و گوێرايه‌لى باشى ساسانيه‌كان بوون، دواى ئيسلام
 (يزیدی كورى فریدی شه‌يبانى) دووجار فه‌رمانه‌رواى (شېروان) بووه، دووجار سالى ١٨٢
 ه.ق دابوو، دواى ئه‌و ب‌نه‌ماله‌كه‌ى فه‌رمانه‌رواى ئه‌و ناوچه‌يه‌يان كردووه به‌ تێپه‌ريوونى
 كات و به‌هۆى دورى له‌ نه‌ته‌وه‌ى عه‌ره‌ب و به‌هۆى تێكه‌ل بوونى له‌پێى ژن و ژنخوازيه‌وه
 له‌گه‌ل خه‌لكى ناوچه‌كه‌ تێكه‌ل بوون و بوون به‌ هۆزێكى ئێرانى. ئه‌وان وایان راده‌گه‌يان‌د
 كه‌ بۆسه‌ر (به‌هرامى گور) ده‌چنه‌وه و له‌گه‌ل ئاداب و كلتور و فه‌ره‌نگى ئێرانیدا راها‌تن،
 به‌ ئاشكرا محمد كورى يزید كه‌ داىكى له‌ ئه‌شرافى ناوچه‌كه‌بوو، خۆى بۆسه‌ر
 ساسانيه‌كان ده‌برده‌وه. يزید كورى احمد (٢٨١-٤١٨ ه.ق) مناله‌كانى به‌ناوى ئێرانى
 وه‌كو قوباد، مه‌نوچه‌ر، سالارى ناو ده‌نان^{٤٨}. سالى ٤٢٥ مه‌نوچه‌رى كورى يزیدی ناوبراو
 به‌ ده‌سیسه‌ى ژنه‌كه‌ى خۆى كه‌ كچى (فض‌ل ش‌دادى) بوو به‌ده‌ستى براكه‌ى خۆى كوژا و
 ئه‌و برايه‌ى له‌سه‌ر ته‌ختى شايه‌تى دانیش‌ت و براژنه‌كه‌شى ماره‌كرده‌وه. شايه‌نى باسه
 ئه‌م شه‌داديانه‌ سه‌رۆكى هۆزه‌كو‌رده‌كان و ئه‌شرافى ناوچه‌كه‌بوون و سه‌رده‌مانێك‌يش
 فه‌رمانه‌رواىيان ده‌كرد.^{٤٩}

٤٦- لغت نامه دهخدا، زیرواژه يزیدیه

٤٧- فرهنگ مصاحب ل ١٤٦٩

٤٨- فرهنگ مصاحب ل ١٤٦٩

٤٩- فرهنگ مصاحب ل ١٤٦٩.

دەربارەى پەيوەندى ئىزدىيەكان و شىروانشاكان لە لاپەرەكانى دواتردا روونكردەنەو
دەدەين.

ئىستا با بزانين ئىزدىيەكان خۆيان دەربارە ناوى خۆيان چىدەلەين؟ بەداخەو نۆرەى
لەكۆلەران لەو بى ئاگابوون يان بەئەنقەست ئاماژەيان بەو نەداو، كەئىزدىيەكان
لەزمانى رۆژانەى خۆياندا كەزمانى كوردىيە، خۆيان بە (ئىزدى-Ezdi) ناودەبەن لەو
پەرتوكانەى لەم دووايىيانەدا خۆيان دەربارەى خۆيان بلاويانكرىوتەو هەمان دەربەرىنى
(ئىزدىيان) بەكارهێناو، هەتا برا كوردە موسلمانەكانىشيان لە كۆن و لە ئىستاشدا بە
ئىزدى ناويان هێناون، هەر لە دىزەمانىشەو خۆيان بە ئىزدى ناوبرىو، ئەم سەبەقە
ش بۆ بەلگە دەهێنەو:

سولتان ئىزى ب خۆپادشايە	سولتان ئىزى خۆى پاشايە
هەزار و ئىك ناف ل خۆدانايە	هەزار و يەك ناوى لە خۆى نايە
نافى مەزن هەر خودايە	ناوى مەزن هەر خودايە
سولتان ئىزى دزانە ل بەحرا چەند كەشكول ئافە	سولتان ئىزى دەرزانى چەند كەشكول ئافە
ئەف دنيایە لباوى سەعەت و كافە ^{۵۰}	ئەم دنيایە لاى ئەو يەك سەعەت و يەك تاو
ئەوى هەوا كرە بوك، ئادەم كرە زافە	ئەوى هەواى كرە بوك و ئادەم زاو

ووشەى ئىزدى كە ئىزدىيەكان خۆيان وا ناودەبەن، لەوانەى لە (ئىزى=ئىزد) هەو
هاتبەت. (خدرى سەلىمان) لەكۆلەرىكى ئىزدىيە لە راپۆتەيكيدا لە رۆژنامەى (العمل
الاسلامى) دا نوسيوەتى: ناوى دروستى ئەم كۆمەلە (ئىزدى) هە نەك (يەزىدى) هە و لەو
بروايەدايە كە (ئىزەد لە ئەزدا) = منى دا يان ئافرىندەى من، ووشەى خودا (خۆى داى)^{۵۱}
. ئەمە لىكدراوێكى هەپەمیانەى و خودا پەيوەندىيەكى بە (خۆى داى) هەو نە.
بەپێى ئەو تەبىئىيانەى روناكرانەو ناكرىت ئىزدىيەكان بۆ سەر (يىزدى كورى معاويە)
بەرىنەو، چونكە:

۵۰- فەرەنگى خال (ووشەى كاف).

۵۱- العمل الاسلامى، السنة العاشرة، العدد ۴۰۷۱ شبات ۱۹۹۲م.

۱- له هېچ يهك له نوسراوه ميژوويه كاندا به تايبه تيش له (الملل و النحل) دا نه هاتووه
يزيدى كورى معاويه، ثاينيكى نوين داهينايت، (يزيد) له دهوله تداريشدا هېچ گورانكارى
و داهيتانى نه كړدووه هرچى كراييت باوكى كړدويه تى و هېچ له ريگه ي باوكى لاي نه داوه.

۲- له بهر نه وهى شيخ عدى كورى مسافرى نه موى له "بيت الفار"ى شامه وه بؤ
چپاى "لالش"ى هكارى باكورى موصل هاتووه، نه مه واى كړدووه نوسه رانى وه كو
سه معانى والتيكات ئيزيديه كان بؤسه ريزيدى كورى معاويه بهر نه وه، له كاتيكدا
نوسه رانى پيش (بغدادى ۴۲۹ كچى) هه تا "شه رستان"يش كه هاوسه رده مى نه وېو
له باره ي نه و ئيزيدى نه وه هېچيان نه و تووه.

۳- پيش هاتنى "شيخ عدى" بؤ ناو ئيزيديه كان، ثاينى ئيزيدى هر له ناو كوردانى
شېروانى و نازه ربايجان دا هه بووه. به پي نه وهى كه شهرفخانى به دليسى دهر باره ي
هؤزه كانى دنبه لى-مه حمودى، پسيان له شهرفنامه دا^{۵۲} باسى دهكات هه تا سه رده مى
سه فويه كانيش زؤربه يان ئيزيدى بوون. بؤ نمونه سالى ۲۰۶ كچى ابو طاهر شروان
شاهى شارى (يزيديه)ى له نزيك شماخى دروست كړدووه^{۵۳} له "لغت نامه دهخدا"شدا
هاتووه ئيزيديه كان له گونده كانى "رهال"ى شاروچكه ي هؤمه ي شارى "خوى" بوون،
شايه نى باسه يه كيك گونده گه وره (ئيزيدى) نشينه كانى شهنغال^{۵۴} يش "رهال"ى ناوه .

۴- ثاى نه گهر نه وان بؤسه ر (يزيدى معاويه) بچونايه ته وه، نوسه ريكي وه كو
شهرفخان كه هاوزه مانى نه وان بووه و فره مانره واى ناوچه يه كي ده كرد كه
ئيزيديه كانيش سر به وئ بوون و چنندجار به كينه وه باسيسى كړدوون، بؤ نه وانى بؤ
سر "يزيد" نه بر دؤ ته وه، ته نها ووتويه تى موريدى "شيخ عدى"ن و خويان به وه وه
ده به ستنه وه.

۵- دره وشانه وهى ناودارانى وه كو حلاج و شمس ته بريزى و له ريزى مه زنانى
نه واندان و په يوه ندى به تينى ئيزيديه كان به وانه وه، په يوه ندى نه مان به "يزيد" وه بئ
بنه ما دهكات.

۵۲- شرفنامه، ل ۲۶

۵۳- رن، فرأى، تاريخ ايران، وهرگيرانى حسن انوشه ب ۴، ل ۲۱۳

۵۴- يه كيك له شاره كانى پاريزگاي (نهينه واى عيراق) ه زؤربه ي دانيشتوانى ئيزيدى

- بۆ نموونه دووبەند لەو وێردی تایبەتی "حسین حەلاج" دەهێنینهوه:

حسین حەلاج	حسین حەلاج
ئەو خواردی کاسی رەش و ئاوێتە،	ئەوی فەخوار بوو کاسا سیه و میلاتیە،
حسین سەری خۆی دەکردە ئامانجە،	حسین سەری خۆی دکرە ئارمانجە،
لە هورمێ غەم و شەینە،	ل هورمێ حەزن و شەینە،
لە بەغدا شاییه و مزگینە،	ل بەغدا یی شاییه و مزگینە،
کوشتبوویان حسینی هەزار	کوشتبوو حسینی مسکینە ^{۵۵}

- ئەمەش دوو بەند لە بارە ی شمس تەبیزی یەوه:

چسبازەکی بە هونەرە	چی بازیەکی بهنەرە،
فری چوووە عەرشی سەری	فری چۆ عەرشید سەری
نەمزانی وێنە ی شیخ شەمسێ تەتەرە	من نە زانی سۆرا (شیخ شەمسێ تەتەرە)

مەستم لێ دیوانی	مستم ژ دیوانی
دەریارە ی شیخ شەمس دەدەین بە یانی	دئ ب شیشم دەین بە یانی
یا شیشم تۆ ئیمەت هینایە سەر ئەرکانی	یا شیشم تە ئەم ئینایە سەر ئەرکانی ^{۵۶}

٦- خۆیان شەروانشاییه کان جارێک بە یزیدی کوری معاویه ئەبە سترانهوه، ئەم بابەتە ئەگەرچی لەو تێکچوونی دەربرین زیاتر نیه رەنگە لایەنی بیروباوەریشی تێدا بێت (خاقانی) دەرپارە ی بەکێک لە شاکانی ئەم خانەدانه وای ووتوووە:

ئە ی تەلەم تۆی تێگدەری مولکی یەزیدیان	ای ظلم تو مخرب ملک یزیدیان
لافی عەلی لیمەدە کە یەزیدی دووهم تۆی	لافی از علی مزن کە یزید تۆی

٥٥- ئیزدیاتی، ل ١٣٦

٥٦- ئیزدیاتی، ل ١٢٧ و ١٢٩

کاتې که شا اسماعیل سهفه‌وی به‌سهر شه‌روانشاییه‌کاندا سهرکه‌وت، به سوپاکه‌ی خۆی ووت: ((له‌به‌رئوه‌ی خه‌لکی شه‌روان دوژمنی خانه‌دانی په‌یام‌به‌رن، که‌لوپه‌له‌کانیشیان گئاوه ده‌بیټ هه‌رچیان هه‌یه تالان کریټ و له ناوی رووباری بهاون))^۷ ناوبراو نه‌ک ته‌نها شاروانشاکانی به دوژمنی بنه‌ماله‌ی پیغه‌مبه‌ر ده‌زانی به‌لکو گشت ناوچه‌ی (شه‌روان)یش به دوژمن ده‌زانی. پوخته‌ی ووته ئه‌وه‌یه که بنه‌ماله‌ی شه‌روانشا عه‌رب نه‌ژاده‌کان که‌وتنه ژێر کاریگه‌ری بیروباوه‌ر و کلتور و نه‌ریتی ناوچه‌ی (شه‌روان)ه‌وه، ئیتر نه‌ژادی عه‌ربه‌ی خۆیان فه‌رامۆش کرد، ناوه عه‌ربه‌یی‌ه‌کانی خۆیان وه‌کو محمد، خالد، یزید و علی یان به‌قوباد، منوچهر، سالار و فریدون گۆری، ئه‌وان به‌زمانی خه‌لکی ناوچه‌که به‌(الله)، ئیتره‌دیان ووتوه هه‌مان شیوه‌ی ساسانیه‌کان، بوون به ئه‌هلی دین و سیاسه‌ت، خاقانی چه‌ند به‌باشی ئه‌مه‌ی له‌و دێترانه‌ی خواره‌وه‌دا گونجاندوه:

گرډو شود قبله‌مان نی عجیبی پس از انک - او به شماخی نهاد کعبه دیگر بنا
 که ر قبله‌مان بی به‌دو سه‌یر نابیت - چونکه ئه‌و له‌شماخی، که‌عبه‌یه‌کی که‌ی دانا
 شهر سیاست خطه‌ دریندرا احتشام بیت - المقدس است شماخی را اقتدار^۸
 شاری سیاسته پلانی له‌ خۆ گرتوه - پیروژه شماخی ریژی لیبگرن

ناشکرایه له‌ پووی سیاسیه‌وه زه‌مانه سازبوون و سودیان له‌ ناوی "یزیدی کوری مزید"ی باوانیان ده‌بینی کاتیک لاواز و بیتوانا بونایه و فه‌رمانه‌وایانی به‌غدا به‌هیز بونایه، عه‌رب نه‌ژاد و یه‌یزیدی بوون و کاتې توانا و تینیکیان ده‌بوو، ئیترانی نه‌ژاد و ئیژدی بوون، خاقانی له‌مه‌سه‌له‌ی باوه‌ردا به‌م دوو به‌یته رای خۆی ده‌بریه‌وه، ئه‌گینا "شماخی" بۆ به "بغداد" و پایته‌خته سیاسیه‌کانی دیکه‌ی ئه‌و رۆژگاره به‌راورد ده‌کرد؟ هه‌لبه‌ته خۆ گونجاندنی ئه‌م بنه‌مایه جیگه‌ی سهر سورمان نیه، چونکه ئه‌م پیلانه له‌ کۆنه‌وه بۆ هێرشکردنه سهر ئیترانیه‌کان سه‌نته‌ری بیانوی به‌هیزبووه و راپه‌ڕینی "بابه‌کی خورهم دین" له‌ سه‌رده‌می عه‌باسیه‌کاندا باشترین به‌لگه‌ی ئه‌م بابه‌ته‌یه.

۵۷- لغت نامه دهخدا، پ، ۵، ل ۱۹۱

۵۸- لغت نامه دهخدا، ۳۱، ل ۵۵۹

مېژووکەي ئيزديان:

هەرچەندە باوهر و کلتور و نهریتی ئيزديه کان بۆ قولايی ناخی مېژوو ده گهریته وه، به لام ئیمه له م به شه دا ته نها باسی سه رده می ئیسلامی شه م ئاینه ده کهین، چونکه به دروداچوونه که ی ئیمه له شه ده بیاتی ماوه دا خو ی ده بینیتته وه، شه وه ی له م شه ده بیاته دا له به رده ستدایه، باسی حال ی شه و که سایه تی و رووداوانه ده کات به و سه رده مه وه په یوه ستن هه روه ها باسی شه و که سایه تیانه ده کات که بۆ په ره پیدانی باوهره کانیان بۆ ناوچه ی ئیزیدیه کان هاتوون.

جعدی کوری درهم:

دوای کۆچی په یامبه ری موسلمانان و خه لیفه کانی راشدین، چه ند که سێک په یدابوون به سوود وهرگرتن له هه ندیک له ئایات و گیرانه وه، باوهری ته واویان به قه زاو قه دهر هه بوو، موسلمانانیا ن بۆ به رگه گرتنی جه وری ده سه لاتداران و به پاساوی قایل بوون به قه زا و قه دهری خودا ملکه چ ده کرد.

فه رمانزه وایانی شه مه وی له م دیارده یه ی ئاینی ئیسلام سویدیکی زۆریان ده سکه وت و به پیی شه وه فه رمانی خو یان راده گه یاند و زۆریشیان له خه لکی ده کرد که ملکه چی فه رمانه کانیا ن بن گوايه خواستی په زدانی له سه ره.

شه مه بووه شه ی شه وه ی که هه ندیک له موسلمانان بیزارین و شه مه به پیچه وانه ی په کسان ی خودایدا بزائن و شه و ئایهت و گیراوانه ی شه مه ویه کان پشتیان پیده به ست به جۆرێک لیکبده نه وه که له گه ل په کسان ی خودایدا بیتته وه و ئایه تی دیکه شیان هینا که له گه ل هه لبراره ده (اختیار)ی مۆفه کان و توانایاندا بیتته وه و له وتار و کرداره کانیا ندا پشتیان پیبه ست و رابه رینیکیان به ناوی (قدریه) وه شه نجامدا.^{۵۹}

۵۹- محسن جهانگیری قدریان، مجله معارف، دوره (۵)، ژماره ۱، ل ۷ سالی ۱۹۷۸

ابن الاثير دهرباره‌ی جعدی کوری درهم که به‌کټک له پيشه‌وايانی "قدریه" بووه، ده‌لټ: مەروان نازناوی (حمار و جعدی) هه‌بوو چونکه له "جعدی کوری درهم" هوه بابەتی دورستکراوی قورئان و پييازى "قدریه" و نه‌وانه فيربوو. ده‌لټين "جعد" زه‌ندىق بووه، ميمون کوری مهران ناموزگاری کرد به‌لام نه‌ک به قسه‌ی نه‌کرد پيټی ووتبوو: من شاقوبادم له ئاينه‌که‌ی تو زیاتر خوش ده‌ويت، له‌سه‌ر نه‌مه ميمون له دژى جعد شایه‌تی دا و له‌سه‌ر نه‌وه "عبد الملك کوری هشام" نه‌وی زیندان کرد و به "خالد قسرى" سپارد و دواتر کوشتيان، له‌سه‌ر نه‌وه خه‌لکى "مەروان" يان سه‌رزه‌نشست ده‌کرد.

١- محسن جهانگري قدريان ، مجله معارف، دوره (٥)، ژماره ١، ل ٧ سالی ١٩٧٨

٢- ابن الاثير، الكامل ب ٥، ل ٤٢٩

٣-

محسن جهانگري^{٦٠} له راپورتیکی زانستيانه‌یدا که باس له (قدر) يانی به‌که‌م جار ده‌کات، ده‌لټ "جعدی کوری درهم" له پيشه‌وايانی "قدریه" کانه و به‌دروستی شوینی له دایکبوونی دیارنیه، هه‌ندیک به "خۆراسان" ی و هه‌ندیک به "حرا" یان زانیوه^{٦١}. وه‌ک ده‌گیرنه‌وه "جعد" موالی بووه، بنه‌ماله‌ی مەروان ئازادیان کردوه، به‌گیرانه‌وه‌یه‌کی دیکه (سویدی کوری غفله ٨٢٩ کۆچی) ئازادی کردو، ناوبراو له (دیمه‌شق) دانیشتوه و باسی دروستکراوی (قورئان) ی کردوه، کاتیک که (مەروانی کوری محمد) دوا خه‌لیفه‌ی نه‌مه‌وی، له (جزیره) والی بوو، بۆ نه‌وی روشت و خه‌ریکی فیترکردن و وانه پیدانی "مەروان" بوو. زانیاریه‌کانی "جعد" هینده کاریان له "مەروان" کرد، ناوبانگی به "مەروانی جعدی" بلابووه‌وه. "جعد" له‌شاری "جزیره" بیروباوه‌ره‌که‌ی خۆی

٦٠- ر.ک. جهانگري، محسن، قدريان نخستين، مجله معارف، دوره "٥" ژماره ١ سالی ١٩٧٨

٦١- "حرا" شارێکی دێرين و به‌ناوبانگی جزیره بوه و له ئورفه (٣٥) کیلومه‌تر دووره، له که‌ناری روبرای گولاو (جلاب) دایه، ئیمرو گوندیکی وێزانه‌یه، میژنوسانی رۆمی ئەم شاره به (کاره) ناوده‌به‌ن. ر.ک. فره‌هنگی معین.

بلاوده کرده وه خه لکیکی زوری لی کۆبوه وه که "هشام" به م کاره ی "جعدی" زانی نهوی
 بۆ "کوفه" دورر خسته وه، که "جهم بن صفوان" سهردانی کرد نهویش سه رسام و
 گێژۆده ی بوو.

ابن الندیم له باره ی کوشتنی "جعد" وه ده لی: زیندانیه که ی درێژه ی کیشا، مناله کانی
 له ته نگه سستی و درێژه ی زیندانی کردنه کهیدا دوو چاری گرفت بوون، داوای یارمه تیان له
 خه لیفه هشام کرد، به هۆی نه وه وه هشام بۆی ده رکه وت "جعد" ماوه، نامه یه کی بۆ
 "خالد قسری" نووسی له رۆژی جه ژندا بیکوژیت، خالده یش فه رمانه که ی خه لیفه ی له
 جه ژنی قورباندا نه نجام دا. ده لێن "جعد" له تابعین بووه به لām به هۆی زیره کی و
 شاره زای زمانی خۆیه وه توانی به پایه ی مامۆستای خه لیفه و کوری خه لیفه بگات.^{۶۲}
 له بهر نه وه ی باوه ری به قه زاو قه ده ر نه بوو قورئانیشی به ده سترکرد ده زانی و رۆژی
 هه ستانه وه ی رت ده کرده وه و ملکه چ نه بوو به پیتی "قورئان" زه ندیق بوو، هۆنه رێک
 سه باره ت به "جعد" نه مه ی ووتوه:

اتاک قوم برجال جرد مخالفاً بنصر دین الجعد
 مکذباً بجعد يوم الوغد^{۶۳}

ده بیته ئاماژه ش بۆ نه وه بکه ین له کانی "مه روانی خه لیفه ی نه مه وی" دا زۆریه ی
 دانیشتوانی جزیره و سه نته ری نه و شاره کورد بوون و کێوو ده شت و ده ره کانی جزیره
 جێگه ی ها توچۆی کورده کان و به تایبه تیش هۆزی کوردی هه کاری بوون، که له سه ره تای
 سه ده ی شه شه مه وه یه کێ له نه وه کانی هه مان (مه روانی نه مه وی) به ناوی "شیخ عدی
 کوری مسافر"^{۶۴} له ناو نه واندا له "لالش" دانیشته و بووه به یه کێک له که سه یه تیه
 به رجه سه ته کانی ئێژدیه کان.

۶۲- محسن جهانگیری، گۆفاری معارف، سوپی پینجه م، ژماره (۱)، ل ۱۹-۲۰

۶۳- لسترنگ جغرافیای تأییری سرزمینهای خلافت شرقی، ترجمه محمود عرفان. ل ۹۵-۹۶

۶۴- الدلیل العراقی سالی ۱۹۳۶، ل ۷۴۹

مه یمونی کوری دیسان :-

یه کیکی دیکه له و که سایه تیه باوه ردارو نه دیبانه ی بۆ وولانی کوردان هات، مه یمونی کوری دیسان بوو، عبدالقادی بغدادی ٤٢٩ کۆچی نه لئی مه یمون له دامه ززینه رانی (باطنیة) یه و به (قداح) به ناویانگ بووه، ناوبراو له خزمه تگوزارانی (امام صادق) ١٤٨ کۆچی و خه لکی (نه هوان) بووه، کاتیک که زیندان بووه له گه ل والی عیراق و چه ند که سیکی دیکه کۆبونه ته وه و ناینزای "باطنیة" یان دامه زاننده وه.^{٦٥}

که له زیندان نازاد بووه له ناوچه ی "توز"^{٦٦} دهستی به بلاو کردنه وه ی پێبازه که ی کردووه. کۆمه لیک له کوردانی شاخ له گه ل خه لکی "البدين" باوه ره که یان وه رگرت، ئینجا مه یمون به ره و رۆژئاوای شه و ناوچه یه رۆشت و خۆی به "عقیل کوری ابن طالب" ده ناساند، کاتیک کۆمه لیک له رافضییه و هلوییه ی پێوه نوسا، واخۆی نیشانده دا له نه وه کانی "محمد کوری اسماعیل کوری جعفر صادق" ه هندی که له و خه لکه له رووی ساویلکه بیانه وه به سه ریاندا تێپه ری^{٦٧}. له قسه کانی "بغدادی" وه واده ره که ویت په یه ره وانی "مه یمون" په ره یان به رێبازه که دا و ده بیته شه وه ش بلیین "بابه کی خوره م دین" له ناوچه ی "به دین"^{٦٨}، (ناوچه ی بانگه وازه که ی مه یمونی کوری دیسان) راپه ری، بابه ک باوه ری به "مه زده ک" هه بوو، پێبازی باطنیه و باوه ره کانی "مه زده ک" یه کیان گرت^{٦٩}. به پێی قسه کانی "بغدادی" بابه ک و مه یمون هاوزه مان بوون و گریمانه ی نزیک بوونه وه ی شه م دوو باوه ره و ئاوێته بوونیان به هێژ ده کات.

٦٥- به و که سانه ده و تریته که مانای ناواخی قورئان له به رچاو ده گرن، بۆ هه ر فه رمانیکی ده ره کی ناواخی

ده مه یینه وه

٦٦- شاریک بووه له ناوچه ی فارس له نزیک رویاری کارون رک به لام له وانه یه لێرده مه به ستی له ناوچه یه کی

نیوان شاره کانی هه ولێر و که رکۆکی عیراق بیته.

٦٧- بغدادی "عبدالقاهر" الفرق بین الفرق، محمد زاهد الکوثری (١٩٤٨) ل ١٦٩

٦٨- له (الکامل) ابن الاثیر دا شه و ناوچه یه ی که بابه ک له ویدا راپه ری و شه ویتی کردبووه مله بندی راپه رینه که ی

٦٩- الفرق بین الفرق ل ١٦٩

و مناله كانيان پټوه بوون^{۷۳}، سالی ۲۰۱ کۆچی "بابهك" پيشه وایه تی خوره م دینانی گرته دهست^{۷۴}.

له باره ی بن و بنه چه ی "بابهك" وه ووتی دژیه یهك زۆن و زۆربه شیان ووتی دوژمنه كانیه تی^{۷۵} گومانى تیدا نیه ههركاتیک یهكێك له ئێران وه بههۆی نایهكسانى كۆمه لایه تی و سیاسیه وه دهنگی بهرزکردبیت وه زۆربه ی میژوونسان به یی دین و کفر و زه ندیق تاوانباریان کردوه^{۷۶}، به لام "دینه وه ری" زۆر به وێژدان وه باسی "بابهك" ی کردوه و ده لێ: بابهك له کورانی "مطهری کوری فاطمه ی کچی نه بو مسلم خوراسانی"^{۷۷} بوو، چۆن "بابهك" جیگه ی "جاویدان" ی گرت وه، نه وه بۆ به شی دووه م داده نیین، ئیستا باسی جهنگه كانی بابهك و سوپای دهوله تی عه باسی ده که ی.

سالی ((۲۰۴)) ی کۆچی "یه حیا ی کوری معاویه" یهكێك له سه ردارانی خه لیفه ی "بغداد" له گه ل "بابهك" که و ته شه ره وه، به لام ه یجیان سه رکه و توونه بوون، سالی ۲۰۵ مأمون، عیسی کوری محمدی کوری خالیدی راسپارد و سالی ۲۰۶ بابهك، "عیسی" ی تیکشکان، سالی ۲۰۷ عبدالله کوری طاهر بووه فه رمانره وای "خۆراسان" سه رکرده یه تی جهنگی "بابهك" یشی کرد، به لام بههۆی نه وه ی له "دینه وه ر" دواکه و ت، سالی ۲۱۲ مأمون محمد کوری حمید طوسی یان له ریگه ی "موصل" وه نارد، سالی ۲۱۴ بابهك توانی محمد کوری حمید و کۆمه لێك له له شکره که ی بکوژیت. سالی ۲۱۷ خه لیفه مأمون فه رمانره وای "جبال" ی به "طاهر کوری ابراهیم" سپارد و جهنگی "بابهك" یشی له نه ستۆی نه ونا. سالی ۲۱۸ خه لکیکی زۆری "جبال، هه مه دان، نه صفه هان و....." ئایینی (خوپه م) یان وه رگرت و له هه مه دان له شکرگه یان کرد وه.

۷۳- تاریخ طبری، ب، ۸، ۵۵۶ و الکامل فی التأریخ ب، ۶، ۳۲۸

۷۴- فشاهی، محمد رضا، تحولات فکری و اجتماعی در جامعه فتوادی ایران، ل، ۸۲

۷۵- بابک خرم دین دین، ل، ۴۲

۷۶- تحولات فکری ل، ۸۳

۷۷- تحولات فکری، ل، ۸۳

معتصم خلیفە ی عەباسی، "ئیسحاق کوری ابراهیم" ی بە لەشکرێکەووە بۆ ناردن، لە هەمەدان جەنگ دەستی پێکرد، گوايه شەست هەزار کەس لە خۆرەم دینان کوژراون و ئەوانی دیکەشیان بەرەو وەلاتی رۆم هەلاتوون، سالی ۲۱۹ ئیسحاق بە کۆمەلیکی زۆری دیلی خۆرەم دینانەووە روو بەغداد گەرایەووە، جگە لە ژن و مندال سەد هەزار کەسیان لێکوشتن، ئەوانە ی لە جەنگی "هەمەدان" دەریازیوون هەمان سال پەنایان بۆ تنوفیل ئیمپراتۆری "قسطنتینیە" برد دوا ی ماوہیە کە مەیدانی بابە ک تەنگ بوو، نامە یەکی بۆ ئیمپراتۆری پۆم نارد و داوای هاوکاری لێکرد، ئەویش خۆی بۆ هاوکاریان ئامادە کرد، بە پیتی ئەو پەیمانە ی کە بە "بابە ک" ی دابوو سالی ۲۲۲ لەشکری بۆ سەر مەرزەکانی خەلیفە ی ئیسلام هێناو کۆمەلیک سەربازی خەلیفە ی کوشت و کۆمەلیکی زۆریش دیلی لێگرتن لەوانە پتر لە هەزار ژنیشیان تێدابوو، بەلام پەنادانی خۆرەم دینان و هاوکار کردیان بۆ "بابە ک" و جەنگ کردیان دژی خەلاقەتی ئیسلام بە شکستی رۆمەکان شکایەووە و شاری "ئاموریە"^{۷۸} ی لە دەستدا.

سالی ۲۲۰ کۆچی "معتصم" سەرداری ئێران "ئەفشین" (حیدری کوری کاوس) ی بۆ والی "جبال" دانا و ئەوی بۆ جەنگی "بابە ک" رەوانە کرد. ئەفشین شاری "بەرزند" ی بە لەشکرگە ی بنچینە یی خۆی دانا و هەمان سال رووبە روویوونەووە دەستی پێکرد. چەند فەرماندە یەکی "بابە ک" توانیان دەست بەسەر ئازوقە و کەلوپەلیکی زۆر بەگرن کە بۆ لەشکری ئەفشین دەهات. سالی ۲۲۱ چەند جار پێکدادان روویدا بەلام کاریگەری بۆسەر لەشکری بابە ک نەبوو، ئەفشین لە دەرووبەری (مەراغە) توانی سەرداریکی بابە ک کە ناوی "تەرخان" بوو بکوژێت. سالی ۲۲۲ (معتصم) هاوکاریەکی زۆری لـەریی "جعفری کوری دینار" بۆ سەر ئەفشین نارد.

هەمان سال رووبە روویوونەووەی سەخت لە نێوان یەکیک لە سەرداران ی پایە بەرز ی بابە ک و لەشکری "ئەفشین" دا رویدا، لەم جەنگە دا هەندیک لە ژن و مندالانی ئەم سەرکرده یە ی

۷۸- ئاموریە: شاریکی دێرینی بەناویانگە لە نیووە دورگە ی ئەنقاضولی

بابەك بەدیل گیران. ھەروەھا توانیان شاری "بەز"ی بارەگای سەرەکی "بابەك"یش داگیربەن، بابەك لەگەڵ کور و دایک و خێزانی و چەند کەسێک لە پیاوێکی ھەڵاتن، بەلام دواتر بە فێلی ئەفشین و "سەھل کوری سنباط"ی خەلکی ئەرمەنستان توانیان بابەك دەستگیربەن. شایەنی باسە کاتێک "بابەك"یان بە زنجیرکراوی بۆ ئەفشین ھێنا، خەلکی ناوچەکە لە ھەردوو بەری رێگەکە بە غەمباری و ەستابوون، کە چاویان بەبابەك کەوت گریان و شیوەنی خەلکەکە بەرزبۆووە لە داخاندای سەرو گویلاکی خۆیاندا دەکێشا، ئەفشین کەوتە جێبۆدان و ھۆکارەکی پرسی، خەلکەکە ووتیان: ئەو پیاوێکی کاری باشی بۆ ئێمە کردووە. سالی ٢٢٣ کۆچی، ئەفشین، بابەك و براکەکی بۆ "سامەرا" بۆلای "معتصم" برد، ئەویش فەرمانیدا ھەرچوار پەلی بێرنەووە و لە ملیشی بدەن سکیشی بدن، فەرمانەکیان بەجێھێنا.^{٧٩}

بەلگەیەکی زۆری خۆرەم دینان لە قەولی ئێزدیەکاندا دەبینرێن وەك:

- ١- لەیەكچوونی باوھری خۆرەم دینان لەگەڵ باوھری ئێزدیان. (لەبەشی دووھەدا باسی دەكەین)
- ٢- رۆشتنی مەیمونی کوری دیسان بۆ چیا "بەدین" شوێنی خۆرەم دینان و بڵاوبوونەوێ باوھرەکی لەلای ئەوان و ھەمانشیوێ ئەم رابەرە کەسایەتیەکی بەرجەستەیی بیروباوھری ئێزدیانیشە.
- ٣- ووشە "مەحمەر" کە ھاوێژە لەگەڵ "مەحمەر"ی خۆرەم دینان^{٨٠} دا لە نوسراوێ ئێزدیەکاندا زۆر بەرچاو دەکەوێت، بۆنموونە لەم دوو بەندەیی خوارەویدا ھاتووە:

<p>مەحمەری کوری فەرەینیس</p> <p>شەرابی کۆنی مەرەس^{٨٢} برەس (بگەپەنە)</p>	<p>مەحمەر بن فەرەینیس</p> <p>شەرابی کۆنی مەرەس برەس^{٨١}</p>
---	--

٧٩- تاریخ طبری ٨، ل ٥٧٦-٥٨-٦١٩ و ٦٢٢، ٩، ل ١١-١٦، ٢٠-٥٠، الكامل فی التاريخ ٦،

ل ٣٧٩، ٣٦٢، ٣٥٨ و ٤١٢

٨٠- نفیس، سعید بابک خرم دین ل ٣٠

٤- سەنتەری مەزنی خورەم دینان لە زەمانی "بابەك" دا شاری "ئاران" ی كۆماری ئازربایجانی ئیستاو "دینه‌وەر"^{٨٢} بوو كە لەوسەر دەمەدا بەشیکی خەلكی ئەو ناوچانە كورد بوون. لەوسەر دەمەدا ئاران ناوچە یەكی دەگرتەووە كە دەكەوتە باشوری رۆژەلاتی شاری "دەریەند"ەو، دواتر بۆ "ئاران" و "شیروانە" دا بەش بوو، كەلی "ئالانی" تێدا نیشته‌جێ بوون، ئەم "ئالانی" یانە ئاری نەژاد و كورد بوون، بەلگە ی بەهێز بۆ ئەم ووتانە زۆن لەوانە: بوونی پاشماوێ دەریەری ئارانانی ئەم كەلە لەشیوێ ئیل و هۆزی گەرە و بەهەمان ناوی "ئالانی" لەلای شاری "وان" لە باشوری رۆژەلاتی تورکیای ئیستا نیشته‌جێن. شایەنی باسە یەكێك لە یەكەم داستانە كوردیەكان "مەمی ئالانی" بەناوی كەسیکی ئەم كەلەوێ.

رۆژەلسكۆی فەرەنسی رۆژەلاتناسی سەردەم ئەو داستانە ی لە كتیپێكدا كۆكردۆتەو. بێگومان بێش ئەویش هۆنەری ناواری كورد "شیخ احمدی خانی" ئەم داستانە ی لە شیوێ "لەیل و مجنون" ی "نیزامی گەنجەوی" دا هۆنیووە، لە رۆژنامە ی "العراق" یشدا هاتوو كە "ئالان" ناوی كوردانە ی و ناوی ناوچە یەكی فراوان و ناوی هۆزێكی گەرە ی كوردانیشتە^{٨٤} "هەر ئەم ئالانیانە= ئارانیاانە" بوون كە زنجیرە ی شەروانشاكانی هۆزە عەرەبەكانیان ناچار كرد نەژادی عەرەبی خۆیان واز لێبھێنن و خۆیان بۆسەر شاكانی "ساسان" بەرنەووە^{٨٥} ئایا راپەڕینی خورەم دینان لەم مەسەلە یەدا پەيوەندی نەبوو؟ سعید نەفیس ی لەو بروایەدا یە ئایینی خورەم دینان پاشماوێ ئایینی مەزەكی سەردەمی ساسانیەكانییت.^{٨٦}

٨١- نفیس، سعید بابك خرم دین ل ٣٠

٨٢- نفیس بابك خرم دین ل ٣٥

٨٣- حقیقت، عبدالرفیع نهضت‌های فکری ایرانیان ل ٣٢٥

٨٤- جريدة العراق - الصفحة الثقافية، عبدالحمید باشا ١٩٨٨/١٢/٨

٨٥- رك بخش و جه تسمیه ایزیدی

٨٦- نفیس، بابك خرم دین

هه للاج:

ئیزدیه‌کان هه‌مان شیوه‌ی پیشه‌واکانی دیکه‌یان "هه‌للاج" یش به‌یه‌کێک له پیشه‌واکانی خۆیان ده‌زانن و له‌گه‌لی لالش که له‌سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی شه‌شهمی کۆچییه‌وه هه‌تا ئێستا مه‌لبه‌ندی پر بایه‌خی ئیزدیانه‌ نیشانه‌ی^{٨٧(ه)} هه‌یه و ده‌ریاره‌ی ئه‌و "قه‌ول" یکیان رێکخستوه به‌لام جاری با پیش قه‌وله‌که ژياننامه‌که‌ی بزانی:

وه‌کو باس ده‌کریت خه‌لکی "به‌یزایی فارس"^{٨٨} ه و هه‌ندیکیش ده‌لێن خه‌لکی (ئورمی)^{٨٩} یه، به‌ ووته‌ی سمعانی باوانی هه‌للاج ناوی "مه‌حما" بووه و ده‌لێ مه‌حما (محمی) مه‌گوسی "زه‌رده‌شتی"^{٩٠} بووه بۆ بیره‌یتانه‌وه‌ش ئیزدیه‌کان محمد به‌ (محمی) ده‌رده‌برن، زهرین کوب له‌وباره‌یه‌دا به‌ یارانی به‌ ئانقه‌ست ئه‌وه‌یان بۆ دروست کردوه، له‌ سه‌ر زاری (عبدالله کوری خفیف) وه‌ه داستانی ناوبراوی به‌ هۆی ئه‌وه‌ی که زمانی هه‌للاج فارسی نه‌بووه گێراوه‌ته‌وه و درێژه‌ی پێده‌دات که له‌ (به‌یزای فارس) له‌ دایک بووه به‌لام هه‌ر له‌ منداڵیه‌وه له‌وێ ده‌رچوو، له‌ سه‌فه‌ره‌ ژۆره‌کانیدا جار جار پێی تییکه‌وتۆته‌وه و پێدا تێپه‌ریوه، "سمعانی" یش "به‌یزا" ی به‌زادگاو (راتسته‌ر= شوشته‌ری) به‌ جیگه‌ی گه‌شه و ده‌رکه‌وتنی زانیوه، ژۆریه‌ی گێرانه‌وه‌کان له‌وه‌دا به‌کانگیرن که جاریک له‌ کاتی خۆحه‌شارداندا خۆی به‌ (محمد کوری احمد الفارسی) ناساندوه. ژۆریش له‌وه‌ ده‌چیت که له‌ ناو ئیزدیه‌کاندا ژباڤیت، ئه‌وان به‌ (مه‌حما) ناوی ده‌به‌ن جامی ئه‌وی به‌ نازناوی "أبو المغیث" ناوه‌یتاوه^{٩١}. زهرین کوب نازناوی به‌ ناویانگی ئه‌وی به‌ "أبو عبدالله" زانیوه و ده‌لێت ئه‌ویان به‌ "مغیث، أبو عمار، أبو

٨٧- ئیزدیاتی، ل ١٤٤

٨٨- سرودێک که ده‌ریاره‌ی که‌سایه‌تیه‌ ئیزدیه‌کان به‌ زمانی کوردی بوتریت "قه‌ول" ی پێده‌لێن به‌لام ئه‌گه‌ر

به‌زمانی کوردی نه‌بیت (قصیده‌) ی پێده‌لێن.

٨٩- زرین کوب هستنجو و تصوف ایران ل ١٣١

٩٠- ئیزدیاتی، ل ١٣٥

٩١- سمعانی ابو سعید، الانسان، ل ٣١٤ ٩- حاجی، عبدالرسن، نطاء الانس ل ١٥٠

سعود" یش بانگ کردووه. ههروهه ده‌لێت له‌وانه‌یه دۆستانی "حسین کوری منصور" نازناوی "هه‌للاج" به‌ واتای هه‌لماله‌ر ده‌رخه‌ری نه‌یینی نه‌ک به‌ مانای هه‌للایج لۆکه‌ ناویان لێنا‌ییت. به‌لام که‌راماتیش ده‌خه‌نه‌ پالێ و ئاماژه‌ بۆ شیکردنه‌وه‌ی لۆکه‌ش ده‌که‌ن.

له‌باره‌ی که‌رامات و هه‌لاجیه‌وه‌ جامی ده‌لێت: "رۆژێک هه‌لاج له‌ دووکانی هه‌لاجیکی دۆستی ده‌بێت کابرای هه‌لاجی بۆ کارێک ئاردووه‌، هه‌لاج له‌ به‌رخۆیه‌وه‌ ده‌لێت رۆژه‌که‌یم ئاواکرد، که‌ ئاماژه‌ بۆ لۆکه‌ دانراوه‌که‌ ده‌کات، لۆکه‌ له‌ لایه‌ک و ناوکی په‌موو له‌ لایه‌ک جیاوه‌ ده‌بنه‌وه‌، له‌وه‌وه‌ هه‌لاج یان ناوناوه"^{٩٢}، به‌لام به‌پێی ووتە‌ی "زین کوب" باوکی هه‌لاج له‌ شاری (واسط) خه‌ریکی هه‌لاجی بووه‌ و وا پێده‌چێت له‌ باوکیه‌وه‌ فی‌ربووبێت و ماوه‌یه‌ک هه‌لاجی کردبێت.

له‌ نزیکه‌ی شانزه‌ سالیه‌وه‌ له‌ شوشته‌ر له‌گه‌ل سه‌هل کوری عبدالله تستری په‌یوه‌ندی به‌ستووه‌ به‌پێی قسه‌ی "عطار" دووسال هاوده‌می بووه‌"^{٩٣}، به‌ قسه‌ی "زین کوب" یش دوا‌ی ئه‌وه‌ رێگه‌ی عی‌رفان و زانستی گرتۆته‌ به‌ر.

له‌ هه‌ژده‌ سالی‌دا به‌ره‌و موصل رۆشت، په‌یوه‌ندی به‌ "عمر و کوری عثمان المکی" وه‌ کرد و ماوه‌ی هه‌ژده‌ مانگ له‌ لای مایه‌وه‌"^{٩٤}. زین کوب وایداناوه‌ کاریگه‌ری سه‌هل تستری و عمر و عثمان المکی نۆرت‌ر بریتیبوون له‌ ناشناکردنی هه‌لاج به‌ دنیاکانی زوهد و ته‌ریقه‌تی ئه‌هل‌ی حه‌دێث، کاتێ که‌ له‌ خزمه‌ت "عمر و کوری عثمان المکی" دا بوو "یعقوب اقطع" که‌یه‌ک‌ی خۆی پێیه‌خشی"^{٩٥} "عمرو" به‌م کاره‌ ره‌نجا و نێوانی له‌گه‌ل "یعقوب" ی خه‌زوری "هه‌لاج" تێک چوو"^{٩٦}، هه‌لاج ناچار رۆشت بۆ "بغداد" و به‌ هه‌لقه‌ی

٩٢- جامی، عبدالرحمن، نغمات الانس. به‌ کوشش مه‌دی توحیدی بۆ ل. ١٥٠

٩٣- عطار، فرید الدین محمد، تذکرة الاولیاء به‌ کوشش نیکلسون ب. ١، ل. ١٣٦

٩٤- هه‌مان سه‌رچاوه‌

٩٥- هه‌مان سه‌رچاوه‌

٩٦- سمعانی، الانساب، ل. ٣١٦

موریدانی "جنید" وه ئاویتته وه بوو. "زرین کوب" ده لیت: به هوی "جنید" وه تیکه لی ته ریفه تی سؤفیه تی بوو، به رگی سؤفیه تی پۆشی و ته نه ای گرتته بهر، به هوی سؤفیه کانی هاورییه وه کومه لیک سؤفی دیکه شی ناسی.

ابو الحسن نوری، ابن عطا ادمی و شبلی هه ندیک له وانه بوون، نزیکه ی بیست سال له گه لیان مایه وه، له ۲۸۲ کۆچی^{۹۷} بۆ "مه که" چوو، سالتیک له وی به گۆشه گیر مایه وه، دوی گه رانه وه ی به کۆپی یارانی "جنید" وه ئالایه وه، دوی سالتیک خوی له "جنید" و یارانی دابری و به غدا یه جیهشت و به ره و "شوشته ر" رۆشت^{۹۸}.

"زرین کوب" هۆکاری دابرانی هه لاج و سؤفیه کانی به غداد به و جیاوازیه سه خته ی نێوانیان ده زانیت که له بواری صحو^{۹۹} و سکر^{۱۰۰} یان له وه دا که "انا الحق" ی ده گوت، ده زانیت. نوسه ری کتیبی ((نیزدیاتی)) (ئاینی نیزی دی) که خوی نیزی دیه له باره ی ئه م بابه تی نیوان هه لاج و جنید نوسیویه تی: (هه لاج وتی: بۆچی چه ند که سیک دیاریکراو به ی ره نج و ماندوبوون سه رمایه یه کی زۆریان هه یه و که سانیکیش شه و و رۆژ له ره نج و ماندوبوندان وشتیکیشیان نه ؟! جنید له وه لآمدا ووتی:

ئیتیر خوداوه ند به م جۆره به شی کردوه. هه لاج وتی: جا بۆچی خوداوه ند له مه باشت ر دابه شی ناکات؟.. ئاخ خۆزگه ته نها رۆژیک فه رمانی به من ده دا، خۆم ده مزانی چیم ده کرد، هه موو خه لکیم رازی ده کرد.)^{۱۰۱}

۹۷- جستجو در تصوف، ایران، ل ۱۳۵

۹۸- سمعانی، الانساب ۳۱۶

۹۹- صحو: هۆشیاری له زاراوه ی سؤفیه تیدا بریتیه له هه ست کردن له دوی غه یبه ر. ک فرهنگ لغات

اصطلاحا و تعبیراً عرفانی

۱۰۰- مه ستی: له زاراوه ی سؤفیه تیدا بریتیه له وازه ینان له په یوه ستی ظاهر ی و باطنی وپوو له هه ق کردن

اصطلاحا و تعبیراً عرفانی

۱۰۱- خدری سلیمان، نیزی دیاتی، ل ۱۳۳-۱۳۴

بەپىتى قىسەى "زىن كۆب" سۆفەكانى بەغداد لەپىش شەرىعت زانانەو قىسەى "حەلاج" يان بە نارەوا و ناجۆر لە قەلەم دا بەلام خۆبە دوورگرتنى سۆفەكان نەبوە ھۆى ئەوھى سزابدەيت چونكە "شەيخانى بەغداد" لە ترسى كاردانەوھى سزادانىان نەباپالبدات بە ئاينزاي شىعەوھ چونكە لەو سەردەمەدا لە "بەغداد" ماىھى دەردى سەرىوون، وازيان لى ھىنا.

حەلاج دوو سال لە "شوشتر" ماىھە، بەپىتى ووتەى "سمعانى" لەوئى خەلىكىكى نۆرى لىكۆبووھە، گومانى تەدانىيە خەلىكانىكىش ئەمەيان پى خوش نەبوو، يەككە لەوانە ھاوکارەكەى پىشوى خۆى عمر و كورى عثمانى مكى بوو كە بە نامە ناردن راپۆرتى لىدەدا.^{۱۰۲}

ناچار ئەویشى بەجىھشت و بۆ خوراسان و ماوراء النهر، سىستان و كرمان و دواتر بۆ فارس رۆشت^{۱۰۳}، ئەم سەفەرەنەى پىنج سالى خاياند، لە (۲۹۱ كۆچى) دا جارىكى دىكە سەرى لە (مەكە) دايەوھ، لە گەرەنەوھدا بۆ "بەغداد" ھاتەوھ، سالىك ماىھە، دىسان رىگەى گرتەبەر بە دەريادا بۆ ھندستان لەوئە بۆ چىن و توركستان رۆشت و بۆ سىيەم جار بۆ "مەككە" ھاتەوھ و دوو سال ماىھە. ابن الاثير دەريارەى سەفەرى مەكەى كەوا پىدەچىت سەفەرى سىيەمى بىت، دەلەيت: ئەو لەمەكە چووە شوئىنك بەناوى "حجر" سالىك ماىھە، زستان و ھاوین لە چۆل دەماىھە، بەو ھەموو گرتەشەوھ بەرۆژوش دەبوو، كەشەو دەھات خزمەتچى ئەو شوئىنە گۆزەلەيەك ئاو و كولێرەيەكى بۆ دەبرد، ئاوھەكەى دەخواردەوھ و سى گازی لە قەراغى كولێرەكە دەخوارد و ئەوھى دەماىھە لەلایەكەوھ دايدەنا دەيانبردەوھ و ھەتا شەوى داھاتوو بەرۆژو دەبوەوھ.

ئەو سەردەمە "عبدالله مغربى" شەيخى سۆفیانى مەكە بوو، لەگەل سۆفەكانى بۆ سەردانى حەلاج دەچن، نايدۆزنەوھ، پىيان ووت: بۆسەر شاخى ((ابو القيس)) رۆشتوھ

۱۰۲- سماعى، الانساب، ۳، ل ۳۱۶

۱۰۳- ھەمان سەرچاوە

که چوونه لای، بینیان به سهری رووت و به پیّ خاوسی له سهر تاته به ردیک که وئوه،
ئارهق به ئامبالایدا ده چۆریت، شیخ و سۆفیه کانی خۆیان ئاشکرا نه کردو گه رانه وه.

شیخ ووتی: خۆی بۆ بهرگه گرتن راده هێنیت، دهیه ویت به رامبه ر "قه زای ئیلاهی"
به هیز بیت به لام خوداوه ند تووشی به لایه کی وایده کات که نه راهینان و نه توانای فریای
نه که ویت.^{۱۰۴} له سالی ۲۹۶ دا بۆ به غداد گه رایه وه^{۱۰۵} و دهستی به راگه یاندن و بانگه وازی
باوه ره که ی خۆی کرد.

که سۆفیه کانی به غداد به بیر و باوه ری "هلاج" یان زانی، ئه ویان به فیل باز و جادوگر
تۆمه تبارکرد، به لام تاوانبارکردنی به بانگه وازی خودایه تی، هلاج له گه ل ئه و راپۆرتانه ی
هه ندیک له (غلات شیعه) که باوه ریان به بوونی (جزء الهی) له که سیکی خودی پێشه وادا
(امام) هه یه^{۱۰۶}، نه ک بووه هۆی تووره بوونی یاسادانه رانی ئه هلی سونه به لگو شیعه ی
ئیمامیه شی دژی ئه و جوولاند. "عباس اقبال" له و ته ی "مصنفین امامیه" ه وه ده لیت:
که هلاج بانگه وازی کردووه و وتویه تی من نیراوی "ئیمامی غائب" و نوینه ری ئه و
به ریزه م ئه م داوایه ی بوه هۆی ئه وه ی سه رانی "ئیمامیه ی قوم" خۆیانی لیبیبه ری بکه ن
وله "قوم" ده ریپه ریئن.

"عباس اقبال" درێژه ی پێده دات، که ئه م داوایه ی هلاج له حوکمی راگه یاندنی
دوژمنایه تی خانه دانی "نوبه ختی" ه کاندابووه، چونکه ابو قاسم حسین روح نوبه ختی له
سالی ۳۰۵ کۆچیه وه پایه ی "بابیه تی"^{۱۰۷} ئیمامی غائبی له ئه ستۆبوو، له و کاته شدا
یه کیکی دیکه له "نوبه ختی" ه کان به ناوی "ابو سه ل علی" به سه روکی ئیمامه ی بغداد
داده نرا، له نێو ده وله تمه دارانی ئه و سه رده مه دا خه لکیکی زۆری هه بوو، ئه و که سه
زانایه کی مه زن و چالاک بوو، نه یده توانی له به رامبه ر نوسراوه نوێکانی سۆفیه کدا بێده نگ

۱۰۴ - ابن الاثیر، الكامل فی التاریخ ب ۵۸، ل ۱۲۶

۱۰۵ - جستبورد تصوف ایران ل ۱۳۵

۱۰۶ - جستبورد تصوف ایران ل ۱۴۱

۱۰۷ - بابیه ت: بابیت: نیابت: نوینه ری

بیٚت، له بهر نه وه بڼو دهرکردنی حلاج و دهرپه راندنی و نه میشتنی بانگه وازه کې نه وپه ری راویژی خوی کرد و هه ولی خوی دا. له وانه له گهل زانا نیمامیه کان و زاناکانی (مذهب ظاهري)^{۱۰۸} که دامه زړینه ره کې (ابو بکر محمدی داودی اصفهانی) (۲۹۷ کڅچی) بوو په یوه ندیان هه بوو ته نانه له لقه کانی باوه ردا هاوړا بوون. چونکه (فقهی امامی) له دیدی خلیفه کانه وه به فهرمی نه ناسینتر او بوو له بهر نه وه که سالی ۲۹۶ ی کڅچی حلاج بــڼو "به غداد" گه رایه وه ابو سهل په یوه ندی به ابو بکر محمد داودی نیمامی ظاهریان وه کرد و نه وی بڼو دهرکردنی نه وه توایه ی سالی ۲۹۷ که بڼو کوشتنی حلاج دهرکړا، دنه دا.

دوستانه تی ابو سهل له گهل "أبو الحسن علی کوری فرات" وه زیری به توانای عه باسی که وه زاره تی یه که می نه وه له ۲۹۶ تا ۲۹۹ کڅچی له کار دابوو، لایه نگیری نه وه له نیمامیه له نه نجامدانی کوشتنی حلاج دا بیکاری گه نه بوو.

په ننگه جیاوازی بیرویا وه ری زانایانی ثانیی دهر باره ی کاره کانی حلاج^{۱۰۹} و نه بوونی توانای ته وای دژه کانی نه و^{۱۱۰} و لایه نگیری هه ندیک له دهسته لادارانای وه کو قشوری^{۱۱۱} په رده داری به توانای خلیفه ی عه باسی، بابته تی به دودا چوون و کوشتنی حلاجی دواختبیت، به لام خانه دانی "نوبه ختی" و ژوریه ی سهرانی نیمامیه هه له سهر دژایه تی حلاج سوربوون، سالی "۲۸۹ کڅچی" ژماره یه که له لایه نگرانی حلاج له سهر نه وه ی باوه ریان به ووته کانی هه بوو لیپرسینه وه یان له گهل کردن.

حلاج خوځی له "شوش" پایکرد، هه تا له ناچاریدا به ته و اوته ی ناسنامه ی خوځی په ت ده کرده وه، سهر نه نجام به هو ی یه کیک له موریدانی خو یه وه که له زینداندا ببووبه

۱۰۸- ر.ک به اقبال- خاندان نوبختی، ل ۱۱۴-۱۱۶

۱۰۹- سمعانی، الانساب، ل ۳۱۷

۱۱۰- جستجو در تصوف ایران، ل ۱۴۲

۱۱۱- له لاپه ره کانی داتردا دهر باره ی قشوری پتر باس ده که یان

به کریگیروای دهسته لاتداران و بۆ هاوکاری و دهستیگیرکردنی "هه‌لاج"ی شیخی خۆی دهستی تیکه‌ل کردبوو ناسرایه وه^{۱۱۲}.

"زین کوپ" نوسیوه‌تی: کاتیك هه‌لاج له ژێر پارێزگاری خه‌لیفه و دایکیدا به‌ند ده‌کریت و راده‌گیریت "توقیف"، نصری قشوری ده‌که‌وێته ژێر کاریگه‌ری هه‌لاجه وه، به‌لام ئهم ووتیه راست نایه‌ته به‌رچاو چونکه ناوبراو له هۆزی کوردانی "قشوری" ناوچه‌ی "هه‌کاری" بووه که زۆربه‌یان "ئیزیدی" ن، ئهو کاتانه‌ی هه‌لاج سه‌فه‌ری ده‌کرد یان خۆی ده‌شارده‌وه له‌لای کوردانی هه‌کاری خۆی هه‌شارده‌دا، گریمانیه‌ی ئه‌وه هه‌یه له‌پێش راگرته‌که‌شیدا که مه‌ندکێشی بوو. ^{۱۱۳}

پارێزگاری خه‌لیفه و دایکی و نصری قشوری بۆ هه‌لاج هه‌چ کاریگه‌رییه‌کی له چاره‌سه‌ری فه‌رمانی زانایانی ئاینیدا نه‌بوو چونکه له‌ رۆژانی راگرته‌ی "هه‌لاج" دا له شاری کوردنشینی "دینه‌وه‌ر" لێپرسینه‌وه له‌گه‌ڵ کابرایه‌کدا ده‌کریت که نامه‌ی "هه‌لاج" پێیوه له سه‌رووی نامه‌که‌وه نوسراوه: له (رحمن الرحیم) وه بۆ فلانی کوری فلان... ^{۱۱۴} ئهم نامه‌یه بووه هۆی پێداگری "حامد کوری عباس"ی وه‌زیری "عه‌باسی"، و دادگا بریاری کوشتنی "هه‌لاج"ی ده‌رکرد، چونکه هه‌لاج نكۆلی له نامه‌که نه‌کردبوو، ووتبووی وایه لای ئێمه به‌شیوه‌ی کۆ ده‌خوێندرێته‌وه و ئاساییه ^{۱۱۵}.

شایه‌نی باسه کوردانی دانیشتوی شاری "دینه‌وه‌ر" و ده‌رووبه‌ری ئیستاش باوه‌ریان له‌گه‌ڵ ئیزدیه‌کان زۆر نزیکي هه‌یه، جگه له‌وه‌ی که به‌پێی ئه‌وه‌ی له‌نامه‌که‌دا ها‌ت‌بوو "هه‌لاج"یان به‌ خواوه‌ندێتی تۆمه‌تبارکرد ئه‌ویان به‌کاری جادوگه‌ریش که (له‌لایه‌ن بوکه‌که‌یه‌وه خرابووه پالی) بارگرانترکرد. سۆز و خۆشه‌ویستی خوداوه‌ند ئه‌وی بۆ ئه‌و ووتانه ده‌برد و به‌دگومانی خه‌لکیش ئه‌وی به‌و ده‌رده برد چونکه دوژمنه‌کانی ووتنه‌کانی

۱۱۲- جستجو در تصوف ایران ل ۱۴۳

۱۱۳- یه‌کێك له تیره‌کانی هه‌کاری ناویان "هه‌لاجی" ه، ر.ک محمد امین زکی کوردو کوردستان ل ۲۴۸

۱۱۴- جستجو در تصوف ایران، ل ۱۴۵

۱۱۵- له‌ناوانی (توحید) ه. ر.ک فرهنگ لغات و اصطلاحا و تعبیرا عرفانی

ئەويان بە جۆرىڭ لە زەندە قەۋە دەبەستەۋە و بۆ ۋوتەكانى "مانەۋى" يان دەبردەۋە
كەبە پىتى ئەۋە ھەست بەبوۋنى بەشىڭ لە خداۋەند "جزء الہى" لە مۆڧدا دەكرىت و
كىشى بەشەكانى رووناكى بۆ چەقى رووناكى دەكات لىكيان دەدايەۋە^{۱۱۶}. حەلاج بە
درىزايى دادگاكردەكەى ئەۋ تۆمەتانەى پەتكردەۋە و شاھتەمانى دەھىنا، بەلام حامدى
ۋەزىر لەسەر تاۋانباركردى مكوپبو، بلام بەلگەۋ شاھتەتېكى ۋەھانەبوو كەزانايان پىشتى
پىببەستى و ئازايانە برىارى خويان بدەن. تاسەر ئەنجام بەلگەيەكيان دەسكەوت كە
"حەلاج" بۆ يارانى خۆى نوسىۋە: "ھەركەس دەيەۋىت ئەركى "حەج" بە جىبھىنىت و
پارەى نىە دەتوانىت لە مالى خۆيدا "محراب" يەك دانى و ئادابى پىۋىستى خاۋىنى و
"احرام" پۆشىن و "تەۋاف" ئەنجام بدات ۋەكو ئەۋە وايە لە لاي "كعبە" حەجى
كرىت.^{۱۱۷}

۱۱۶- جستجو در تصوف ایران، ل ۱۴۷

ئىتر دوا ھەوللى بەرگىرى لە ھەلاج كۆشش و ھەوللى "نصر قشورى" و "سىدە شەب" دايكى خەليفە بوو بەلام ئەوانىش ھىچيان پىئەكرا و فەرمانى كوشتنى لە دى العەدەى سالى ۳۰۹ى كۆچىدا دەرکرا، دەلەين كاتىك كە ھەلاج بۆ بەرقەنارە دەبەن بەھاوار و خرۆشەو ھەم ھۆنراو ھى ووتو: -

ندىمي غير منسوب الى شيء من الحيف
سقانى مثل ما يشرب كفعل الصيف بالضيف
فلما دارت الكأس دعا بالنطع و السيف
كذا من يضرب الراح مع التنين بالصيف^{۱۱۹}

پەشيمانىيەكەم ھىچ بەداخو ھە پەيوەست نابەت، ھەر لەو ھەم خواردەو ھە كە ھاوینان لە مياندارىدا دەدرەت. ھەر لەگەڵ جام سوپايەو ھە شەمشىر و ئازاردەرى خواست، ئەمەيە سزای ئەو كەسەى كە بىەوئە لە ھاویندا لەگەڵ ئەژدەھادا شەراب بنۆشەت.^{۱۲۰}
وا باشە لێرەدا "بەندىكى تايبەت بە ھەلاج" كە وێردى سەر زمانى قەوالانى ئىزدىيە بەئىنەو ھە:

ژ بادا نەى دىنم	لە بادە ديوانە نىم
مەستا مەلو مەئن	مەستان لۆمە مەكەن
و ەرن ھالى ھستىن بىينن	و ەرن ھالى ھستىن بىينن
ژ باناو ھەريو ھە	لەبەر ئىو ھە تووش بوو ھە
ھستىن چو بى ھە جو ھە	ھستىن چەند نا ئۆمىدە

۱۱۹- بۆ زانىنى چۆنەيتى كوشتنى ھەلاج دھتوانى سەبرى تەزكە الاولياء، عطار، بەھەولى نىكلسون،

۱۴۳-۱۴۴ل

۱۲۰- جستجو در تصوف ايران، ل ۱۵۰

حسین سهری خوی دا به نئوه	حسین سهری خۆ دابوه
حسین له حسهینه	حسین ل حسهینه
ئهو کاسیکی روشنی نوشیوه	ئهو قه خوار ژ کاسا بهینه
سهری خوی دا ناچار بووه (فرض العین)بوو	لهو سهری خۆ دابو فەر ل عهینه
حسین له حه لاجه	حسین ل حه لاجه.
ئهو کاسیک بادهی سیاو ئاویتتهی نوشی بوو	ئهو قه خواربو ژ کاسا سیه و میلانچه.
فرمانی قازی له وکرا	(لهو بو شرعا قازی یه) .
حسین سهری خوی کرده ئامانج	حسینی سهری خۆ کره ئارمانچه.
ئهو چاکی له چاکانی ئیمه دا	ئهی چاکو ژ چاکید مه دا.
حسینو چاکی له ودا	حسینو چاکێ جه ودا.
پاشای من کاسیکی به تودا	پادشای من کاسهک ب ته دا.
بۆیه حسین سهری خوی له	لهو حسین سهری خۆ ل
به ر پئی باوهری خوی دا	به ر ی و ئیعتقادا خۆدا!
حسین له به غدایه	حسین ل به غدیدی.
ئهو له سهرخۆ له کاسه کهی خواردبووه	ئهو قه خوار بو ژ کاسا هیدی.
حسین سهری خوی به خشی	حسین سهری خۆ کر فیدی.
حسین ل به غدایه	حسین ل به غده لی،
له بهر ئهو وینهیه ئارامی نه ما	له بهر وی سورئ نه صه بری
(لهو بو شرعی قازیا)،	(لهو بو شرعا قادیا).
حسین بۆ سهری خوی بوه مشتهری (کریان)	حسین ب سهری خو بو مشتهری
(حسین)ی حه لاجه	حسین ل حه لاجه
به پئی خۆیدا ره وانه (ده روات)	ب ره فا خوی ره هوانچه
گه شته ئهو ب به مه پ	لهو فیرا گه هشت بو نه عجه
وای له مه پری بیچاره	وی ل میهی مسکین
ههی بازی له هیلانه	ههی باز بو ژ هیلینی

ل خو مه گره ره ښینی	له خځو مه گره راکردن
نهم ژ ته بایی ته هاتینه به روی سکینی.	نیمه ش له بهر تځو هاتوینه ته بهر چه قځو.
میها سر ژ بهرانه	مهری نیمه نه لیتی بهرانه
وال حسین ددهت ته عنانه	وا له حسین ددهات تانه
حسینو ره ښین عه یبه بځو میړانه.	حسینو راکردن بځو میړان عه یبه
کوشتنا میړا نه عه جیبه	کوشتنی میړان نه سهیره
حسینځو ره ښین عه یبه	حسینو راکردن عه یبه
خاسمه سهری ته ی ب حسینه	نه خوازه سهری تځو گرنگه
حسین ل فان مه عنیایی ب فاره	حسین له وان مه عنایان دلته نگه
نوی ل خځو گرتبون بهر و داره.	نوی خځی گرتبوو له ناو بهر و داره
نو هاوار که بری ناخړه تی ^{۱۲۱} را دهناره.	نو هاوار له ناخړه تی (کوتایی) برای ناخړی دهکات
هاوار که بری ناخړه تی را دهشته	هاوار دهکات برای ناخړه تی دههسته
خه جیجا ژ خورستانی هاتو که هشته	خه جیجه له خورستانه وه هاتو که هشته
نوی ډک حسین ب ته عنا دکوشته.	نوی که حسین به تانه ده کوشته
خه جیجا ل خورستانه	خه جیجه له خورستانه
ری یا سی مه هانه	ری سی مانگانه
هاتبوه ههفت گافانه	بوه ههوت ههنگاوانه
حسینځو گیان ته چی گیانه	حسین گیان تځو چی گیانه
بچوک ل من برانه	بچوک له من دهرانه
گیان بسپیږه خودی و دوستید عه زمانه	گیان بسپیږه خودا و دوستی ناسمانه
گیان بسپیږه برایه	گیان بسپیږه برایه
لانه کا من به سافایه	ساوای من له بیښکایه
نانا من له سهر سیلی مایه	نانی من له سهر ساجی مایه

۱۲۱- هه موو که سیکی نږدی خوشک و برایه کی ناخړه وی (کوتایی) بځو خوی هه لده بږتیت ، نهم خوشک و برایه ی له کانی سهره مه رگدا له لای ناماده دهن، بځو نوی کفن و بهر یکردن و ناشتنی بځو نه نجام بدن.

مېټفانې من ژ پېر شەي وەستايە
 گيان بسپېرە دۆستېد خودايە
 گيان بسپېرە و ھەرە
 مە مېټفانېك ھەيە ژ سەفەرە
 ھەتا روح ژ قالبي تە بېتە ډەرە
 خوشکې خەجې بەلې بەلې
 ب وې ږوږي کەم ږوږا ل عەنزەلې
 من کاسەك فەخوار ژ سەرې کەلې
 کاسا کەرەمە و دا پي بچين بەلې
 خەجې خوشکا خۆمە
 من سەرې دايە و بدەمە
 دابزانن دنيا و عالەمە
 يا مېرا سۆرە و کەرەمە
 ھەي حسيڤو برې مني ئاخەرەتې
 ھەر ږو کو ږوږ ھلتې ژ ملی ئومەتې
 ھەفت کاسی قودرەتې
 تېنن بۆ من حورمەتې
 ئېکی ږوږەکی راستې ژ دلی من ډەرەتې
 ھەر ږو کو ږوږ ھلتې يە
 ھەفت کاسی قودرەتې يە
 تېن بۆ من حورمەتې يە
 قەت راستې يە ک ژ دەڤي من ډەرەتې يە
 حسيڤن دسپارە
 ل بەغدايي و چەندی شارە
 حسيڤن مسکين دننازارە

ميوانی من له سەر پي راوہستايە
 گيان بسپېرە دۆستی خودايە
 گيان بسپېرە و ھەرە (برۆ)
 ميوانتيگمان ھەيە له سەفەرە
 ھەتا گيان له لەشی تو بېتە ډەرې
 خوشکە خەجې بەلې بەلې
 بەو ږوږەي بي ږوږا ئەزەلې
 کاسەيەکم خوارد لەسەر کوپەلې
 کاسە بەخشينە دەبي بچين بەلې
 خەجې خوشکي خۆمي
 من سەرم دايە و دەيدەمي
 بابزانن دنيا و عالەمي
 يا ميڤري سورو کەرەمي
 ھەي حسيڤنۆ براي کاتي مەرگي
 ھەر وەکو ږوږ ھەلډي له ملی ميلەتې
 ھەوت کاسی قودرەتې
 بۆم دەھيڤنن حورمەتې (ژنان)
 ھيچ ږوږيک راستې له دلي من وەرناچي
 ھەر ږوږيک کە خۆر ھەلډي
 ھەوت کاسەي قودرەتې
 دېن بۆ من حورمەتې
 قەت نەيڤنيەك لە دەمي من ډەرناپەري
 حسيڤن دەسپيږي
 له بەغدايي و چەندی شارە
 حسيڤن ي ھەژار له نازارە

ل هورمى حزن و شينه
ل به غدایی شاییه و مزگینه
کوشتبو حسینی مسکینه
ل به غدایی و چندی شاره

له هورمى غم و شينه
له به غدایی شاییه و مزگینه
کوشتيان حسینی بیچاره
له به غدایی و چندین شاره

شای دبوون کفاره
حسین زهرگون و نازاره
حسین گوله که د گولی دا
هنجینی هات به رهك لیذا
و شیخ جنید گولهك لیذا
حسین گوله که تو کامله
وی ل به غدایه هویه زالمه
و هنجیی هات لیذا بو که فره
شیخ جنید گولهك لی بهردافکره
دهرصاد (سهعت) ژی مابو دله
حسینی گوله که توشکفتی
و بایا ته حیا دناخفتی

شاد ده بون کوفاره
حسین گونازهرد و به نازاره
حسین گولیکی گولزاره
هرچی هات به ردیکی لیذا
وه شیخ جنید گولیکی لیذا
حسین گولیکی نوی ته واوه
وهی له به غدایه هی زالمه
هرچی هات لیذا بو بهرده
شیخ جنید گولیکی بو هه لدا بوو
ساتی که دلی هیزی مابوو
حسین گولیکی نوی پشکوتی

ئهو شهریهات بی شکفتی
هی شیخ جنیدو بری منی ناخره تی
چهند داروبه ری پی فی ئومه تی
هه موو بو من و گیانی من تی
هه تا روژا ئومه ل قیامه تی
نالینید من ژ دهستی گولاته تی!
شیخ جنیدو چندی دگریم چندی دنالم

شهریهات پیچی خستی
ئی شیخ جنیدو برای منی ناخره تی
چهند داروبه ری بنی ئم ئومه تی
هه موو بو من و گیانی من تی
هه تا روژی ئومه^{۱۲۲} له قیامه تی
نالینی من له دهست گولی ته تی!
شیخ جنیدو چندی ده گریم چندی ده نالم

کهسی نه زانی نه زنی ب چی حالَم	کهس نازانی من له چ حالَم
هه تا رۆژا ئوم ل قیامه تی دی	هه تا رۆژی هه ستانه وه دی
ژ دهستی گولا ته ناَلَم	له دهست گولی تو ده ناَلَم
حسینی سوری بو	حسینی سوری بوو (رهنگه مه بهستی باشی بیّت)
ری یا هه ق ناسی بو	ریگهی هه قی ناسی بوو
ئه و شیخ جنید لی خوری بو	ئه و شیخ جنید لی تووره بوو

نصری قشوری:

وهكو پيشتر باسمان كرد يه كێك له وانهی بهرگريان له "ههلاج" ده كرد، نصری قشوری بوو، نصر له تیره ی قشوری ئیلی ئه رتوشی^{١٣٣} کوردانی هه کاری بوو، به شیک له و ئیله ره شمالنشین نه بوون به لکو له دهوری "ئهلقوش"، زاخۆ دهۆک^{١٣٤} و به شیکیان له دهووبهری "بيت الشباب"، خوشاب و شتاخ له خواروی رۆژههلاتی تورکیا نیشتهجین، ئه م ئیله تازه جیگیربوون.

نصر له م ئیله بووه و له پیاوانی "المعتضد بالله" خلیفه ی عهباسی بوو، ئه م خلیفه یه ساڵی ٢٨٢ کۆچی ئهوی به بهرپرسی کۆکردنهوه ی دارایی "موصل" و دامهزاندنی فه رمانبه رانی دارایی ئه و ناوچه یه دانا، له کاتی پێویستدا له بهرژه وهندی خلیفه و دژی به ره ئهستکاران به شداری ده کرد.

هه ر له و ساڵه دا "معتضد خلیفه" ئهوی له گه ل و صیف موشگیر ناویکدا بۆ بانگهێشتی "حمدان کوری حمدون تغلی" گه وره ی خانه دانی هه مدانیه کان نارد، له شکری خلیفه له "باسورین" له گه ل "حمدان" و پیاوهکانی کهوتنه شه ره وه، سه ره نه جام

١٣٣- زکی بگ، محمد امین، کوردو کوردستان ل ٢٤٥-٢٤٦

١٣٤- ئه م سێ شاره له باکووری موصل له مه لبهندی پارێزگای (نینوی) ه ئیستا دهۆک مه لبهندی کوردانی "بادینان" ه که به شیکن له کوردانی هه کاری.

"حمدان" به هندیك پتيويستيه وه به قهياغيك له دجله په ريه وه و له ويوه وه بۆ ديارى بنى ربيعه سوريا هه لات، دواى كه وتن به ناچارى له ريگه "اسحاق كورى ايوب" وه خۆى راده ست كرد. هه مان سال "نصرى قشورى" ژماره يه كه له پياوانى خۆى له گه ل عامل "معلشاي" ^{١٢٥} بۆ ئه و شار ه نارد، له ريگه كۆمه ليك له "خوارج" په لاماريان دان، هه تا شه و شه ر به رده وام بوو، له م شه رده دا ليپرسراويكى "خوارج" ه كان كوژا كه سه ر به "هارون خارجى" به رپرسى ياخي ه كانى ده ووبه رى "موصل" بوو.

نصر له دواى شه ركه كه نامه يه كى هه رده شه ئاميزى بۆ هارون نووسى، به لام هارون له سه ركيشى نه كه وت ناچار "معتضد" فه رمانى به والى موصل "حسن بن على" كرد جه نكي "خوارج" بكات. خواره كان شكستيان هينا و "هارون" ي سه ركرده شيان له گه ل چه ند كه سيكي ده ربه ده ر بوون و دواتر له سالى ٢٨٢ كۆچى له ناويشيان برد ^{١٢٦}.

سمعانى نوسيويه تى: "على كورى عيسى" ي وه زير له سه ر ئه وه ي كه نصرى قشورى له گه ل "هه لاج" نيوانى خۆش بوو له گه ل هه لاج تيكچوو، رهنگه ئه مه له سه رده مى وه زاره تى به كه مى على كورى عيسى (٣٠٠-٣٠٤ كۆچى) ^{١٢٧} بووييت چونكه له و كاته دا "نصرى قشورى" په رده دارى مه زنى خهليفه بوو، ئاشكراشه دوه مين و دوا وه زاره تى ناوبراو له (٣١٤-٣١٦) بووه و ئه و كاته ش هه لاج له ژياندا نه مابوو

"طبرى" يش نوسيويه تى كاتييك كه هه لاج له زيندانا بوو كۆمه ليك له گه وره پياوانى وه كو "نصرى قشورى" ^{١٢٨} ده كه ونه داويه وه، به لام هه نديك دهنگۆ ئه وه نيشان ده ده ن كه پيش گيرانيشى ئاشنايه تيان هه بووه، وه كو باسما ن كرد به "محمى" ناوبردى و بوونى به نديكى تاييه تى هه لاج له نتيو قه ولى ئيزديه كان و بوونى "ئيل" يكي ئيزديه كان

١٢٥- معلشاي: شارىكه له خوار شارى حسنيه كه نزىكه ي ١٥٠ ميل باكورى (موصل) ه ره ك لسترنج،

جغرافىاي تاريخى سرزمينهاى خلافت شرقى. ترجمه محمود عرفان ل ١٠٠

١٢٦- ابن الاثير، الكامل فى التاريخ ب ٨، ل ٤٧٣

١٢٧- سماعيلى، الانساب ب ٤، ل ٣١٧

١٢٨- تاريخ طبرى، ب ١، ل ١٤٣، مصر

به‌ناوی "هه‌لاجی" له خواروی شاری "وان" ی تورکیا و جینگه‌که شیان هه‌لاجی که کوێستانه هه‌واری ئیزدیه‌کان بووه^{۱۲۹} ده‌کریت به‌لگه‌ی نزیکه‌ی هه‌لاج و ئیزدیه‌کان بن. کاتیک "نصر" بۆ جه‌نگی "قراطة" به‌ره‌و کوفه‌ روشت، له‌ رێگا نه‌خۆش که‌وت و به‌ره‌و به‌غدا هه‌تایانه‌وه و له‌ سالی "۳۱۶" دا کۆچی دوا‌یی کرد، "احمد" ی کوری له‌ جینگه‌ی باوکی به‌ په‌رده‌داری خه‌لیفه‌ دانرا^{۱۳۰} و پێشتریش کوریکه‌ی دیکه‌ی "محمد" به‌ فه‌رمانده‌ی سوپا و کاروباری موصل دانرابوو^{۱۳۱}.

شیخ عدی کوری مسافر "شیخادی":

ئه‌وانه‌ی پێشتر باسی ژیا‌نامه‌ی "شیخادی" یان کردووه‌ شارۆچکه‌ی "بیت فار" ی ده‌شتی "بقاع" ی لوبنانی ئێستایان به‌ شوینی له‌ دایکبونی داناوه‌.^{۱۳۲} له‌ قه‌ولی ئیزدیه‌کانیشدا وا هاتووه‌:

شیخادی له‌ شامه‌وه‌ هات

شیخادی ژ شامی هاتیه

له‌ لالش ده‌کات خه‌بات

ل لالش ده‌کات خه‌باته^{۱۳۳}

جامی ده‌ریاره‌ی ناو و بنچینه‌ی ئه‌و ده‌لێت: عدی کوری مسافری شامی ئینجا "هه‌کاری"^{۱۳۴} ه. عبدالرزاق الحسنی ده‌لێت: ((شرف الدین أبو الفضل عدی کوری مسافر کوری اسماعیل کوری موسی کوری مه‌روان کوری الحسن کوری مه‌روان))^{۱۳۵} ی ئه‌مه‌ویه‌.

۱۲۹- محمد امین زکی بگ، کوردو کوردستان، ل ۴۴۸

۱۳۰- ابن الاثیر، الكامل فی التأریخ ب ۸، ل ۱۸۲

۱۳۱- هه‌مان سه‌رچاوه‌ ل ۱۲۹

۱۳۲- الحسنی، عبدالرزاق، الیزیدیون ل ۲۱

۱۳۳- ئیزدیاتی، ل ۱۶۲

۱۳۴- نفحات الانس، ص ۵۳۲

۱۳۵- الیزیدیون، ل ۲۱

به لām نوسه ری ئیزدی "خدری سلیمان" ده لایت: نه گهر شیخ له بنه چه دا کورد نه بیت،
چون دهیتوانی ئه م خه لکه زۆره له دهوری خۆی کۆبکاتهوه؟

به لām به سه رنجدان له و نوسراوه جیاوازانیهی ده رباره ی ئیزدیه کان نوسراون، ئه وه
ده رده که ویت هه ر که سیک ئه و مه رجانیهی خواره وهی تیدابیت به پیشه وای خۆیانی
ده زانن:

۱- دژی ده سه لاتی سه رده م بیت (به مه رجیک ئه و ده سه لاته به لای ئه وانه وه بیگانه
بیت).

۴- راستگۆ، پیشینه باش، خواپه رست و دادپه روه ربیت.

۳- به کردار ده ربیخات که خۆی له ره شه خه لکه که جیا ناکاته وه و به رگری له مافی
کۆمه لایه تی ئه وان بکات، ئه وان گشت ئه و خالانه یان له "شیخادی" دا ده بینی. جگه
له وه ش به درێژایی ژیا نی له نا و ئه وانه مایه وه، "بابه ک" ئاسا به ئاشکرا خه باتی بۆ
ئه کردن ئیزدیه کان به هۆی ئه وه وه توانیان دوژمه کانیا ن کۆیر بکه ن و له سایه ی ئه ودا
خۆیا ن په نهان بکه ن. سالی له دایکبونی شیخادی زۆر روون نیه، له فهرهنگی "ده خدا"
دا سالی ۴۶۷ ی کۆچی دیاری کراوه^{۱۳۶} به لām زرین کوب ۴۷۰ ی داناوه^{۱۳۷}.

له زۆریه ی سه رچاوه کانی شدا ۵۵۷ ی کۆچیا ن به سالی مه رگی داناوه، له وانه "الکامل
في التاريخ"^{۱۳۸} ی ابن الاثیر، وفهرهنگی "ده خدا" یه، به لām زرین کوب ۵۵۵ ی داناوه.

هه ر که سیک ده رباره ی شیخادی نوسیوه، له رووی چاکیه وه، هه ول و
خواپه رستیه وه، دانیان به چاکی و خواپه رستی ئه ودا ناوه و ئه ویا ن به پیری خاوه ن
که رامه ت و دامه زرینه ری ته ریه تی عدویه ی "تصوف" داناوه.

شیخادی له گه ل زانایانی پایه به رزی وه کو شیخ عبدالقادی گه یلانی و احمد غزالی
په یوه ندی هه بووه و کاریگه ری ئه وانی له سه ربوو^{۱۳۹}.

۱۳۶- لغت نامه دهخدا، ژێروشه ی عدی کوری مسافر

۱۳۷- جستجو در تصوف ایران ۱۰۷

۱۳۸- الکامل في التاريخ ۱۱- ۲۸۹

گورده کە ی لە "لالش" ی باکووری رۆژمه لاتى "موصل" ه و به گه وره ترين مه زارگه ی	
پیرۆزی ئیزدیان داده نریت، ئیزدیه کان له زۆریه ی وێردو پارانه وه کانیاندا ستایشی	
شیخادی ده کەن و که راماتیکی زۆری ده خه نه پال، نه مه ش یه کێک له و وێردانه یه :	
شیخادی خودانی که ره می.	شیخادی خاوه ن که ره مه
داهریو ل عه ره بی ل عه جه می	ده رکوت له عه ره ب و له عه جه مه
داهریو ل بیت ل فاره	ده رکوت له بیت الفاره
قه سدکر هاته مه کاره.	هه ستا هاته مه کاره
((لالشی میژ لێ چه ما دبونه)).	له لالش میژان لێیکوبونه
ل مغاره قه سدکر هاته لالشه،	له نه شکوت هه ستا هاته لالشه
به ر گوهند وان که فتبو گوشگوشه.	به ر گوێیان که وتبوو گوشگوشه (له م گوێ یژ نه و گوێ)
نه و شای دبون، دل بی بونه خۆشه	نه وان شادده بوون به وه دلخۆشه
شیخادی ژ شامی هاته،	شیخادی له شامی هات
ب شه رقا کر خه باته،	به رۆژه لاتدا کردی خه بات
مه حمده ره شان کر خه لاته	مه حمده ره شانی کرد خه لات
خه لات کر مه حمده ره شا،	خه لاتنی کرد مه حمده ره شا
دابوی مه عاشی شه شا	دابویه موچه ی شه شا (شه ش که س)
(نه و کره سه روه ری میرا).	نه ویکرده سه روه ری میرا
خه به ره ل ناڤ سه ییدا،	هه واله له ناو سه ییدا
داهر بو شیخه کی شه ییدا	ده رکوت شیخیکی شه ییدا (توند)
ل لالشی لێ چه ما دبون مریدا	له لالشی لێیکوبونه وه مریدا
خه به ره ل ناڤ عه جه ما	هه واله له ناو عه جه ما
داهر بوو شیخه کی ب که ره ما،	ده رکوت شیخیکی به که ره ما
لالشی مرید لی دبون چه ما،	له لالش مورید لێییده بن چه ما (کۆده بنه وه)
خه به ره دناڤ عه جه مستانی،	هه واله له ناو عه جه مستانی

دەرکهوت شیخیکی به مانئ (مهعنا)	((داهر بو شیخه کی ب مهعنی))
مورید لالشیان پیکرد به دیوانئ	لالش مرید پی کرن دیوانی.
هاتن شیخی گهره مداره	هاتن شیخید گهره مدار،
بۆریان شیر، قامچیان ماره	بۆرشیره، قامچی وان ماره،
له شیخادی دهگه ن پرسیاره	ل شیخادی دگه ن پسیاره.
ئو بون شیخی ئه هلی خیره	ئو بون شیخید ئه هلی خیره،
قامچی ئه وان ماره، بۆریان شیر	قامچی وان ماره، بۆرشیره،
ناوی شیخادی دهگه ن پرسیاره	ناوی شیخادی دگه ن پسیره.
ئو بوو شیخی له ئه بول قاتی (قاتانی)	ئو بون شیخی ژ ئه بول قاتی،
هاتبون له گه ل شیخادی بکه ن به سه رها تی (هکایات)	هاتبون با شیخادی حکایاتی،
گل: شیخادی قوتبی زهمین، ئه م ل قاتی	گل: شیخادی قوتبی زهمین، ئه م ل قاتی

شیخادی کردی هاواره	شیخادی کریو فرواره
شیر مهحمه د رهشانی له بهردیک کرد سواره	شیر مهحمه د رهشان ل بهره کی کر سواره،
((ووتی: گه لی میران چی هه یه له و باله))	((کو: گه لی میژا وه چی هه یه ل باله))
یا مهحمه د رهشان سواره له بهرده کی	یا مهحمه د رهشان سواره له بهره کی،
ئو میژانه درهنگ دهگه ون له جییه کی	ئو وان میژا بی شیوار نه ما ل دهره کی،
له وان بپرسه هه واله کی	ژوان بپرسه خه به ره کی
هه ر به بهخت و دلره قی و کینه	هه ر ب بهخت و گه رب و کینه،
له وان بکه پرسینه (پرسیان)	ژوان بکه پرسینه،
بروانه لیدان و کهراماتیان چینه (چۆنه)	برینه زه رب و کهرامه تا وان چینه.
ئینجا پششیان که وه و بیانیه نه	ژنو پاش بهر وان که فه بۆ من بینه.
شیخ به پئی بون له ماله	شیخ ب ریبون ژ ماله.
به گوین توپه ن به گاله	ب گوین ب گه فن ب گاله،
مهحمه د رهشان ده لیت: چی هه یه له و باله	مهحمه د رهشان دبیزت: وه چی هه یه ل باله.

ژمیژە ئەون دریبەرن،

نەقیبن ب سەرودەرن،

شیخادی گەرەم کرەم هون وەرن،

سەید ئەبو وەفا دەنگ هلتینی،

کباری دەینن دا ئەم بچین مسکینی،

سەید ئەبو وەفا دبیزتە وان سەرودەرا،

مە گەلەك شیخ دیتن ل هەموو دەرا،

پەدشا ئەوئ روح دئینه بە بەرا

چەند سەیدینه،

دەنگ دگەن ب نەهینه،

ئەف بەرە روح تی نینه.

لە میژە ئەوان پتەرن

هەلبێژاردەن سەرودەرن

شیخادی فەرەموی وەرن

سەید ئەبو وەفا دەنگ هەلدینی

گەرەمی دانئ با بچینه مسکینی (هەژاری)

سەید ئەبو وەفا دەلێت بە سەرودەران

ئیمە گەلێك شیخ مان دیت لە هەموو دەران

پادشا ئەوێهە گیان بکاتە بەر بەردان

چەندی سەیدینه

دەدوین بە نهینه (نەهینی)

ئەو بەردە گیانی تیا نینه (تیانیه)

وئ دبیزن شیخی سەیدا.

((گافا مەحمە ره‌شان دیتا))،

تو شیخی ئانی مریدا

ئەز مەحمەدی ره‌شیمه،

سواری بەریمه،

ئەز بخو مریدی شیخادیمه.

هاتن شیخید تەباقه

توی سەرودەری هەمیا،

هەگە تە پشتا خو ب مغاری فه‌نیا،

ل تە و میړا فرا بی جیا

سەید ئەحمەد دەنگ دگەت ب شینه،

هیزا مە ئافەك دئی یه،

ژ پیشادا ئەم پی بگرین دستا و نفیزه

ئەو دەلێت شیخی سەیدانن

کاتی مەحمە ره‌شا دەبینن

تو شیخی یا موریدن

من مەحمەدی ره‌شیمه

سواری بەردیمه

من خۆم موریدی شیخادیمه

هاتن شیخان پیکه‌وه

تو سەرودەری هەموانی

کە پشت بە ئەشکەوتەوه دەئیی

لە تو و میران دەبی فراوانی

سەید ئەحمەد دەنگ دەکات بە شینهیی

گەرەمی ئیمە ئاومان دەوئ

لە پیشادا ئیمە بگرین دەستنوێژی

شیخادی خۆش سولتینه (سولتانه)	شیخادی خۆش سلتینه،
دهنگ دهکات به نهینه (نهینه)	دهنگ دکات ب نهینه،
پیوپیستیمان به ناو نینه	حهوجیه یا مه ب ئافی نینه
دهستنیژ له من بستینه	دهستنیژ ژ مه بزینه.
شیخادی دهلی گلی میران:	شیخادی دبی گلی میرا:
ئاویک بق خۆتان ده رکه	ئافه کی ژ خۆرا ده رکه،
دهستی خۆتان سونهت و پیروژکه	دهستی خۆ سونهتی فه رکه،
له ئیستاره خۆتان بق میر نه زرکه	ژ تق پاش میری خۆ ب نه ده رکه.
شیخادی به نه زهره	شیخادی ب نه دهره،
گۆچانی دا له بهره (بهرد)	وهکاز دابوه بهره،
دهنگ له ناو هاته دهره	دهنگ ل ئافی دکره،
گوئی: وهره نهی زمزم وهره	گوئی: ته عال یا زمزم وهره
به ووتی کۆپی جهمی	ژ قه ولی بسی چمی
ته نهها شیخادی ده دی (قسه یکرد)	ته نی شیخادی ب که لمی
ئاو دیت دهره ده که وی	ئاو دی ده رکه فی
له چالی سه رچاوه ی زه مزه می	ژ برکا عه ین زمزمی
ئه وان له شیخادی ده که ن سلاوه	وی ل شیخادی دکه ن صلاوه
شیخادی له که ره می وه لامی داوه	شیخادی ژ که ره می عه لیک شه دافه
شیخادی به خۆی سولتانه	شیخادی ب خۆ سلتانه
به نه ده به به ئیمانه	ئی ب نه ده به، ئی ب نه رکه،
ئه و جیی میرانی نیشان دانه	ئه وی جیهی میرا نیشان دانه،
مه حمده ره شان وه ستا له به واری ^(۱)	مه حمده ره شان سه ککی ل به واری
گوئی به خیریین نه مجاره	گوت هون بخیر هاتن فیجاری،
شیخ من نیم، شیخ ئه وه ی مغاره (ئه شکه وت)	شیخ نه ز نیم، شیخ ئه وه ل مغاری،

١٤٠ - به واری: شوینیکه له چیای مقلوب نزیک شاری موصل

میر له محمد ره شانینان روانی	میر له محمد ره شان فکړین،
ههستان له یهک هالین	رابسون تیک زنزلین
له دهری نه شکوت وهرین	ل دهری مغاری وهصلین
میر گه یشته دهری مغاری (نه شکوت)	میر وهصلین ل دهری مغاری
له سر خو چونه خوارې	ب روا چونه خواری
بلې: ویرد و شاباش بق خاوه نې هکاری	گو: نورد و شباش ژیږ خودانې هکاری
سید نه محمد هات به گاگلکې	سید نه محمد ^(۱۴) هات ل جهنگا،
خدر هه لده پېږ دهنګ	خدر هلتنې دهنګا
بلې: جیګه ی میران نیسته تنګ	گو: جیې میرا ساعه تی تنګا.
محمد ره شان ده لې سید نه محمدی	محمد ره شان دبی سید نه محمد دا،
یا میری مه عناو	یا میرا مه عنیه و چیره
نوان چیان خواستېو	چیی وان خواست بو
شیخادی هیتابویه ژیرې	شیخادی ینابو ژیره
ته زیب و گرچانی سید نه محمدی گورده ی هیتابو	تزی و وه گازی سید نه محمد ل کبیر ینابو
وا ده بیژت محمد ره شانه	وه دبیزت محمد ره شانه،
شیخادی بخو سولتانه	شیخادی بخو سولتانه
ناوی هینا بق میرانه	ناو ینا بق میران
چه ندی سیدینه	چه ندی سیدینه
ده دوین به نهینه (نهینې)	دهنگ دکن ب نه هینه،
نیمه توانای ناو بهردانمان نینه	تاقه تا مه ل ناو بهردانې نینه
شیخادی به نه زره	شیخادی ب نه دهره
دهنگ له ناوې ده کات	دهنگ ل ناوې ده کره
ناو گوړه گوړ چوه دهرې	ناو گوړگوړ چوده ره.
نیوه شیخ بناسن	هون شیخی ب ناسن،

له گه ل نيك و دوپ رازن،

تالیکا شیترا ژ شیخادی بخوازن.

وه دیبژت خدر نه قیبه،

پادشای منوی حه بیبه،

بۆر ژمه دخوازن نه صیبه

وه دیبژت کیلا

کیشا بو لبر شیخادی ده خیلا

گۆ تالیکا شیترا چیلا

شیخادی وه دکر فرواره،

چیل ب ناف شیترا دهناره

نه چیتلا شیر هیلان نه مریشکا ماره

ل ناف نه قیبا بو به یانه،

گوگرین دل مانه،

ل ناف نه قیبا بو نه سته خبره

ل ناف حزن و نه هیله

گو حه یا مه ژوان نه ما شیره

گو شیریدمه چۆن نه م په یا مانه

مه حمه ره شان گۆ:

سهید نه حمه دۆ توپ فی یه کی ناسپیری

قایم نابی نیکی بیر،

چما توپ تنی خو بدهستی شیخادی ناسپیری

هه که ته باوهری ب فی تنی

که ره مکه نه م بچین سهر چپای ناف مشه تی

باهه ک وی تی ژ ره حمه تی.

که ره مکه نه م رابن سهر پییه

له گه ل یه کدا برانن

تالیکی شیران له شیخادی بخوازن

وا ده بیژت خدر نه قیبه

پادشای منه و حه بیبه (خۆشه ویسته)

بۆر له ئیمه ده خوازیت نه صیبه (بهش)

وا ده بیژت به بی زمانان

له شیخادی په نا ده خوازن

بلی تالیکی گاو شیران

شیخ هادی کردی هاواران

گا که وینه ناو شیران

نه گا شیری هیلاو نه مریشک ماران

نه قیبان بۆیان بوو ره وان

بلی گریان بی دل مان

له ناو نه قیبان بو نه سته غفیره

له ناو غم و په ژیره

بلی نه مان ماوه شیره

بلی خۆمان پیاده شیرنه مانه

مه حمه ره شان بلی:

سهید نه حمه دۆ تر بهو یه که خۆت ناسپیری

به هیژ نابیت به یه کی پیری

نه ی بۆ به تنه نا خۆت به شیخادی ناسپیری

نه گه رتق باوهرت به وه نایی

فه رموو بچینه سهر چپا ناو گرپۆ

باهه ک وادی له ره حمه تی

فه رموو باهه لسینه سه ری

هه تا میړی پتر ریش و سمیل بهیلی	هنجی میری حوکم که ت زی و سمیلید خویه
شیخیتی بقو ده مینی	شیخینی بقو ل جیه
شیخادی لیان ده کا هاواری	شیخادی ل وان ده نگ دکته
هرموو بچینه سرچیا ناو کوری	که ره مکه نه م بچینه سرچیا ناو مشه ته
با پروانین روونه سولتان شیخادیه	"دا بفکرین به یانه سلطان شیخادی"

ابو بکر زه میله ساز (زه میله چن):

ابو بکر کوری اسماعیل ته بریزی له شیخانی شمس الدین محمد ته بریزی بوو، له درخستنی دلاندا (کشف القلوب) بی وینه ی سرده می خوی بوو، شمس ده ریاړه ی نه و و توو یه تی گشت که وره ییه کان له ودا هیه، به لام که پایه ی به بلندی گشت، دوا ی "شیخ اکملی" که وت.^{۱۴۲}

ره نگه هوکاری نه و ی که "شیخو بکر" یان به "بابادین" زانیووه نه و ده سته پشکریه بوو بیت که بقو ریتمای شمس کردووه، هر وده ها نه و خه لکی ناوچه ی نیشته جی بوونی "نیزدیه کان" بوو، هر چه ند پایه ی نه و له شه مس خوارتره، به لام نه وده کانی له ریز و نه وده بدا سرمه شقن و نیستا میری نیزیان له بنه ماله ی شیخوبه کرن. کات و سرده می شیخو به کرو هر وده ها په یوه ست بوونی شمس به وده وه له و به لکه گرنگانه ن که نه و په کیک له حوت فریشته کانه.

شه مسی ته بریزی (شیشه مس):

جامی نازناوی شه مس له "مولانا جلال الدین" ی رومیه وه به م شیوه یه ده گیریته وه: "المولى الاعز والداعى الى الخير خلاصته الارواح المشكوة والزجاجة والمصباح شمس الحق والدين نورالله في الاولين والآخرين"^{۱۴۳} و ناوی نه و ی به محمد کوری ملکدارى

۱۴۲- زندگای مولانا جلال الدین، له و تاریخ ادبیات در ایران، ل ۳، به شی ۱، ل ۴۰۴

۱۴۳- نفحات، ل ۴۶۴

ته‌بریزی داناوه. فروزانفر ناوو نازناوی به "شمس الدین محمد کوری ملک داری ته‌بریزی" ناوه‌یتناوه.^{۱۴۴}

خدای سلیمان خاوه‌نی په‌رتوکی ئیزدیاتی ناوی باوکی "شمس" ی به "ئیزدین میر" نویسیوه.^{۱۴۵} فروزانفر سالی له‌دایک بوونی به ۵۸۲ کۆچی داناوه. شمس له سه‌ره‌تاوه موریدی شیخ ابو بکری زه‌میله‌چن یان زه‌میله‌سازی ته‌بریزی بووه، به‌لام که پایه‌ی بلندبووه ئیتر به شیخه‌که‌ی خوی رازی نه‌بوو، ویلی خولیاکانی میشکی بوو گه‌شت و گه‌رانیکی زۆری کرد، هر له‌به‌ر نه‌وه‌شه به شیخی بالداری ناوده‌به‌ن.

ئیزدیه‌کان له‌م باره‌یه‌وه ده‌لێن:

چی بازیکه‌ی ب هه‌نه‌ره چی بازیکه‌ی به هه‌نه‌ره

فری چو عه‌رشید سه‌ره فری چوو عه‌رشیت سه‌ره

من نه‌زانی سؤرا شمس "ته‌ته‌ره"^{۱۴۶} نه‌مزانی نوینه‌ری شه‌مسی ته‌ته‌ره

هه‌ندیک به موریدی "شیخ رکن الدین سجاسی" یان داناوه و هه‌ندیکیش به موریدی "بابا کمال جندی"^{۱۴۷} یان زانیوه، جامی ده‌لێت هاوکات "فخرالدین عراقی" شاعیری کۆتایی سه‌ده‌ی هه‌وته‌میش له‌هه‌لقه‌ی موریدانی بابا کمال بوو. شه‌مس سه‌ره‌رای گه‌ران و گه‌شته زۆره‌کانی، کاری رۆژانه‌ی خۆشی نه‌تجамه‌دا و به‌کاسپی دیکه‌وه خه‌ریک بوو، له‌به‌غداد هامشۆی خانه‌قاکه‌ی ((اوح‌د الدین کرمانی)) زانای سه‌ده‌ی هه‌وته‌میشی ده‌کرد و یه‌کتریان ده‌بینی، به‌لام به‌پێی نه‌و دیدارانه‌وه‌ها درده‌که‌ویت "شمس" بایه‌خی به‌کاره‌رووکه‌شه‌کانی خواپه‌رستی و بابه‌ته‌کانی دیکه‌ی نه‌داوه.

فروزانفر له‌م باره‌یه‌وه ده‌لێت: ((شمس الدین به‌هه‌موو توانایه‌وه‌رووی له‌خال و چه‌قی پاستی کردبوو و له‌هه‌لسوکه‌وتیشیدا ره‌نگی دابووه‌وه و له‌وه‌په‌سه‌ند و نا

۱۴۴- زندگانی مولانا جلال الدین، ل ۴۹

۱۴۵- ئیزدیاتی، ل ۱۲۷

۱۴۶- ئیزدیاتی، ل ۴۹

۱۴۷- زندگانی مولانا جلال الدین، ل ۵۴

پەسەندانەى كە پوچەلەكان بناغەكەيان دانابوو خۆى لادەداو گوئى بە رىۋرەسمى
مزگەوت و خانەقاكانى ئەورۇڭگارە نەدەدا كە سەرمایەى خۇفۇشى و خۇپەرستى
ھەندىك لەو كەمتوانايانە بوو كە خۆيان بە چلەنشېن دادەنا و لە جىھانى بى سنور و
كەشى ئازاددا بەو پەرى سەربەستىيەو پەروپالى ھىمەتى كەردەو (.....)

شمس بەربەيانى ۲۶-جمادى اخري سالى ۶۴۲ كۆچى بۇ قۇنىيەى شوئىنى "مولانا
جلال الدين" رۇشت، دەربارەى دیدارى شمس و مولانا گىترانەوہى جۇراوجۇر ھەيە كە
فروزانفر ئەوانەى لە پەرتووكە كەيدا بەناوى "ژيانى مولانا جلال الدين محمد بەلخى" ھوہ
نوسيوہ و ھەموو گىرانەوہ كانىش پاىە بەرزى و كەراماتى شمس دەسەلمىنن.

فروزانفر يەكەم دیدارى مەولانا و شمس لە ھەلەب يان شام بەدوور نازانىت^{۱۴۸}. وەئەم
ئاشنايەتيەى شمس و شىخ مندى ئەمىرى ئەوساى "ھەلەب" ى سەربە "ئەيووبى" يەكان
كە بۇ ئاشتكردنەوہى شمس و شىخ بۇ لالش ھات بەھىزدەكات.

بەھەرحال بەيەكگەيشتنى شمس و مەولانا گۇرانتىكى لە ژيانى مەولانا سازاند و مەولانا
لەباتى نوپۇدا بەستن و كۆرى وەعزدان، سەماو سوپان و دانىشتنى سەماعى دامەزراند و
لەجىي ووتى، ووتى خوئىندنگە و مشتومرى ئەھلى بەدوداچوون، گوئى بۇ ئاوازی گيان
سۆزى نەى و روياب و گۇرانيە دلنەوازەكان ھەلخست^{۱۴۹} و بوويە ھاودەمى شمس و
لەيارانى جارانى دابرا.

خزم و ياران و شاگردانى مەولانا، "شمس" يان بە بىبىك و بە كەسەيك دانا كە گوئ بە
ھىچ نادات و زۆربەى خەلگى شارى قۇنىيە لىي تووپە و بىزاربوون و موریدەكان دەستيان
بەسكالآكرد.

بەلام مەولانا لەوہى لە دەورى دەگوزەرا ھىچ باكى نەبوو، بەو پەندانەش بەندى
سەخت تەردەبوو، بىپەرۋا رۇڭ پەرستى دەكرد^{۱۵۰}، "شمس" یش لەوہى پىشھاتبوو.

۱۴۸- زندگای مولانا، ل ۶۰

۱۴۹- لالش بەمەلەبەندى بنەرەتى ئىزدیانه، لە باکورى رۇڭھەلاتى "موصل" ھ

۱۵۰- زندگانی مولانا، ل ۶۴

ماندوتووږه بوو ناچار روژى پېنځ شهمى (۲۱ شهوالى ۶۴۳ كڅچى) بېدهنگ قوتيهى به جېهېشت.

مهولانا له دوورى ياره كې تېكچوو، كه وته نه ملولا، دواى هه ولېكى زور بوى دهركه وت ياره كې له ديمه شق گيرساوه ته وه. چه دجار هه ولېدا بېگه رېنېته وه، سه رته نجام سالى ۶۴۴ كڅچى مهولانا (سولتان وه له ده؟) كورى نارد به شوېنېا^{۱۵۱}، شمس گه رايه وه مهيل و په يوه ستي و هوگري مهولانا هينده په روى سهند بېپه روا شه مسى من و خوداى منى دهوت! ديسانوه خه لكى قونيه و مورېده كاني بېزار بوونه وه و مهولانا يان به شېت و "شمس" يان به جادوگر ناوده هېنا.^{۱۵۲}

له بهرته وهى ياراني مهولانا چاكي دوژمنايه تيان له بهرامبه ر "شه مس" دا به ستوو، نه وېش دلى له "قونيه" هه لکه نراو بريارى دا ملي ريگه بگريت، جوړيكيش خوى وون بکات که س سوراغى نه زانیت، سه رنجام سالى ۶۴۵ كڅچى سه ريخوى هه لگرت و سه رنګوم بوو.^{۱۵۳}

له بارهى وونبوونى "شه مس" وه گيرانه وهى جياواز و دژبه يه ك زورن، به لام نه وهى سولتان وه له دى كوپى مهولانا باسى كړدوه، به راسترين گيرانه وه ده ژميردريت شايه نى باسه كاتى وونبوونى "شه مس" و سالى كوژراني شيخ حسن كورى عدى دووه م ۶۴۴ كڅچى نزيك يان هه يه.

ده بېت نه و به لکه گرنگانهى بوونه ته هوى نه وهى كه شه مس له شيخانى نيزديان دابنريت روونېكه يته وه، كه نه مانه ن:

۱. له پارانوه و نوسراوه نيزيديه كاندا دهق هه يه به ناوى "شه مسى ته بريزى" وه ده وتريت، له وانه مه سنده ويه كى تاوېته يه به ووشهى "كوردى و فارسى و توركى"، نوسراوه:

۱۵۱- هه مان سه رچاوه

۱۵۲- هه مان سه رچاوه

۱۵۳- نيزدياتى، ل ۱۳۲

جان بوئين چيچه كي

گيانم به قوربان ثانه و چيچه كه (ناري گوله)

شه مس ته ورزي كوچه كي

شه مسي ته ورزي كوچه كه

۲. شه مسي ته ورزي له ناو نوسراوه نيزديه كان هاوسه رده مي شيخ حسن عدي بووه كه سالي ۶۴۵ كچي به فرماني بدرالدين لؤلؤي فرمانده وای "موصل" كوژا، به پتي نه وه له باره ي كاته وه هيچ گومانك نامينيته وه كه نه م "شه مس" ه هه مان ماموستاكي "مه ولانا" بيت.

۳. ره فتارو كرداري شه مس و نه و حالته ي مه ولانا دواي ديداري شه مس به سه ريهات، زورك له ره فتار و كرداري نيزديه كان به ياد ده هينيته وه كه له به شي تاييهت به باوهرو ناداب و نه ريتي نيزديه كاندا لييده روانين.

۴. نيزديه كان له كونه وه له گه ل ته ورزي و گشت ناوچه كانی نازره به يجان په يوه نديان هه بووه و به يه كيك له ناوه ننده كانی خويانيان نه ژماردوه، يه كيك له تاوسه كانيان كه دواتر به دريژي باسي ده كه ين، تاييهت به نيزديه كانی ته ورزي و ده وروبه ري بووه، نه مه ش يه كيك له نوسراوه كانی "شه مس":

"قه ولي شيشمسي ته ورزي"

قه ولي شيخ شه مسي ته ورزي

مه ستم ژ قه ده هي

مه ستم له قه ده هي

لالشي خوداني قوبه هي

لالشي خاوهن گومزي

دي ب شيشمس ده ين مه ده هي

دي به شيخ شه مس ده ين مه ده هي

مه ستم ژ ديواني

مه ستم له ديواني

دي ب شيشم ده ين به ياني

بابه شيخ شه م به ين به ياني

يا شيشم ته نه م نيناينه سه رنه ركاني

يا شيخ شه م تر نيمهت هيناينه سه رنه ركاني

پاشيشم توي ره حيمي

يا شيخ شه م توي ره حيمي

خالقي من ژ قه نيمي

نافرژنده ي من له قه نيمي

له هه موو ده ردای هه كيمي

له هه موو ده ردای هه كيمي

يا شيشم توى ره حماني

خالقي منسى جاني

"لو هموو دهردا توى دهرماني"

ل هموو خه لقا توى ره حماني

يا شيشم تو مه فهرى

خالقي منى ههروههري

يا شيشم شه مس توى ره حماني

ثا فريندهى منى گيانسى

له هموو دهردا توى دهرماني

له هموو ثا فره ريدان توى ره حماني

يا شيشم شه مس تر مه فهرى "په ناي"

خالقي منى وهروههري (هه تا هه تا په

خالقي منى)

رزقا ددهى و رزقا دبهري

هه ره ماره، هه ره مشكه

هه ره تهره هه ره مشكه

ئه وان ژك ب شيشم هه بت پارو پشكه

هه ره رهقه، هه ره ماده

هه ره با، هه ره دهاره

ئه وان ژك ب شيشم هه بت پشك و پاره

ژمالي هه تا ب مالى

شيشمس خوداني سيقالي

ئه م شيشمس نابرين ژخيالي

ژ دهره چي هه تا دهره چي

شيشمس خوداني فهره چي

رزق ددهى و رزق دبهري

ئه گهر ماره، ئه گهر مشكه

ئه گهر تهره ئه گهر ووشكه

ئه وانيش له شيشم شه م هه يانه پشك

وپاره

ئه گهر رهقه ئه گهر ماده

ئه گهر وونه، ئه گهر دياره

ئه وانيش له شيشم شه م هه يانه پشك و پاره

له مالى هه تا مالى

شيشم شه مس دل دهمالى

شيشم شه مس نابرين له خه يالي

له دهره چي تا دهره چي (پله)

شيشم شه مسه خوداني فهره چي

(رزگار كه ره وه)

دهست و داماني شيشم شه مس دهي

ماچ كـــــــــــــــــهين

جيگهي كه عبه له لاله شي و هه چي

له ستوني كه هه تا به ستوني

چهند كليل هه يه له نيو خه زيني

دهست و داماني شيشمس دي

طواف كـــــــــــــــــهين

شونا كه عبه ت ل لالشي و هه چي

ژ ستوني هه تا ب ستوني

چهند مفته هه يه ل هندرق خه زيني

يا شېشمس ته دا ده ستي مه عريفه تي يا ناسيني

يا شيخ شمس تر پيتداين مه عريفه و

ناسيني

ژ چاځا هه تا ده في

له چاو هه تا ده مي

مؤرا شېشمس ئي دكه في

مؤري شيخ شه مسي ليده كه وي

يا شېشمس ميړا، مه له كا، ژ گه رما

يا شيخ شه مس ميړان، فريشتان له گه رما

ناهيلن نه م بنفي

ناهيلن ئيمه بنوين

ژ سهرى هه تا پييا،

له سهر هه تا پييا

يا شېشم ته نه خشاندين دانايه

يا شيخ شه مس تر ئيمه و نه خشانده

سهر يد رتيا،

سهر پييا

نه م شېشم نابرين ژ هيځيا

ئيمه له شيخ شه مس نابرين هيوا

يا شېشم ته نه م خوندينه سهر في خلمه تي،

يا شيخ شمس تر ئيمه هيځيا سهر خزمه تي

ل مه ځه كه دهره كي ره حمه تي،

ليمان بگه وه دهره كي ره حمه تي

روونايه كي بده به به مه و چه نه ي سونه تي

روشنايه ك بده به ئيمه و هرچي سونه تي

سونه ك سونه ته،

سونه ك سونه ته،

زه بونه كيم تاقه ته،

زه بونه كه م تاقه ته،

نه وان ژي ب شېشم هه بون نهينه ته

نه وانيش به شيخ شه مس هه يانه نهينه ته

(نيمان)

سوني كو دسونينه،

سوني كه سونينه،

زه بونيد دئيمان دينه،

زه بونن له ئيمان دينه،

نه وان ژي ب شېشم هيځينه

نه وانيش هيوايان به شيخ شه مسه دينه

چه ندي طخير وي دفن،

چهند بالنده هه ن دهفن،

سهر چه نگ و باسكيد خدا دنين،

له پهرو بالي خزيان ده تون،

يا شېشم نه وړك ل با ته ب سورن

يا شيخ شه مس نه وانيش لاي تر به مؤرن

جهل كو جهونه،

جوله كه كه جوونه،

سه له فخورن دبوختان نه بونه،

سه له مخورن له بوختان نه بونه،

ئەۋڭ پى شىخىم دىچونە. ئەۋانېش لە پى شىخ شەمس دەچونە.
 ھەلە كە دھەلەنە، ھەلە كە لە ھەلەنە، (گاۋر)
 پى ب كە شىش و ئابەنەنە، پى ب كە شىش و ئابونەنە،
 ئەۋڭ پى شىخىم دھەرەنە. ئەۋانېش لە پى شىخ شەمس دەچونە.

صدرالدين قۇنيەۋى، لەۋانەيە "ناھرالدين" بېت.

مەمەدى كورى ئىسحاق (۶۷۳ كۆچى) ناسراۋ بە "صدر المعالى" خەلكى قۇنيەيە ولە مەزنانى تصوف و زانا بە ناۋبانگە كانە، ژمارەى دائىراۋەكانى كەخۆى لە (۴۵) نوسراۋ دەدات لە ناۋ زانايان و لىكولەراندا ناۋ بانگىكى باشى ھەيە. دەلئىن دايكى شوى بە زاناى بە ناۋبانگ "مەلى الدين العربى" كەدۆتەۋە، لە ساىەى ئەۋدا پەرۋەردەبۇۋە، لە خەلكى پەتر لە ھۆكارەكانى عىرفانى و بە تايىبەتى يەككىتى بۇون ئاشناۋۇۋە رىگەيەكى گەرتبۇۋە بەر كەلەگەل شەرىعەت بگۇنجىت، بۆيە ناۋبانگى پەيداكرىد زانايان پىشتيان پىدەبەست.

صدرالدين لە قۇنيە گۆشە و خويندنگەى تايىبەتى خۆى ھەبۇۋ، ئەگەل كۆمەلىك ناۋدارى ئەۋسەردەمە، ۋەكو سەدالدين ھەمى، مۇيدالدين جەندى و فخرالدين عراقى ھامشۇى ھەبۇۋ، خواجه نصرالدين طوسى (۶۷۲ كۆچى) لە مامۇستايانى ئەۋبۇۋ بە بەررىش ناۋى بىردۇۋە، دەرپارەى تصوف (مفتاح الغيب)، نصوص و فكو و نفحات اكھبىيەى ئەۋ سەرچاۋەى زانستخۋازان بۇۋە.

لەسەرەتاۋە شىخ صدرالدين مەۋلانائى رەتدەكرەۋە، بەلام سەرئەنجام بەھۇى "شىخ سراج الدين ارموى" ۋە خۆى لە بازىنەى دىلسۆزانى "مەۋلانا" دا دىۋە، دۋاى ئەۋەى لە خىزمەت مەۋلانا گەرايەۋە، فەرمۇۋى: ((ئەم پىاۋە پىشتىۋانى خواپەرستانە))، ھەمىشە بەررىزەۋە پىشۋازى لە مەۋلانا دەكرىد و دىگوت: مەۋلانا سۇپاسالارى فىقھى مەھمەدىيە، مەۋلاناش بە تۆرەى خۆى لەررىزى شىخ صدرالدين بى درىغ بۇۋ، كەرىزى لە مەۋلانا دەنا بەھۇى گەۋرەى و بەتەمەنى مەۋلاناۋە نەبۇۋ، صدرالدين لە شىخانى پاىە بلىندى دىكەش ۋەكو (شىخ اوحالدين كرمانى) ش بەھرەمەندبۇۋ.

صفا له حاجی خهلیفه وه دهگیریتته وه: ((که له پشتی هه نندیک له نوسخه کانی کتیبی عرفانی پارسی (تبصره المبتدی و تذکره المنتهی) شیخ ناصرالدین محدث ، دا نوسراوه،^{۱۰۴} و ناشکرایه که:

۱. وه کو پیشتر باسماں کرد صدرالدین هاوسه رده می زانا پله بالاکانی ئیزدیان بووه.

۲. صدرالدین له گه ل ئه و مه زنانه دۆست و هاو ده م بووه و به مامۆستای فخرالدین عراقی ئه ژمار ده کریت.

۳. خۆی له مه زنانی ته ریه ته بوه و دوا ی محی الدین العربی ئه و پابه ری ته ریه ته ده گیریتته ده ست و ریگه وتیش نیه که له و ته ی (جندی) دا ها تووه: ناسردینی بابانه.

شیخ حسن کوری عوده ی دووهم :-

یه که م جینشین شیخ عوده ی یه که م (ابو البرکات حسن کوری صخر کوری مسافر)ی برازای خۆی بوو. گوایه شیخ عوده ی له جیگه ی خۆی داناوه. ناوبراو پیاویکی زاناو خۆپاریز چله کیش بوو و هه تا کۆتایی ته مه نی له سه ر ریگه که ی مامی لاینه داوه، هه رچه ند به پیری مردوه به لام کاتی مردنی دیارنیه. دوا ی ئه ویش کوره که ی "ابو المفاخر عدی" که به "کوردی" ناوی رۆشتوو، پابه ری ریگه ی عدویه ی گرتته ده ست، ئه ویش له سه ر ریگه ی باوانی رۆشت، پیاویکی زاناو دۆستی زانستخوازان بوو^{۱۰۵}، به هیزو پاریزگار بوو، له "هه کاری" و ده ور به ری دهستی به رینمایی کرد، ناوبراو به عوده ی دووهم ناوی ده رکردوه، دوا ی ئه و شیخ حسن (ملك شیخ حسن) کوپی جیگه ی گرتته وه، الحسنی ناوونازناوی ئه وی ئاوا نوسیوو: به (تاج العارفین شمس الدین ابو محمد شیخی

۱۰۴- دنباله جستجودر تصوف ایران ۱۲۰-۱۲۵ و تأریخ ادبیات ایران ب ۳، به شی ۱، ل ۱۶۹ و به شی دووهم ل

۱۳۱۶-۱۳۱۷ و زندگانی مولانا جلال الدین محمد ل ۱۱۸-۱۲۰

۱۰۵- البزیدیون ، ل ۲۷

(کوردان))^{(٣)٥٦} ناوی هیتاوه، سالی ٥٩١ کۆچی چاوی به جیهان ههلهیتاوه و سالی ٦٤٥
 کۆژراوه. له بهرئهوهی سالی مهرگی باوکی نهزانراوه سالی رابهری شههیش ناشکرا نیه،
 له سهردهمی شهه (شیخ حسن) هه ده ربارهی پایه و کهراماتی شیخ عودهی و
 جیگره وهکانی زیادهوهی کراوه و لادان له نایینی ئیزیدیدا سهریهه لدا. گوایه شیخ چه ند
 کتیبی نویسووه له وانه "الجلوه لاهل الخلوه" به لام له بهر ده ستدا نیه^{(٣)٥٧}. شایه نی باسه
 له نیتوان "شیخ شهه مس" ی ته وریزی، که جه ختی له ریگهی کۆنی نایینی ده کردو "شیخ
 حسن" که ریتمای نویی بو شه نایینه زیاد کرد ده مه قالی و رو به رو بوونه وه رویدا و شه
 دزایه تیه بووه هوی شه وهی که شیخ مه ندی میری "حه لب"^{(٤)٥٨} و شیخ فخرالدین عراقی
 بو ریخه خسته وهی لایه نه ناکۆکه کان بو "الاش" بێن و شه و ناکۆکیه ی نیتوان تیره ی
 "شه مسانی" که سه ره به "شه مس" و تیره ی "نادانی" که سه ره به "عوده ی" بو نه هیتان
 به رده وام بیت^{(٥)٥٩}. شیخ حسن به هوی شه وهی به ربه رهکانی "بدرالدین لؤلؤ" ی میری
 "موصل" ی ده کرد سه ره نه نجام سالی ٦٤٤ کۆچی له گه ل چه ند موریدیکی له شاری موصل
 کۆژدان.

((قہ ولی مہ لیک شیخ سن))

سلاو وسهه سلاو

ہای مہلہ کی شیریں کہلام

(کلام-قسمہ)

يا مەلك شېخ حسن! كو باخو شېفە خرى ئاديا ئەزىم غولام	يا مەلىك شېخ سەن تۇر شانازى
سلاڧىد مەل مەلك شېخ سەنە	ئادىيانى مەن غولام
ھەي مېرداروى مەزنى	سلاوى ئېمە لە مەلىك شېخ سەنە
يا مەلك شېخ سەن! ژ ھەي بەتە تە دەرەن دوزمەنە.	ھەي مېردارى مەزنى
شېخى مەن ژ ئاديا	يا مەلىك شېخ سەن! لە بەزى تۇ
پېرەز بەر سونيا	دە مەن دوزمەنە
يا مەلك شېخ سەن! تووى ل دەرە جا زۇر ھىڧيا.	شېخى مەن لە ئاديا (ئادانپەكان)
شېخى مەن ژ لالشى	پېرەز بەر سونيا
ژ قەولى تى خلاس بون خشى	يا مەلىك شېخ سەن! تۇ لە پەلى زۇر ھىڧيا
يا مەلك شېخ سەن! تۇ با خۇ شېفە خرى ئاديا	شېخى مەن لە لالشى
ئەز بەنىك ژ بەنپا ب تە دى.	لە قەولى زىگار بون دى
شېخى مەن تە مام	يا مەلىك شېخ سەن! تۇرى
ژ گرىا تە دىگىت شەرق ھەتەنى شام	شانازى ئاديا
يا مەلك شېخ سەن! تۇ با خۇ شېفە خرى	مەن بەندە يەكەم لەو بەندەنى كە بە تۇ دەزى
ئاديا ئەز غولام.	شېخى مەن بە كام
تۇ بەحرى ئەز رۇمە	لە گرىە تۇ دەگرىن
تۇ كانى ئەز جۇمە	رۇزەلەت ھەتە شام
يا مەلك شېخ حسن! تۇل پاي ئەز ل كۇمە	يا مەلىك شېخ سەن! تۇ بۇ خۇت فەخرى (شانازى)
تۇ بەحرى ئەز كانىمە	ئاديا مەن غولام (خەزەتكار)
تۇ كۇلە ھى ئەز عولىمە	تۇ دەريايى مەن رۇمە (رۇپار)
	تۇ كانى مەن جۇمە (جۇگە)
	يا مەلىك شېخ حسن! تۇ لە سەپپى مەن
	كۇمە (كەوتۇ)
	تۇ دەريايى مەن كانىمە
	تۇ قەلى مەن بلىندىمە

يا مەلىك شەيخ حسن! تولى دەھرى ئەزىزى لىكۆيمە

تۆ بەھرى مەن شەيخ

تۆ زۆرى ئەزىزى

يا مەلىك شەيخ سەن! تۆ زۆرى مەن مانگ

تۆ خۆرى مەن مانگم

تۆ خاۋەنكارى مەن بەندەم

يا مەلىك شەيخ سەن! تۆ زانا مەن دەفتەرم

تۆ زانا مەن پەيەرم

تۆ سوۋرى مەن چۆگانم

يا مەلىك شەيخ سەن! تۆ پالەۋان مەن مەيدانم

تۆ ئەلى مەن پەيمە (پ)

تۆ سوۋرى مەن پەيدەمە

يا مەلىك شەيخ سەن! تۆ گۆ مەن مەيدانم

تۆ ئەلى مەن لۆغەتم

تۆ ئافرىندە مەن پەروەردەتم

يا مەلىك شەيخ سەن! تۆ فەرزى مەن سونەتم

تۆ ئەلى مەن پەيمە

تۆ شارى مەن پەيمە (پىگا)

يا مەلىك شەيخ سەن! ئاۋ و يادى تۆ پەرمەنە

تۆ شارى مەن سۆك (بازار)

تۆ كىلى مەن سەندىك (سەندىق)

يا مەلىك شەيخ سەن! تۆ مەزنى مەن پچوك

تۆ بابى مەن پەسم (كۆرم)

تۆ مەكە مەن قودەسم

يا مەلىك شەيخ حسن! تولى دەھرى ئەزىزى لىكۆيمە

تۆ بەھرى مەن شەيخ

تۆ زۆرى ئەزىزى

يا مەلىك شەيخ سەن! تۆ زۆرى ئەزىزى

تۆ شەمسى ئەزىزى مەرم

تۆ خەندىكارى ئەزىزى مەرم

يا مەلىك شەيخ سەن! تۆ عالمى ئەزىزى مەرم

تۆ عالمى ئەزىزى مەرم

تۆ سوۋرى ئەزىزى چۆگان

يا مەلىك شەيخ سەن! تۆ گۆ كەرى ئەزىزى گۆمە

تۆ ئەلى ئەزىزى رۆمە

تۆ سوۋرى ئەزىزى كاشۇمە

يا مەلىك شەيخ سەن! تۆ گۆ كەرى ئەزىزى مەيدان

تۆ ئەلى ئەزىزى لۆقەتم

تۆ خالقى ئەزىزى تەرىپەتم

يا مەلىك شەيخ سەن! تۆ فەرزى ئەزىزى سونەتم

تۆ ئەلى ئەزىزى پەيمە

تۆ باجىرى ئەزىزى پەيمە

يا مەلىك شەيخ سەن! ئاۋ و دىكارىد تەد مەنىتە

تۆ باجىرى ئەزىزى سۆك

تۆ مەنەھى ئەزىزى سەندىك

يا مەلىك شەيخ سەن! تۆ مەزنى ئەزىزى پچوك

تۆ بابى مەن پەسم

تۆ مەكە مەن قودەسم

يا مهلك شيخ سن! تو میری ئەز مەجلسم

تو میری ئەز مەفال

لەن تاجری ئەز دەلال

يا مهلك شيخ سن! تو سوکی ئەز سەدال

يا مهلك شيخ سن! تو میری من مەجلسم

تو میری من مەفال

لەن تاجری من دەلال

يا مهلك شيخ سن! تو سوکی من سؤال

(پرسیار)

تو غەنی(دەولهەند) من دروژ(گەدا)

تو مەلەمی من ساریژ

يا مهلك شيخ سن! ناو و یادی تو زکریاتە

دەبم هاوژ—

من زەویم..... تو لالشی

مەکە تۆی بەردی رەشی

يا مهلك شيخ سن! لە مالداران تو مال

تۆی(پری)

تو ئۆستادی من کتیب

بخوینە مەکە تۆیدابن عیب(هەلە)

يا مهلك شيخ سن! چاکردن لەگەڵ تو

نەعەجیبە

بخوینە سەرانسەر

ئەگەر هەلە لێپاتەدەر

يا مهلك شيخ سن! چاکردن لەگەڵ تو فەرە

تو وەستای من بنیان (خان)

تو خەتیبی من جفات

يا مهلك شيخ سن! تو لەحەمدی من تەحیات

تو زانای من کارم

تو خەنی ئەزی دروژ

تو مەلەمی ئەزی رۆژ

يا مهلك شيخ سن! ناو و دکارید تە (زکریاتە)

دبم هاوژ—

زۆ..... تو لالشی

مەکە تۆی بەری رەشی

يا مهلك شيخ سن! لەمالدارا تو مال تۆی

تو مەوصطایی ئەز کتیب

بخوینە مەکە تۆی مەیه عیب

يا مهلك شيخ سن! چیکرن باتە نەعەجیب

بخوینە سەرانسەر

مەکە عیبەک تۆی هاتەدەر

يا مهلك شيخ سن! چیکرن باتە فەرە

تو مەوصطایی ئەز بنیات

تو خەتیبی ئەز جفات

يا مهلك شيخ سن! تول لەحەمدی ئەز تەحیات

تو عالمی ئەز مەلم

تۆمىقانى ئاز مەنزلەم تۆمىوانى مەن مالم
 يا مەلىك شەيخ سەن! ل ناز و دىكارى تەي كاملم يا مەلىك شەيخ سەن! مەن بەناو و كىردارى تۆ كاملم
 ۋەكەسا ماتو كەسى لەناو كەسان تۆمان كەسى
 ۋەلى يا ماتو پەسى لەوەلىانغان تۆ پەسى (كۆپى)
 يا مەلىك شەيخ سەن! ھەم تۆ روھى ھەم تۆ نەفەسى يا مەلىك شەيخ سەن! تۆ روھى و تۆ
 نەفەسى
 ۋەنەفسا تۆ سورى لە نەفسا تۆ سورى (وېنە)
 ۋەۋرىا تۆ حورى لە ۋەرىان تۆ ۋورى (فرىشتە)
 ۋەسەدەفا تۆ دۆپى لە سەدەفدا تۆ دۆپى
 ۋەدورا تۆ سەدەفى لە دۆردا تۆ سەدەفى
 ۋەقورانا تۆ ئەلفى لە قورئاندا تۆ ئەلفى
 يا مەلىك شەيخ سەن! ۋەسوندا تۆ بۆمە مەسحەفى يا مەلىك شەيخ سەن! لەسۆيىندا تۆ
 مەسحەفى (كىتەبى ئاينى)
 ۋەدەستاي ئەمىنى لە دەستا ئەمىنى
 قورئانا تۆ ياسىنى لە قورئاندا ياسىنى
 بەھرىد گران دەمىنى دەريايى گران دەمىنى
 تۆ بۆمە مەسەب و دىنى تۆ بۆ ئېمە مەزەب و دىنى
 يا مەلىك شەيخ سەن! ۋەخۆزماۋى روھى تۆبەدى و نەصطىنى يا مەلىك شەيخ سەن! ۋەخۆزگەم
 بەو پوھى تۆ دات و نەستىنى بەو پوھى تۆ دات و نەستىنى
 بۆتۇر دەرەجا گەھىنى بەتۇر پەلەي دەرەگەھىنى
 سەھى تۆ مەلىك سەنى راستى تۆ مەلىك شەيخ سەنى
 مېردارەكى مەزنى مېرىكى مەزنى
 بېنایا چاھى مەنى بېنایى چاۋى مەنى
 سونەت نەفى شەخادى مەلىك شەيخ سەن سەكى سونەت بەناۋى شەخادى، مەلىك شەيخ سەن
 دەمىنى

سجادین (سراج الدین):

ابو الثنا محمود کوری ابو بکر احمد ارموی، له ۵۹۴ کۆچی له "ئورمی" له دایک بووه، له ویی خویندی، ماوه یه کیش له موصل و دیمه شق ژیاوه، دواتر به رهو ئاسیای بچوک رۆشت و له شاری "قۆنیه" جیگه یروو پایه ی "قاضی القضاة" به ده ست هینا، له زانسته کانی "منطق و حدیث و فقه و تفسیر و حکمت" دا زۆر شاره زابوو، گه وره پیاوانی شار هاتوو چۆیان ده کرد^{۱۶۰}، شایه نی باسه نه و کاته ی "مه ولانا" له دوری شه مسی ته وریزی بیتاقت بوو سه ری له چه رخ ده سوو، هۆنراوه و غه زه لی ده وت، به سه ختی سماع و سه مای ده کرد، نه هلی فقه و توند ره وانی "قۆنیه" پیاوان ناخۆش بوو، بۆلای قاضی سراج الدین هاتن و په فتار و گۆرانی مه ولانا یان بۆ باس کردو ده رده دلایان کرد، قاضی له وه لایمه نه واندا ووتی: نه م پیاوه له لایه ن خوداوه پشتگیری ده کریت، له گشت زانسته دیاره کاندا بیتاوتایه له گه لی تیمه که ون^{۱۶۱}.

شایه نی باسه سراج الدین جگه له نه هلی شه ریعت له گه ل نه هلی ته ریقه ت و ته سه و فیشدا نیاوانی خۆش بوو. پاش ماوه یه ک له گه ل "مه ولانا" دۆستایه تی په یدا کرد، سالی ۶۵۵ کۆچی کتییی پارسی (لطائف الحکمه) ی به دووبه ش نویسی، له به شی یه که مدا لیکۆلینه وه ی له باس و ووته ی زانا یاندا کردووه و له به شی دووه میشدا باسی خۆ په روه رده کردن "تهذیب" و راویژی شوین و سیاسه تی شارانی کرد، په رتووکیکی دیکه ی به ناوی "مجل الحکمه" به زمانی "فارسی" ه و ئیستا له به رده ستدایه^{۱۶۲}.

کاتی که قرمه کان له ئه رمه نستانه وه په لاماری ئاسیای بچوکیاندا، گرفت و تالانیان له و شارانه دا نایه وه "شاری قۆنیه" ش بیبه ش نه بوو، سراج الدین له به رگری کردنی نه و شاره دا رۆلکی باشی گێرا، پیاویکی به غیزه ت و به ریزبوو به دریزای ژیاوانی په یوه ندی باشبوو له کاروباری ده وله تیشدا بی وینه بوو کۆپی ده رس و ده وریشیی هه میشه گه رم

۱۶۰- صفاء تاریخ ادبیات در ایران ب ۳، بهشی ۲، ل ۱۲۲۱

۱۶۱- زندگانی مولانا جلال الدین محمد ل ۸۰-۸۱

۱۶۲- صفاء تاریخ ادبیات در ایران، ب ۳، ل ۱۲۲۱-۱۲۲۳

بوو، سه‌رته‌نجام سالی ٦٨٢ کۆچی هه‌ر له‌وی سه‌رینه‌یه‌وه. ئه‌و هۆکارانه‌ی بوونه‌ته‌ هۆی ئه‌وه‌ی که "سراج الدین" ی ئه‌رمه‌وی له‌ریزی شیخانی ئیزیدی ناوهریت و به‌هه‌مان "سه‌جادی" بزانریت، بریتین له‌:

١. سه‌باره‌ت به‌کات هه‌چ گومانیک نیه‌ چونکه‌ هاوسه‌رده‌می ئه‌بویه‌کرزه‌میله‌چن و شه‌مسی ته‌وریزی و فخرالدین عراقی بوه، ٥٩٤ له‌دایک بووه و ٦٨٢ کۆچی مردووه.
٢. به‌ درێژای ژبانی له‌وناوچه‌ و شارانه‌ ژیاوه‌ که جیگه‌ی ئیزیده‌کان یان جیگه‌ی مانه‌وه‌ی زانا دارێژه‌ره‌کانی ئه‌وان بووه، ئایا ده‌شیت له‌م دیاره‌ نامۆیه‌ی شام و قۆنیه‌ له‌گه‌ڵ مه‌زنه‌ پیاوانی وه‌کو شه‌مس و هه‌تا فخرالدین عراقی په‌یوه‌ندی نه‌بوویت؟ به‌تایبه‌تی له‌ "قۆنیه" ئه‌م سێ زانایه‌ له‌گه‌ڵ "مه‌ولانا" دا دۆست بوون
٣. له‌ وێردیکی ئیزیدیانه‌دا که به‌ "به‌یتی جوندی" به‌ناویانگه‌ ئاوا هاتووه‌:

کوفی ته‌بی گرانه	سه‌ریه‌ندی تۆ گرانه
فری چۆ بووه‌ عه‌زمانه	فری چووه‌ ئاسمانه
له‌ عه‌رشان ده‌وران دانه	له‌ عه‌رشان له‌ سوپانه
میر سجایئ سجان	میر سجا زیندان دانه
ناسردین بابانه ^{١٦٣}	ناسره‌دین له‌ مه‌زنانه

فخرالدین عێراقی:

سعید نفیسی و زرین کوب له‌باره‌ی ناو و بنه‌چه‌ی ئه‌م هۆنه‌ره‌ ئێرانیه‌وه‌ ووتویانه‌: فخرالدین ابراهیم کورێ بزورگمه‌ری کورێ عبدالغقاری هه‌مه‌دانی عێراقیه‌^{١٦٤}. له‌ گوندی "که‌مچان" ی ده‌وری شاری هه‌مه‌دان له‌ بنه‌ماله‌یه‌کی ئه‌هلی زانست به‌دنیا هاتووه‌. له‌

١٦٣- ئیزیدیاتی، ل ٦٨

١٦٤- کلیات فخرالدین عراقی. بتحقیق سعید نفیسی ص ٥ و دنبال جستجو در تصوف ایران ل ١٤٣-١٤٥

مندالیدا قورئانی له بهرکردوه و به دهنگیکی ناوازه خویندویه تی،^{١٦٥} دواتر دهستی داوه ته خویندنی زانست و پیش ئه وهی بۆ "مۆلتان"ی هیند بروات، چه ند سه فه ری بۆ به غداد و شام کردوه له و کاته دا تووشی راری و بئ هیوایی بووه، له بیزاریدا ملی ریگهی هندستانی گرت بهر. سعید نفیسی نویسه تی فخرالدین سالی ٦٤١ به خزمه ت شیخ بهاء الدین و زکریای مولتانی دامه زینه ری ته ریقه تی سه هره وه ردی گه یشتوه، به لام زرین کوب سالی ٦٤٩ی داناوه. وا گومان ده بریت عیراقی ریک له گه رماو گه رمی کوشتنی شیخ حسن کوری عوده ی دووه مدا ٦٤٤ی کۆچی دا بۆ هندستان چوو بیت، چونکه مولتان زۆر پیشتریش سه نته ری چالاکێ که سایه تی وه کو "حه لاج" بووه، فخرالدین عراقی ماوه یه کی زۆر له بنه ماله که یان دابرا، چه ند جار نامه ی بۆ شمس الدین احمدی برای ئه نویسی به لام وه لامی نه ئه دایه وه، دوا ی کۆچی دوا یی شیخ بهاء الدین زکریایی مولتانی ٦٦٤ کۆچی عیراقی به نیازی سه ردانی باوکی گه رایه وه که هه وائی مه رگی باوکی زانی، سه ری له مائی خۆیان نه دایه وه، ئایا سه رنه دانه وه که ی له ماله وه پرسیا ریکی سه رنجرا کیش نیه؟ له مولتانه وه له ریگهی "عمان" هوه به ره و مه که رۆشت، پاش سه ردانی که عبه به ره و مال به ریکه وت چونکه هه وائی مه رگی باوکی بیستبوو، که لکه له ی "قۆنیه" ی که وته سه ری کاتی گه یشت، بیینی مه ولانا سه رگه رمی ریکخستنی مثنوی مه عنه وی بوو، صدرالدین "قۆنیه" یی زانای چه رخی هه وته می ئیرانیش خه ریکی راپۆرت و ووتنه وه ی په رتووکی "فصوص الحکم" بوو، مه زنانی شاری قۆنیه ریژیکی زۆریان له فخرالدین عراقی گرت و بۆ کۆری "صدرالدین قونییه یی" پیشوا زیان لی کرد، ئه و زانا مه زنه ش ریژی لی گرت. سه ره نجه ام به ئاماژه ی مه ولانا و به هه وائی معین الدین علی کوری سلیمان په روانه ی وه زیری قلیچی چواره می سه له جۆقی، له توقات خانه قایه کیان بۆ دروست کرد. عراقیش وه کو شه مسی ته ورژی ریکاریکی تاییه تی خۆی هه بوو، رووخۆشی و قه له نده ری له ودا به دی ده کرا. دوا ی کۆژانی معین الدین په روانه که ره نگه له سالی ٦٧٥

کۆچیدا بووبیت به ره و میصر رۆشت و بووه جیگه ی ریزی فرمانره وایانی ئه وی و شیخی شیخانی پێپرا به لام که ههستی به ی ریزی کرد ریگه ی شامی گرت به رو له دیمه شق "کبیر الدین" ی کورپشی شوینی که وت.

سالی ٦٨٨ کۆچی به هۆی نه خۆشیه وه له دیمه شق کۆچی دواپی کرد، له گه ره کی "صالحیه" ی دیمه شق له نزیک کۆری زانای گه ره ی سه ده ی حه وته م شیخ محی الدین العربی به خاکیان سپارد. فخرالدین عراقی نامه یه کی به ناوی "لمعات" له باره ی راپۆرتی بیروزانسته کانی ابن العربی و به سه رنجانی نامه ی (سوانح) ی شیخ احمد غزالی برای محمد غزالی توسی دانا.

له ئیستادا قه ولیک، قه سیده یه که بدریته پال فخرالدین عراقی له نیو ئیزدیه کاندا به رده ست نیه به لام ئیزدیه کان ئه و به هۆنه ریکی ته پ ده ست و خۆش ئاواز ده زانن و نازناوی قه والی شیخادیان لیتاوه و له فریشته پیروژه کان داده نریت (له به شی باوه ری ئیزدیه کاندا باسی ده که یه ن)، وه کو باسما نکرد له ئاشتکردنه وه ی (شیخ حسن کوری عوده ی دووهم و شه مس) دا رۆی هه بووه، له قه ولیکدا که ستایشی (شیخ حسن، دا باسکرا به می ئه وی ده زانن، هه تا راده یه کیش لایه نی "شیخ حسن" ی گرتوه و له چه ند قه ولی جیاوازی ئه و ئه م یاده ی هاتوه:

چی بازیه کی ب نۆرینه
چی بازیه کی به نۆرینه
فری چه زمینه
فری چه ئاسمینه (ئاسمان)
من نه دزانی سۆرا مه لك فه خره دینه^{١٦٦}
نه مزانی وینه ی مه لیک فه خره دینه
گرنگترین ئه و هۆکارانه ی که "فخرالدین عراقی" له ریزی شیخانی ئیزدیه کان دا ده نریت، بریتیه له:

١. فخرالدینی شیخی ئیزدیان هاوسه رده می شیخ حسن کوری عوده ی دووهم بووه که له سالی (٦٤٤ کۆچی) دا کوژرا، له قه ولیکدا که فخرالدین بۆ (شیخ حسن) ی ووتوه،

دەردەكەوئیت فخرالدین لە شیخ حسن بچوکتەر بوو، چونکە لەویدا دەلێت: تۆ باوک و من کور و سالی لەدایک بوونی شیخ حسن (٥٩١ کۆچی) و بەپێی ووتەی جیی بروا فخرالدین عراقی ٦١٠ لەدایک بوو.

٢. شیخ فخرالدینی ئیزدی هونەرێکی خوش ئاوازیبوو و "فخرالدین عراقی" یان هونەر و دەنگ خوش بوو.

٣. سەفەرە زۆرەکانی "عراقی" بەتایبەتی پیش روشتنی بۆ هندستان و ئاشنابوونی بە شەمس تەوریزی و روشتنی عراقی بۆ لالش، یەکێک لە سەنتەرە گەورەکانی تەسەوفی ئەوکاتە پشتگیریەکی دیکە.

٤. رەفتار و شیوە سەر بەستێەکی فخرالدین و دوری و فەرامۆشکردنی لەلایەن بنەمالەکیەو بوونی پەيوەندی ئەو لەگەڵ لالش بەهێز دەکات.

٥. لەنێو ئیزدیهکاندا تیرەیهک بەناوی "قاتانی" هەهیه، رەنگە ئەو تیرەیه بۆ سەر "توقات" بچنەو، چونکە ئیزدیهکان پاشگری "ئانی" بۆ ناو زیاد دەکەن، "شەمس" دەبێت بە "شەمسانی" و "توقات" دەبێت بە "توقاتانی"، بەلام بەهۆی دووپیتی یەکەمی "توقات"، "تو" هە کە مانای "تف" دەبەخشیت و لەلای ئەوانیش "تو=تف" کردن ناشرین و نەگونجاو، لەبەرئەو دووپیتی یەکەم لادەبن و "قاتانی" دەمینیتەو، بۆ بیرخستنەوەش خانەقای توقات تەکیەگای فخرالدین عراقی بوو.

شێروانشاکان:-

لەبابەتی ناوانی ئیزدیهکاندا باسکرا نەوێکانی یزیدی کوری مزید بە تێپەڕینی کات ناسنامەی "عەرەبی" خۆیان لە دەستداو لەژێر کاریگەری ناوچەی "ئاران" دا خۆیان بۆ سەر "ساسان" یەکان بردەو.

و هەکو باسکرا لە سالی "٤٢٥ کۆچی" دا مەتۆجەهری کوری یزیدی کوری احمد بەپیلانی هاوسەرەکی کە کچی فضل شەدادی بوو، بە دەستی براکە ی خۆی "ابو منصور علی فرید" کوزا، ئیتر دەوڵەتی "شەروان" ی گرتە دەست و براژێشی مارە کردەو.

دوای ابو منصور علی، قوبادی برای (۴۳۵-۴۴۱ کۆچی)، دوای ئەو برازاکی بەخت
 نصر علی کوری احمد (۴۴۱ کۆچی) حکومەتی گرتە دەست، دوای ئەویش سالاری مامی
 (۴۴۱-۴۴۵) تەختی بە دەست کەوت، دوای ئەو کورەکی فریبز که پیاویکی شایسته و
 کارساز بوو هات، سالی ۴۵۹ که ئەلپ ئەرسەلانی سەلجۆقی هێرشى بۆسەر "ئاران"
 هێنا، فریبوز بە دیاری و خەلاتەو بەرەو رووی چوو، ئەویش ئەوی لە شوینی خۆی
 هێشتەو، هەتا کاتی مەلیک شای سەلجۆقی فریبوز باج دەروا بەستەى ئەو بوو،
 سەکی پاری فریبوز که بۆ دەورەى مستظهري عباسی (۴۸۷-۵۱۲) کۆچی
 دەگەریتەو لە بەردەستدایە.

ئەفریدون ملکوری فریبوز سالی ۵۱۴ کۆچی لە جەنگی خەلکی (دەربەند) دا
 کۆزا و جینشینی فریبوز بە ئاشکرا دیار نیه.

شایەنی باسە لە سەر دەمی فریبوز یە دووایە شەروانشاکان بە زنجیرەى خاقانەکان
 ناویان رۆشت خاقانەکان لە دوو چینی خوارەو پێک هاتوو:

چینی یەكەم: لە فریبوزەو (۴۵۵ کۆچی) دەستپێدەکات و بە "هۆشەنگ" ی کوری
 کاوس (۷۷۴-۷۸۴) کۆتایی پێدیت. منوچهری کوری ئەفریدون کوری فریبوز لە
 بەناوبانگترین خاقانەکانی ئەو چینهیە و بە خاقانی مەزن بەناویانگە، لە لایەن "ابو العلاء
 گنجوی" هەو شیعری پێدا هەلدراو. منوچهر کچی پاشای گورجستانی هێنا و کوریکى
 بەناوی (نەخستان) لێبوو، دوای مەرگی منوچهر هەوسەرەکی بۆ گورجستان گەرایەو
 و بووبە راهبەو لە "۵۵۵ کۆچی" دا مرد.

دوای هاتنەسەر کاری "ناخستان" و تا نزیکەى سەد سالی شەروان سەریە
 گورجستان بوو، پادشای گورجستان خۆی بە شاروانشایی زانیوو. شایەنی باسە
 ئیستاش کۆمەلێک لە ئیزدیەکان لە گورجستان دەژین.^{۱۶۷}

له سەردەمی ئیلاخانەکاندا شەروان سەرپە گورجستان بوو، سالی "۷۸۴ کۆچی" ھۆشەنگی کوری کە یکاوس کوری کە یقوباد بە دەستی پەیرەوانی خۆی کوژا و ئیتەر دەولەتی ئەم چینی زنجیرەیی خاقانەکان کۆتایی ھات.

چینی دووھەمی زنجیرەیی خاقانەکان :-

چینی دووھەمی زنجیرەیی خاقانەکان لە شیخ ابراھیم کوری محمد (لە نامۆزاکانی ھۆشەنگی کوری کە یکاوس) ھە دەست پێدەھات. شیخ ابراھیم سالی ۷۹۷ کۆچی پەیرەندی بە ئەمیر تەیمور ھە کرد، سالی ۸۱۵ "قەرە یوسف" ی تورکمانی پەلاماری داو "شیخ ابراھیم" ی تەنگەتاو کرد، قسطنطین فەرمانرەوای "گورجستان" بە دەنگی ھە ھات لە شەرە کە دا قسطنطین کوژا "شیخ ابراھیم" یش بە دیلی گیرا، دواتر قەرە یوسف لە بەرامبەر پارە ھەکی ژۆردا شیخ ابراھیمی ئازاد کرد. ئایا ئەم "شیخ ابراھیم خورستانی" یان خراسانی^{۱۶۸} ھە نە کە لای ئیزدیەکان ناوی "دەرویش ئادەم" ھە و یەکیک لە موریدەکانی شیخادە و شیوہ ھەکی ئەفسوناویان پێبەخشیووە و نەو بە نەو رابەری ئایینی ئەمارەتی دنیا یی "ئیزدیان" یان گرتۆتە دەست.

دوای شیخ ابراھیم خلیل اللہ کوری جیگەیی گرتە ھە، (۸۲۵-۸۶۷ کۆچی)، ئەسکەندەر قەرە قۆنیلۆ پەلاماری دا، دوای تالان و بڕۆیەکی ژۆر بۆ ئازاریا یان گەرایە ھە.

لە دوای ئەم ھێرشە ھە شاھرۆخ میرزا کوری تەیمور گورگانی (خلیل اللہ) ی دەپاراست، ئەم ریککەوتنە ئارامی خستە ناوچەیی "شەروان" ھە، فەرەخ یار کوری خلیل اللہ جینشینیی باوکی بوو لە سالی (۸۶۷-۹۰۶) کۆچی فەرمانرەوای کرد، بە داد و دوور ئەندیش بوو، لە سەردەمی ئەودا سولتان حیدری سەفەوی پەلاماری (شەروانی) ی دا بە لام مایەپوچ بوو خۆی کوژا.

۱۶۸- خراسان ناوی شارۆچکە ھەکی "ئاران" ھە

شا اسماعیل سهفهوی کوری له تۆلهی خوینی باوکیدا هیترشی بۆسر "شەروان" هیتا و
فەرەخ یاری باوکی کوشت، وەکو پیشتر باسمان کرد شا اسماعیل هیتە دەمارگیربوو
تالانی "ئاران" یەکانیشی بە گلاو دادەنا.

دوای ئەم هێرشە شەروانشاکان بوونە پاشکۆی سهفهویهکان و سالی ٩٠٧ کۆچی بەهەرام
بەگ لە جیگەیی فەرەخ یاری بارکی فەرمانرەوایی گرتە دەست و دوای ئەویش غازی بەگی
برای شەش مانگ دەوڵەتداری کرد سالی ٩٠٨ بە دەستی "محمودی" کوری خۆی کوژرا.
لە بەرئەوێ "محمود" حەزی لە ستمکاری بوو دەسلەتەکی درێژەیی نهکیشا و
دانیشتوانی شەروان داوایان لە شیخ براھیم کوری فەرەخ یار ناسراو بە "شیخ شاھ" کرد
کە لە "گەیلان" بوو، بێت بە ھانایانەو سالی "٩٠٨-٩٣٠" کۆچی دەسلەتی گرتە دەست
و ئەگەل شا اسماعیل بە ئاشتی بردیە سەر، دوای ئەو خلیل الله کوری (٩٤٢) ھاتە سەر
تەخت و یەکێک لە کچەکانی "شا اسماعیل" ی هیتا، دوای خلیل الله شارۆخ کوری فەرەخ
کوری شیخ شاھ لە سالی ٩٤٢ فەرمانرەوای پێبرا، لە سەردەمی ئەم شەروانشایەدا "شاتە
ھماسپ" ی سهفهوی "شەروان" ی بە ئێرانەو لکان.

کە "سولتان سلیمان" ی عوسمانی لە "٩٥٥" ی کۆچی "دا پەلاماری ئازربایجانی دا
برھان علی کوری سولتان خلیل الله پەیوەندی پێوەکرد و بە ھاوکاری ئەوان "شەروان"
ی لە سهفهویهکان سەندەو و ھەتا ٩٥٨ کۆچی بە پشتیوانی عوسمانییەکان
فەرمانرەوایی کرد. دیسانەو قزلباشەکان هێرشیان بۆ سەر "شەروان" هیتایەو، برھان
علی پەنای بۆ داغستان برد^{١٦٩}.

شایەنی باسە لقیەک لە شەروانشاکان لە بەشیەک لە ئەیلەتی "وان" دەوڵەتداریان
کردوو گواپە باوانی ئەم لقەیان لە لایەنگرانی سولتانە ئەیوبیەکان بوون و دوای لە
ناوچوونی دەوڵەتی ئەیوبی لە میسروشام "٦٦٢" کۆچی "ھاتوون لە وان"

١٦٩- ئەیوبیەکان، بنەمالەیکی ھۆزی "رەوادی" ن، کە شەدادیەکانیش لقیکی ئەم ھۆزەن ولە سولتانەکانی
ئەم بنەمالەییە سەلاحەدینی ئەیوبی "٥٨٩" کۆچی "بەجەنگەکانی خاچ پەرستانەو زۆر بە ناویانگبوو.

فرمانره واییان کردووه.^{۱۷۰} هه تا کۆتایی دهسه لاتی عوسمانیه کان دهسته لاتی ناوچهی "وان" یان به دهسته وه بووه و سه ربه دهوله تی عوسمانی بوون، ئیستاش هندیك له هۆزه کورده کان به (شهروانی) ناوده برین و شاروناوچهی جیاوازیشیان به و ناوه وه ههیه.^{۱۷۱}

میرانی جزیره:

جزیره یه کیک له شاره کوردنشینه کۆنه کانه، ئارامیه کان ئه ویان به گزرتا کردو ناوبردووه، له سه رده می خه لافه تی "عمر" دا داگیرکرا، ئیستا به شیکه له تورکیا و له خوارووی رۆژه لاتیدایه.^{۱۷۲} هه ره کۆنه وه به دهست میره کورده کانه وه بووه، یه که مین که سینک له باوانی ئه وان که دهسه لاتی گرت ههست، سلیمان کوری خالیدی ناوبووه.

شه ره فخان ی به دلیسی باسی ئه وه دهکات که ماوه یه که دهسه لاتدارانی جزیره پهیره وی ئایینی "ئیزدی" بوون و دواتر موسلمان.^{۱۷۳} به لام نالێ تاکه ی له سه ر ئایینی ئیزدی بوون؟ کام میری جزیره ئیزدی بووه؟ له بهر ئه وه به کورتی له م باسه دهوین، له نێوان به ره ی (میر حاجی و میر ئه بدال) دا دهسه لاتهکانی باوکیان دابهشکرد و وورده وورده ئه م بنه ماله یه به سه ر سێ لقی (عه زیزی، به در ی، عه بدالی) دابهشبوون.

بنه ماله ی عه زیزی کاروباری جزیره یان که وته دهست، کاتیك که سه لجوقیه کان له ناوچوون میر عزالدین کوری بدرالدین کوری عیسی کوری مجدالدین کوری میر عزیز فرمانره وای جزیره بوو، که تهیموری له نگ هێرش هینا، میر عزالدین به ژیری و راویژی خۆی توانی میرایه تیه که ی له گێچه ل و جهنگی ئه و بپاریژیت، به لام پاش ماوه یه که له گه لێ تیکچوو، ئیتر په لاماریدا و ئه ماره ته که ی داگیرکرد، له دوا ی تهیمور کورانی میر عزالدین میرایه تیه که ی خۆیان به دهست هینایه وه و چاکی مه ردایه تییان له ئاوه دانی وولاتدا بهست و هه تا چه رخی نۆزده یه م میرایه تیه که یان به رده وام بوو.

۱۷۰- شه ره فنامه ل ۲۸۹-۳۰۰

۱۷۱- بیشت مراد بحث شروانشاه ا از فرهنگ مصاحب ل ۱۲۶۹-۱۲۷۰ پوخته کراوه

۱۷۲- هه مان سه رچاوه

۱۷۳- صفی زاده، صلاح الدین ایوبی ل ۱۲۰.

لقى "بەدرى" ش ھەتا ۱۰۰۵ كۆچى ئەمارەتى "گورگىل"^{۱۷۴} يان بەدەستەۋەبوو لەۋە بە دوۋاۋە ئاگادارى پىۋىستىيان لەبەر دەستدا نىە .

لقى "ئەبدال" یش لە "فېنك"^{۱۷۵} ئەمارەتتىكىيان ھەبوو، فەرمانرەۋايى ئەم لقە ھەتا سەردەمى سولتان سلیمان قانونى (عوسمانى)^{۱۷۶} بەردەۋام بوون و دواتر كەۋتنە سەر ئەمارەتى جىزىرە .

مېرانی كلىسى:

لە شەرەفنامەى بەدلىسى دا ھاتوۋە: كۆمەلىك لە كوردانى ئىزدى دانىشتوى "ئەنتاكىيە"^{۱۷۷}، كەۋتنە ژىتر فەرمانى "مەند" ى فەرمانرەۋاي كوردەكانى (حەلب و شام) ۋە كەلەلەين ئەيۋىيەكانەۋە دانرابو، لەسەرەتاي دەسلەتى "مەند" دا ھەندىك لە ئىزدىەكان بەرھەلستىيان دەكرد بەللام سەرئەنجام توانى گۆرپايەلىيان بىكات .

لەدۋاي لەناۋچوونى ئەيۋىيەكانىش "۱۶۵۸ كۆچى"، بىنەمالەى "مەند" لە فەرمانرەۋايەتى بەردەۋام بوون بەللام دواتر چەرەكەسەكان^{(۱)۱۷۸} توانىيان ھەندىك لە ئەمارەتە ئىزدىەكان بەلەلەى خۆياندا رابىكىشەن و شارى حەلب داگىرىكەن، دۋاي ھاتنەسەرەختى "سولتان سلیم" ى عوسمانى و داگىركردنى شام و مىصر لەلەين ئەۋانەۋە، ئەمارەتى كوردەكان بۆ "عزالدىن" ى فەرمانرەۋاي جىزىرە مايەۋە . بەللام كە "سولتان سلیمان" ى عوسمانى خەلافەتى گرتەدەست دۇبارە فەرمانرەۋايى حەلب بۆ بىنەمالەى "مەند" گەرپىنرايەۋە^{۱۷۹} .

۱۷۴- گورگىل: كەۋتۋتە خوارۋى رۆژھەلاتى توركىيى ئىستاورە .

۱۷۵- شەرەفنامە، ل ۱۵۸ .

۱۷۶- فېنك: ئىستىسا شارۋىچكەپەكە لە نىزىك شارى جىزىرە .

۱۷۷- ئەنتاكىيە: شارىكە لە خوارۋى رۆژئاۋاي توركىيە لە سەر سنورى سوريەيە

۱۷۸- گەلىك كەلە كۆندا لەباكورى رۆژئاۋاي قەفقاس و كەنارى رۆژھەلاتى دەرياي رەش ژياۋون، نۆدىەيان بۆ

توركىيا و سوريا ھاتون .

۱۷۹- شەرەفنامە، ل ۲۸۷-۲۸۹

ئەمارەتى سۆران:

ئەمارەتى سۆران "ھەولیر و کەرکوک و موصل" یشی دەگرتەو ھۆزیک لە کوردانی ئەوئ بەناوی "عزالدین شیر" لە باوانیەو ەشتاوپشت ەمانرەوایی دەکرد، سالی ٩٤١ کۆچی کە سولتان سلیمان "بغداد" ی داگیرکرد لە گەرانیەو دا رووی لە ئەمارەتى سۆران کرد، کاتیک سولتان بەخۆی و سوپایەکیەو ە لەلای عزالدین شیر میوان بوو، عزالدین شیر بەرامبەر دەستوپێوەندەکانی سولتان بەدرەفتاری نواند، سولتان لە عزالدین شیر توورەبوو و کوشتی. ئەمارەتەکی بە حسین بەگی داسنی، کەیکیک لە میرزادەکانی ئیزدی بوو بەخشی حسین بەگ دەستی تەماحی لەگەڵ ەمانرەواییانی (سۆما)^{١٨٠} تیکەل کرد. لەتاوا میرسیف الدین پەنای بۆ ئەردەلانیەکان برد، پاش ماوێەک میرسیف الدین بەرەو "ئەمارەتى سۆران" ھاتەو، کۆمەلێک خەلکی لەخۆی کۆکردەو ە بەپیلانیک شاری "ھەولیر" ی داگیر کرد و ئیزدیەکانی لەوئ دەپەراند، "حسین بەگ" چەندجار ھەولیدا ئەو قەلایە بگریتەو ە بەلام نەیتوانی، سولتانی عوسمانی لە بیتوانایی حسین بەگ توورە بوو بانگ کرا بۆ ئاستانە و کوشتیان^{١٨١}.

میرانی مەحمودی:

بەپیتی گێرانەوێەک میرانی مەحمودی و میرانی جزیرە خزمایەتیان ھەب، قرە یوسف قەرەقونیلو، شیخ محمود ناویکی بنەچەئەم میرانەئە لەخۆی نزیک کردەو، زیرەکیەکی سەرنجی راکیشاو سەرپەرشتی ناوچەئە "ناشووت و خوشاب" ی سەرپەر پارێزگای "ھەکاری" پێسپارد. کوردانی ناوچەکە لە دەوری کۆبوونەو ە بەتیرەئە "محمودی" ناویان روشت.

١٨٠- سۆما لە بارێزگای ئازەربایجانی روژئاوایە

١٨١- شەرەفنامە، ل ٢٥٥-٢٥٨

دواى ئو حسين به گى كورى كاروبارى ئه ماره ته كه ي گرتته ده ست و توانى فراوانى بكات، دواى ئه وه ي له جه ننگى كدا كوژا "ميرحامد" ي كورى جيگه ي گرتته وه و گوپرايه لى سه فه ويه كان بوو. ئينجا عوض به گى كورى مير صامد ميرايه تى (خوشاب" و تيره ي مه حمودى گرتته ده ست، له لايه ن (شا اسماعيل) وه له "قه لاي وان" دا زيندان كرا. به هاوكارى "ميرى به دليس" نازاد كرا.

ئيتىر خۆي به ده ولته تى عوسمانيه وه گرېدا، دواى ئو حسين على به گى كورى هات، دواتر لايان برد و له "دياريه كر" مرد. بايندروى كورى له "خۆي" قه لايه كى به هيژى به ده سته وه بوو. به لام مامى كه ناوى شاعه لى به گ بوو له لايه ن "شا ته هماسب" وه سه رپه رشتى تيره ي محمودى پيسپيرا و دواتر حسن به گى كورى عوض به گ كورى مير حامد جيگه ي گرتته وه.

له شه ره فنا مه دا هاتوو مه يرانى مه حمودى هه تا هاتنه سه ر ته ختى "حسن به گى كورى عوض به گ" يش په يره وي ئاينى ئيزدى بوون، ناوبراو به كه م مير بووه داواى له دانىشتوانى ئه ماره ته كه ي كردوه نوڤ و رۆژ و حه ج و زه كات ئه نجام بده ن و ئه ندامانى بنه ماله كه يانى بۆ خويندنى قورئان و فير بوونى ئه ركه كانى ئاينى ئيسلام هان داوه، كاتيك سولتان سليمان عوسمانى به ره و ئيران ده چوو كه له كه وشه نى ئه ماره ته كه ي ئه مان نزىك بووه "حسن به گ" ناچار بوو په پير سولتانه وه چوو و پيشوازي ليكرد، سولتانيش ئه وي له ميرايه تى خوشاب و تيره ي مه حمودى هيژته وه، ئينجا له جه نگى ميرى ميرانى دنبه لى (وان) دا نازايه تيه كى بى و ينه ي نيشاندا، سولتان زۆر ريژى ليئا، سه ر ئه نجام سالى ٩٣٢ كۆچى كه له گه ل سوپاي عوسمانيدا هيرشيان بۆ سه ر ته ور يژ برد له "سعد آباد" به ده ستي قزلباشه كان كوژا، عوض به گى كورى كه قه لاي "ماكوڭ" ي به ده سته وه بوو جيگه ي گرتته وه، سالى ١٠٠٢ كۆچى مصطفى به گى كورى عوض به گ له لايه ن سولتان محمد خانى عوسمانيه وه له جيگه ي باوكى دانرا، ئينجا على به گ كورى مصطفى به ك هاته سه ركار.

شایه‌نی باسه یه کێك له كوره‌كانی حسن به‌گ كه‌ناوی شیربه‌گ بوو پیاویکی سۆفی و
 ئایین په‌روه‌رو له‌ خوا ترس بوو له‌ دوا‌ی باوکی ئه‌ماره‌تی خۆشاب و سه‌ره‌رشتی تیره‌ی
 "محمود"ی به‌ریۆه‌ ده‌برد،^{١٨٢} په‌نگه‌ ئه‌ماره‌تی مه‌حمودی هه‌تا سه‌ره‌تای سه‌ده‌ی
 یازده‌یه‌می گۆچی به‌رده‌وام بووبێت.^{١٨٣}

ئه‌ماره‌تی دونه‌لی:

ده‌لێن خه‌لكی جزیره‌ بوون دواتر له‌لایه‌ن سولتانی عوسمانیه‌وه‌ ناوچه‌ی "سكه‌ن
 ئابادی خۆی"یان پێدراوه‌،^{١٨٤} به‌لام مه‌ردۆخی له‌ "مشاهیری كورد"دا له‌زمانی
 دینه‌وه‌ریه‌وه‌ ده‌لێت: زنجیره‌ی میرانی دونه‌لی بۆسه‌ر (عیسی) ناویك ده‌گه‌ڕێته‌وه‌ ئه‌ویش
 له‌نه‌وه‌ی به‌رمه‌كه‌كان بووه‌،^{١٨٥} علی اصغر سعیدی له‌ راپۆرتێكدا بنه‌چه‌ی دونه‌لییه‌كانی
 بۆ "موسی"ی بچوك‌ترین كوری یه‌حیای به‌رمه‌كه‌ی ئێرانی وه‌زیری خه‌لیفه‌ی عه‌باسی
 بردۆته‌وه‌.^{١٨٦}

دونه‌لیه‌كان سه‌ر به‌ ئایینی ئیزدی بوون، دواتر هه‌ندیکیان موسلمان بوون و ئاینزای
 سونه‌یان هه‌لبژارد. ئه‌وانه‌شیان كه‌ له‌ ئێران نیشته‌جی بوون له‌ ژێر فشاری ده‌وله‌تی
 "سه‌فه‌وی"دا به‌ ئاینزای شیعه‌وه‌ ئالان.

— دووبه‌یتی خواره‌وه‌ كه‌ له‌لایه‌ن هه‌یران خانمی دونه‌لی نه‌خچه‌وانی شاعیری
 كوردی سه‌ده‌ی سیانزه‌یه‌می گۆچی ووتراوه‌:

١٨٢- شه‌ره‌فنامه، ل ٣٨٨-٣٨٩

١٨٣- كوردو كوردستان، محمد امین زکی ٣٧٦

١٨٤- شه‌ره‌فنامه، ل ٣٩٩

١٨٥- روحانی، بابا مردوخ، تاریخ مشاهیر کرد ب ٣، به‌شی دوو ل ٨٥

١٨٦- زرغام، شهریار، گزارشهای تلگراف آخرین سالهای عصر ناصر الدین شاه ل ٢٥٥

پرس اگر نسب حیران دلفکار - از خاندان شیر خدا شاه دین علی است
باشد و راحب ز عزیزان نخچوان - اورا ولی نسب و کریمان دنبلی^{۱۸۷}

گر له بنه چهی سهرسورمینه روو بهرز ده پرسی - له خانه دانمان شیری خودا شای دین عه لیه
نه وای جیگهی دژن یاران نه خچه وان - نه و بنه چهی وهی و به خشندانی دنبه لیه

أحمد به گی کوری عیسی به گی دنبه لی له سهرده می ئاق قونیلوه کاندای به پایهی بلند
گه یشت و هه ندیک له ویلایه تی هه کاری داگیرکرد. دواى مهرگی احمد به گ، شیخ به هلولی
کوری جیگهی گرتیه وه و دواى نه ویش "حاجی به گ" ی کوری، به هوی نه وه وه که
به یوه ندی له گه ل شاته هه ماسپ باش بوو ناوچه ی خوی و سکمن ئابادی پیدرا و نازناوی
حاجی سولتانی پیته خشی و پاریزگاری سنوره کانی نازربایجانی پیسپارد، به لام پاش
ماوه یه که به فیتی حسن به گی مه حمودی و له پیلانکی غافلگیرانه دا خوی و چه ند
که سیک له سهرانی دنبه لی کوژان. احمد به گی برای حاجی به گ له سهرده می براکه یدا
ناوچه ی "سکمن ئابادی" به ریوه ده برد دواى کوژانی حاجی به گ باری عه شایری
دنبه لی تیکچوو جاریک سهر به عوسمانیه کان بوون و جارئ سهر به ده وله تی سه فه وی
بوون. نه م نه مبه ره و به ره شاه ته هه ماسپی تووره کرد، احمد به گ و دووبرای و چه ند
سهرکرده یه کی دنبه لیه کانی کوشت، یه کیک له بنه ماله ی دنبه لیه کان که ناوی منصور
به گ کوری محمد به گ بوو توانی خوی دهریکات و په نا بو عوسمانیه کان به ریت،
دنبه لیه کان لی کۆبونه وه و به سهرداری خویانیان دانا. دواى نه ویش وه لی به گی کوری
له لایه ن سولتانی عوسمانیه وه له جیگهی باوکی دانرا و هه تا سالی ۱۰۰۵ کۆچی له ژاندا
بوو.

۱۸۷ - صفی زاده، صدیق، پارسی گویان کرد.

وهكو پيشتر باسمان كرد حاجى بهگ به پيلانى حسن بهگى مهحمودى كوژرا،
مندالتيكى دوو مانگى له پاش جيتما بهناوى باوكيهوه ناويان نايهوه، شاته هماسبى
سهفهوى كهسيكى سهريهخوى بو دانا كه پيشتر له لايهن "سولتان
بايهزید" هوه بهرپرسيارىتي "ناوچهى ئهلكاو" ي پيسپيدرابوو،
ههتا گهوهبوونى حسن بهگى كورى حهسن بهگ سهريهرشتى ئهمارهتى دونبهلى
بكات، دواى ئهوهمارهتى دونبهلى به سولتان على بهگى كورى جهمشيد بهگى كورى
بههلول بهگ گيشت، دواى ئهونظر بهگى كوپى هات، كاتيك كه "ئيرهوان" دهست
عوسمانيهكان كهوت فهزمانهوايى چالديران، سليمان سهراى و سكهن ئاباد به نظر
بهگ و قليچ بهگى برى براى درا دواتر له سهرواچهى سكهن ئاباد ناكوكى لهنيوان ئهوان و
"مهحمودى" هكاندا پهيدا بوو، نظر بهگ وهشتا كهلهميردى "دونبهلى" هكان تياچوون،
دواى شهركه برياردرا مهحموديهكان دهست له سكهن ئاباد ههلبگرن و نهوهى حاجى
بهگ فهزمانهوايى بكات و ناوچهى "چالديران" يش بو قليچ بهگ بيت^{١٨٨}، ئيتير ميرانى
دونبهلى ههتا سهردهمى "شابازخان" فهزمانهواييان كرد سهرنهجام لهلايهن "عبدالله
پاشاوه" وه له "قهلاى خوى" دا ئابلوقه دران، ناچار خوى بهدهستهوه دا، سالى مهركى
ئهو ١١٤٤ كۆچى ياداشت كراوه. مير ئهحمهد ميريكى ديكهى دونبهليهكان كه پهنا سال
وشهش مانگ ئهمارهتهكهى باپيرانى بهدهستهوه بوو، سهرنهجام بهدهستى كورانى
شابازخانى دونبهلى كوژرا، نجمعلى خان كورى شابازخان كه لهسهردارانى نادرشا
سالى ١١٩٦ كۆچى دوايى كرد^{١٨٩}. شايهنى باسه عبدالرزاق كه نازناوى "مهفتون" ه له
تيرهيهبووله شارى "خوى" له دايك بووه، كورى نجمعلى خان بووه سالى ١١٧٦ كۆچى
دوايى كردوه، مهفتون هونهريكى بهتوانا وزانايهكى بهريزيبوو، ماوهيك لهشارى "شيراز"

١٨٨ - شهرفنامه، ل ٢٠٨-٢٠٩

١٨٩ - كورد و كوردستان ل ٢٨٢

ژیا، به لام دواى مهرگى "كهريم خانى زهند" بۆ "خۆى" گهرايهوه و خهريكى ياداشتهكانى بوو، دواتر سه رنجى "عباس ميرزا"ى راكىششا، سه رپه رشتى ديوانى پييسپارد. مه فتون دانراوى زۆرى ههيه (حدائق الجناب)، (تجربة الأحرار)، (وسيلة الأبرار)، (حدائق الادباء)، (نگارستان دارا) و (رياض الجنة) هه نديكيانن^{۹۱}. شايه نى باسه نجفلى خانى صبه، مه حمود خانى ملك الشعراو، ملك الشعراى بهار و ابو الحسن صباى باوكى مؤزيسيونى نويى ئيران له دونبهليهكانى "كاشان" ن.^{۹۱}

كوردانى دهه سيم^{۹۲}:

شايه نى باسه هه نديك له كوردانى ئهم ناوچهيه موسلمان دههاتنه پيش چاو به لام پهيرهوى ئاينزياهكيان ده كرد له ئيزدى دهچوو، موسلمانانى ناوچهكه جاريك ئهوانهيان به "توزيك" و جاريك به "قزلباش" ناودهبرد، ئهم كوردانه هه تا نيوهوى سهدهى نۆزدهيه مى "زايىنى"ش بيلايهن بوون.^{۹۲}

شهري نيوان ئيزدين ميرزاى داسنى و هيژى قزلباش له به غداد:

به هوى ئهوهى كه ئيزديهكان تايبهتمه ندى و ئايىنى تايبهتى خويان هه بووه، هه ميشه له لايه ن موسلمانانه وه رق و كينهيان ليكيشراره، له ناو موسلمانانى شيعهكان به هوى نزيكى ناوهكهيان له "يه زيد" وه هيندهى ديكه لييان به قين بوون. كاتيك ئيسماعيل سهفهوى له گه ل ئيزديهكانى شهروان جهنگى ئه و ناوهيانى به ناو نيشانى جهنگى دژى

۱۹۰ - صفى زاده، صديق پارسى گويان كرد، ل ۲۹-۳۰.

۱۹۱ - گزارشهای تلگراف آخرین سالهای عصر ناصرالدین شاه ل ۲۵۵-۲۶۷.

۱۹۲ - درسیم شارژكه له باشورى تورکيا.

۱۹۳ - نيکتين، واسيلي، کردو کردستان ترجمه محمد قاضى ل ۴۹۲.

ئەوان بەكارھېنا و سەرکەوتوش بوو، پەفتارى دوزمناھى "تەھماسپ" دى
دۈنبەلەكان لە و بازىيە دەرنەچىت.

ئىزدىيەكانى ژىر پكىفى سەفەويەكان وورده وورده ناچاركران يان خويان بگۆرن يان
ئەوناچانە بەجى بھيلن، بەلگەى ئەم ووتانەش وونبۈنى يەكجارەكى ئەم ناوہ يە لەزۆر
شويىنى جياوازى ئازاربايجان، كرماشان، دىنەوەر، چونكە لەزۆر لە و نوسراوانەى لە
ئىزدىيەكان جىماوہ باس لەو دەكەن كە ئىزدىيەكان لە ناچاريدا خويان لەسەر ئاينزاي
سونەى موسلمان ئەژمار كىردوہ.^{۱۹۴}

كاتىك "بەغداد" بەدەست سەفەويەكانەوہ بوو، ئىزدىيەكان شان بەشانى
عوسمانىيەكان دى سەفەويەكان جەنگىن، "ئىزدىن مىرزاي داسنى" ئىزدىيەكان
ئازايەتى نواند بەھۆى ئەو دلسۆزى وئازايەتيەوہ لەلايەن سولتان موراى چوارەمى
عوسمانىيەوہ سالى ۱۰۶۱ كۆچى فەرمانرەوايى "موصل" ئى پىبەخسرا و نزيكەى سالتىك
حوكرمان بوو.^{۱۹۵}

رووداوہكانى سالى ۱۱۲۷ كۆچى:

سالى ۱۱۲۷ ئىزدىيەكانى شەنگال دى دەولەتى عوسمانى راپەرین، سوپاي عوسمانى
ھىرشى بۆ ھىنان، دواى جەنگىكى سەخت و كوشتن و برىنىكى زۆر ئىزدىيەكان شىكستيان
ھىناو پەنايان بۆ قەلئا چۆكەكەى "خاتونىيە" برد، لەشكرى عوسمانى دواى
ئابلوقەدانىيان، خويان بەدەستەوہ دا، ژن و كچ و منالەكانيان فروشتن.^{۱۹۶}

۱۹۴- ئىزدىياتى، ل ۳۵

۱۹۵- ئىزدىياتى، ل ۱۷۰-۱۷۱

۱۹۶- اليزيديون، ل ۱۴۰-۱۴۹

هیرشی میری رهواندز بۆسه ئیزدیانی شیخان ۱۹۷:

الحسنی نوسیویه تی له نیتوان علی به گی میری ئیزدیان و علی ئاغا باڵهیی "تهلقوشی-مزوری" دۆزمنایه تی هه بوو، رۆژێک عه لی به گ بانگهیشتی عه لی ئاغای کرد وه کو ناشت بوونه وه هه والی بو ده نیریت که ده یه ویت کوره که ی له دامینی ئه ودا سونهت بکات^{۱۹۸}، عه لی ئاغا به میوانداریه که قایل ده بیئت و بۆ "باعه درئ" ده چیت، پیاوه کانی "عه لی به گ" له میوانداریه که دا په لاماریان ده دهن ته نها دوانیان ده رباز ده بن، ئه وانی دیکه ده کوژدین، برازایه کی عه لی ئاغا ناوی "ملا یه حیای مزوری" بوو په نا بۆ میرانی ده وریه بر د و داوای هاوکاری لیکردن.

میری رواندز به ده میه وه چوو، سالی "۱۲۴۷ کۆچی" هیرشی بۆسه ئیزدیه کان کرد، ژماره یه کی زۆریان لیکوژدا، هه ندیکیشیان په نایان بۆ شاخ و کتوه کان برد، به لām میری رواندز دوايان کهوت و عه لی به گی کوشت، حسین به گی کوری ده رباز بوو^{۱۹۹}.

کردنه وه ی خویندنگه ی زۆره ملی ئایینی ئیسلامی له مه زاری "شیخ عوده ی" دا:

سالی ۱۳۰۸ کۆچی ده وله تی عوسمانی به بیانوی وه رگرتنی باج و سه ربازگیری سوپایه کی به سه رکردایه تی سه رتیپ "عمر وه بی پاشا" بۆ "موصل" نارد، ئه ویش بۆ ترساندن خه لکی ده ستی به زه برو زه نگ کرد.

سه رانی ئیزدی له "موصل" کۆکرده وه و به مه به ستی موسلمان کردنیان فه رمانی به دادوه ری موصل دا "ئایه تی توحید" یان بۆ بخوینیت، میری شیخان "میرزا به گ" و کوره منداله که ی و دوو که سی ئاسایی، ملکه چی موسلمان بوون بوون، به لām هه موو ئیزدیه کان به رگریان له ئاینه که یان کرد، وه هبی پاشا هه موویانی گرت و هیزکی به فه رمانه یی

۱۹۷- راوندز شارێکه له پارێزگای هه ولێر

۱۹۸- له به شی ئاداب و کلتوری ئیزدیه کاندایه چۆنیتی خه ته نه کردن له لای ئیزدیه کان ده کریت.

۱۹۹- البزیدین، ل ۱۴۰

کوردەکی خۆی بۆ شیخان و لالش نارد، مەزارگە و گومەزەکانی وێران کرد، کاری ناشایستەیی زۆری کرد، ئیزیدیەکان لە ناچاریدا رایان کرد، پیاویکی ئاینی بەناوی شیخ امین قەرەداغی بۆ بەرپۆوەبردنی خۆبەدەنگە و کاروباری ئیسلامی و بۆ مەزاری شیخ عودەیی نارد و بودجەیەکی دیاریکراویش بۆ بەرپۆوەبردنی خۆبەدەنگە و خۆبەدەنگەکانی دیاریکرا و ئەم خۆبەدەنگە زۆرەملێیە لە ساڵی ١٣١٠-١٣٢٢ی کۆچی بەردەوام بوو بەلام نوری پاشای والی عوسمانی (موصل) توانی ئاستانە قایل بکات واز لە ئیزیدیەکان بهێنن، لەبەرامبەریشدا دەبوو ئیزیدیەکان لەباتی ئەرکی سەربازی برێک پاره بدەن و خۆبەدەنگەکان لابرا.

سەرئێڕێژ عمر وەهەبی جگە لە "موصل" و لالش لەشاری "شەنگال"یش هەمان کاری کرد. سەرئەنجام بە سکالای سەفیری وولتە بیگەنەکان لەلای سولتانی عوسمانی "وەهەبی" لەسەر کار لابرا.^{٢٠٠}

راپەرینی ئیزیدیەکان دژی پاشای عێراق:

دوای ئەوەی دەوڵەتی عوسمانی لەجەنگی یەكەمدا روخا، حکومەتیکی پاشایی لە عێراق دروستکرا، باروگۆزەران ئیزیدیەکان هیچی وانهگۆرا، بە پێی بلأوکراوەی فەرمانی دەوڵەتی عێراق لە ساڵی (١٩٣٥ زاینی) ئیزیدیەکانی شەنگال بە رابەراییەتی داود داود لە دژی دەوڵەت راپەرینی چەکدارانەیان ئەنجامدا. سەرەتا دەوڵەت وویستی لەرێگەی میری ئیزیدیانەوه ئارامیان بکاتەوه، بەلام سودی نەبوو، لەبەر ئەوە لە شەنگال بریاری فەرمانی سەربازی دا.

و بەچەکی نوێ هێرش بۆ کردن و گوندەکانی گرتن و ژمارەییکی زۆریشیان پەنایان بۆ شوێنە سەختەکانی برد و بەرگریان لە خۆیان کرد. بەلام لە بەرامبەر دەوڵەتی عێراقدا خۆیان بۆ نەگیرا و سەرئەنجام خۆیان بە دەستەوهدا. داود داود بەبرینداری لەگەڵ

٢٠٠- الیزیدیون، ل ١٤١-١٤٢

هاوسه ره که ی و دوو کوری و چوار له چه کداره کانی دهربازی سوریا بوون. ده ولت به بیانوی "پاپه رینی شه نگال" دهستی به له سیداره دانی چالاکه کانیاں کرد.^{۲۰۱}

له کوتای ئەم میژوچه یه ی باسکرا ده بیست نه وهش بلیین باس و خواستی ئیزدیانی سۆفیه تی جارانش جیاوازیه کی وایان له گهل ئیزدیه کانی دیکه دا نه بوو. به تاییه تی له ئاران له ئازهر به یجانی سۆفیه تی پیشو ئیزدیه کان وهك هاونه ژاده کورده کانیاں له باریکی سه خندا بوون، بۆیه له ناچاریدا رهویان کرد یان له ناوگه لانی ئازهریدا توانه وه، ئاماره کانی سالی ۱۹۲۶ و ۱۹۵۹ زاینی به لگهی دابه شکردنی کورده کانی "ئاران" ئاشکرا ده کات.^{۲۰۲}

۲۰۱- الیزیدیون، ل ۱۴۵-۱۴۶

۲۰۲- آگینر، شیرین، اقوام مسلمان اتحاد جماهیر شوروی، ل ۲۶۱

به‌شی دووهم بـیروباوهری ئیزدیه‌کان:

باوهری ئیزدیه‌کان ده‌رباره‌ی خودا :-

هه‌ر به‌و شیوه‌یه‌ی له‌بابه‌تی ناوی ئیزدیه‌کاندا باسما‌ن کرد پێده‌چیت ناوی خودا له‌لای ئیزدیه‌کان له‌ووشه‌ی "ئزدای" هه‌و هاتبیت و شیوه‌ی "ئیزی" وه‌رگرتبیت، دوا‌ی ئه‌وه‌ش ئه‌وان به‌کێک له‌ سیفه‌ته‌کانی خودایان به‌ناونیشانی تایبه‌تمه‌ندی ئه‌و هه‌لبژاردوه‌ و له‌م باره‌وه‌ له‌گه‌ڵ ئاینه‌کانی دیکه‌ جیاوازیان نیه‌، بۆ نمونه‌ له‌ ئاینی "مزدیسنا" به‌خوا ده‌وتریت (ئه‌هه‌ورا مه‌زدا = مه‌زدا ئاهورا) که‌ واتای دانای مه‌زنی، بوون به‌خش ده‌به‌خشیت.^{۲۰۳} که‌ له‌ ئاینی ئیسلامیشدا هه‌مان شیوه‌یه‌.

با بزانی‌ن تایبه‌تمه‌ندی‌تی خوداوه‌ند له‌ لای ئیزدیه‌کان چیه‌؟
له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌م لیکۆلینه‌وه‌یه‌ له‌سه‌ر پاشماوه‌ ئه‌ده‌بیه‌کانه‌، به‌کێک له‌و قه‌ولانه‌ی که‌ ناو و سیفه‌ته‌کانی خوداوه‌ندی تێدا هاتوه‌، "قه‌ولی تاووس مه‌له‌ک" ده‌هینین:

یا ره‌بی عه‌لا شان‌ه‌ک و عه‌لا مه‌کان‌ه‌ک و عه‌لا سولتان‌ه‌ک	خودایه‌ پایه‌ت، جێگه‌ت، توانا به‌رزن
یا ره‌بی توویی که‌ریمی توویی ره‌حیمی	خودایه‌ تۆی به‌خشنده‌ تۆی میهره‌بان
یا ره‌بی هه‌ر تو خودای	خودایه‌ هه‌ر تو خودایت
هه‌ر توویی لاتیقی مه‌دح و سه‌نای	هه‌ر تۆی شایه‌نی ستایش و پیا هه‌لدانی
یا ره‌بی تو مه‌له‌کی مه‌لکی جیهانی	خودایه‌ تۆ خاوه‌نی گشت جیهانی
یا ره‌بی تو مه‌له‌کی مه‌لکی که‌ریمی	خودایه‌ تۆ خاوه‌نی و خاوه‌نی
	به‌خشنده‌یت
تو مه‌له‌کی عه‌رش‌ی عه‌زیمی	تۆ خاوه‌نی عه‌رش‌ی مه‌زنیت

۲۰۳- بررسی مختصری از تاریخ ادیان کرد ل. ۳۰

یا ره‌بی ژعه‌نزل دا هه‌ر تویی قه‌دیمی
تو تام و کام و رای
یا ره‌بی هه‌ر تو خودای
هه‌ر تویی های
تو هه‌ر تویی لائیقی مه‌دح و سه‌نای

یا ره‌بی تو مه‌له‌کئی عنس و جنسی
یا ره‌بی تو مه‌له‌کئی عه‌رش و کورسی
یا ره‌بی تو مه‌له‌کئی گای و ماسی
یا ره‌بی تو مه‌له‌کئی عاله‌م و قودسی
تو سه‌مه‌دی لغتی له‌مای
تو سه‌مه‌دی: حه‌ی ل مه‌جیدی
واحدی فه‌رزل حه‌میدی
یا ره‌بی تو خوداوه‌ندی سه‌په‌ری
یا ره‌بی تو خودانی مه‌ه و مه‌ری
یا ره‌بی تو خودانی جه‌ه و مه‌ری
یا ره‌بی تو خوداوه‌ندی عه‌تای
یا ره‌بی تو لائیقی مه‌دح و سه‌نای
یا ره‌بی ژئیسما تویی بلندی
ته‌ نا‌ل چوننه، تویی چه‌ندی
مزی زای دو زه‌ندی
مقا ده‌ستی دو پای

تویی لائیقی مه‌دح و سه‌نای
یا ره‌بی تو که‌ره‌م دایی حوتی
مه‌ندایی قوتی

خودایه هه‌ر له‌ نه‌زه‌له‌وه‌ تق بوویت
تق ته‌واو و خاوه‌ن پای
خودایه هه‌ر تق خودای
هه‌ر تویی هه‌ی
تو هه‌ر تویی شایه‌نی ستایش
و پیا‌ه‌ل‌دانیت

خودایه تق خاوه‌نی ئنسی و جنسی
خودایه تویی خاوه‌نی عه‌رش و کورسی
خودایه تویی خاوه‌نی گا و ماسی
خودایه تق خاوه‌نی جیهان و قودسی
تق نه‌سه‌مه‌دی لغتی له‌مای
تق نه‌سه‌مه‌دی حه‌ی نه‌له‌مه‌جیدی
یه‌کتایت فه‌رزل حه‌میدی
خودایه تق خوداوه‌ندی سه‌په‌ری
خودایه تق خاوه‌نی مانگ و مه‌پی
خودایه تق خاوه‌نی جیگه و مه‌پی
خودایه تق خاوه‌نی به‌خشینی
خودایه تق شایسته‌ی پیا‌ه‌ل‌دانی
خودایه له‌ ناوا تویی بلندی
ناوی تق له‌ شتی که‌ نایه‌ت

.....
۲۰۴
.....

تق شایه‌نی پیا‌ه‌ل‌دان و ستایشی
خودایه به‌خشنده‌یت دا به‌حوتی
به‌خشنده‌ی قوتی

حه لیمې مه لك كوتې

يا ره بې تو عالمې علمې

يا ره بې تو هم هه كيمې و هم مه چالې

يا ره بې ته نه خافه ته نه خورده

خودان مالي خودان په رده

يا ره بې مه كانې ته وې ل هه مو عه رده

يا ره بې ته نه له ونه ته نه رهنګه

ته نه ناوازه، ته نه ده نګه

ته نه ټيندame، ته نه چه نګه

يا ره بې كه س نزانته توي كوساي

يا ره بې تو وه لېې فرزا نمېژي

روحا دپه رېژي

ژملان ملكان دبېژي

خوړاګړې مه له كوتې

خودايه تو زاناي زاناياني

خودايه تڅ هه كيمې و خاوه ن ده رمانې

خودايه تڅ نه ده خه ویت و نه ده خوي

خاوه ن مالي خاوه ن په رده

خودايه چېګړې تڅ له هه مو عه رده

خودايه تڅ بې ره نګې

تڅ بې هه راي تڅ بې ده نګې

تڅ بې نه ندام و بې چنګې

خودايه كه س نازانې تڅ چوڼي

خودايه تڅ فره زكړي نوېژي

ګيان ده پارېژي

له لاملان فریشتان ده بېژي (له سر

شانه كان فریشته ت ناوه)

خودايه تڅ فره مانره وای شا و ګه دای

خودايه تڅ بڅ ګشت خه لكان فره مانره وای

خودايه تڅ تڅ به ت له سر ټاده م دانا

خودايه تڅ دادوهرې شفاعه تي

خودايه تڅي مېهره بان، به خشنده و پارېزه ري

خودايه تڅ بې نيازي

ټيمه هيچ نين

خودايه من بېچاره و بيمارم

تڅ دهرمان و ده واشي

تڅ دهرمان و پزیشکيشي

تڅ هه كيمې ټيمه ناموین

يا ره بې تو حاكمې شاه و ګه دايې

يا ره بې تو حاكمې جمله تي عالم

يا ره بې ته تڅ به دانابو ل سر ټاده م

يا ره بې تو حاكمې شيفايه تي

يا ره بې تو ره حمې كه ره مي نه ميني

يا ره بې تو بي لسه مه دي

نهم چو نينين

يا ره بې نه زي كه تيمه ي تاويمه

تو هم دهرمانې و هم ده وای

تو هم دهرمانې و هم ته بيبې

تڅ هه كيمې نهم غه ريپين

خودایه هر خۆت ده زانی چارمان چیه	یا ره بی هر تو دزانی ده زمانی مه بکوبی
خودایه تۆ هاوده می ئاوارانی	یا ره بی تو ئونسى غوریانی
ئیمه تاوانبار و گوناهاکار و پهریشانی	ول سوچ و گونه و مشه و شه
ئیمه گلاوی تاوانین	مه کړن ته حیات و گه و شه
خودایه له ئیمه مه بوره	یا ره بی ل مه نه به خشه
خودایه هر تۆ ههیت	یا ره بی هر تویی های
وه هر تۆ خودایت	تو هر تو خودای
هر تۆ شایه نی ستایش و پیا به لدانیت	تو هر تویی لائیقی مه دح و سه نای
خودایه تۆ ئافه ریده و ئیمه دروست کراو	یا ره بی تو خالقى ئەم موخلاقین
تو مرازی و ئیمه داخوازی	تو مرازی ئەم داخوازی

به پیتی قه ولی "تاووس مه لهك" خوداوهند خاوهنی گشت ئه و تایبه ته ندیانه یه كه له ئاینه ئاسمانه كانی دیکه دا ده ریاره ی خوداوهند ووتراره، نه گهر ئه و سى به یته ی نه مانتوانی مانای بکه ی نه یینی و ئاماژه یه کی تایبه تی نه بن، ئه و ئه م قه وله تۆمه تی هاوبه شی بۆ خودا له م ئاینه دا دوورده خاته وه و بابه تی به کتایی خوداوهند^{۲۰۵} له قه ولی دروستکردن و له شایه تمانی ئیزدیاندا به روونی دیاره. بۆ نمونه له شایه تماندا ده لێن " (شه هدا دین من ئیک ئه للاه"^{۲۰۶} = "شایه تی ئایینی من خودا به کتایه") شایه نی روونکردنه وه یه که، زهرده شتییه کان له شایه تمانی خۆیاندا ده لێن: "من مه زدا په رستی زهرده شتی هه لده بزیرم که دیوه کان ره تده کاته وه و به کتاپه رستیمان فیر ده کات."^{۲۰۷}

۲۰۵- حبیب، جورج، الیزیدیه، بغداد، ۱۹۷۸، ل ۶۲

۲۰۶- ئیزدیاتی ل ۳۵

۲۰۷- بهزادی رستم، زرتشت و آموزش های او ل ۵۲

که یخوسره وئەسفەندیار لە کتییی "دبستان مذهب" دا باسی کردووە: پارسایان که ئیزدیان و ئازەریەکان دەگریته‌وه لەسەر ئەو کۆکن که یه‌کتایی و دیاریکردنی هه‌موو خەسلەته‌ پێرۆزه‌کانی خوداوه‌ند له‌ زانست و ژیان، له‌ هه‌مان خودی خۆیدا ده‌بی٢٨. چونکه‌ خەسلەته‌کانی خوداوه‌ند له‌ لای ئیزدیەکانیش که هه‌مان خودی ئەو بی٢٩، جیگه‌ی تێپارمانه‌ چونکه‌ ئەگەر وابی٢٩، هه‌وت فریشتەیان به‌ قسه‌ی په‌یره‌وانی ئایینی مه‌زدیسنا، ئەمشاسپه‌ندان چۆن هه‌لبژاردە ی خۆی به‌ ده‌ست ده‌هینیت، مه‌گەر ئەم ووتانه‌ی ئەسفەندیار له‌ گەڵ یه‌کتیی خود ئاراسته‌بکری٢٩. ئەم چوارینه‌یه‌ی عێراقی بخوینینه‌وه:

هه‌ریوی، که از مشك و قرنفل بشنوی	از دولت آن زولف چو سنبل شنوی
چون ناله بلبل از پی گل شنوی	گل گفته بود، گرچه بلبل شنوی ^{٢٠٩}
هه‌ر بۆ یه‌ك له‌ مشك و میخه‌ك بکه‌یت	له‌ ده‌وله‌تی ئەو زولفه‌ سونبل ئاسایه‌ی ده‌که‌یت
که ناله‌ی بولبل له‌ پای گول٢١٠ بیستی	گول٢١٠ ووتبوی، که رچی له‌ بولبول ده‌بیستی

محمد معین باسی کردووه‌ گشت پاشاکانی پیش ده‌رکه‌وتنی زه‌رده‌شت یه‌زدان په‌رست ب٢١٠، روونیشی ده‌کاته‌وه‌ مه‌به‌ست له‌ یه‌زدان خودای گه‌وره‌یه‌ نه‌ک فریشته‌کانه‌^{٢١٠} ئەو به‌ پێی گیرانه‌وه‌کانی "فیرده‌وسی" ئەم قسانه‌ ده‌کاته‌وه‌ و درێژه‌ی پێده‌دات، ئەو نامانه‌ی پاشاکانی "پیشدادی" و "که‌یانی" بۆ فه‌رمانه‌روایان نویسیویانه‌ به‌ ناوی یه‌زدان و خوداوه‌ندی مه‌زن ده‌ستیان پیکردوه‌ و له‌م ناوانه‌دا "یه‌زدان" یان به‌ "خوداوه‌ندی ئەستیره‌کان" ده‌ووت، نه‌وزه‌ر (نونه‌ر) که یه‌کتیک له‌ پاشایانی (پیشدادی)ه‌، له‌ نامه‌یه‌کدا که بۆ "رۆسته‌م" ی باپیری ئاردووه‌، ئاوا هاتووه‌:

٢٠٨- اسفندیاری کیخسرو، دبستان مزاهب، بکوشش زحیم رضا زاده ملک ١٣٥٧

٢٠٩- عراقی، کلیات، بکوشش سعید نفیسی چاپ ٢، ١٣٩٨

٢١٠- معین احمد، مزدیسنا و تأثیر آن در ادبیات فارسی ١٣٤٧

بسکسار مازندران بودسام	خست از جهان آفرین بود نام
خداوند نا هید و بهرام و هور	که هست آفرینده پیل و مور
همه با توانائی او یکی است	بزرگست بسیار و یا آند کیست
کنون از خداوند خورشید و ماه	درودی بجان منو چهر شاه ^{۲۱۱}

له سه کساری مازنده ران بوو سام	یه که م له جیهان ئافه ریده بو نام (ناو)
خوداوه ند ناهید و بهرام و هور	که ئافه ریده یانه فیل و میر و مور
هه موو بۆ توانایی ئه و یه کیکه	زۆر گه ورده یه و یا بچوکیکه
ئیسنا له خواوه ندی خۆر و ماه (مانگ)	درودی بۆ گیانی منو چهر شاه

"معین" له کوتایی لیكۆلینه وهی "یه زدان په رستی" دا به و ئه نجامه ده گات كه ئیرانیه كانی له پیش "زهرده شت" دا باوه ریان به خودای سه ره بخۆ و تاك و ته نها نه بووه و ئه وهی كه له "شانامه ی فیرده و سی" دا هاتووه له ژیر کاریگه ری "مه زدیسنا" و ده مارگیری میلی ئیرانیه كاندا هه لبه ستراره^{۲۱۲}. عبدالرفیع راستیه كه ی ده نویست: كاتێك كه ئیرانیه كان و هنده كان له یه ك جیا بوونه وه، ئیرانیه كان ئایینی "مه زدا" یان پیکه ئینا، ئه م ئایینه پیش سه رده می زهرده شت ناوی ئایینی "مه زدیسنا" بووه له گه ل ئه هورامه زدا دا "میترا" شیان دانا. به هه ر حال "معین" له و باوه رده دایه كه ئیرانیه كان له پیش "زهرده شت" دا باوه ریان به "خوداوه ندی ئه ستیره كان" هه بووه، له "به شی سییه م" دا ده رباره ی ئاوا خودایه ك له خودا په رستی و ئه ده ب و ریوره سمی ئیراندا روونکردنه وه ده ده یین.

"جوزیف فورلانی" یش له یه کیک له مه زنانی ئیزیدیانه وه گێراویه تیه وه كه ئه وان باوه ریان به خودای تاك و ته نها هه یه.^{۲۱۳}

۲۱۱- مه زدیسناو تأثیر آن در ادبیات فارسی، ل ۴۶

۲۱۲- هه مان سه رچاوه ۴۷-۴۸

باوهری ئیزدیه‌کان به ههوت فریشته:

ئیزدیه‌کان باوهریان وایه ئه‌م ههوت فریشته‌یه: ئیزائیل، جبرائیل، دهردائیل، میکائیل، شمقائیل، ئیسرافیل و عزازیل له ئاسمانه‌کان چاوه‌روانی فه‌رمانه‌کانی یه‌زدانی مه‌زنن.

ئه‌وانن هه‌ر ههوت فریشته‌ی مه‌زن	ئه‌ون هه‌ر هه‌فت مه‌له‌کێد کبیر،
په‌ری خاسانن بێ به‌دیلن	په‌ری خاسا چه‌ندی به‌دیل،
به‌رامبه‌ر خودا هه‌موو وه‌ستانن	دراوه‌ستانینه‌ ل حزرتا مه‌لکی جه‌لیل ^{٢١٤}

ئیزدیه‌کان بۆ ئه‌م ههوت فریشته‌یه ههوت جیگره‌وه‌یان له سه‌ره‌زوی بۆ ئاماده‌کردن که بریتین له: (شمس الدین، فخرالدین، سجادین، ناسردین، ئامادین، بابادین، ملک شیخ سن) ئیزدیه‌کان له پارانه‌وه‌ی به‌یاناندا (دوعایا سبه‌یکی) که له به‌یاناندا ده‌یخوینن به‌م جو‌ره ده‌پارینه‌وه.

<u>پشکا ئیکی</u>	<u>به‌شی یه‌که‌م</u>
ئامین ئامین	قایل به‌ قایل به
ته‌باره‌ک ته‌ل‌دین	پیرۆزه‌ ئاین
ئه‌للا ئه‌حسه‌ن ل خالقین	یه‌زدان باشت‌ترین دروستکاره
به‌یحه‌تا شه‌مه‌دین	به‌ هیحه‌تی شه‌مه‌دین
فه‌خره‌دین	فه‌خره‌دین
سجادین	سه‌راچه‌دین
ناسردین	ناصرالدین

بابادین بابادین (فورلانی له باتی بابادین شیخ به کری داناو و ئه م
پاران وهیه له گه ل قه ولی (طاوس مه له ک) تیکه ل بوون.

سلطان شیخادی تاج ئه وه لین هه تا ناخرین سولتان شیخادی تاجی سه ره تا هه تا کوتایی
بره حما شیخادی ره زای مه لک شیخ سن به به زهیی شیخادی، خوشنودی شیخ سن

جورج حبیب نوسیویه تی پایه ی باوه رکردن به حهوت خودا، باوه ر به هه ساره کانی
ئاسمان له لای بابلیه کان، که هه ریه ک له وانه له رۆژیک له حهوت رۆژه که ی هه فته دا
فه رمانه وایی ده که ن، چونکه باوه ری ئه وان "خۆر" یه ک شه ممه ، مانگ دووشه ممه ،
مه ریخ (به هرام) سی شه ممه ، عه تارد (تیر) چوارشه ممه ، مشتیری (برجیس) پینچ شه ممه و
زوه ره (ناهید) هه یینی و زوجهل (که یوان) له رۆژی شه ممه دا فه رمانه وایی ده که ن^{۳۱۰}.

شایه نی باسه هه ر بابلیه کان نه بوون که هه ساره کانی ئاسمانیان ده په رست به لگو
گه لانی دیکه ش له وانه ئیرانیه کان له پیش هاتنی "زه رده شت" دا هه ساره کانی ئاسمانیان
په رستوه . "معین" له نه ورۆژنامه ی "خه یام" دا ده لیت: که موبدانی عه جه م له رۆژگاری
"که یومه رس" دا کۆبوونه وه، ووتیان: یه زدان خۆری له روناکی ئافه ریده کردوه، ئه ویش
ئاسمان و زه وی روشن ده کاته وه و خه لکیش روویان تیکردوه و خوداوه ندی مه زن به
شکو و گه وره ییه وه تییده روانیت، چونکه ئه و له دروستکردنی "خۆر" دا ره نج و
بایه خیکی فره ی داوه، له بهر ئه وه شه که به فریشته ی مه زن ئاماژه ی پیکردوه و به
یه کیك له جیگره وه کانی خۆی داناو هه تا به گه وره ی بزائن. هه روه ها معین ده لیت:
"ته هموره س" یش خۆری په رستوه، ده قیقی شاعیر له هۆنراوه کانیدا ئاماژه ی به
خۆپه رستی ئیرانیه کان داوه، وه کو لیته دا ده لیت:

همی بود سی سال پیشش بیای

نیایش همی کرد خورشید را

بدینسان پرستید باید خدای

چنانچون که بُد راه جمشید را^{۲۱۶}

سی سال چاوه روانی کیشا

هر خه ریک بوو خوری ده لاواند

ئاوا ده بیّت پرستنی خودا

و هک چۆن بۆ جه مشید ببوو به ږنگا

رؤسته م شه هزادی نوسیویه تی: ئاریه کان له سه ره تاوه دیمه نه کانی سروشت سه رنجی راکیشاون و خودای جیاوازیان هه بوو، به تیپه رینی کات له یه کتا په رستی یه وه نزیك بوونه وه. ناوبراو له جینگه یه کی که ی هه مان په رتوکدا ده لّیت: خه لکی رۆژئاوا و باشوری نیران کاریگه ری گه لانی "سامی" نیوان دوو رووبار و باوه ری ناوچه که یان له سه ربوو. "ره فیع" راستیه که ی ده رخستوو و ده لّیت: له میژووی ئایینی ئیرانیه کاندای رووبه رووی کۆمه لّیک ده بینه وه که که م و رۆژ به نه یّتی "میهر" یان په رستوو.^{۲۱۷}

که یخوسره و نه سفه ندیار نوسیویه تی: ئیزدیه کان له و بروایه دان چۆن خۆر له نه زه له وه بووه "دانهری جیهان" یش هر له نه زه له وه هه بووه و هرچی له جیهاندا هه یه له نه ستیره کانه وه یه، نه ستیره ناسان ته وای شته کان له حه وت هه ساره که ده زانن^{۲۱۸}. به پیتی نه وه ی که "معین" له "نه ورۆژنامه ی خه یام" و له "دبستان مذهب" ه وه وه ریگرتوو: نه ستیره په رستی له لای "ئاریه کان" یش ئاسایی بووه، به لام نه و گریمانه یه بوونی هه یه که دوا ی به رکه وتنیان به "بابلی" هکان، به دیاریکی راویش دوا ی داگیرکردنی "بابل" له لایه ن "کۆرش" ه وه گۆرانکاری دروست بوو.

"جۆرج حبیب" جیگره وانی سه رزه مینی نه م نه ستیرانه له لایه ن ئیزدیه کانه وه ئاوا روونده کاته وه:

۲۱۶- مزدیسنا و تأثیر آن در ادبیات فارسی، ل ۵۶-۵۷

۲۱۷- زرتشت و آموزشهای او ل ۸-۱۰

۲۱۸- تاریخ نهضت های فکری ایران، ل ۲۳

- ۱- خۆر شمس الدین
- ۲- مانگ فخرالدین (دهردائیل)
- ۳- شیوه‌ی فه‌له‌کی ئامادین (میخائیل)
- ۴- نه‌ستیره‌ی به‌یان تاوس مه‌له‌ک (ئیسرافیل)
- ۵- روه‌ک و میوه و زه‌وی سه‌جادی
- ۶- ئامارگری زیندومرده‌کان نصرالدین "شه‌مخائیل"

به‌لام "الحسنی" فریشته‌کان و جیگره‌وانی زه‌وی ئه‌وان به‌م جۆره‌ داده‌نیت:

۱- خوداوه‌ند له‌ رۆژی یه‌کشه‌مه‌دا، فریشته‌ی یه‌که‌م "عه‌زائیل" ی دروستکرد که هه‌مان "تاوس مه‌له‌ک" ی سه‌رۆکی هه‌موو فریشته‌کانه، ئه‌م فریشته‌یه‌ تایبه‌ته‌ به‌ ئیزدیه‌کان و په‌یوه‌ندی به‌ هیچ میلله‌تێکی دیکه‌وه‌ نیه‌.

۲- خوداوه‌ند له‌ رۆژی نووشه‌مه‌دا "ده‌ردائیل" ی دروست کرد که "شیخ حه‌سه‌ن" ه‌.

۳- خوداوه‌ند له‌ رۆژی سێ شه‌مه‌دا "ئیسرافیل" ی دروست کرد که "شیخ شمس الدین" ه‌.

۴- خوداوه‌ند له‌ رۆژی چوار شه‌مه‌دا "میکائیل" ی دروست کرد که "ابوبکر" ه‌.

۵- خوداوه‌ند له‌ رۆژی پێنج شه‌مه‌دا "جوهره‌ئیل" ی دروست کرد که "سه‌جادی" ه‌.

۶- خوداوه‌ند له‌ رۆژی هه‌ینی دا "شه‌مخائیل" ی دروست کرد که "ناصرالدین" ه‌.

۷- خوداوه‌ند له‌ رۆژی شه‌مه‌دا "نورائیل" ی دروست کرد که "شیخ فخرالدین" ه‌.

به‌ به‌راوردی ئه‌وه‌ی که جۆرج حبیب نویسیویه‌تی له‌ گه‌ڵ بابته‌کانی پێشتر که الحسینی هه‌تاویه‌تی و به‌راوردی ئه‌و دووانه‌ له‌ گه‌ڵ پارانه‌وه‌ی به‌یانیان و ناوی فریشته‌کان که پێشتر له‌ په‌رتوکی ئیزدیاتی یه‌وه‌ وه‌رگیراوه‌ به‌م ئه‌نجامانه‌ ده‌گه‌ین که:

۱- جورج حبیب، یه که مجار ناوی خۆری هێناوه و "شمس الدین" ی به جیگره وهی داناوه، له پارانه وهی ئیزدییه کانیشتا ناوی شمس الدین پێش ناوه کانی دیکه هاتووه و چه ند جار ناوی ئه و دووباره ده بێته وه، به لام الحسنی "عه زازیل" ی هێناوه و بۆ جیگره وه که شی "تاوس مه له ک" داناوه، که چی له پارانه وهی به یانیاندا ناوی "تاوس مه له ک" نه هاتووه.

۲- جورج حبیب بۆ مانگ، "ده ردائیل" ی داناوه و "فخرالدین" ی به جیگره وهی زانیوو، به لام الحسنی، "شیخ حسن" ی بۆ جیگره وهی داناوه و له پارانه وهی به یانیانی ئیزدییه کانیشتا "فخرالدین" دووه مین ناوه، شیخ حسن دوا ناو دیت.

۳- جورج حبیب بۆ ناوی خودای شیوهی فه له کی "میخائیل" ی داناوه و جیگره وه که شی "نامادین" ی ناویردوو، به لام الحسنی "ئیسرافیل" ی داناوه و جیگره وه که شی "شمس الدین" ه و له پارانه وهی به یانیاندا ناوی "نامادین" نه هاتووه.

۴- جورج حبیب بۆ ئه ستێره ی به یانی "ئیسرافیل" ی داناوه و "تاوس مه له ک" یشی به جیگره وهی داناوه به لام الحسنی "میکائیل" ی داناوه و بۆ جیگره وهی "ابو بکر" بابادین" ی داناوه.

۵- جورج حبیب ناوی خداوه ندی نه هێناوه و بۆ جیگره وهی "روه ک، میوه و زه وی" یش، "سه جادین" ی داناوه به لام الحسنی بۆ خداوه ند "جبرائیل" ی داناوه و جیگره وهش "سه جادین" ه که له پارانه وهی به یاندا سه جادین سییه م ناوه و ناوی شیخادی پێنجه م ناو دیت.

۶- جورج حبیب "میخائیل" ی تاییه ت به مردو زیندوه کان داناوه بۆ جیگره وهش "نصرالدین" ی داناوه، به لام الحسنی "ناصرالدین" ی به جیگره وهی فریشه ی شه شه می داناوه.

۷- جورج حبیب ناوی خداوه ند (نورائیل) ی هێناوه و "یه زید" ی به جیگره وهی زانیوو، به لام الحسنی، "فخرالدین" به نوینه ری داناوه، ناوی یه زید نه له پارانه وهی

به یانیان و نه له هیچ یهك لهو قهول و بهیتانهی ئیزدیهكاندا كه من دیومن نه هاتوو. بهلكو له پارانوهی بهیاندای شېخ حسن حهوتهمین ناوه.

لهم بهراورده دا بۆمان دهردهكهوێت كه نه "حبیب و نه الحسنی" نه بایهخیان به زنجیرهی هاتنی ناوی فریشتهكانی لای ئیزدیهكان و نه به زنجیرهی هاتنی ناوی نوینهرهكانی پارانوهی بهیانانی ئهوان داوه و سههرای ئهوش بهلاریدا بردیوان. له بارهی ناوی فریشتهكانهوه لهوه دهچیت ئیزدیهكان ناوی "دهردائیل و شه مقائیل" یان بۆ گهیشتن به ژماره حهوت بۆ خویان زیاد کردییت.

شایهنی باسه ئیزرائیل له لای جولهكه و موسلمان فریشتهی مهرگه، ئیسرافیل له فریشتهكانی نزیکهی دهرگانهی "ئیزهه" ه و یهكه م فریشتهیه كه به فهرمانی خوداوهند كرنوشی بۆ "حهزرتی ئادهه" برد، خوداوهند ئهوی بۆ لێدانی كهپهناي رۆژی ههستانهوه دیاریكردوه، جبرائیل له لای "قهله" كان له سهرازی فریشتهكان و مژده دهی زهكهریا و عهزایه، له لای موسلمانان له فریشته نزیکهكانی دهرگانهی خوداوهنده و بههۆی ئهوهوه پهیام به حهزرتی محهمهده گهیشته، میکائیل سهروکی فریشتهكانه^{۲۱۹}، عهزائیل له نزیکانی دهرگانهی خودابوو، تهنها ئهو بوو كرنوشی بۆ ئادهه نهبرد، خوداوهندیشت "تاوس مهلهك" ی به سهروهی فریشتهكان دانا^{۲۲۰} چونكه ئهو نیشانهی یهكێتی بوونی ئهو بوو.

باوهریکی ئاوا دهیارهی "ئبلیس" له لای بهشێك له زانیانی ئێران بوونی ههیه، أحمد غزالی و ههلاچ لهوانه و له چیرۆکیکی "مثنوی" یشدا كه "ئبلیس" لهگهڵ "معاویه" دهوێت ببهری بوونی "ئبلیس" به دادوهی خوداوهندهوه پهیههست دهكات، چونكه له سهرجیگهی كوشتنی جگه لهو یاریه هیچی دی نهبوو، ووتی یاریكه، ئای زۆرم زانی؟^{۲۲۱}

۲۱۹- منجد الاعلام

۲۲۰- ئیزدیاتی، ل ۴۵

۲۲۱- جستجو در تصوف ایران، ل ۱۰۷

لهوانه یه ئەم باوەره یه کێك له راستیهکانی بێردۆزی زانای رووسی "مار" بیئت، که ده‌باره‌ی بوونی کاریگه‌ری ئایینی کۆنی زۆریه‌ی "کوردان" بۆ سه‌ر موسڵمانانی ئاسیای بچوک دابنیت.^{٢٢٢}

جورج حبیب ده‌ریاره‌ی "تاوس مه‌له‌ك" ده‌لیت: پێرۆزی چوارشه‌مه‌ له‌ په‌یوه‌ستی به‌ "تاوس مه‌له‌ك" ه‌ وه‌سه‌ری هه‌لداوه‌ و له‌ ئایینی "بابلی" دا چوارشه‌مه‌ رۆژی خودای "نابو" ه‌ و "عه‌تارد" یش نوێنه‌ری ئه‌و خودایه‌یه‌.^{٢٢٣} و ده‌لیت ئاسان نیه‌ سه‌رده‌می گۆڕپینی ناوی "نابو" بۆ ناوی "مه‌له‌ك" دیاری بکړیت.

به‌لام ئه‌و سیاسه‌تی خه‌فه‌کردنه‌ی که پاشا ساسانیه‌کان بۆ به‌هێزکردنی پایه‌کانی ئایینی "مزدیسنا" په‌یره‌ویان ده‌کرد ئەم گریمانیه‌ به‌هێز ده‌کات که له‌ سه‌رده‌می ده‌وله‌تی "ساسانی" دا په‌یره‌وانی "نابو" ناویکی ره‌مزیان بۆ ئه‌و دانابیئت، ئەم ناوه‌ش شتیکی نوێ نه‌بووه‌ چونکه‌ یه‌کێك له‌ نازناوه‌کانی ئارامی (نابو) بووه‌، وا ده‌رده‌که‌ویئت ئاوا ناویک له‌ ئایینه‌کانی ناوچه‌که‌دا بلایوووییئت، بۆ نمونه‌ گه‌وره‌ خودای شاری هه‌زەر (که‌ له‌ خواوی رۆژئاوای شاری موصل) ه‌ به‌ (نشر-نسرا) باز ناویراوه‌، بێگومان ئەم ناوه‌ش نازناویکی ئارامی بووه‌.^{٢٢٤}

سه‌باره‌ت به‌ نوێنه‌ری سه‌ر زه‌وی هه‌وت فریشته‌که‌ له‌ به‌شی یه‌که‌می میژووچه‌ی ئیزدیه‌کاندا باسی شیخ عوده‌ی (ره‌نگه‌ ئامادین) بیئت، شیخ ابوبکر، شمس الدین، صدرالدین قۆنیه‌وی، شیخ حسن، سراج الدین ئه‌رمه‌موی، فخرالدین عراقی مان کرد. جگه‌ له‌و هه‌وت فریشته‌یه‌، ئیزدیه‌کان یه‌زدانی جیاوازیشیان هه‌یه‌ که هه‌ریه‌ک له‌وانه‌ کارێک یان چه‌ند کارو فرمانیکیان له‌ ئه‌ستۆیه‌، ئه‌مه‌ش ناو و ئه‌رکی ژماره‌یه‌ک له‌وانه‌:

١- پیره‌فات، ئیزدی لافاو و زیران.

٢- خاتونا فه‌خران، ئیزد بانوی نوێنه‌ری زایینی ژنان.

٢٢٢- نیکتین، کرد و کردستان، ل ٤٨٨-٤٨٩

٢٢٣- الیزیدیه ل ٨

٢٢٤- الیزیدیه، ل ١٨

- ۳- شیخ عروس، ئیزدی هوروبروسکه.
 - ۴- شاهسوار، ئیزدی شه پوشور
 - ۵- مەمی شقان، ئیزدی مەران (شوان).
 - ۶- شیخ ئۆزان، ئیزدی گاوان (گافان).
 - ۷- شیخ موسی، ئیزدی باو نه خوشیه کان وه کو روماتیسم.
 - ۸- محمدره شان: ئیزدی باران، ئیزدیه کان ده لئین: ((مەحمەدره شانو پرشینە بارانی)) مەحمەدره شان باران بیارینه (بوکه به بارانه)، (قردک)
 - ۹- هاجیال، ئیزدی شیتان.
 - ۱۰- شرف الدین، ئیزدی نه خوشیه کانی ئاوله و زهر دویی.
 - ۱۱- پیر جەروان، ئیزدی دوپشکان.
 - ۱۲- شیخ مەند، شیخی ماران.
 - ۱۳- پیر لبنا، ئیزدی هاوسەرگیری.
 - ۱۴- دەرۆشی عەرد، ئیزدی زەوی.
 - ۱۵- بابا گۆشگۆش، نوینەری نه خوشیه کانی گۆی.
 - ۱۶- کانی سپی پەرستگای میهر (نه ناهیتا)یه که ئیزد بانوی نوینەری کانیاه کانه.
 - ۱۷- پیر بوب نوینەری نه خوشیه کانی پیست، وه کو بالوکه.^{۲۲۵}
- له کوتایدا ده بیته وه روونبکریته وه نه وهوت فریشتهیه یان وهوت که سهی له
 ئایینی ئیزدیدا بوونیان ههیه، له نێو کوردانی دیکه ی نائیزدیشدا که ئایینی جیاوازیان ههیه
 له رووی بیروباوه ره وه هەر پێزیان لێده گیرین و باوهریان پێیانە، با بۆ نمونه ی ئایینی
 "نه هلی هه ق" نه م دوو به یته بخوینینه وه:

جمعیان تیان و هفتینه وه
 بهلول گوره ما و امینه وه

وه هفتینه وه و هفتینه وه
 شکاریم آورد شه لمینه وه

حهوتمان له یارانی جه می هه لبارد که رازونیا زیان له گه ل بکهین

من به ئاره زوی خۆم گه یشتم و نیچیری خۆم ده سته گوت

ئه م نیچیره ی که پیشه وای جه می ئیمه ی له ئه ستر بوو "به هلولی" ناویوو.^{۲۲۶}

حهوت فریشته ی ئیو کوردان لیکچونیکی زۆریان له گه ل "ئه مشاسپه ندان" ی ئایینی

زه رده شتی و ئه رکه کانی ئه واند هیه و هه مان له یه کچونیان هیه له گه ل ئه و ههوت

وه زیره ی که له ئایینی "مه زده کی" دا له پیشگای خوداوه ندا وه ستاون.^{۲۲۷}

ئیزدیه گان و باوهریان دهریاره ی ئه فراندن

ئیزدیه کانیش دهریاره ی ئه م جیهانه و دروستکردنی، هه مان شیوه ی ئایینه کانی دیکه

باوهریان به یه زدانی بی هاوتا و ئه زه لی هیه، ئه وان له و باوهره دان پیش ئه وه ی

شته کانی دیکه بپن خوداوه ند خۆی بوونی هه بووه^{۲۲۸}، و پاشان جیهانی ئه فراندوه

(دروستکردوه)، بۆ ئه وه ی دیدی ئیزدیه گان دهریاره ی ئه فراندنی جیهان به باشی

تیبگهین، له و باره یه وه دوو قه ولی ئه وان ده هینینه وه:

زه بونه کی منی دل مه کسوره منی هه ژاری دل شکسته

هه که ژ با عزیز مه لک فخره دین بیتن ده ستوره . ئه گه ر له مه لک فخره دینی

خۆشه ویستمان وه ریگرین مۆله ته

ئه م دی مه دها دهین ژ به حرید کوره . ئیمه دهریاره ی دهریای بیپن ده دوپین

زه بونه کی منی کیم تاقه ته . ئه وه منم ئه و هه ژاره بیتاقه ته

هه که ژ با عزیز مه لک فخره دین بیتن ئیجازه ته ئه گه ر مه لک فخره دینی خۆشه ویستمان

بمانداتی مۆله ته

ئه م دی ژ به حرید کور دهین ئوصفه ته . ئیمه باسی دهریای بیپن ده کهین

۲۲۶- بۆره کهیی، صدیق، نوشته های پراگنده، دهریاره یارسان اهل الحق، ل ۱۳

۲۲۷- سید علی مهدی تقوی، عقاید مزدک، ل ۷۳

۲۲۸- الیزیدیه، ل ۹

له من كۆدەبنەوہ باوان زەرد پۆشان	لەمن جەما دېون بابزەرە.
بگەن باسی ئەو دەریایە	دئی ژوئی بەحرئی دەین خەبەرە
تیییدایە مرواری و جەواھیرە	تئی ھەینە دورێد جەوا ھەرە
لیم كۆدەبن زەرد بایە	لەمن جەما دېون زەریابە
لەو دەریایە دەبن تەبایە	دئی ژوئی بەحرئی دەبن تەبایە
دەریایە و دۆزەخە و قبری تیایە	بەحرە و دۆزە و قیردناھە
پیایا ھەلەدن زۆر زۆر	مەدھا بدەن کتیر
خاوەن تەختە و ھەر خۆی ئەمیر	تەختی تئی دېون ئەمیر
ئەو زانایە و ھەر ئەوہ ژیر	"ھو العالم و ھو البصیر"
پادشای من لە مرواری بوو	پەدشی من ژ دوری بو
چاکیەکی لی بەدی بوو	حسنا تەك ژئی دچیتبو
نیشانەیی خۆشەویستی لی بوو	شاخا مەحبەتی لی بوو
لیی بوو نیشانەیی خۆشەویستی	لی بو شاخا موحبەتی
لە دەستی "سولتان ئیزی" ھەیە	ل دەستی (سولتان ئیزی) ھەیە قەلەما قودرەتی
قەلەمی قودرەتی	
سوپاس بۆ خودا منی ھاویشتە سەر	(ئەلحەمدوللە و شکر) ئەز ھاڤیتە سەر پشکا سونەتی
ئەھلی سونەتی	
عاشقانی ئەو میرە تەنھا خودا دەناسن	ناشقا ئەو میر دیت و کەرناسە
لە یەکیان جیا کردەوہ خۆشەویستی و کاسە	ژێك ڤاڤارتەن موحبەتە و کاسە
دایمە زانەد پایەیی بنەرەتی	کرد رکنی چەندی ئەساسە.
کردیە پایە و پایەیی	کرە رکن و پکنی
مرواری لە تاوی ھەلوہری	دور ژ ھەیبەتی ھنجنی
توانای نەما ھەلیگری	تاقت نەما ھلگری
توانای نەما ئارام بگری	تاقت نەما لہر بھەبری
مرواری چەند رەنگ خەملی	دور برەنگا خەملی

صور بو سپی بو سه فزی	سوریو سپی بو زهرد بوو
دور برهنگا گهش بو	مزواری رهنگی گهش بوو
بهری نه عهرد هه بو، نه عه زمان هه بو نه عه رش بو	پیشان نه زهوی هه بوو، نه ئاسمان
	هه بوو نه عه رش هه بوو
کا بیژه من په دشی من بکیرا خوش بو	کوا بیژه من پاشای من هاوده می کی بوو؟
په دشی من خوش سوخته ته	پاشای من خوش قسه یه
لیک رونه تبون موحبه ته	به یه کداچون موحبه ته
په دشی من ل وی دهره جی کر هه د و سه ته	پاشای (من) له وی دهستی پیکرد
په دشی من هه د و سه د ل وی چیکرن	پاشای له وی دهستی پیکرد
شریعت و حه قیقه ت ژیک جهی کرن	شهریعت و راستی له یه ک جیا کرد
سونه ته مخفی بو هنگی دهر کرن	سونه ت وونبو کاتی دهرکه وت
په دشی من حه قیقه ت نافدا دهناره	پاشای من راستی له ودا نارد
گوتی: عه زیزی من سونه ت ل کو بو	ووتی: خوشه ویستی من، سونه ت له
	کوئی بوو
ل کو گرتبو وار،	له کوئی هه واری هه لدا
چی مه ولایه کی منی حوکم ره و	چه ند سهردار کی فه رمان په وایه
مه رسوم نازل بو ژ جه و	له ئاسمانه وه فه رمان نیژایه
ب قودره تی سورا سونه تی مالق وه ستا بو ل هه و	به هیزی سوری سونه ت وه ستا بوو
ب قودره تی مالق وه ستا بو سونه ته	به هیزی وه ستا بوو نه و سونه ته
و بره بهر په دشی خو نیجازه ته	له پاشای خزی وه رگرت موله ته
گوتی: عه زیزی من مه زه رت مه حبه ته	ووتی: خوشه ویستی من بوردن موحبه ته
چی مه ولایه کی منی حوکم گرانه	سهرداره که ی من چه ند فه رمانی گرانه
لناذ وان دانا زور نه رکانه	چه ند پایه ی له نیوانیان دانه
موحبه ت و عه رزی نوری دانا وان نیشانه	خوشه ویستی و مایه ی روناکی دانا به نیشانه
عه رزی نوری بابه	مایه ی رووناکی باوانه
دو چه هور که فتنه نافه	دوو گه وه رن که وتنه ناوه

ئېك عېنە ئېك چافە

يەككى بېنىن يەككىڭ چاۋە

ئېك عېنە ئېك بەسەرە

يەككى چاۋە يەك بېنىنە

پەدەشئى من دا دورى ب نەدەرە

پاشاى من دادوۋرى دانستەيە

پەدشا دزانت كى ل سەرەكى لېرە

پاشا دەزانىت كى ل سەرە، كى ل سەرە

قەندىل ژ بانا نۆلى موحبەت كەفتە ئافە

چرا ل سەرەۋە دابەزى و

پەدەشئى من پى ھلىنا بو چافە

پاشاى من پېتەلھېنا بو چاۋە

كا بېژە من چى كۆتە دورى ئى ۋەريا بو ئافە

كوا پېم بلى چى بە مروارى ووت لىي

چۆرا ئاۋە

ئاۋ ژ دورى دەۋريا

ئاۋ ل مروارى دەچۆرا

بوۋە بەحر و پەنگيا

بوۋە دەريا و پەنگيا (پەنگى خوارد)

پەدەشئى من مەرکەب دېست و ئاف گەريا

پاشاى من كەلەكى بەست و بە ئاۋدا گەريا

پەدەشئى من ل مەرکەبى دېو سوارە

پاشاى من لەكەلەك دەبو سوارە

پەدشايە ۋ ھەر چار يارە

پاشايە ۋ ھەر چوار يارە

تېك سەيرىن چار كنارە

دەينوارپە چوار كەنارە

للالشئى سەكنىن كۆت: ئەق حەق ۋارە

لە لالشئى ۋەستا ووتى: ئەمە ھەق ھەۋارە

حەق ۋارە ۋ سەكنىن

ھەق ھەۋارە ۋ راۋەستان

پەدەشئى من ھېتېن ھافىتە بەھرئى ۋ بەھر مەينىن

پاشاى من ھىۋاى ھاۋىشتە دەريا و

دەرياي مەيان

دوڭخانەك ئى دوڭخى، ھەر ھەفتە ەزمان پى نۆنن

دوڭكەلېك لە ۋ بلىندېو ھەر ھەوت ئاسمان پرىۋون

پەدەشئى من ەزمان پىراستە

پاشاى من ئاسمانى كرد ئاراستە

موحبەتا ژ قەئدا راستە

خۆشەۋىستى لە بنەرەتدا راستە

پەدەشئى من مەكان دانە تەخت قەگۋاستە

پاشاى من چېڭگەى دا بە تەخت ۋ گۋاستى ۋە

پەدەشئى من ل ەزمانا كرىو ھەفەرە

پاشاى من لە ئاسماندا كرىدېۋى سەفەرە

ئەۋ بو چارا ھەفەر كرىو كەركەرە

ئەۋ بو چوار سەفەرى ل سەرە

كەرە ركنى چەندى مەنبەرە

كردىە پشايە چەند مەنبەرە

ناشقا وه ژئې څه به ردا
 شاخه كي دي ژئې به ردا
 كره ركنئې چه ندي به ردا
 عهد مابوي به هتي
 خدوده كي خه دتي

ناشقان هه واليان پيــــدا
 لــــقيكي ديكــــي به ريدا
 كرديه پايه چه ندي زه وي به وو
 زه وي مات و شهيدا وو

گو عه زيزئې من: عهد بين وي سورئې ناته بتي
 به عدي چل صالي به ژماره
 عهد دي بخورا نه گرت هه څاره
 هه تا لالش بنافدا دهاته څاره
 لالش كو دهاته
 له عري شين دبو نه باته
 پي زه بين چيقاس كنياته
 كو كنيات پي دزه بين
 چار قسمه تيك هنجين
 ناخه و ناهه و بابه و ناگري
 قالبې ئادهم پيغه مبري ژئې نژنين
 شه ميو دانــــه نه ساسه
 نينين كر خلاسه

ووتې څو شه ويستم: زه وي به پي لالش ناوه ستني
 دواي چل سال ژماره
 زه وي نه وه ستا له و كاره
 هه تا لالش به ناويا هاته څاره
 كه لالش هات
 له خاكدا شين دبو گيايه
 پي رازاوه ئال و والايه
 كه كائيناتي پي رازاوه
 چوار ماده كه تيك رژاوه
 خاكه و بابه و ناگرو ناوه
 په يگري ئادهم پيغه مبري ليدروستكراوه
 شه ميه به بনাغه دانراوه
 له هه يني دا كوتايي پيهنراوه

به عدي هه فته هه دصال، هه فته سور هاتنه دوران كاسه دواي هه وسه د سال هه وت سور
 هات سورانه وي كاسه

به عدي ب هه فته هه دصال، هه فته سور هاتنه هندافه دواي هه وسه د سال هه وت نوينه هات
 قالب مابوي بين كافه
 گوته روحي تو بچي ناچيته ناهه
 روحي گو لبا ناشقا وه مه علومه
 هه تا بقر من ژ بانا نين څار و قومو
 به يگر مابوي نه و كاته
 به هوحي ووت بقر تو ناچيته ناوي
 روح ووتې لاي ناشقان وايه
 هه تا ئامازم بقر نه يه له و سه ره

نيغه کا روحی و قالبی ئادەم پيغه مېر زږد توخومه	نيوان روح و په يکړی ئادەم
شاز و قردم هاتن وه حدوری	پيغه مېر زږد سنوره
و نورا موحبه تی هنگفته سهری	شاز و قردم هاتن و چه زهری (؟.....)
روح هات و قالبی ئادەم پيغه مېر نیوری	و روشنایی خوشه ویستی که و ته سهری
ئادەم پيغه مېر ژ وی کاسی فه دخوار و فه دژیا	روح هات و په يکړی ئادەم روناك بوو
	ئادەم پيغه مېر له و کاسه ی
	ده خوار دو ده ژیا
مه ست بو هژیا	مه ست ده بوو ده هه ژیا (ده له رزا)
گزشت لی هوریا، خون تی گه ریا	گزشتی گرت، خوینی تی گه پیا
ئادەم پيغه مېر ژ وی کاسی فه دخواره	ئادەم پيغه مېر له و کاسه ی
	ده خوار ده وه
که رame تا وی کاسی هاته دیاره	که راماتی نه و کاسه یه دیاره
نه و ئادەم پيغه مېر پینگزی پی دبو شیاره	ئادەم پيغه مېر پیی ژیا و به ناگا هات
ئادەم پيغه مېر ژ وی کاسی فه خوار و پی خوش تی	ئادەم پيغه مېر له و کاسه ی
	خوار ده وه و پی خوش بوو
که رame تا وی کاسی هات و گه هشتی	که رامه تی نه و کاسه هات و گه یشتی
نه و ئادەم پيغه مېر ملگرت و بره هشتی	نه و (خودا) ئادەم پيغه مېر پژی هوشیاره
په دشی من ره بل صه مه ده	پاشای من خودای بی نیازه
ژ ئادەم وی بون جوقه ته	له ئادەم که وتنه وه جوت جوته
ژیک فافارتن هه فستی و دو مله ته	لیک جیا بوونه وه هه فتا و دوو میلله ته
بوی به دیلا نوحی نه بیا	بوو به جیگره وه ی نوح پيغه مېره
قه ومه ک دی دهریت ل دلای وان هه یه زږد کفریا	که لیک دین دلایان پر له کفره
نه و ژک وی ل خودی خق بڼه یاخیا	له خودای خویان یاخی ده بن
به عدی وی هیواتی	له دواى نه وان
قه ومه ک دی دهریت د دلی دا نامینت خفا نیمانی	که لیک دین له دلایاندا نامینتی ترس و
	نیمان

نه وړك دى غه رڼ بن ب ناڅا طرفه نى.

به عدی وان به دیلا

قه و مه ك دى ده هريت نهى عه دیلا

نوقت هك دى نازل بت ژ قه ندیلا

وى ل ناڅا ده هريت براهيم خه لیلا

براهيم خه لیل ژ نوتفه كه صادق

ب سى هه رفا دبو مولته قه

هه تا خودى خو ناس كر بهه قه

هه تا خودى خو بهق ناس كر

ل گه ل عازد و نه مرود هه نه ما به حس كر

نه و گیانى خو ژ كفری خلاص كر

به عدی وان خه لیلولایه

عیسایه و موسایه

مه همه دى نو كامله

موحبا وی وى هنگفته هنده ك دله

ختمى میرا سهیدى مورسله

یا سهید ل مورسلی

چهند به دیل هاتن و بهوری

چهند خاس هاتن، من هژمری

نه و سلطان شیخادى په

تانجه ژ عه ول هه تا بناخری

نقوم ده بن به ناوى لافاو و زریان

له دواى نه وان

كه لیك دین نا په كسانن

نیشانه په ك له چراوه داده به زیت

له ناویا ئیبراهیم خه لیل په یدا ده بیت

ئیبراهیم خه لیل له نوتفه په کی راسته

ریز و جوانی نه و سى پینه

هه تا خودای خوى به هه ق ناسیوه

هه تا خودای خوى به هه ق ناس كر

له گه ل نازد و نه مرود باسى بتی كر

نه و گیانى خوى له كفر رزگار كر

له دواى نه وان خه لیلولایه

عیسایه و موسایه

مه همه دى نوی و كامله

خوشه ویستی ده كه ویتنه هه ندېك دله

كژتا میر و گه وره ی مورسیله (نیرداو)

نه ی گه وره ی پیغه مبه ران

چهندان هاتن و رښتن

چهند چاكان هاتن و رښتن

هه ر سولتان شیخادیه

تاجی هه وه ل و كژتاییه^{۲۲۹}

باوهری ئیزدیه‌کان سه‌بارهت به دروستکردنی "جیهان" له گه‌ل باوهری گهلانی دیکه جیاوازیه‌کی وه‌های نیه، قه‌وله‌کانی ئه‌وان که سینه به سینه هاتوون، هه‌ر چه‌ند ئه‌م قه‌ولانه له په‌ڕیشانی و پێکاچوون خالی نیه، له گه‌ل ئه‌وه‌شدا ده‌کریت له دوا هه‌نگاودا به‌م ئه‌نجامانه بگه‌ین:

۱- یه‌که‌مجار نه‌ زه‌وی هه‌بووه و نه ئاسمانه‌کان و نه عه‌رش، ته‌نها خوداوه‌ند خۆی هه‌بووه و دل نه‌وایی خۆی کردووه .
فخرالدین عراقی له‌م باره‌یه‌وه چه‌ند جوانی ووتووه:

آن دمی کهز هردو کون آثار نبود	—	بهرلوح وجود نقش اغیار نبود
معشوقه و عشق و ما بهم بودیم	—	در گوشه خلوتی که دیار نبود ^{۳۰}

ئه‌و دهمی که له هه‌ردوو گه‌ردوون دا بونیك نه‌بوو- له تابلۆی بوندا نه‌خشه‌ی میملێك نه‌بوو
یارو ئه‌وین و ئیمه پێکه‌وه بووین - له گۆشه‌ی ته‌نهایدا دیاریك نه‌بوو
خوداوه‌ند له‌به‌ر خۆشه‌ویستی و ئه‌وینی خۆی جیهان و گه‌ردونی دروستکرد.

۲- شه‌ریعت و ریگای دیاریکردو پایه‌کانی ئه‌و دووانه‌ی دانا و خۆشه‌ویستی و روناکی به‌خشی.

۵- دواى ئه‌وه‌ی ده‌ریاکانی له‌بارانی مرواری پرکرد له‌گه‌ل چواریاره‌که‌ی خۆیدا
له‌سه‌ر رووی ئاوه‌که که‌وته جوله، بۆیه له‌ بنه‌ره‌تدا ئه‌م چوار یاره له‌حه‌وت
فریشته‌که نزیکتر ده‌بن، ئه‌م چوار یاره له‌ ئایینی "مه‌زده‌گ" دا به‌شیوه‌ی چوار
هێز له‌ پێشانگای خوداوه‌ندا وه‌ستان:

۲۳۰- کلیات عراقی، ل ۳۷۸

۱- ھیزی وەرگرتن ب- ھیزی ھۆش ج- ھیزی یاد د- ھیزی شادی.^{۲۳۱}

۴- باوهری ئیزدیه‌کان به‌رامبەر په‌یامبه‌ران؛ ئیزدیه‌کان باوهری ته‌واویان به‌ په‌یامبه‌ران هه‌یه‌و ریزیان لیده‌گرن، به‌لام ئه‌ولیاکانی خویان له‌وان به‌بالا‌تر ده‌زانن، شایه‌نی باسه‌ ئیزدیه‌کان ده‌رباره‌ی دورستکردن (خلق) قه‌ولیکی دیکه‌یان هه‌یه‌ به‌لام به‌هۆی ئه‌وه‌ی له‌ قه‌وله‌که‌ی پیشتر زۆر نزیکه‌، نوسینه‌وه‌ی به‌ پتویست نازانن.

باوهری ئیزدیان ده‌رباره‌ی شوینگره‌وه‌ و دۆنادۆن:

شوینگرته‌وه‌ بریتیه‌ له‌ گۆرینی شتیك (موجود) بۆ شتیکی دیکه‌، وه‌كو گۆرینی خاك بۆ پیشینه‌که‌ی یان بریتیه‌ له‌ توانای شتیك له‌ شتیکی دیکه‌دا وه‌كو توانای ته‌نیک له‌ بۆشایدا، به‌پێی ئه‌و پێناسه‌یه‌ شتیك که‌شوین ده‌گرێته‌وه‌ (شوینگره‌که‌) پتویستی به‌ شوینیکه‌ له‌ویدا شوینی بگرێته‌وه‌ و له‌وکاته‌دا که‌ ئاماژه‌ به‌ یه‌کی له‌و دووانه‌ ده‌کریت ئاماژه‌یه‌ به‌ یه‌کیکی دیکه‌.^{۲۳۲}

به‌لام دۆنا دۆن (تناسخ): بریتیه‌ له‌ په‌یاپه‌یی تیپه‌رینی کات و سه‌ده‌کان وه‌كو ده‌لێن هه‌ریه‌ك له‌وانه‌ فه‌رمانی پیشتر پوچ ده‌که‌نه‌وه‌، به‌پێی ئه‌وه‌ دۆنادۆن بریتیه‌ له‌ ده‌رچوونی گیان (روح) له‌په‌یکه‌رێك و چوونه‌ په‌یکه‌ریکی دیکه‌وه‌، به‌بێ ئه‌وه‌ی کات بکه‌وێته‌ نێوانیان هه‌.

ئه‌وانه‌ی باوهریان به‌ دۆنادۆن هه‌یه‌ باوهریان وایه‌ که‌گیانی مژۆشه‌کان دوا‌ی مه‌رگ، کاتی له‌ لاشه‌کان ئازاد ده‌بن که‌ته‌واوی که‌ مالاتی ده‌رونیان به‌کردار به‌ده‌ست هێنا‌بێت و شتیك له‌ که‌مالاتی قوناغی ھیزی نه‌ما‌بێت به‌لام ئه‌گه‌ر که‌مالاتی ھیز ما‌بێته‌وه‌، گیان (ره‌وان) له‌ له‌شیکه‌وه‌ بۆ له‌شیکی دیکه‌ ده‌گۆیزێته‌وه‌ تا ئه‌و په‌ری که‌ مال به‌ده‌ست

۲۳۱- عقاید مزدک، ل ۷۲

۲۳۲- لغت نامه‌ ده‌خدا، ژێر وشه‌ی حلول

بهینیت نه وسا رووت ده بیته وه، نه م گواستنه وه یه به دۆنادۆن (نسخ) ناوده بریت، به لام نه گه نه م گواستنه وه یه بۆ لاشه ی جان وه ریک بیت "مسخ" ی پیده وتریت و نه گه ر بۆ روه کیک بیت "رسخ" و نه گه ر پچیت ته نیکه وه (فسخ) ی پیده وتریت.^{۲۳۳}

به پیتی سه رچاوه جیاوازه کان له وانه (دبستان مذاهب) باوه ربوون به شوینگرتنه وه و دۆنادۆن له کۆنه وه له لای گه لانی ئاریایی هه بووه و پاش ئیسلامیش زۆر له و شورشانه ی به (شعوبیه) تۆمه تبار کران وه کو خورم دینان، باوه ریان به شوینگرتنه وه و دۆنادۆن هه بووه.

له فهره نگنامه ی ده خدا دا هاتوه که کۆمه لیک له صوفیه کان به ناوی (حلویه) باوه ریان وایه که پوحی خودا له ئاده م و پیغه مبه ران و ئیما ماندا جینشین ده بیت.^{۲۳۴} فۆزلانی ده لیت: نوسراوه ئیزدیه کان زۆر به روونی ئاشکرایده که ن که باوه ریان به شوینگرتنه وه و دۆنادۆن هه یه.^{۲۳۵}

"خدری سلیمان" یش ده لیت: ئیزدیه کان باوه ریان وایه که گیان نامریت به لکو کاتی مردن له له شیکه وه بۆ له شیکی دیکه ده گوێزیته وه، نه م کرداره ش که سه مردوه که دیاریده کات که گیانه که ی بۆ کام له ش بگوێزیته وه.

نه گه ر کرداری باش بوو بیت گیانی له له شی یه کیک له مه زاندا جیگیر ده بیت. نه گه ر به دکرداریش بوو بیت گیانی به پیتی پله ی به دکرداریه که ی خۆی له لاشه ی جان وه ریکی خراپ و ئازارده ردا ده رده که ویت، تا سزای کاره خراپه کانی خۆی ببینیت.

له وانه شه خودا وه ندی مه زن بیبه خشیت و سه ریه ست بیت،^{۲۳۶} بیگومان نه م باوه ره ی ئیزدیه کان شتیکی تازه نیه چونکه پیشینانی نه وان و هه روه ها مه زنانی وه کو حه لاج^{۲۳۷}

۲۳۳- لغت نامه ده خدا، ژێرو وشه ی تناسخ

۲۳۴- دبستان مذاهب، ل ۷

۲۳۶- ئیزدیاتی، ل ۵۴

۲۳۷- اقبال، خاندان نو بختی، ل ۲۲۴

شه‌مس، فخرالدین عراقی و خه‌لکانی دیکه‌باوه‌ریان به‌م ووتانه‌بووه. له‌نوسراوه‌کاندا هاتووه: شه‌مس ده‌لّیت ((هه‌موویان له‌خۆتدا ببینه‌روه له‌موساوه.... نه‌مرود))^{۲۳۸}.
فخرالدین عراقی ده‌لّیت:

ولدت امی اباها ان ذا من اعجبات - وأبی شیخ کبیر فی حور المرضعات^{۲۳۹}
دایکم، باوکی خۆی هینایه‌ دنیاوه‌ که‌زۆر سه‌یره -
باوکم پیره‌مێردێک بوو له‌ باوه‌شی دایه‌نه‌کاندا
به‌راستی سه‌رنج‌راکێشه، له‌ جیگه‌یه‌کی دیکه‌دا ده‌لّیت:

بهرکه من تگرم صورت تو می بینم ازین میان همه درچشم من تومی آیی
ز رشک تان شناسد ترا کسی هر دم جمال خود بلباس دگر بیاری^{۲۴۰}
سه‌یری کێده‌که‌م روخساری تۆ ده‌بینم له‌نیۆ نه‌وه‌مووه‌ هه‌ر تۆ دیته‌ پیش چاوم
له‌هه‌سودیدا تا که‌س تۆ نه‌ناسی هه‌رده‌م جوانی خۆت به‌به‌رگی خه‌لکی دیکه‌ به‌رازینه
به‌لام خودی عراقی نه‌م ووتانه‌ نه‌ به‌شوینگرته‌وه‌ و نه‌ به‌یه‌کگرتن ده‌زانیت به‌لکو
ده‌لّیت:-

گوید آن کس درین مقام فضول که‌تجلی نداند او ز حلول
ئه‌وه‌که‌سه‌ له‌وپه‌له‌ مه‌زنه‌دایه‌ ده‌لّیت گیان له‌ شوین گرته‌وه‌ نه‌زانیت
شایه‌نی باسه‌ "ئه‌ه‌لی حه‌ق" یش باوه‌ریان به‌جینشین و دۆنادۆن هه‌یه، ئه‌وان ده‌لّین
خوداوه‌ند له‌له‌شی (علی)دا جینشین بووه‌و فریشته‌کان له‌ په‌یکه‌ره‌کانی دیکه‌دا
ده‌رده‌که‌ون.^{۲۴۱}

۲۳۸- صاحب زمانی، ناصر الدین، خط سیتیهم، به‌شی دووهم، ل ۸

۲۳۹- کلیات عراقی، ل ۳۸۸

۲۴۰- کلیات عراقی ل ۳۹۱

۲۴۱- نوشته‌های پراگنده‌ دربارہ یارسان ل ۱۱۸-۱۲۰

باوهری ئیزدیه‌کان سه‌بارهت به مردن:

ئیزدیه‌کان له‌و باوهره‌دان ئه‌وی که ده‌مریت لاشه‌یه و گیان نامریت و به‌رده‌وامی به ژیان ده‌دات، له‌ به‌ر ئه‌وه ئیزدیه‌کان ووشه‌ی مردن (مه‌رگ) به‌کارناهیئن به‌لکو ده‌لێن کراسی گۆری (جلی گۆری)، هۆنه‌ریک به‌ ناوی "میرابی" له‌و باره‌یه‌وه ده‌لێت:

آزاده تاتواند، از قید تن برآید
پیره‌ن برآید^{٢٤٢}
از پوست گر نباشد از

ئازاده تابتوانیئت با له‌ به‌ندی له‌ش ده‌رییئت گه‌ر له‌ پیستیش نه‌بیئت به‌اله کراس ده‌رییئت

زه‌رده‌شتیه‌کان باوهریان وایه گیان نه‌مه‌ه، گیانی مرۆفی خۆ پارێز دوا‌ی گه‌یشتن به‌ لانه‌ی ﴿بیری چاک، ووتی چاک، کرداری چاک﴾ به‌ رووناکی نه‌مری ده‌گات، به‌لام گیانی دۆزه‌خی دوا‌ی ئه‌وه‌ی که له‌ "پردی جنوت" هه‌لده‌دی‌ریئت به‌ پله‌کاندا تلده‌بیته‌وه و هه‌تا به‌ لانه‌ی خۆی لانه‌ی ئازار ده‌گات.^{٢٤٣}

ئیزدیه‌کان باوهریان وایه له‌ رۆژی مه‌رگدا فریشته‌کان گیانی مردوه‌که بۆ "لالش" ده‌به‌ن، پێش ئه‌وه‌ی له‌ پردی "سیرات" بپه‌رنه‌وه، چه‌ند فریشته‌یه‌ک به‌ پیشوازیه‌وه دێن ئه‌گه‌ر مردوه‌که له‌ دنیا‌دا کرداری باش بوویئت به‌ نه‌ی و ده‌ف ژه‌نین و هه‌له‌له‌وه فریشته‌کان پیشوازی لێده‌که‌ن و به‌ دوکه‌لی روه‌کی "قانگ" هه‌ به‌ره‌و بازاری زانست "سوکا مه‌عریفه‌ت" ده‌بییه‌ن^{٢٤٤}.

٢٤٢- دیستان مذاهب، ل ٧

٢٤٣- تمدن و فرهنگ ایران، ل ٩٤

٢٤٤- خدیری سلیمان، گوندیاتی

فۆرلانی لەم بارەیهوه نوسیوه تی: گیانهکان نه مرن و له ژیان بهردهوام دهبن چونکه گیانی مڕۆفه چاکهکان دواى ئهوهى له لهش جیادهبهنهوه بۆ بهههشت دهچن^{٢٤٥} و باسى بردنى بۆ لالش ناکات.

خدرى سلیمان دهنوسیت: ئهگەر مڕۆفه مردوهکه بهدکرداربیت فریشتهکانى چاودیری دۆزهخ بهگورز لیدان تییدهکهن و بۆ کۆپی دههینن، گیانی مردو چاک بیت یان خراب بووبیت لهکۆریکدا که له "بازارى زانست" بۆ ئهوه بهریاکراوه، شیخ، پیر، برای کوتایى و دوستانى ئهوه ئامادهن، ئهگەر رزگاربيت بايهخى پیدهدهن، ئهگەر بهدکاربووبیت هیچ بايهخى پینادهن، ئهگەر لهکاتى لیپرسینهوهدا کرداره باشهکانى له بهدهکانى پترتريت بۆ بهههشتى دهبن، ئهگەر یهکسان بوون جیگهى "تاریکستان" دهبيت، ئهگەر خراپهکانى زۆرتريوون بۆ دۆزهخ دهبریت.

ساجى مهجهنیق و شیوی پر له مار و دوپشك چاوهڕێیه تی.^{٢٤٦}

فۆرلانی دهلێت: ئهگەر مردو بهدکاربووبیت بهردهوام گیانی ئهوه لهگهڵ گیانه پیسهکاندا له شهروململانیدا بووبیت، یهکسهردواى مهرگ راپیچی دۆزهخى دهکهن، دواى ناشتنى لاشهکهى فریشتهى مهرگ له بهرامبهردیهوهکه پهیدادهبن به دهنگیکى گر و ترسناک و روویهکی تووڕهوه، پرسىارى لیدهکهن، مردو له وهلامدا ههرجى کردوه بۆی دهژمیریت بهلام فریشتهى مهرگ به وهلامهکهى ئهوارى نابیت و داواى لیدهکات وهلامهکانى بنوسیت و بیداتى، مردوو دهلێت: من خامه و مهههکهب و کاغهزم له کوێ بوو؟

فریشتەى مەرگ پىسى دەلىت: نیتۆکه کانت خامە و لیکى دەمت مەرەکەب و
کفنه کهشت کاغەزته، کردارى خۆت بنوسه و واژۆى بکه و بعمەرى.

مردوو گوێرایه لى دەنوینیت، دواى ئەوهى تەواو دەبیت، مەوۆى باش بۆ ئاسمانەکان و
بەدکار بۆ دۆزهخ دەبرین.

فۆرلانى درێژهى پێدەدات و دەلیت: هەندیک لە بروایەدان که فریشتەى گیان، مردوان
بۆ گۆرستان دەبن.

ئەگەر گوناھکار گوناھى خۆى بشاریتەوه، فریشتەى مەرگ کفنه کهى پیشان دەدات و
دەلیت: ئەى ئەمە نوسراوى خۆت نیه؟ ئەگەر دیسان پەتیبکاتەوه، ئەوا فریشتەى مەرگ
بۆ گەلیه کی قۆلتر لەوهى که بۆیدیاریکرا بوو دەبیات.

شایەنى باسە ئیزیدیان باوهریان وایه که گیانى مردووهکان دەکریت وەکو تەکاکار
"شفیع" نیش بۆ مردووه که بکن، بۆ ئەم کاره لە سالى یه کهمى مەرگی مردووه که دا سى
جار بۆنهى تايبهتى دهگیریت، بۆنهى یه کهم لە سییهم رۆژى یان ههوتهم رۆژى دواى
مەرگیدا ئەنجام دەدریت، دووهم بۆنه دواى سى مانگ و سییهم بۆنه پاش سالتیک ئەنجام
دەدریت و دوا بۆنهش گرنگترینانه.

شایەنى باسە مردووه که روو له رۆژههلات و دهستهکانى له سههر سنگى دادهنن و
دهشارنهوه.^{۲۴۷}

ئەمەش بەشیک لە قەولى ئیزیدیانه لە بارهى مەرگهوه:

کهرمکهن و دەنگ هلینن	فەرموون و دەنگ هەلینن
تەوقینی و یاسینا لسه من بخوینن	تەلقین ویاسین لسه من بخوینن
ناهى خودی و طاوس مەلەك لسه من بینن	ناوى خداو تاوس مەلەك
	لەسهەر من بینن

نەو بوو کيلا سەري سەدری	نەو بوو بە کيلى سەر سنگى (سنگم)
ويلا خەلکى نازکى لە طيفى هەردى	واي لە خەلکى ناسکى بە نازى هەردى
جایزە ل غەریبا بگري قەدرى	دەشت ل نامۆ بگري قەدرى
کرمە خانى يە بى دەرى	کردمیانە خانویەکی بیدەرى
دوو هاتنە سەر من وي دخوونن وەکی تە تەرى	دوو هاتنە سەر من دە بوین وە کو تە تەرى
من ئینا هەفت دۆلابید ئاشا ل سەرى	حەوت بەرداشیان ناو تە سەرى
دوو هاتنە سەر من وي دکەنە قیروقالە	دوو هاتنە سەر من، دە کەن قیروقالە
ئیکى کە پە ئیکى لالە	یە کى کە پە یە کى لالە
وی ژمن دپرسن حال و حەوالە	لیم دە پرسن حال و حەوالە
ترسا مە ژيى کەرە	ترسى من لەویانە کە کەرە
دمبووسى وی هەفتى پە پە	گورزى دەستى هەفتا پە پە
رۆژى سى جارا تیتە ب دیارى مەرە	رۆژى سى جار دیتە ئەم بەرە
ترسا مە ژيى لالە	ترسم لەو یانە کە لالە
هەفتى باتمان ^{٢٤٨} دمبروس هە یە لپالە	هەفتا باتمان گورزى لە بالە
ئەوى ل سەر روخا من بوویە حەوالە	ئەو لە سەر گیانی من زالە
کو لمن دەلینت دمبروسى	کە لە من هەل دینیتە وە گورزى
وي ژيى دچن برق و برووسى	پریشک دە هاوژيى بریسک و هوپی
ژ ترسادا دل و هەناfid من پیکفە دنووسى	لە ترسانا دل و هە ناوم دە نووسى
کافا من دوەستە	هەنگاو کەم پادە وەستى
هەفتى باتمان دمبروس ئاسن هە یە لدەستە	هەفتا باتمان گورزى ئاسنى ل دەستە

٢٤٨- بۆ کێشانی شت بە کارهاتوو و هەر باتمانیک شەش مۆقە یە.

ژ ترسانا زمانى من شكهسته له ترسانا زمانى من شكهسته
دوو هاتنه سر من ژمن دپرسى دوو هاتون له من دپرسى
چه قماقې وان وه كه كورسى چه خماخيان وه كو كورسى
مسكينؤ بن ئاده مؤ توچى ئنسى توچى جنسى؟ داماونه وهى ئادم تۆ له كام ئنسى
له كام جنسى؟

بن ئاده مؤ هوون لكوونه نه وهى ئادم ئيستا له كوئيت
هه پړ سبا رادبن شه پيد وه دنوونه هه موو به يانيهك شهر له نوئ سرده دريئيت
مه چوو خيژيد وه نه دينه ئيمه هيچ سوديكمان له ئيوه نه ديوه
بن ئاده مؤ ئه م بخړ خيژين نه وهى ئادم ئيمه بؤ خومان
خيژين

ئه م رازداريد چه بيژين ئيمه رازدارى خوداي چه بارين
ئه م خودانيد خيړا نا ئازيژين ئيمه چا كه كاران ئازارنا دين
دوو هاتنه سر من چاؤ دمه زن وه كه تاس دوو هاتنه سر م چاويان گه وړه وه كو تاس
تلى د وه نه وه كه مساس په چه كانيان وه كو مه ساس^{۲۴۹}
نيئونوك دوه نه وه كه داس نينوكه كانيان وه كو داس

من گۆ: سه د خۆزما وي روحى يه بى گونته يه بى سوچ بى بناس من ووتم: سه د
خۆزگه مان به وگيانه ي بى گونا هوپا كه پى بناس
دوو هاتنه سر من چاؤ دمه زن وه كه ستير دوو هاتنه سر م چاوه وړه وه كه نه ستيره
تلى د وه نه وه كه بير به چه كانيان وه كو بيله
نيئونوك دوه نه وه كه كيړ نينوكيان وه كو كيړده

۲۴۹- داريكى دريژى سر ئاسنينه بؤ پاك كړنه وهى گاسن به كارها توه .

هاوهكه يار و برید ئاخړه تی سەرگونه کارید برا هه به

هاوهكو يارو برای کوتایی

له لای گوناهاکاری برانه

ئەم شفاتا ب نیشانە

ئەو پارانه وهیه به نیشانە

پرا سه راتی، ئالبهك به هشته ئيك تارييه و ئيك دۆزهیه

پردی سیرات سه ریکی

به هه شته، سه ریکی تاریکبه، یه کیکی دۆزه خه

هاوهكه يار و برید ئاخړه تی سەرگونه کارید برانه

هاوهكو يارو برای کوتایی له لای

گوناهاکاری برانه

ئەم دكیمین خودتی ته مامه^{۲۵۲}

هه ر ئیمه كه مین و خودی ته واوه

بەشى سىيەم :

چىنە كۆمەلايە تىيەكانى- ئاينى ئىزىدى

ئىزدىيەكان ئەنجومەنىكى كۆمەلايەتى ئاينىيان ھەيە، ئەو ئەنجومەنە گىشت كاروبارى ئاينى و دىنيائى ئەوان بەريۆەدەبات و پارىزگارىيان لىدەكات، سەرۆكايەتى ئەو ئەنجومەنەش لەلاين (مىر) ھوۋە سەرۆكايەتى دەكرىت.

مىر: بىنەمالەي فەرمانزەوا مەزىنترىن و بەھىزىنترىن ئەندامى خۆي بۆ "مىر" اىيەتى ھەلدەبېزىرئىت، مىر نوپنەرى يەكىتتى ئىزدىانە و تواناي ئاينى و رامبارى ئەم تايەفەيە لە دەستى ئەو دايە و ناوئىشانى گىرنگى (مىرى حەج) ى ھەيە.

داخوازىيەكانى ئەو بى مەرز و سنورە، ئەو بىگوناھە و پارىزىيەندى ھەيە و ھەرچى پەيۋەست بەوبىت بەرز دەنرخىنترىت، مەگەر "كۆچەك" ەكان ئەگىنا ھىچ كەس بۆي نىيە جل و بەرگى مىر بشوات و نابىت ئاۋەكەشى لە زىراب بكرىت.^{۲۵۲}

گوپرايەلى مىر كاريكى شەرىيە، لەبەر ئەۋەيە ھەر كەسىك لە فەرمانەكانى ئەو سەرىپچى بكات يان بىيۆلى بەو بكات يان لەگەل كەسىك كە "مىر" لىيى تورپەبىت ھاۋدەمى بكات، ھەر پلەو پايەيەكى ھەبىت خۆي توۋشى تاۋان دەكات، خۆي توۋشى داگىر كىردنى گىشت مافە مەدەنىيەكان دەكات.

بەو پىيە خىزم و خوئىشان و ھەتا ھاۋسەرى ئەو كەسەي كە مىر لىيى توۋپەيە لەبەر خاترى "مىر" لەو كەنار دەگرىت و ئەو تەنھا دوو رىگاي لەبەرە يان بەر لىيوردنى مىر دەكەۋىت يان ئەو بوغزاندىنە دىكوژىت و ھىچ كەس خەمى ئەو ناخوات.

گوپرايەلى لە مىر و رىزگرتن لەو بە خواپەرستى ئەژمىردىت، ھەر فەرمانىك بكات ئەو فەرمانە بۆ ھەموان ەك يەكە ھىچ كەس بۆي نىيە دژايەتى و بەرىبەرەكانى بكات و ئەو

۲۵۳- لەم بەشەدا دەربارەي "كۆچەك" روونكرىنەۋە دەدرىت.

که سانه‌ی بیگه‌سن (میر) ده‌بیته وارسیان ئه‌و لیپرسراوی ئه‌و ژنانه‌شه که که‌سی نزیکیان نیه، ئیتر ده‌بیته دادپه‌روه، به‌ویژدان، خاوه‌ن شه‌هامه‌ت، راستگۆ و کار درووست بیته. شایه‌نی باسه‌ نه‌گه‌ر گونا‌هی بچوکیش نه‌نجام بدات، ئیزدیه‌کان لێیناگرن و به‌ دلپاک‌ی نه‌وی داده‌نێن و گوێی ناده‌نی.

ده‌بیته میر بۆ هاوکاری و خزمه‌تی هه‌ژاره‌کان هه‌ولبدات و به‌پرسیاریتی ناردنی "تاوسه‌کان" له‌ نه‌ستۆی نه‌وه‌و نابیته‌ ئه‌وان به‌بۆ مۆله‌تی ئه‌و تاوسه‌کان ده‌ریکه‌ن.^{٢٥٤} میر کلاویکی تایبه‌تی له‌سه‌ر ده‌کات له‌ ریزی تاج داده‌نرێت و ده‌بیته هه‌میشه‌ ئه‌و کلاوه‌ی له‌سه‌ردا بیته‌ چونکه‌ ئه‌وه‌ سونبلی ئاینه‌که‌یانه‌.

شایه‌نی باسه‌ گشت مناله‌ نێرینه‌کانی بنه‌ماله‌ی میر پارێزه‌ندی گیانیان هه‌یه‌. میر هه‌تا ده‌مریته‌ له‌ په‌لو پایه‌ دا ده‌مێنێته‌وه‌ و هه‌یج که‌س ناتوونێت لایبات و هه‌یج که‌س بوێری نه‌وه‌ی نیه‌ بیکوژیت مه‌گه‌ر له‌ لایه‌ن که‌سه‌کانی خۆیه‌وه‌ له‌ ناو به‌ریته‌، له‌ به‌ر نه‌وه‌ هه‌ر له‌ کۆنه‌وه‌ زۆریک له‌ نه‌ندامانی بنه‌ماله‌ی میر به‌وه‌ گه‌یشته‌وون تا له‌ مردن پارێزراوین تا له‌ پیلانگێری به‌ دوورین و دلسۆزی بنه‌ماله‌که‌یان بن و لای بنه‌ماله‌که‌یان زۆر خۆشه‌ویست بن ده‌بیته‌ بۆ به‌خته‌وه‌ری ئه‌وان هه‌ولێکی ته‌واو بدات.

هه‌ر کاتێک "میر" به‌مریته‌ یان بکوژرێت، گشت مال و مولکی ئه‌و بۆ جێنشینه‌که‌ی ده‌بیته‌ جگه‌ له‌ جله‌کانی که‌بۆ "بابا شیخ" ده‌بیته‌، که‌س بوێ نیه‌ ده‌ست بۆ شته‌کانی میر به‌ریته‌.^{٢٥٥}

شایه‌نی باسه‌ ئیستا میری ئیزدیه‌کان له‌ بنه‌ماله‌ی "شیخ ابوبکر"ه‌، چونکه‌ له‌ پاش کوشتنی "شیخ حسن ٦٤٤ کۆچی" هه‌وه‌ نه‌ماره‌ت له‌ ده‌ستی ئه‌م بنه‌ماله‌یه‌دایه‌، ئه‌مه‌ش له‌وه‌وه‌ بوو که‌ که‌سیک به‌ناوی "محمد" که‌وته‌ ململانی له‌ گه‌ل شیخ حسن کوری عوده‌ی دووه‌م و میرایه‌تی له‌ ده‌ست بنه‌ماله‌ی "ئمه‌وی" ده‌رچوو، نه‌وه‌کانی "شیخ حسن" ته‌نها کاروباری ئایینی خۆیان که‌ بریتیه‌ له‌ خوێندن و فێرکردن و ماره‌به‌رین و پاراستنی

٢٥٤- له‌ لاپه‌ره‌کانی دواتر دا روونکردنه‌وه‌ ده‌یاره‌ی ده‌دریته‌

٢٥٥- البزیدین، ل ٤٧-٦٤

پەرتووگە دەستىنوسە ئاينىپەكان، پېشەوايەتى نوپۇزى شەوى "ليله القدر" كەلە گۆرستانى شىخادى ئەنجام دەدرېت بۇ ئەوان ماوەتە.^{۲۵۶}

بابا شېخ: سەركايەتى ئاينى ئىزدىپەكان لە ئەستۆى بابا شېخە، ئەو زۆر جىگەى رېز و نەوازىشى ئىزدىپانە و لە ھەموو روويەكەو پاكە و بىگوناھە.^{۲۵۷}

الحسنى نوسىويەتى: ئەو لە گشت كاروبارى ئاينىدا بىلندترىن سەرچاوەيە، سەركۆكى پېشەوايانى ئاينى يانە و لە ئاينى ئىزدىدا ھاوتاي "پاپ"ى مەسحىيەكانە. بىنچەى بابا شېخ بۇ شېخ فخرالدين دەگەرئىتەو، جگە لە كاروبارى ئاينى، پاراستنى بەرمالى شىخادى لە ئەستۆى ئەو. ئەو كە فەرمانى رۆژو، نوپۇز و زەكەت و خواپەرستىيەكانى دىكە ئاشكرا دەكەت، كاروبارى كوچەكەكان پىكدەخات، ھەندىك كارىيان پىدەسپىرئىت، مەر لە گشت كاروبارى ئاينىدا لەگەل بابا شېخ راپويز دەكەت و لەكاروبارەكانى دىكەدا "مەر" بە پىي رىئەمايىيەكانى ئەو كاردەكەت.

ھەندىك جار بابا شېخ بەرمالى شىخادى پادەخات ھەتا ئىزدىپەكان بىيىنن و سوود لە بەرەكەتى ئەو بەرمالە بىيىنن و نەزەرەكانى خۆيان پىشكەش دەكەن.

شەوئىنى نىشتەجىيەوونى ھەمان ئەو گوندەيە كە خۆى خەلكى ئەوييە، بۆى نىيە جوانىيەكانى خۆى بىقائىت يان جگە لە كەوچكەكەى خۆى بە كەوچكى كەسكى تر بخوات يان پەرداخى كەسكى دىكە بۇ خواردنەو بەكاربەيئىت يان لەسەر بەرمالى كەسكى دىكە دانىشئىت.

كانى بۆنەى زيارەت و تەواف بەپىي خاوس بەشدارى بۆنەكان دەكەت، جەلەكانىشى رەنگيان سىپە و پىشتوئىنكى رەشى نىزىكەى ھەوت مەترى دەبەستئىت، الحسنى بەنۆمەترى داناو، ئەم پىشتوئىنە ھەندىك ئەلقەى پىرۆزى تىدايە، ھەمىشە چەند كەسكە لە شىخەكان لەژىر فەرمانى ئەودان و لە دىھاتەكانى خۆياندا فەرمانەكانى ئەو ئەنجام دەدەن، بادەخواردنەو بۇ بابا شېخ ھەرامە.

۲۵۶- شاكر فەتاح، يەزىدەكان و ئاينى يەزىدى ل ۸۰

۲۵۷- The Religion of the Yazidis. P.26

هەركاتێك بابا شیخ بمریت یان میر لایبەدات (كە ژۆر دەگمەنە)، شیخان و سەرانی تیرەكان لە مەزارگەیی شیخادی یان لە شوێنی ئەمارەت لە گوندی (باعەدری) بۆ هەلبژاردنی "بابا شیخ" كۆدەبنەو هەتا جێنشینێك بۆ ئەو لە بنەچەیی "شیخ فخرالدین" هەلبژێرن، هەلبەتە پەرەزەمەندی "میر"یش لەمبارەییو پێویستە.^{٢٥٨}

شیخ: كەشیش ئیسحاق دەلێت: شیخ كەسێكە كە بەیت و قەولی ئیزیدیەكانی لەبەرە پۆشاكیان سپیە، تەنها كڵاوی ژێر سەر و بەندەكەیان پەنگی رەشە، ئەوان تۆكەری (شیخ عودەیی)ن، زیوانەن و مەزارگەیی ئەو دەپاریزن و "ناگری پیروژ" بە پۆشانی دەهێلنەو خۆراك و دار بۆ سەردانكەرانە مەزارگەیی شیخادی ئامادە دەكەن و نیشانەو پلە و جێگەیی ئەوان رایەلەییەكی سوور و زەردە یان سوور و نارنجی یە لە رووی جلەكانیان بە دەوریانەو یە^{٢٥٩} ئەو ژنانەش كە لە شیخەكانن بەرگ و نیشانی شیخایەتیان هەیە و هاوشێوەی پیاوەكان ریزێكی ژۆریان هەیە.

شاكر فەتاح و الحسنی، شیخانی ئیزیدییان بە سێ خانەدان دانائەو كە بریتین لە: ئادانی، شەمسانی، قاتانی، شاكر فەتاح سەرچاوەی گشت شیخەكان بۆ سەر (عودەیی دووهم) كۆری (صخر مروانی) دەباتەو، الحسنی ئادانیەكان بە (عدنانی) و قاتانی بە (قحطانی) زانیووە.

پێویستە لێرەدا روونكردنەو یەك بدریت، ئادانی ناویكە دەچێتەو سەر (ئادی=عادی) كە هەمان (عدی) دەبێت، بەلام قاتانی دەچنەو سەر خانەقای (تۆقات) كە لە ئاسیای بچوك بۆ (فخرالدین عراقی)یان دروست كردبوو، بەلام شەمسانی ئەچنەو سەر "شەمس" تەبریزی"، ئەندامانی ئەم سێ خانەدانە بۆیان نیە ژن و ژنخوازی لە نیوان خۆیاندا بكەن. شایەنی باسە دەبێت هەموو ئیزیدیەك شیخێكی خۆی هەبێت و لە بەرێوەچوونی ژبانی شیخەكەیدا درێفی نەكات. شیخیش لە بەرامبەردا بۆ ئەم بپاریتەو و لەكاتی مەرگیشدا

٢٥٨- الیزیدیون، ل ٦٧-٦٨ و یەزیدیەكان ل ٨٠-٨١

٢٥٩- حبیب، الیزیدی، ل ١٣١

ئامادەى بېت و شېخ كفن و داپۆشىنى بۇ ئەنجام بدات²⁶⁰، لەم بارەوہ ئاينى ئىزدى و ئاينى مانەوى نىزىكىان ھەيە.

فۆرلانى دەلىت: چىنى شېخەكان لە پېنج بەرە باب كەوتونەتەوہ، ئەندامانى ئەم پېنج بنەچەيە خۆيان بۆسەر پېنج كەسى پىرۆز دەبەنەوہ، وەكو دەلّين روحانىانى خۆرسك بوون و نەيانتوانىوہ ھاسەرگىرى بكەن، بۇ ئەوہى كۆپرنەبنەوہ منالى نىزىنەيان بۇ خۆيان ئافەرىدەكردوہ و بەھۆى ھاسەرگىرى ئەو كۆپانەوہ بنەمالەى شېخەكان ماونەتەوہ و بەرپوہبردنى كارويارى ھەر كۆمەلە ئىزدىك بە يەككە لە و شېخانە سىپىراوہ.

ئەركى شېخىش ئەوہيە كە پەيرەوانى خۆى بۇ كارى چاك دنە بدات و لەكارى بەد دوورپان بخاتەوہ، ئەوان لە دەستدرىژى و نوستن لەگەل ژنان و كچانى پېشەوايانى روحانىانى خۆيان و ھەتا لەگەل بىگانەكان "نائىزدىەكان" يش بەدووربگرن، چونكە ئەم كارانە بەگەورەترين گوناھ لە بەرچاودەگىرىت²⁶¹، درىژەى پېدەدات و دەلىت: ئىزدىەكان لەوباوہرەدان كە "شېخ عودەى" چوار براى ھەبوہ: ابو بكر، عبدالقادر، اسماعيل، عبدالعزيز، بەلام عبدالعزيز ھاسەرى نەبوہ بەبى نەوہ ماوہتەوہ، شېخ عودەى براى كۆرىكى بۇ ئافرىدە كردوہ، لەو كۆپە سەرانى يەكەم چىنى خودايى ھاتنە دى. چىنى دووہى شېخەكان لە چوار براى دىكە بوون كە برىتين لە: شمس الدين، فخرالدين، ناصرالدين، سجادين، چىنى سىيەمى شېخەكان لە "شېخ سن" ھاتونەتەدى، شېخ سن ھاسەرى نەبوہ كۆرىكى بەناوى "شرف الدين" ئافرىدەكردوہ، ئىزدىەكان لە خۆشەويستى شېخ عودەى رىزيان لە "شرف الدين"ى جىنشىنى گرتوہ و نازناوى "محترم شېخ"يان پېبەخشیوہ.

شاينەى باسە ئىزدىەكان بروايان بە براى ئە و دنىيا يان براى مەعنەوى ھەيە، براى ئاينى كە لىرەدا باسگراوہ رەنگە ھەر لەو قسەيەوہ ھاتىت.

260 -The Religion of the Yazidis. P.26

261 -The Religion of the Yazidis. P.25

پیر:

ووشەى پیر لە زمانى (کوردى و فارسى)دا بە مانای سەرۆكى بەتەمەن دیت. یان بەرامبەر ووشەى "شیخ"ى زمانى عەرەبى، پیر لە رووى پلە بەندیەوه لەدوای شیخ دیت، بەلام لەبەرئەوهى کەشیش ئیسحاق تەنھا یەک پیری ناسیوو و ئەویش رۆلێكى گەورەى لەناو نێزیدیکاندا هەبوو، لەرووى چینیایەتیەوه پیر لە پیش "شیخ"، هاتوو. ^{٢٦٢}

پەيوەندى پیر و شیخ لە ئاینى نێزیدیکیدا وەکو پەيوەندى "کەشیش و ئەسقەف" وایە، پیرانیش دەچنەوه سەر بنەمالە بەناویانگەکان، کە نەژادیان لە کەسایەتیه خوداییەکانە، شاکر فەتاح، بنەمالەکانى قضیب البان، پیر محمد رەشان، پیرانى جبال، پیرمام شوان، پیر جروان و پیر حاجى محەمەدى بەناویانگەترین بنەمالەى پیرەکانیان خستۆتەوه ^{٢٦٣}. پیران بۆیان هەیه لە نێوان بنەمالەکانى یەکتەدا هاوسەرگى پێک بهێنن. کارى پیران ئەوەیە بە شار و دێهاتەکاندا بڵاودەبنەوه و بانگەوازى ئاینەکەیان دەکەن، فۆرلانى دەلێت: ئەرکەکانى پیر هەمان ئەرکەکانى شیخەکانە ^{٢٦٤} و دەبێت لە جەژنى "جمایى" و چلەى هاوین و چلەى زستاندا لە مەزارگەى شیخادى ئامادەبن و خواردن بە مۆریدەکانى خۆیان بدەن و لە کاروبارى ئاینیدا رێنمایان بکەن، شایەنى باسە هەر پیرە و کۆمەڵێک مۆریدی خۆى هەیه. دەبێت ئەم مۆریدانەش لە سەدا پێنجى دەرمانەتى خۆیان بەپیرەکەیان بدەن. ^{٢٦٥} هەرکاتێک نەخۆش بکەون یان ناخۆشى و بەلایەک روویان تێبکات روو لە مالى پیرەکەیان دەکەن، چونکە لەو بروایەدان پیرەکان توانای چارەسەرى نەخۆشیەکان و چارى گرتەکانیان هەیه.

٢٦٢- قەمە دیاثە الداسنیە، ملحق کتاب الیزیدیە، ل ١٣١

٢٦٣- یەزیدیه کان، ل ٨٤-٨٥

فەقىر:

دەستەواژەى فەقىر بەو ماناىە نىە كە لە زمانى عەرەبىدا بەكەمدەست دىت، بەلكو لەلاى ئىزدىەكان بەماناى خواپەرست وواز لە دنيا ھىناو دىت، جارى وا ھەيە "قەرەباش" ىشيان پىدەلەين، كە بە توركى بە "سەر رەش" دىت فەقىرانى ئىزدى پۇشاكى تايىبەت بە خۆيان ھەيە كە برىتە لە: كلاوى رەش (وەكو كلاو كەى مەولاناىە كە لە مۆزەى قونىەدا پارىزاوہ) ^{۲۶۶} و شەرۋالى سېى و خەرقەيەكى خورى رەش و پەتەيكى بارىكى رەش كە "تەوق" ى پىدەلەين و لە مى دەكەن، پىخەفەشيان خورى، بەلام نابىت رەنگى شىن بىت، چونكە ئىزدىەكان رەقىان لەو رەنگەيە.

فەقىرەكان لەلاى گشت ئىزدىەكان جىگەى رىزن، چونكە ئەوان خاوەنى ئىلھامى خوداين و ئەو خەرقەيەى كە دەپپۆشن پەيوەندى بە "شىخ ھادى" ھە ھەيە.

شاىەنى باسە بۆ ھەموو ئىزدىەك ھەيە بچىتە ناو چىنى فەقىرەوہ و رىگەپىدراوہ، بەمەرجىك مىرى ئىزدىان لارى لى ئەبىت. ئەو كەسەش كە دەيەوئىت بىت بە فەقىر، دەبىت ماوہى چل رۆژ خەلوەت بگىشەت و لەو چل رۆژەدا جگە لە باوكى خۆى و ئەو فەقىرەى كە خۆراكى بۆ دەھىنەت نابىت ھىچ كەس بىنەت، دەبىت رۆژانە لە بەيانىەوہ ھەتا خۆرناوا ھىچ نەخوات و دەبىت تەنھا دوو شەرۋال لە قوماشى سېى و تەوقىكى رەشى ھەبىت، ئەم بەندە(تەوق) ئەوہى فەردەكات كە دەبىت لە گشت خراپەو گوناھەكان دوورەپەرىزىت. كاتىك كە چلە نىشخەكەى تەواو دەبىت دەبىت گشت خەلكى دەوروبەرى خۆى بەم بۆنەيە بانگەشەت بكات. لەو مياندارىەدا لەلايەن فەقىرىكى روحانىەوہ كە لەلايەن بنەچەى "شىخ ھەسەن" ھە ھەلبەزىراوہ خەرقەيەكى پىدەبەخشىت، لەو بۆنەيەدا نوینەرى شىخ ھەسەن، ئەم بە نامادەبوان دەناسىنەت و چەند ووتەيەك بەناونىشانى ئامۆزگارى و ئاگادارىبوونى فەقىرى نوى، دەلەت ئەم ئامۆزگارىانە گشت ئەو شتانە دەگرەتەوہ: كە خەلك دانىشتبو نابىت ئەم پالەكەوئىت،

۲۶۶- زىاننامەى مەولانا جلال الدىن، وئەكانى باشكۆى.

شایه تی درۆ نه دات، سویندی درۆ نه خوات، ژنبازی نه کات، سهیری ژنی خه لک نه کات، له سه ره خه ره که ی دانه نیشیت، به دهستی خوی سه ری شانه نه کات، مه گه ره یه کیک له هاورییانی بۆی شانه بکه ن. کاتیک فه قیریک ده مریت جگه له فه قیره کان نابیت دهستی که سی دیکه ی به ربکه ویت و بۆنه ی کفن و شاردنه وه شی له لایه ن فه قیره گانه وه نه نجام ده دریت.^{٢٦٧}

به جیه لیره دا باسی شه بکه ی نه پشت کردنه خیره خوشی دنیا بۆ نیک بوونه وه له خوادوه ندی مه زن، هه ره له کۆنه وه له نۆی گه لانی جیاوازا هه ره بووه وشتیک نه که له دای هاتنی ئاینی ئیسلامه وه له ناو گه لاندایه یه یه ابوویت، که یخوسره و نه سفه ندیار ده لیت: ((چه ند که سیک له دانایان که به کردار و گوشتاری باش به به ناویانگ بوون و په رتوکی مه زنی ئابادیان^{٢٦٨} سه ره مه شقیان بوون، کۆبوونه وه سه ره له "جی نه مزام" ی کورپی "ئاباد نازاد" به دن که له دای باوکی پیاوچاک و خۆپاریز و پیشره و بو، له دامینی کۆیکی دوور له خه لک ژیا نی به سه ره ده برد.))^{٢٦٩}.

قه وال (بـ یـ ژـ ره):

هه ره چه ند قه وال له زمانی عه ره بیدا به مانای فره ویزدیت، به لām له لای ئیزدیه کان به نه دمای کۆمه لیک ده لێن که له بۆنه ئاینیه جیا جیاکاندا "سرودی ئاینی" ده خوینن و نه ی و ده ف ده ژهنن، شه وانه به چالاکترین نه دمانای ئیزدیه کان هه ژمار ده کرین چونکه نوینه رایه تی میری ئیزدیانن بۆ ناوچه دوور و نزیکه کان ده چن و سروده ئاینیه کان بۆ ئیزدیه کان ده خوینن. قه واله کان هه ره له مندالیه وه، مناله کانی خویان فیری ده ف لیدان و نه یژهنن و ئاواز خویندن و سه ماکردن ده که ن^{٢٧٠} و زانیاری نه یینه کانی ئاینی ئیزدیان

٢٦٧- الیزدیون، ل ٧٠-٧١ و یه یزیدیه کان ل ٨٦-٨٨

٢٦٨- دبستان مذهب، ل ٦

٢٦٩- دبستان مذهب، ل ١٠

٢٧٠- الیزدیون، ل ٧١

فێرده‌که‌ن. هه‌رچه‌ند قه‌واله‌کان به‌ به‌شێک له‌ پو‌حانه‌ی‌کان ئه‌ژمار نا‌کری‌ن و ریزیکی‌ی‌ زۆریان لێ‌نا‌گیرێت، به‌لام به‌ تۆکه‌ری مه‌زارگه‌ی شی‌خادی ئه‌ژمار ده‌کری‌ن^{٢٧١} و له‌ کۆتای بۆ‌نه‌ ئاینیه‌کاندا مه‌زارگه‌ و گۆره‌پانی شی‌خادی خاوی‌ن ده‌که‌نه‌وه‌ و شانازی‌ش به‌م کارانه‌ی خۆیان‌وه‌ ده‌که‌ن. پێشتر قه‌واله‌کان بۆیان نه‌بوو له‌گه‌ڵ چینه‌کانی دیکه‌دا ژن و ژنخوازی بکه‌ن، خه‌ریک بوو به‌ره‌و نه‌مان ده‌چوون، ناچار "بابا شی‌خ" مۆله‌تی دانێ له‌گه‌ڵ خه‌لکه‌ گشتیه‌که‌دا هاوسه‌رگیری بکه‌ن.

شایه‌نی باسه‌ قه‌واله‌کان له‌ بنه‌چه‌دا عه‌ره‌ب نه‌ژادن و کاتی خۆی که‌ شی‌خ عوده‌ی له‌ "شام" وه‌ هاتووه‌، باوانی ئه‌م قه‌والانه‌ش له‌گه‌ڵ شی‌خ له‌ "هه‌کاری" وه‌ هاتوون، بۆیه کورده‌کان، عه‌ره‌بیان پێده‌لێن.^{٢٧٢}

لایارد نویسیویه‌تی: به‌رگی قه‌واله‌کان سپی یه‌ و کلاوی ره‌ش له‌سه‌ر ده‌که‌ن، به‌لام بۆیان هه‌یه‌ پۆشاکێ ره‌نگی دیکه‌ش پێۆشن^{٢٧٣}، کاتی‌ک له‌ بۆنه‌ی جماییه‌ی ساڵی ١٩٩٣دا به‌شداری‌م کرد، قه‌واله‌کان به‌رگی عه‌ره‌بیان پۆشی‌بوو ئه‌وه‌ی له‌لام سه‌یر بوو ئه‌وه‌بوو ناچاربوون سروده‌کانیان به‌ زمانی کوردی ده‌خویند، چونکه‌ نزیکه‌ی زۆربه‌ی سروده‌کانی ئه‌وان جگه‌ له‌ چه‌ند قه‌سیده‌یه‌ک نه‌بی‌ت هه‌مووی به‌ زمانی کوردیه‌.

شایه‌نی باسه‌ له‌ ئاینی "مه‌زده‌ک"یدا یه‌کێک له‌ دوانزه‌ بونه‌وه‌ری رو‌حانی و یه‌کێک له‌ چوار هی‌زی راوه‌ستاو له‌ به‌رامبه‌ر خوداوه‌نددا به‌پرز بی‌ژه‌ران و ده‌نگ خۆشان ده‌بن^{٢٧٤}. کوردانی "ئه‌هلی حه‌ق"یش وه‌کو ئیزدیه‌کان موزیک یان لا پیرۆزه‌ و له‌ بۆنه‌ ئاینیه‌کانیاندا سروده‌کانی کتییی "سه‌رئه‌تجام"^{٢٧٥}، به‌نه‌واو "ئاواز"ی ته‌نبوره‌وه‌ ده‌خوینن.^{٢٧٦}

٢٧١- The Religion of Yazidis، p.28

٢٧٢- یه‌زیدییه‌کان، ل ٨٩

٢٧٣- حبیب، الیزیدییه‌ ل ١٣٢

٢٧٤- عقاید مزده‌ک، ل ٧٣

٢٧٥- کتاب مقدس یارسان اهل حق، ل ١٥

به لّام نهم كارِه به تويزيكي دياريكراوى نهوانه وه تاييهت نهكراوه، لهوانه شه كاتيك كه له مهلبنده گرنهگه تايينهكانى خويان دوور كهوتبنه وه نهم گشتگيريَه سهرپه لداييت و بلاوبور بووييته وه.

كۆچهك:

وهكو دهستهواژه بهماناي موريد، شاگرد، سؤفى و سهرهتاي ريچكه ديت^{٢٧٧}. بهلام له لاي ئيزديهكان به كۆمه لئيك له خهلكى گشتى دهوتريت كه پۆشاكى تاييهتى خويان ههيه و به وه له ئيزديهكانى ديكه جيا دهكرينه وه كه جلهكانيان رهنگى سپيه و شاليكى رهش يان سور دهپۆشن، نهلقهى مسى پتويهيه و سهروپتچى سپى^{٢٧٨} له سهر دهكهن، ژماره يان سئ سه دكه سيك دهبيت، ههر ئيزديهك له خوى را ببينيت پيازهتى تاييهتى "كۆچهك" هكان نه نجام بدات، ده توانيت نهو ريگهيه بگريت و له مزارگهى شيخادى، جيگهيهك ههيه بهناوى "منبرى چل شيخ" بوئوى دهچيت و دواتر سهردانى "چل چراغ" دهكات و سويندى سهرسپاردن بو شيخ عودهى دهخوات و واز له دنيا دههينيت و چل جار (ههرجارهى چل رۆژ) رۆژو دهگريت، ئينجا دووباره سهر له مزارگهى شيخ عودهى ده دات و سهردانى چل چراغ دهكات وهو بو مينبرى چل مير دهروات و دواى نهوه به خزمهتى بابا شيخ دهگات، ههتا ريگهى نه نجامدانى ئهركهكانى "كۆچهك"ى پييسپيريت^{٢٧٩}. وهكو ووتمان نهمانه تۆكهري مزارگهى شيخادى و مزارگهكانى ديكهى ئيزديهكانن، نهوان رۆر به شانازيه وه خزمهتى زيارهتكاران دهكهن و هيجيشيان ليوهرناگرن. داروكتهرهى چيشتخانهكانى پهريستگه و خاوين كردنه وهى مزارگهكان له

٢٧٦- نوشته‌های پراگنده دربارۀ يارسان اهل حق ل ١٥

٢٧٧- فرهنگ معين، زير واژه كوچك

٢٧٨- اليزيديون، ل ٧٢

٢٧٩- هه مان سهرچاوه ل ٧٢

دواى بۆنهكان له ئهستۆى ئهوانه.^{٢٨٠} كاتىك نهخۆشيهك، قات و قريهك سهرهلهدهات، بابا شىخ كۆچهكهكان كۆدهكاتهوه و داوايان لىدهكات، بۆ چارهسهرى ئهم بهلايه نويز بكن و له دهركانهى خوداوهند بپارينهوه، جارى وا ههيه شهو و رۆژىك له بارى پارانهوهو خوداپهرستيدا دهبن تا ئهوكاتهى هۆكارى پهيداوونى ئهوبهلايه دهزانن، ئهوسا ههوال به بابا شىخ دهدهن تا ئهوهولبدات ئهوبهلايه لايبات.^{٢٨١}

يهكىكى دىكه له كارهكانى ئهم كۆچهكانه برىتيه له ئاگاداربوون له سهرئهنجامى مردووهكان و ههوالدان به كهسوكارى مردووهكان، گومانىشى تىدا نيه له سهرفهرمى بابا شىخ بهم كار ههلهدهسن.^{٢٨٢}

مورىد: به واتاى كهسىكه كه ههميشه خىر و چاكهى خهلكى دهوێت يان كهسىكه كه پهيرهوى پير دهكات و لهوهوه شارهزايى تهريقهت دهوێت.^{٢٨٣} ئيزديهكان، موريد بهو خهلكه دهلێن كه له نزمترين چىنى كۆمهلايهتیه و گشت خهلكه ههرهمهكهكه دهگرێتهوه، موريد ئۆر به گهرمى گوپرايهلى پيشهوا ئاينى يهكانى خۆيان دهكن و به بى پهچدانوه فهرمانهكانى ئهوان ئهنجام دهدهن. به پى رىنمايهكانى ئاينى ئيزدى ناوێت ئهم چينه دهست له كاروبارى ئاينى وهريدهن و تهناهت مافى پرسىارى نهيتنى يهكانى ئاينهكهشيان نيه.

موريد ژن بى يان پياو، دهوێت شىخىك و پيرىكى تايهت به خۆى ههوێت و نهزرو سهدهقهكانى خۆى بهو بدات و رىنمايى ئاينى لهوانهوه وهردهگرێت، ئهگهر يهكىكه لهو دوانه بمرن يا "مير" دهرييكات، دهوێت موريد بچيته لاي "مير" و داواى لىيكات، شىخىك

٢٨٠- The Religion of the Yazidis p28

٢٨١- يهزديهكان، ل ٩١

٢٨٢- ههمان سهراوه

٢٨٣- فرهنگ معين، زيرواژه موريد

یان پیریکی دیکه ی بۆ دیاریبکات، میریش دوا ی نهوه ی شتیکی لیوه ده گریت که سیکی دیکه ی بۆ دیاریده کات. هه موو تاکیکی ئیزدی جگه له شیخ و پیر ده بیئت هه ر که سه و براو خوشکیکی کۆتایی له روحانیه کان هه بیئت، نه و برا و خوشکه کاروباره مه عنه ویه کانی یان بۆ نه نجام ده دهن و رۆژی هه ستانه وه له ده رباری خوداوه ند بۆ یان ده پارینه وه، بۆیه له سه ری پتویسته هه موو به یانیه ک سلاو له و خوشک و برا کۆتاییه ی بکات و رازیان بکات، که پۆشاک ی نو ی بۆ خۆی ده کات ده بیئت خوشکه مه عنه ویه که ی یه خه که ی بۆ بکاته وه، کاتی مردنیش ده بیئت نه و دوو که سه له لای ته رمه که ی ئاماده ببن و له کاروباری کفن و شاردنه وه که یدا له گه ل شیخ و پیره که یدا هاوکار بن.²⁸⁵

شایه نی باسه مه زارگه ی شیخ عوده ی پینج که سبی لئی به "چاوش" بانگیان ده که ن نه وانه هاوسه رگیری نا که ن و هه میسه له مه زارگه ی شیخ عوده ی ده میتنه وه و هه مان پۆشاک ی کۆچه که کان ده پۆشن، له بۆنه ئاینیه کاندایه گه ل کۆچه که کاندایه کۆری تاییه تی "بابا شیخ" دا داده نیشن، به هۆی نه وه ی هه میسه له شوینی کاره که یانن، وه کو برژیوی ژیا نیان "صدقه" له خه لکی وه ده گرن.²⁸⁶

له مه زارگه ی شیخادی که سیکی دیکه هه یه "خه زنه داری شیخادی" پیده لئین، رۆشنکردنی چراکانی مه زارگه و شه ونشینان و پارێزگاری پۆنی چراکان له نه ستوی نه وه.²⁸⁷ ده بیئت نه وه ش بلتین له نۆ ئیزدیه کاندایه ژنانی روحانیش بوونیان هه یه و وازیان له شوکردن هیناوه و له په رستگا کاندایه سه رگه رمی خه زمه تی جۆراوجۆرن.²⁸⁸

شایه نی باسه هه ر له کۆنه وه پله به ندی کۆمه ل له نیوان گه لانی ئاریایی و گه لانی دیکه دا هه بووه، که یخوسره و نه سفه ندیار ده لیت: نه خشیته ری بوونه وه، خه لکانی به چوار چین دروستکردوه:

285 - البزیدیون 73 له یه زیدیه کان ل 9

285 -The Religion of the Yazidis, p28

286 -The Religion of the Yazidis, p28

287 - هه مان سه رچاوه

۱- هتیربودان و موبه‌دان و زانایانی ئایینی و خوداپه‌رستان، که فه‌رمانبه‌رانی کاروباری ئایینی ده‌گریته‌وه.

۲- پاشاکان و پالەوانان که بۆ کاروباری جیهان، ده‌ولەت، دادپه‌روه‌ری و دژایه‌تی سته‌م هه‌ولده‌ده‌ن.

۳- جووتیاران و کاسبکاران، هونه‌رمه‌ندان و پیشه‌سازان.

۴- به‌رده‌ستان و تۆکه‌ران و خزمه‌تکاران^{۲۸۸}.

به‌لام له ئایینی زه‌رده‌شتیدا خه‌لکی به‌سه‌ر چوار چیندا دابه‌ش ده‌کرتین:

۱- موبدان (پیاوانی ئایینی).

۲- سه‌ره‌له‌شکران و شارزاده‌کان.

۳- بازرگانان

۶- پیشه‌سازان^{۲۸۹}

خودا په‌رستی و بۆنه ئایینه‌کان له ئایینی ئیزیدیدا

نوێژ: نوێژ هیمای خاکیتی و گوێرایه‌لیه، ئەو جوڵه و کردارانه‌ی له کاتی نوێژکردندا که‌سی نوێژکه‌ر نه‌نجامی ده‌دات باوه‌رداریتی ئەو ده‌سه‌لمیئن.

هه‌رله دی‌زده‌مانه‌وه مووڤ له‌به‌رامبه‌ر ترسی هیزه سروشتیه‌کاندا پێزی نواندوه. نوێژی ئیزیدیه‌کان وه‌کو ئەو نوێژه نیه که له ئایینه‌کانی دیکه‌دا ئەنجام ده‌دری‌ت، به‌لکو نوێژی تایبه‌تی خۆیان هه‌یه، ئەوان کاتی خۆره‌لاتن و کاتی نیوه‌رۆ و کاتی خۆر ئاوابوون، که به‌رجه‌سته‌بوونی چه‌مکه‌کانه، زه‌وی ماچ ده‌که‌ن، ئینجا روو له خۆر ده‌که‌ن و ده‌پارینه‌وه.^{۲۹۰} هه‌لبه‌ته پارانه‌وه‌ی هه‌لهاتنی خۆر و ئاوابوونی خۆر تابه‌تن و جیاوازن.

۲۸۸- دبستان مذاهب ۹-۱.

۲۸۹- آموزگار، ژاله مجله دانشگاه ادبیات دانشگاه تربیت معلم شماره (۲)، ل ۳۸.

۲۹۰- الیزیدین، ل ۷۶.

له بهر نه وهی له بابه تی "حهوت فریشته" که دا، به شی یه که می پاران وهی هه لهاتنی
خوړ باسکراوه و ئیستا هر به شی دووه می پاران وهی هه لهاتنی خوړ و گشت
پاران وهکانی خوړناو ابون ده که ین.

نوښی ئیژدی؛ پش ده سپنکی نوښکردن، نه و که سه ده ست و روخساری خو
ده شوات و پشتوینه که ده به ستیت و رو له خوړ ده کات، ده ستهکانی له سه ر یه ک
داده نیت و داده نه ویته وه و ده ست به پاران وه ده کات^{۲۹۱}.

پشکا دوئی به شی دووه می پاران وهی

هه لهاتنی خوړ

نور ژ نورئ شفقی
سبحانه ژته خالقی
رؤشنایی له رؤشنایی هه لدئ
پاک و بیگه ردی نهی

خوداوه ندئ

مه له که ل بهر تفقی
فریشته له بهرام بهرت ریز ده بن

ژ مائی هه تا مائی
له مالیک هه تا مائی

شیشمس... خودانئ سیقالی
شیخ شمس خاوه ن سیقالئ

نهم له شیشمس نابین خیالی
نیمه له شیخ شمس نابین خه یالی

ده ره جئ هه تا ده ره جئ
له پله یه هه تا پله یه

شیشمسه خودانئ فه ره جئ
شیخ شمس خاوه ن ده رگه یه

نهم دئ ده ست و دامانئد شیشمس طواف که ین
نیمه ده ست و دامینئ شیخ

شمس ماچ ده که ین

شوتا که عبه تو لاهئ و هه جئ
له جئ که عبه ی خودا و هه جئ

ژ ستونئ هه تا ستونئ
له ستونئ هه تا ستونئ

شیشمس خودانئ معرفهت و ئرکان و ناسینئ
شیخ شمس خاوه ن زانین و پایه و

ناسینئ

ژ چافئ هه تا ده فی
له چاوی هه تا ده می

مؤرا شیشمس لی دکه فی	مؤری شیخ شه مسی لیده که وی
مهیدانا مه زنا که رما ناهیلین بنفی	مهیدانی مه زن که رمه و ناهیلین بنه وی
سه ری هه تا پیئا	سه ری هه تا پیئا
یا شیشمس ته نه قشان دین داناینه سه ری د ریئا	یا شیخ شه مس تو نه قشان دین و
ئه م ژ شیشمس نابرین هیئا	هیئاتینه سه ریئا
یا شیشمس تول مه که کی ده رگه می ره حه تی	ئیمه له شیخ شه مس نابرین هیوا
ته ئه م ئینا بوینه سه ری فی خلفه تی	یا شیخ شه مس تو له ئیمه بکه ره وه
سونیک کو سونینه	ده رگای ره حه تی
زه بونن دماندینه	تو ئیمه ت بۆ سه ر ئه م کاره هیئا
مه بشیشمس هیئینه	سوننه که سونینه
سونه تک و سونه ته	داماو ماندینه
زه بونه کیم تاقه ته	هیوامان به شیخ شه مسه ^{۲۹۲}
مه بشیشمس ئه ینه ته	سوننه و سونه ته
چی دوعایا ئه ختیارئ مه رگه می	داماو و که م تاقه ته
جیشئ مه لک فه خره دین قه والا شیخادی	ئیمه باوه رمان به شیخ شه مسه
دوعا قه بول پیری لبنا	چی پارانه وه یه ک که پیرانی می رگه ی
وان چی دوعا کری	(بابا شیخ) ده یکه ن
مه ئه و دوعا کری	سو پای مه لیک فه خره دین قه والی شیخادی
	پارانه وه ی گبرایه پیری لبنا ^{۲۹۳}
	ئه وان هه رچی پارانه وه یان کرد
	ئیمه ش ئه و پارانه وه یه مان کرد ^{۲۹۴}

۲۹۲- رهنگه مانای "ئیمه" ش بدات

۲۹۳- ئیزدیاتی، ل ۲۸-۲۹

۲۹۴- هه موو ئیزدیه که ده بیت ناوی پیره که ی خوی بهینیت.

پارانەوھى خۇرئاوايىون :

كاتى دەمەو خۇرئاوا (پېش ئەوھى خۇرئاوايىت) ئىزدىەكان دەست و رۆخسارى
خۇيان دەشۇن و رووبەرووى خۇر كە پاكتىرىنى بەخشاوھكانى يەزدانە دەوھستن و بەم
جۆرە دەپارېنەوھ:

يا سوارى رۆژئالائى، رۆژئالائى ئەى سوارى رۆژئالائى، رۆژئالائى
ھون بدەنە خاترا دۆتى و دايى بېكەن بە خاترى كچە و دايى
ھون مە خلاس كەن ژ قەدايى ژ بەلايى غەلايى ئىوھ ئىمە رىگارىكەن لە قەزايى لە بەلا لە گرانى
ھون بدەنە خاترا كانيا سىپى عەين ل بەيزايى ئىوھ بۆ خاترى كانىە سىپى سەرچاوە
لە يەيزايى

يا شېشمس توھالى مالا خۇ بېرسى و مەژنى فى جارى يا شېخ شەمس توھالى مالى
خۇ بېرسە و بۆمانبەكە جارى
ھون بدەنە خاترا عورش و كورسى گاي ماسى
گاي ماسى
ھەيات، ل كورسى، ژيان لە كورسى

يا شېشمس تول حالى مالا خۇ و مەژى پىرسى يا شېخ شەمس تۆلە حالى خۇ تو
ئىمەش بېرسى
ھون بدەنە خاترا لەوح و قەلەمە ئىوھ بۆ خاترى لەوح و قەلەمە
ھاواو ئادەمە
عيسا بن مريەمە

يا شېشمس تول حالى مالا خۇ و مەژى پىرسى يا شېخ شەمس تۆلە حالى خۇ تو
ئىمەش بېرسى
ل ھەمو دەمە
ھون بدەنە خاترا چەرخان و قەلەكە بېكەن بە خاترى چەرخان و قەلەكە
ھۆريان و مەلەكە
سورا طروسى مەلەك و چاردە طەبەقە
ئىمەش بېرسى
ل ھەمو دەمە
ھون بدەنە خاترا چەرخان و قەلەكە
ھۆريان و مەلەكە
سورا طروسى مەلەك و چاردە طەبەقە

يا شيشمس تو پرسياره که خيږئ لالا خوو مه ژي بکه	يا شيخ شهمس تو پرسيارځي
هون بده نه خاترا به هشتي و دارئ	له مالي خو تو ئيمه ش بکه
کافي و مغارئ	ئيوه بق خاتري به هشت و دارئ
سورا ئيزي و بيت ل فارئ	نه شکه وت و مغارئ (نه شکه وت)
يا شيشمس تو پرسياره که خيږئ لالا خوو مه ژي	ويينه ئيزه د و بيت له فارئ
له مالي خو تو ئيمه ش	يا شيخ شهمس تو پرسيارځي
بکه فئ جارئ	بکه نه م جارئ
هون بخاترا دورئ که ن	ئيوه له بهر خاتري مرواري بيکه ن
کاسئ که ن	له بهر کاسئ بيکه ن
نه ختيارئ سوز مخفي پئ برا مه لاتئ که ن	خاوه ني ويينه شاراوه ي پردي سيراتئ که ن
يا شيشمس هون پرسه که مالا خوو مه ژي بکه ن	يا شيخ شهمس تو پرسځي مالي
هون بده نه خاترا دورا سپيه	خو تو ئيمه ش بکه
مه له کئ پيري يه	ئيوه و خاتري گه وهري سپيه
سؤرا ئيزي يه	فريشته ي بيږيه
يا شيشمس ل ديوانا ساتان شيخادي تو بق مالا	نوينه ري ئيزيه
خوو مه ژي بکه ي هيفي يه	يا شيخ شهمس له ديواني سولتان
دروست بکه	شيخادي تو بق مالي
هون بده نه خاترا دورا صوره	خو تو ئيمه ش بکه ي هيفيه (هيوايه ک
ئيزدينه مير	ئيوه بق خاتري گه وهره سوره
قوبله تل بدوره	ئيزدينه مير ^{۲۹۵}
	قبيله ي گشت به توره

۲۹۵ - ئيزديه کان له و باوه ردان باوکی شيخ شهمس ته وريزي بيت.

يا شَيْخِ شَمْسِ بَانِك و هاورِيْد مَهْ بَيْتْ مَهْ لَهْ كِي زَوْرَه	يا شَيْخِ شَمْسِ بَه بَانِك و هاورِي
هَوْنِ بَدَهْ نَهْ خَا تَرَا دَوْرَا زَهْرَه	ئَيْمَهْ وَهْ بَيْتْ فَرِي شْتَهْ ي زَوْر سَهْرَه
نَاخ و نَاخ و نَاگَرَه	ئِيْوَهْ بَقْ خَا تَرِي گَهْ وَهْرَهْ زَهْرَه (زَهْرَد)
عَهْرَد و عَهْ زَمَان و بَهْرَه	خَاك و نَاو و نَاگَرَه
ئِيْزْدِيْنَهْ مِيْر و هَر چَار سَوْرَه	عَهْرَزُو نَاسْمَان و بَهْرَه (بَهْرَدَه)
يا شَيْخِ شَمْسِ تُو نَبَانْ كِيْنَهْ مَالَا خَوُو مَهْ ژِي وَهْرَه	ئِيْزْدِيْنَهْ مِيْرو هَر چَوَار نَوِيْئَهْرَه
هَوْنِ بَدَهْ نَهْ خَا تَرَا سَوْكََا مَهْ عَرِيْفَهْ تِيْ	يا شَيْخِ شَمْسِ تَقْ بَهْ فَرِيَايْ مَالِي خَوْتُو
مِيْريْ لِبَهْر بَهْ دَلِيْ دَكَا ت خَلْمَهْ تِيْ	ئَيْمَهْ ش وَهْرَه
دَهْ رَوِيْشِيْ شَهْ و رَوْژ دَكَا ت عِيَادَهْ تِيْ	ئِيْوَهْ بِيَكَهْ نَهْ خَا تَرِيْ بَا زَارِيْ مَهْ عَرِيْفَهْ تِيْ
هَر پِيْنَجْ فَهْ رِيْژْدْ هَهْ قِيْقَهْ تِيْ	مِيْر لَهْ بَهْرَهْ وَهْ بَهْ دَلْ دَهْ يَكَا ت خَزْمَهْ تِيْ
شَيْخ و پِيْر، هَوَسْتَا و مَهْرَهْ بِي، يَارُو بَرَايِيْتْ نَاخْرَهْ تِيْ	دَهْ رَوِيْش شَهْ و رَوْژ دَكَا ت عِيَادَهْ تِيْ
يا شَيْخِ شَمْسِ تُو مَهْ فَهْرِيْهْ كَهْ مَالَا خَوُو مَهْ ژِي بَكَهْ ي فَي جَارِيْ	هَر پِيْنَجْ فَهْرِيْ هَهْ قِيْقَهْ تِيْ
هَوْنِ بَدَهْ نَهْ خَا تَرَا دَوْعَايِيْدْ فَيْزَان	شَيْخ و پِيْرَهْ وَهْ سَتَا و
رَهْ بَهْ نِيْدْ بَنِيْ دِيْزَان	فَيْزَاكَار، يَارُو بَرَايْ كَوْتَايْ
يا شَيْخِ شَمْسِ تُو لَمَالَا خَوُو مَهْ ژِي بَكَهْ ي سَهْ خَبِيْرَان	يا شَيْخِ شَمْسِ تَقْ
هَوْنِ بَدَهْ نَهْ خَا تَرَا كَوْرَسِيَا رَهْ حَمَانَا	چَا رَهْ يَهْ كِيْ مَالِيْ خَوْتْ ئَيْمَهْ ش بَكَهْ نَهْ جَا رَهْ
مَهْ لَهْ كِيْ جَانَا	بِيَكَهْ نَهْ خَا تَرِيْ پَارَانَهْ وَهْ ي هَهْ ژَارَان
بَهْ حَرَا قُوْدَسِيْ جَانَا	رَهْ بَهْ نِيْ بَنِيْ دِيْزَان
يا شَيْخِ شَمْسِ مَهْ ژَهْ دَفْئِيْتْ دِيْن و ئِيْمَانَا	يا شَيْخِ شَمْسِ تُو بَقْ مَالِيْ خَوْتُو
	ئَيْمَهْ ش بَكَهْ تَهْ گِيْبِيْرَان
	بِيَكَهْ نَهْ خَا تَرِيْ كَوْرَسِي رَهْ حَمَانَا
	فَرِي شْتَهْ ي گِيَان
	دَهْ رِيَايْ پِيْرَوْژِيْ گِيَان
	يا شَيْخِ شَمْسِ ئَيْمَهْ لَهْ تَقْرَمَان
	دَهْ وِيْئْتْ دِيْن و ئِيْمَان

هون بده نه خاترا عزرائيل، جبرائيل، ميكائيل بق خاتري عزرائيل، جبرائيل، ميكائيل
 شفقايل، دهر دائيل، عزافيل، عزازيل شه فقايل، دهر دائيل، عزافيل، عزازيل
 هه رهفت مه له كيد كبر، د دهستي دا مفتو و كليل هه رهوت فرشتهي مه زن،
 له ده ستيا ندايه رستهي كليل
 نه وزي وي لبر حزره تا مه له كي جهليل نه ویش له بهر حزره تي فرشتهي جهليل^{۲۹۶}

له م دوو قه وله دا گرنگي خور كه (شيخ شه مسه دين ته ورزي) نوينه رايه تي ده كات
 به باشي روون ده بېته وه، له رووبه رووبونه وه يه كدا يه كيك له روحانيه نيزديه كان له وه لامی
 كه سيكي موسلماندا ووتی: پيغه مبه ران نه م دنيايه به جيده هيلن به لام خور له ناو ناچيت و
 هه تا هه ستانه وه هه ده مي نيت، بويه له لای نيمه ي نيزدي خور پيروزه و ريزي له ريزي
 پيغه مبه ران زيادتره^{۲۹۷}. پوخته ي نه م ووتانه ي روحانيه كي نه خوینده واري نيزدي له و
 رووبه رووبونه وه يه ي كه كه يه سره وي نه سفه نديار له په رتووكي "دبستان مذاهب"
 ياداشتي كردوه و ده ليت:

له روژگاري دادوه (حاکم) هو شياردا كه له نه ژادي كه يان و سر به ثابني يه زدانيان
 بوو، يه كيك پي ووتبو: ((پيغه مبه ران و چاكان له خور به رزترن))، دادوه له وه لامدا
 ووتويه تي: ((تهرم و لاشه ي نه و پيغه مبه ر و چاكانه له كوین)) كابراناوي نه و شوین و
 جیگایانه ي بق ژماردوه كه لي نيزراون، دادوه پي ده ليت: ((لاشه ي كام له و
 پيغه مبه رو چاكانه له يه كه م روژي ژياناندا تواناي روشتني بووه؟ كه كزچی دواييان
 كردوه و به خاكيان سپاردون و له ناو گوره وه هيچ کاميان روشناپيه كيان نه به خشيوه و
 ئيستا تيكل به خاك بوون نيشانه شيان نه ماوه)) كابراناوي ووتی: ((گياني پيغه مبه ران و
 چاكان روشتن)).

۲۹۶- نيزديات، ل ۲۹-۳۱

۲۹۷- شريتي فيديوي ده رياره ي ثابني نيزديه كان، كه بابي نازاد حمود له شيخان ناماه ي كړيوه له لای

نوسه ره.

دادوهر ووتی: ((بروانه تهنی خۆر چۆن رۆشنایی و تینیکى ههیه، ئەوانه ی تۆ نه تین و نه رۆشنایی ئیتر بزانه که گیانی خۆر پرشنگداره، ئەوهشت له پیر نه چیت خۆر دلی ئاسمانه ئەگەر خۆر نه بوایه دنیا و ژیان نه ده بوو، وه رزه کانی سال و بوونی زینده وهر، پیغه مهران و چاکان هه ره به نه ره ته وه نه ده بوون که ئیستاش نین، ئیستاش هه ره به هوی خۆره وهیه که جیهان به رده وامه و وه رزه کان خۆشن و خه لک شادومانن، لاریشمان له وه نیه پیغه مهران و پیاو چاکان له جۆری خه لکانی باشن^{۲۹۸}. له م ووتانه ی دادوهر دا به باشی پایهی به رزی خۆر له لای ئیزدییه کان ده رده که ویت. شایه نی باسه ئیزدییه کانیش که واهی (شایه تمان) یان هه یه و له بابته ی باوهری ئیزدییه کاندایا ماژهی پیدراوه .

شایه تمان له لای ئیزدییه کان به م جۆره یه :

((شه هدا دینێ من ئێک الله	شایه تی ئاینی من یه ک خودایه
مه لک شیخسن هه ق هه بیبه ئەللاه	مه له ک شیخ سن راست
مه قلوب و مه رگه هه هه لا	خۆشه ویستی خودایه
مه قلوب و مه رگه هه هه لا	سلاو له مه قلوب و میرگی ^{۲۹۹}
صلاقید میژا لالشی مه قلوبی	سلاوی میران له لالشی مه قلوبی
بری مه هێ چۆتیڤ قوبا لوی عهردی	ئیمه روو ده که یه نه و جووت
	گومه زه ی نه وئ
عه ردی ئیزید خانه سه ر دکیشنه به ر شیخادی	سه ر زه مینی ئیزدیان سه ر
	دکیشنه به ر شیخادی
عباده تی سوجه ده هـ	بۆ خوداپه رستی و سوجه ده هـ

۲۹۸- دیستان مذاهب، ل ۱۴

۲۹۹- مه قلوب، ناوی چیا یه که له شیخان، و مه رگه شوین و مه لبه ندی ئیزدیانه له ناوچه ی شیخان.

سلطان شیخادی په دشی منه	سلطان شیخادی پادشای منه
شیخ و به کر مه ولای منه	شیخ و به کر گه ورده ی منه
سلطان نیزی په دشی منه	سلطان نیزی پادشای منه
حاجی مه محمد پیرئ منه	حاجی مه محمد پیرئ منه ^{۳۰۰}
شیخ مه محمد مه ره بیئ منه	شیخ مه محمد ریبه ری منه
طراوسی مه له ک شه هد و نیمائید منه	طراوسی مه له ک شایه تمان و بروای منه
کانیا سپی مورا منه	کانیه سپی ^{۳۰۱} موری منه
کاف و مغار و زمزم حه جا منه	نشه کوت و موغار و زمزم ^{۳۰۲}
	حاجی منه
قوبله ت بدور قوبله تا منه	قیبله ی مانگه کان قیبله ی منه
مه لك شیخسن باخویی منه	مه لك شیخ سن سه روه ری منه
شیخ موسی صور خودانی منه	شیخ موسی سور خاوه نی منه
شیخ شمس مه سه بی منه	شیخ شه مس مه زه بی منه
بینایا چافید منه	بینایی دوو چاوی منه
الحمدالله ژ نادیا	سو پاس خودا بق نادیا
فافارتین ژ کافر و رافدیا	نیمه ی جیا کرد له کافر و رافزیا
نهم هافیتینه سه رپشکا سونیا	نیمه ی هینابه سه رپشکی سونیا

۳۰۰- هر که سیکي نيزدی ناوی شیخ، پيرو رابه ری تایبه تی خوی ده هینیت.

۳۰۱- سه رچاوه یکه نزيك مه زارگه ی شیخ عدی به (عين البیضاء) یش ناوده بریت له و ئاوده دا خویان ده شون و ته عمید ده کن.

۳۰۲- سه رچاوه یکه له ناو مه زارگه ی (شیخ عدی) دایه.

منهت کارین ژ میرا	منهت بارین له میرا
ڤافارتین ژ کافرا ژ غه نزیرا	جیایکردینه وه له کافرو به رازا
ئه م هافیتینه سهر پشکا شیخ وپیرا	ئییمه ی هیئایه سهر پشکی شیخ و پیرا
منهت کارین ژ منه تی	منهت بارین له منه تی
ڤافارتین ژ کافرا ژ شرعه تی	هه لیباردین له کافران له شرعه تی
هافیتینه سهر پشکا شیخ سونه تی	خستینه سهر پشکی شیخی سونه تی ^{۳۰۳}
هه که خودی کر ئیزدینه	ئه گهر خودی بکات ئیزدینه
سهر نافی سلتان ئیزینه	له سهر ناوی سولتان ئیزینه
الحمدالله ئه م بئول و ته ریقید حق درازینه	سوپاس بق خودا ئییمه له باوهر ته ریقه تی
	خۆمان پازینه)) ^{۳۰۴}

رۆژوگرتن:

ئیزدیه کان دووجۆر رۆژوگرتنیا ن هه یه، یه کێکیان رۆژوگرتنی گشتیه و ئه ویتریان رۆژی تایبهت به روحانیه کانه.

رۆژی گشتی ماوه که ی سێ رۆژه و له سه ره تای چله ی زستاندا ده گیریت، له م سێ رۆژه دا رۆژه وان که به رۆژه ده بیئت، خۆی له خواردن و خواردنه وه و دوکه لکردن به دوور ده گیریت. ده بیئت ئه م سێ رۆژه له شوینی نیشته جێ بوونی خۆیدا بمینیته وه بۆ ئه وه ی نزیک بیئت له مآلی شیخ یان پیره که یه وه^{۳۰۵}، چونکه پارشیوی له کوێ کرد بیئت، ئیواره ش ده چیت هه مان مال و خواردن و شه رابی پیرۆزی تایبه تی له گه ل ئه و شیخه یان

۳۰۳- خدری سلیمان ده لیت شیخی سونهت و شیخ سن (شیخ حسن) ن.

۳۰۴- ئیزدیاتی، ل ۳۵-۳۶

پیره‌یدا ده‌خوات و ره‌نگه بۆ ریژی "شیخ هادی" نه‌ختی له‌ خاکی سه‌رگۆری "شیخ هادی" ش، تیگه‌لی شه‌رابه‌که بکه‌ن و رۆژه‌که‌ی پێیشکێنن^{۳۰۶}.

به‌لام رۆژی تایبه‌ت به‌ روحانییه‌کان هه‌شتا رۆژه، چل رۆژیان له‌ چله‌ی زستاندا و چل رۆژی دووه‌میش له‌ چله‌ی هاویندا ده‌گیرن، ئه‌وه‌ی به‌نیازی رۆژوگرتنه‌ بۆ ده‌ستپێکی رۆژوگرتن بۆ مه‌زاری شیخ هادی ده‌چیت و له‌وێ سێ رۆژ به‌ رۆژ ده‌بییت و بۆ ته‌واو کردنی چل رۆژه‌که‌ی بۆ ماله‌وه ده‌گه‌ریته‌وه.

ئه‌گه‌ر یه‌کێک نیازی بووبییت به‌ رۆژوبییت، که‌به‌یانی له‌خه‌وه‌ستا موریدێک یان یه‌کێک له‌ هاویدینانی خۆراکی پێشکه‌ش بکه‌ن، بۆی هه‌ڵاله‌ و ئاساییه‌ بیخوات^{۳۰۷}، له‌ بابه‌تی "کۆچه‌ک" یه‌شدا باسکرا، ئه‌گه‌ر که‌سێک بیه‌وێت بییت به‌ کۆچه‌ک، ده‌بییت ماوه‌ی چل جار، چل رۆژی به‌ رۆژو بییت.

زەکات:

هه‌رچه‌ند له‌ ئیسلامدا "زەکات" بریتییه‌ له‌ هاوکاریه‌ی به‌ که‌سی نه‌دار ده‌به‌خشریت^{۳۰۸} به‌لام له‌لای ئیزدیه‌کان زەکات به‌و ده‌ستگیرۆیییه‌ ده‌وتریت که‌ به‌ هه‌زاران ده‌به‌خشریت (هاوکاری یان خیر ده‌گریته‌وه).

ده‌لێن له‌ سه‌رده‌می "شیخ عوده‌ی" دا سه‌ران و پیرانی ئیزدیه‌کان له‌سه‌ر موڵک و مه‌سه‌له‌ی دارایی خۆیان ده‌که‌ونه‌ مملانی و کێشمه‌ کێشه‌وه، شیخ عوده‌ی بۆ ئه‌وه‌ی له‌باتی دوه‌ره‌کی و ناکۆکی تۆوی چاکه‌ و خواپه‌رستی له‌ نێوانیاندا بروینیت، داوای لێکردن، واز له‌ موڵکه‌کانیان به‌یخن و به‌موریده‌کانی به‌خشن. ئه‌رکێکیشی خسته‌ ئه‌ستۆی موریده‌کان که‌ ده‌بوو سالانه‌ به‌ خاوه‌ن زه‌ویه‌کانی بده‌ن و نه‌وه‌کانیان له‌باو

۳۰۶- نۆشته‌های پراگنده در مورد یارسان اهل حق، ل ۶۴-۶۵

۳۰۷- نۆشته‌های پراگنده در مورد یارسان اهل حق، ل ۶۴-۶۵

۳۰۸- الیزیدین، ل ۷۵-۷۶

باپیرانیانەو ە بۆ پیرەکەى ئەم مولکانانەیان بۆ بمینیتەو ە و بەم شیوەیە دابەشی کرد: دە لەسەدى بەرەمى مۆریدەکان دەدرا بە شیخەکەى، پینچ لە سەدى بۆ پیرەکەى، دوو نیوی بەرەمى مۆرید بۆ مۆرەبى و یەك و بیست و پینچ بۆ فەقیر و نیو لە سەدى برى فەقیر بۆ قەوال. واتە مۆرید لە سالتیکدا ١٩,٣٧٥ لەسەدى دەرامەتى سالانەى بە توێژە روحانیەکان دەدات. یەكێك لە شیخە ئیزدیەکان وەرگرتنى ئەم سالانەى رەتکردەو ە و دەلیت "زەکات" لەلای ئیزدیەکان ەرفی کردنە و هیچ پشکێك بۆ خەلکانى ئاینى لە دەرامەتى مۆریدان دیارینەکراو.^{٣٠٩}

تەواف (سەردان) :

تەواف لەلای ئیزدیەکان بریتىە لە سەردان و کۆبونەو ەى خەلکى و ئەنجامدانى بۆنەو سەماکردن و شادیکرن لە مەزارگە و شوینە پیرۆزەکانى خۆیاندا.

کاتیک ئەم تەوافانە دەستپێدەکەن کە خەلکى جەژنى نەورۆز (سەرى سال)یان تەواو کردبێت^{٣١٠}. چىای لالش کە مەزارگەى شیخ عودەى لەویداىە لەلای ئیزدیەکان لە پایەى "مەکە" دایە.^{٣١١} با ئێوەشمان لە یاد نەچیت بۆنەى تەواف لە ەندیک لە گوندەکانى دەوروبەرى "لالش" یش دەکرێت، بەلام لەنیو ئیزدیانی شەنگال، تورکیا، سوریا و ئەرمەستان بە ئاشکرا شوینیک بەدى ناکرێت بەو شیوەیەى ناوچەى شیخان بێت و تەوافى تیدا ئەنجام بدرێت.

خدرى سلیمان گەیشتۆتە ئەو دەرئەنجامەى شوینى سەرەلدانى ئەم بۆنەى ناوچەى شیخان بێت^{٣١٢}، ناوچەى شیخان (مەلەبەندى ئیزدیان) ەو بۆ ناوچەى بچوکتەر دابەشەکرێت کە بریتین لە:

٣٠٩- الیزیدیون، ل ٨٠-٨١

٣١٠- کوفارى مەتبى، دھۆک ل ٢٣-٢٤

٣١١- الحسنى، ل ٧٨

٣١٢- گوندیاتی، ل ١٥

۱. گوندی باعه درئ و ده وروبهری، نه ینسفنی، باسکی شیخ و رۆژه لاتنی نه ینسفنی (عین سفنی).

۲. أ- بنکه ند: که گونده کانی خه تاری، دوغاتا، سه ریچکا، خوشابا، نه فیری، نه سیری و به یان ده گریتته وه.

ب- به رین: له گونده کانی بوزا، هورزا، کرساڤا، تقشیا، گابارا پیکدین.

۳. أ- له حفا قایدیا: گونده کانی سینا، شیخ خدری، شاریا داگا، کلبه دری و خه رشه نیا ده گریتته وه.

ب- گونده کانی قه بیله ی دنا که له که ناری رویاری دیجله دان: ئەم گوندانه سه ربه شارۆچکە ی (سیمیل) ی پارێزگای "دهۆک" ن و بریتین له: مامشوان، خانک، قه باغ، زینیا، کبرتو، گریبان، کران و باپیری.

یه که م ته واف که ده ستپیده کریت له گوندی باشکی ئە نجام ده دریت، کاته که شی راسته وخۆ دوا ی (جهژنی نه وۆژ) ئە نجام ده دریت، ئە م ته وافه "شیخ محمه د" ی پیده لئین. یه که م هه یینی دوا ی ئە م بۆنه یه ش له "به حزانی" ته نیشته باشیکی ته وافی دووم ئە نجام ده دهن، ئە مه یان ته وافی "شیخ سعید" پیده لئین، له چوارشه ممه دا (له حفا قاید)، ته وافی "کرجال" له گوندی "سینا" ده کریت، هه یینی دواتر له هه مان کاتدا له چوار شوین، چوار ته واف ده کریت: له ناوچه ی باسکی (ته وافی پیرجوا)، له بنکه ند ته وافی (دوغاتا)، دوباره له به حزان ته وافی (شیخۆ به کر)، له له حفا قاید ته وافی تاییه تی گوندی خرشیا ده کریت. هه یینی دواتر ته وافی نه ینسفنی، ته وافی خه تاری و ته وافی خانکی ئە نجام ده دریت، هه یینی دواتر ته وافی مامشوان و ته وافی بوزا ئە نجام ده دریت، رۆژیک دوا ی ئە وان، رۆژی شه مه ته وافی خیراوا له ناو هۆزی دنا ئە نجام ده دریت و هه روه ها ته وافی خورزا، رۆژی دووشه ممه ی دوا ی ئە وان ته وافی مامی نیسیا له ناوچه ی مه رگه و چوارشه ممه ته وافی باعه درئ که به ته وافی (حاجی عه لی) به ناوبانگه ئە نجام ده دریت، ئە م ته وافه رۆژ به شکۆیه.

ئەو شوپىنەنى كە ناومان بىردىن تەۋاۋى ئەو شوپىنەنەن كە تەۋافىيان تېدا ئەنجام دەدرىت، چونكە ئىستى زۆرىك لەو شوپىنەنى كە جاران لە دەستى ئىزدەپ كەندە بوون داگىركراون و لە دەست ئەماندا نەماون.^{۳۱۳}

ئەم بۆنە و تەۋافەنى لەو شوپىنە جىجىيەنەدا ئەنجام دەدرىت، زۆر لە يەك دەچىن. خەلكى ئەو ناۋچەنى كە بىر يارە تەۋاف ئەنجام بەدەن، پېش چەند زۆرىك بۆ بانگەشەستى خىزم و دۆستانىيان بۆ گوندەكان دەچىن و بانگەشەستىيان دەكەن، ئىنجا بۆخۇ ئامادە كىردىن پۇشاكى نوئ دەكەن و قورىيانى (سەرىپىن) ئامادە دەكەن و مائەكانىيان خاۋپىن دەكەنەۋە و بەرەنگى سوريان سېپى دىۋارى مائەكانىيان دەرازىننەۋە.

نىۋەرۋى زۆرى تەۋاف ھەرمائە و قورىيانى خۇى سەردەبرىت و دۋاى نىۋەرۋى ھەمان زۆر سەركار دەچىتە نىزىكىتىن مەزارگەنى ناۋچەكەۋى سى جارى "جاپ" دەدات و بانگى لاۋان دەكات بېن مەزارگە كە خاۋپىن بگەنەۋە، دۋاى ئەۋە شاز بەند (ساززەن) ساز دەژەنىت و تەۋاف دەستىدەكات، خەلكى گوند و مىۋانان وورەدە وورەدە بەرەۋ مەزارگە دەچىن. زىۋانى مەزارگەش لە لای مەزارگە كە دادەنىشىت، دەست بە پارانەۋە و قەۋل و بەيت خويىندىن دەكات.

مىۋانەكان بە بەرگى سېپى پاكەۋە دىن و بەرىزەۋە سەردانى مەزارگە كە دەكەن، قاۋەچى لە مەزارگە كە سەركەرمى قاۋە تىكىردىن دەبىت، لەو دەۋرۋىبەرە چەند دەستگىرىك دەبىنرىن چەرەس و يارى مىندالان دەفرۇش، خەلكى گوندەكان بە پۇشاكى نوئى رەنگاۋ رەنگەۋە كە ھەمان بەرگى كوردى خۇيانە، گۆرەپانى مەزارگە پردەكەن و پېش سېپان، شىخەكان، پىران، بابا شىخ و مىرى ئىزدىيان لە لايەكەۋە دادەنىش و لاۋانىش لە نىزىكىيەۋە كۆدەبنەۋە، چاۋەرۋان، كارىكىيان پېسپىتەن يان چاۋەرۋانى دولبەرەكانىيان.

عەسرى ئەو رۆژە خۆراكى ھەموو تەوافكاران و خەلگى گوند و ھەرچى ميوانە بۆ مەزارگە دەھىنرئىت و ھەرمالەو قابىلكى پر لە ساوەر يان ياپراخيش بۆ ئەو كۆرە دەھىن، بىگومان خاوەن قوربانى دەبىت سەروكارى خواردنەكە بكات، دواى ئەو ھى خۆراكى ھەموو مالەكان دىت، زىوانەى مەزارگە دەلئىت: ميوانان، بانگكراوان، لاوان، گونديان بفرمون لە خوانەكە بخۆن، دواى ئەو ھى كە ھەمويان تىزبون، زىادەكەى بۆ گوند دەگىرتەو. كوران و كچانى لاو لە لايەكەو دەوستان چاوەروانى زپوان و ريش سپىەكانن دەستبگرن و ھەلپەرن،

ھەتا ئەوانيش وورده وورده تىكەلى ريزى ھەلپەركىكە ببن، دەنگە دەنگى ھەرا و زەناو ھەلەلە لىدان و ناوى خوداوەند و پياو چاكانى ئاينى خويان دەھىن، پيران و ردين سپيان ھىور ھىور لە ريزى سەماكە دەردەچن و لە لای مەزارگەكەو رادەوستان. دواى خۆرئاوا بوون خەلكەكە كەم كەم بەرەو گوند دەروئەو، ئەگەر زىوانە پىوارىك يان كەسىكى نامۆ ببينىت ريزى لىدەگريت و بۆ مالى خويانى دەباتەو، ئىوارە دواى پشودانىك ھەمديسان سازژەن لە كۆرەپانى گوند سازى ئيزەد دەژەنىت، دواى ووتنى چەند قەول و گۆرانيەك بە زورپناژەنين خەلكەكە كيش دەكەنەو و دووبارە كۆفەندو ھەلپەركى دەستپىدەكاتەو، ئەم بەزە ھەتا نىووە شەو درىژە دەكىشىت، ئىتر ئەو شەو زۆر كەم دەخەون، چونكە دۆستان و خزمان كۆدەبنەو و شەو بەسەردەبن. بەيانى زوو سازژەن سازى ئيزەد(يەزدان) و دواتر سازى تەواف دەژەنىت و خەلكەكەش مى رىدەگرن و بەرەو مەزارگە دەچن و دواى ريز گرتن لە مەزارگە سەماو ھەلپەركى دەستپىدەكەن.

لە كۆندا لە ھەمان كاتدا بۆر بۆرپىنى ئەسپ سواريش ئەنجام دەدرا بەلام ئىستا ئەو نەماو. كاتى نىووەپۆ زىوانى مەزارگە سەرپەرشتى خوانەكە دەكات، پيش خواردن، خاوەن قوربانىەكان سەرى كولاوى قوربانىەكان بەدەستەو دەگرن و دەلئىن: جوامىزان و

خەلگى چاكاكار ئەمە خوانى فلانە ۋەلىيە، ئامادەبووان دەكەونە زيادكردن، كى
 زۆرتىنپارە بدات سەرە كولاوەكە بە ۋەدرىت و زىوان (زىرگەوان) پويىتدەكات و
 پيىدەلىت: خواۋەندى ئەم گوندە خىرى تۆرگشت ئامادەبووان ۋەرىگىت، ھەتا گشت
 سەلكە مەرەكان تەۋاۋ دەبىت زيادكردن درىژەى دەبىت، ئىنجا زىۋانە داۋادەكات:
 فەرمون دەست بە خواردن بكن، دۋاى خواردن ھەركەسە ۋەرىك پارە بە زىۋانە دەدەن و
 بەرەۋ مال دەچنەۋەن عەسرى ئەۋرۇزە دىلانا گابانیا (ھەلپەركىي خاۋەن مالان)
 دەستپىدەكات، لەبەرئەۋەى كابانەكان لەرۇزى پىشترەۋە خەرىكى خواردن و
 ئامادەكردن و پىشۋازىكردى مىۋانانن، تۆرە دىتە سەر ئەۋان و بۆ بەشدارىكردى ئەم
 جەژن و شادىيە كەۋگىر بە دەستەكان لە نىزىكى مالى زىۋانى مەزارگە كۆدەبنەۋە و
 ھەلپەركىي و شادى ساز دەكەن و شاباش بۆ سازژەن ھەلدەدەن و خەلگەنى دىكەش
 تىكەلىان دەبن و گۆفەندەكە خوشتر دەبىت.

شەۋى دوۋەمىش بەزم و خوشى درىژەى دەبىت، لە تەۋافى گوندى "سىنا" دا بۆنەى
 "پەرى سواركردن" ىش ئەنجام دەدرىت، كە دواتر لە بابەتى جەژنەكاندا باسى ئەۋ
 بەشەش دەكەين.

بىنگومان ئەم بۆنەيە لە پىش سەرھەلدانى "ئائىنى ئىسلام" ىشەۋە ھەر ھەبۋە بەلام
 بەناۋى دىكەۋ لە زىارەتگەكانى دىكە ئەنجام دراۋن.^{۳۱۴}

ھەندىك لە نوسراۋو بەلگەكان وامان لىدەكەن، گریمانەى ئەۋە بكنەن كە شوپىنى
 (نازەر گىشنسەپ) و دەۋرۋەرى يەككە لە مەلئەندە گرنگەكانى ئىزدىيەكان بوپىت و
 بۆنەى ئائىنى ئەۋان لە ھەمان جىگەۋ دەۋرۋەرى ئەنجام درابىت، بەلام بە ھۆكارىك
 نەيانتوانىبىت بە ئاشكرا ئەم بۆنەيە ئەنجام بەدەن و رەنگە لەۋسەرۋەندە دابوۋىت كە
 ئائىنى "زەردەشتى" ئائىنى فەرمى ئىران بوۋە، ئىنجا كۆمەلانى ۋەكو مانەۋىيەكان و ئىنجا

مه زده کیه کان هه مان دژایه تیان کردبن، دواى هاتنى ئیسلام و به تاییه تی پاش شکستی بابەکی خۆره م دین مهیدانه که یان لی تهنگتر بوه وه، بۆ ئه وهی هه ولبدەن ئاینه که یان بۆنه وه کانی دواتر بپاریزن، ته نها چاره یان ئه وه بوو له ده وری مه زنانی وه کو (حه للاج، عوده ی، شمس) و زانایانی دیکه کۆبیننه وه و سه رگه رمی "تصوف" بن و مه لبه ندیکی گونجاو په یدابکه ن و به شیوه یه کی گونجاو ئاینه که یانی تیدا بپاریزن، بۆ ئه م مه به سته ش "لالش" یان به باشتترین په ناگه و گونجاوترین جیگه زانی.

سه ماع:

ئه م وشه یه به زمانی عه ره بی به بیستن دیت به لام له "تصوف" دا به ده نگیک ده وتریت که حالی بیسته ر بگۆریت.^{۳۱۵}

له کوردیدا به مانای سه ما و هه لپه رین و گوئی هه لّخستن بۆ گۆرانی و سروده تاییه تیه کان دیت.^{۳۱۶}

زانای موسلمان احمد بن تیمیه (۷۲۸ کۆچی) نویسه وتی: خوداوه ندی مه زن فه رمانی فه رموه که گوئی له قورئان بگیریّت و ئه وه سه ماعی په یامبه ران و زانایان و عارفان بووه، یه زدان فه رموویه تی: ((اولئك الذين انعم الله عليهم من النبيين من ذرية آدم وممن حملنا مع نوح ومن ذرية ابراهيم واسماعيل وممن هدينا واجتبينا اذا تتلى عليهم آيات الرحمن خدوا سجداً وبكياً))^{۳۱۷}.

هه روه ها فه رموویه تی: "ان الذين اتوا العلم من قبله اذا تتلى عليهم يخرون الرحمن للاذقان سجداً ويقولون سبحان ربنا ان كان وعد ربنا لمفعولاً....")^{۳۱۸} ئاشکرایه که

۳۱۵- حاکمی، اسماعیل، سماع در تصوف، ل ۲

۳۱۶- بررسی مختصری از تأریخ ادیان کردان ل ۷۱

۳۱۷- سوره مریم، آیه ۵۸

۳۱۸- سوره تی اسراء، ئایه تی ۱۰۷-۱۰۸

یه زدانی مه زن ئەم سه ماعه‌ی پیرۆزکردووه، ئەوانه‌ش پووێیان لێوه‌رگێراوه، سه‌رزه‌نشتمان ده‌کات: ((و قال الذين كفروا لا تسمعوا لهذا القرآن و الغوا فيه لعلكم تغلبون))^{۳۱۹} پر به‌ره‌که‌ترین سه‌ماع کاتی به‌یانه.^{۳۲۰} له لای متصوفه‌کان (سماع) زاراوه‌یه‌که به‌و سه‌ماکردنه ده‌وتریّت که له‌گه‌ڵ ئاوازو موزیکیدا ئەنجام ده‌دریّت. که‌چی توفیق وه‌هبی^{۳۲۱}، نوسیویه‌تی: باطنیه‌کان سه‌ماعیان به‌ره‌وپیش بردووه، ئەم وا به‌سته‌یه‌ی "مه‌یمونی کوری دیصان" که "البغدادی" ئه‌وی به‌یه‌کێک له سه‌رانی باطنیه‌کان داناوه به‌هێژ ده‌کات. بۆنه‌یه‌ک له لای ئیزدیه‌کان به "سه‌ما" ده‌ناسریّت یان ده‌توانین سه‌مای تاییه‌تی پیتی بلێین، چونکه ته‌نها چوارده که‌س به‌شداری تیدا ده‌که‌ن و هر که‌سه‌شیان سه‌ر به‌بنه‌ماله‌یه‌کی روحانی به‌ناویانگی ئیزدین و شیوه‌ی ئەوان له سه‌ما دا به‌م شیوه‌یه‌ی لای خواره‌وه‌یه:

- ۱- چێشتلێنەر (ته‌نیشته مه‌زارگه‌ی شیخ عوده‌ی)
- ۲- أ- پیش ئیمام (نوینه‌ری شرف الدین کوری شیخ حسن). ب- پیش ئیمام (نوینه‌ری شیخ حسن).
- ۳- أ- بابا شیخ (نوینه‌ری شیخ فخرالدین). ب- میرحاج (میری ئیزدیان).
- ۴- أ- بابی گاوان (ره‌نگه به‌رپرسی قوریانی گاگان بیّت). ب- شیخ وه‌زیر (نوینه‌ری شیخ شه‌مس).
- ۵- أ- مجبور (زێوان) ئین سفنی رابه‌ری پوحانی ناوچه‌ی باسک. ب- شیخ ئیسماعیل (له شیخانی قاتانی).
- ۶- أ- رابه‌ری پوحانی به‌حزانی. ب- شیخ عبدالقادر (له شیخانی قاتانی).
- ۷- أ- رابه‌ری روحانی باشیکی. ب- پیرایسبیا.
- ۸- بابیه چاویش^(ه)

۳۱۹- سوره‌تی فصلت، ئایه‌تی ۲۶

۳۲۰- ابن تیمیه، احمد، مجموع فتاوی ابن تیمیه، به‌رگی ۱۱، ل ۹۲۰

۳۲۱- بررسی مختصری از تأریخ ادیان کردان، ل ۷۰

ئەم بۆنە يە پېرۋىزى تايىبەتى خۆى ھەيە، ۋەكو پېشتىر باسماڭ كىرد ئىزدىيانى دىكە بۆيان نىيە بەشدارى تېدا بىكەن، بەلام دەتوانن لە كۆرى سەما دا بەشدارىن، بەلام پەيرەۋانى ئاينانى دىكە بۆيان نىيە بەشدارىن. ئەو كەسانەى سەرەۋە بە پىي رىزبەندىكە بە دۋاى چىشتلىنەردا كە كىلاۋىك (تاج) ۋە بەرگىكى بالاۋوشى (ھەل) رەشى لە بەردايە ۋە ئەۋانەى بە دۋاشىيەۋەن بەرگىيان سىپە ۋە لای چەپيان بەرەۋ ناۋەۋە (ئەلقەى زىكەرە) ۋە لەسەرخۇ بە دورى ۳ مەتر بە دەۋرى مۆمىدانىكدا دەسۋىنەۋە، ۋەئەم مۆمىدانە قاپىكى تايىبەتى رۆن ۋە ھەشت فەتىلەى ھەيە، كاتى ئەنجامدانى سەما كىردن رۆشن دەكرىن ۋە كەسىك (رەنگە خەزەندەى شىخادى بىت) ۋەكو پېشتىر باسكرا، فەرمانبەرى ئەم رۆشنايىيە، ئەم بۆنە يە لەبەر دەركاى مەزارگەى شىخادىدا كەبە (مەجلىس) ناۋى دەبەن، لەشەۋانى جمابى^{۳۲۲}، لەسەر لوتكەى چىاي "ەرەفات" كەبەسەر مەزارگەى "شىخادى" دا دەروانىت، لە جەژنى قورىاندا ئەنجام دەدرىت.

سورانەۋە بە دەۋرى مۆمىدانە كەدا زۆر لەسەرخۇ بە بىدەنگى (بەشداران ناۋى يەزدان نابەن) ئەنجام دەدرىت، بەلام قەۋالان بە نەيزەنەن ۋە دەف لىدان ۋە وىردى تايىبەتى كەشىكى روحانى پتر بە كۆرەكە دەبەخشن، ئامادە بۋانىش جارنا جارىك ھاۋار دەكەن (ھۆلا سولتان ئىزەد) ۋە ژنان ھەلەلە دەكىشن.

شاينى باسە ھەموو پىكەۋە ناچولتەۋە بەلگە يەكەمجار چىشتلىنەر زۆر لەسەرخۇ دەستى راستى خۆى كە بە سىنگىۋە نوساۋە بەرەۋ شانى چەپ بلىد دەكاتەۋە، ھاۋكات قاچى راستى بەرەۋ پىش دەبات، ئىنجا بى ئەۋەى دەستى چەپى بچولتەنەت، قاچى چەپى بۆ لای قاچى راستى بە جۈلەيەكى تايىبەتەۋە رادەكىشەت، دۋاى ئەۋەى ئەم جۈلانەى ئەنجام دا، دوو كەسى دۋاى ئەۋە ھەمان ئەم جۈلانە ئەنجام دەدەنەۋە ۋە

به مشیوه تا کوتایی دهروات، هتا توره‌ی بابۀ چاویش دیت، به مجوره هتا سی سور
به دوری مؤدانه‌که‌دا دده‌ن، نزیکه‌ی چوار سه‌عات دریژه ده‌کیشیت^{۳۲۳}.

بی‌ده‌نگبونی به‌شداربوان له سه‌معدا، نه‌و قسه‌یه‌ی که یخوسره‌وئه‌سفه‌ندیارمان
بیرده‌خاته‌وه که له باره‌ی نیزیان‌وهه نویسیویه‌تی: ((باوه‌رداران و پاریزگاران به نه‌ینی
یادی ده‌که‌نه‌وه^{۳۲۴})). به‌لام ناماده‌بوان به تاییه‌تیش قه‌واله‌کان به‌ئاوازی نه‌ی و ده‌ف
یادی به‌زدان ده‌که‌ن، ده‌بیّت نه‌وش له یاد نه‌که‌ین که (نه‌ی) له هه‌موو ئامیره
مؤزیکیه‌کان پی‌وژتره، چونکه به باوه‌پی نه‌وان جویرائیل به‌فرمانی خوداوه‌ند له
ریگه‌ی "نه‌ی" وه‌ تقوی ژیا‌نی له‌ گوتی ئاده‌م کردووه.^{۳۲۵}

له سه‌مای (مه‌وله‌وی) دا، که "مه‌ولانا جلال‌الدین به‌لخی" دامه‌زین‌ه‌ریه‌تی زۆر
ئاسایی "نه‌ی" به‌کار دیت. مه‌ولانا دوا‌ی نه‌وه‌ی به دیداری شه‌مسی ته‌بریزی ده‌گات و
له‌گه‌لی ده‌ژی، نه‌و جۆره سه‌ماعه‌ی په‌ره‌پیدا^{۳۲۶}.

با ئه‌م به‌یتانه‌ی سولتان وه‌له‌د بخوینینه‌وه:

چونکه دعوت کرد او را شمس دین	در سماعی که‌بدان پیشش گزین
چون در آمد در سماع از امرأ و	حال خود را دید صد چنان زهو
شد سماعش مذهب و رای‌ی درست	از سماع اندر دلش صد باغ رست ^{۳۲۷}

چونکه نه‌و شه‌مه‌دینی بانگه‌یشت کرد	له سه‌ماعی‌که‌دا که نه‌وی تیدا هه‌لبازرد
چون له سه‌ماعه‌که‌دا له فرمانی نه‌و ده‌رچوو	حالی سه‌د جار له‌و زیاتر دی
سه‌ماعه‌که‌ی بوو به مه‌زهب و رای دروست	له سه‌ماعدا سه‌د باغی له دلدا پتکخست

۳۲۳- بررسی مختصری از تاریخ ادیان کردان، ل ۶۹

۳۲۴- دبستان مذاهب

۳۲۵- طارق جامباز، گۆفاری لالش، ژماره (۱) سالی ۱۹۹۳ ل ۹۷

۳۲۶- زندگانی مولانا جلال‌الدین، ل ۴۸

۳۲۷- زندگانی مولانا جلال‌الدین، ل ۶۵

"نه‌ی" هینده کاریگری له سه‌ر مه‌ولانا داناره، مه‌شنه‌ویه‌کی نویسیوه به "نه‌ی" ده‌ست پی‌ده‌کات^{۳۲۸}. ره‌نگه "مه‌ولانا" که له‌ویدا باسی "نه‌ی" ده‌کات، ره‌نگدانه‌وه‌ی نه‌ینیه‌کانی (په‌یامبه‌ر و عه‌لی) بن، سه‌باره‌ت به‌و فره‌مانه‌ی خوداوه‌ند که "جوبره‌ئیل" ی پاسپاردووه له‌ پی‌گه‌ی "نه‌ی" هوه نه‌نجامی داوه‌و تووی ژبانی له‌ گوینی "ئاده‌م" کردووه.

توفیق وه‌ه‌بی ئه‌م کۆبونه‌وه‌ی که بۆ کۆری سه‌ماع ده‌به‌ستری‌ت به‌ نوێکردنه‌وه‌ی په‌یمان و په‌یوه‌ندی له‌گه‌ڵ خوداوه‌ندی مه‌زن ده‌زانیت و ده‌لێت چراکانی مۆمدانی ناوه‌ندی کۆری سه‌ماع، هیمای فریشته‌کانن، سورانه‌وه‌ی ئه‌وانه‌ی که به‌ ده‌وری مۆمدانه‌که‌دا ده‌سورینه‌وه، به‌ پێی باوه‌ری پیشینان په‌یوه‌ندی به‌ سورانه‌وه‌ی هه‌ساره‌کانه‌وه‌ هه‌یه به‌ ده‌وری زه‌ویدا ده‌سورینه‌وه^{۳۲۹}.

بابا چاویش به‌ پێی ئه‌وه‌ی دوا که‌سی سه‌ماکه‌یه، خۆی به‌ کلکی مار ده‌چوینیت، ده‌لێت: ئه‌م جوڵه‌یه‌ی ئیمه له‌ سووری ئه‌ستیره‌کانی ئاسمانه‌وه‌ وه‌رگیراوه. به‌ بروای سپاسیان (نیزدیان) پاشه‌لی په‌یکه‌ری رۆژ وه‌کو کلکی مار وایه،^{۳۳۰} ئیستاش ماریک به‌سه‌ر ده‌رگانه‌ی "شیخادی" هوه نه‌خشینه‌راوه. توفیق وه‌ه‌بی له‌ (سه‌ماعی مه‌وله‌وی) دا، که مه‌ولانا له‌ دوا‌ی دیداری له‌گه‌ڵ شه‌مسی ته‌وریزی ئه‌نجامیدا هه‌ستی به‌ نیشانه‌کانی (میترائیسم) کردوه، که به‌ بروای نوسه‌ر نیزدیه‌کان پاشماوه‌ی په‌یره‌وانی (میترائیسم)ن. شه‌مسی ته‌وریزی له‌لای کوردانی (ئه‌ه‌لی هه‌ق) یش پایه‌یه‌کی بڵندی هه‌یه و به‌برای ئه‌وان یه‌کێک له‌ و چل که‌سه‌یه که له‌سه‌رده‌می پیغه‌مبه‌ری مه‌زندا یه‌که‌م کۆبونه‌وه‌یان له‌گه‌ڵ ئه‌وانه‌ی که چاکی مه‌ردانه‌یان له‌ مزگه‌وتی پیغه‌مبه‌ر له‌ مه‌دینه که‌به (گومه‌زی

۳۲۸- جستجو در تصوف ایران ل ۳۰۴

۳۲۹- هه‌مان سه‌رچاوه

۳۳۰- بررسی مختصری از تاریخ ادیان کردان، ل ۶۹-۷۰

سەوز ناسراوہ) کۆپى ياد و سەمايان سازکردوہ و رازەکانى ئاينى چىل کەسى
لەلايەن (حەزەتى على) ەوہ بە شىخ حسن بصرى گەيەنراوہ^{٣٣١}.

گومانى تىدا نىە ئەو پلەوياپەي شەمس لەلاي ئىزدىەکان ەيەتى لەلاي ئەهلى ەق
نىەتى، رەنگە ئەمەش بەھۆى ئەوہوہ بىت کە (ئەهلى ەق) لە قەلەمرەوى دەولەتلىكى
شىعە مەزھەبدا بوون و "ەلى" لەلاي ئەوان پلەيەكى بەرزترى پىبەخسراوہ، بۆيە ئەوان
"حەزەتى على" يان بە نوینەرى خۆر داناوہ و ەکو چەترىک پارىزگاربيان لەباوہرەگەى
خۆيان پىکردوہ.

لەکۆتاي ئەم بابەتەدا ئەوہ بەبىر دەھىنریتەوہ کە (أحمد بن تیمیہ) نوسیویەتى،
پىشەوايانى ئەم مەلەتە و شىخانى مەزنى ەکو شىخ عبدالقادر و شىخ عودەى لە
سەماعى سۇفيان خۆيان پاراستوہ.^{٣٣٢}

بەپىي ووتە ابن تیمیہ ئەم جۆرە سەماعە پىش ەاتنى عودەى بۆ ناو ئىزدىەکان
ەەرەبەبوہ و دواى ئەويش شەمس زياتر پەرەى پىداوہ.

٣٣١- بابا زادە، پرويز، حماسە پرشکوہ اهل حق، ل٨٥ و ٦١

٣٣٢- مجموع فتاوى أحمد بن تیمیہ، بەرگى ١١، ل٤١-٦

بهشی چوارم: هەندىك له داب و نهريتى ئىزدیه‌كان

هاوسەرگىرى:

هاوسەرگىرى له لای ئىزدیه‌كان دوو جۆره:

۱- هاوسەرگىرى ئاسایی

۲- هاوسەرگىرى په‌دوکه‌وتن، هه‌لگرتن که که‌متر رووده‌دات،^{۳۳۳} کاتیکیش رووده‌دات که به‌ربه‌ستىك له به‌رده‌م هاوسەرگىرىدا په‌یدا بىت و نه‌هێلن به‌یه‌ك بگن. نه‌گه‌ر که‌ستىك کچىك يان ژنىك هه‌لبگرىت و په‌نا بۆ ئىزدیه‌كان ببات، په‌ناى ده‌ده‌ن و پارىزگارى له ژنه‌که‌ ده‌که‌ن، له‌سه‌ر پیاوه‌که‌ش پىویسه‌ بۆ رىککه‌وتنه‌وه‌ پارهب‌دات يان خوشکىكى يان ژنه‌که‌ى خۆى بدات به‌ مالى ژنه‌ هه‌لگىراوه‌که‌ و رىکبکه‌ون.^{۳۳۴}

گرنگترین هۆکاره‌کانى په‌دوکه‌وتنى کچ يان ژنان بریتىن له:

۱. زۆر جار ئامۆزای کچه‌که‌ ناهێلێت هاوسەرگىریه‌که‌ ئه‌نجام بدرێت و نه‌ريتىكى دىرينه‌یه‌ چونکه‌ ئامۆزا خۆى به‌له‌ پىشتر ده‌زانێت.
۲. ماره‌بى زۆر هه‌لنه‌سورێت.
۳. ژن به‌ژن، بۆ نمونه‌ پیاویك خوشکى خۆى يان کچى به‌ که‌ستىك ده‌دات له‌به‌رامبه‌ر دا کچ يان خوشکى به‌م ده‌دریته‌وه‌، گومانیشى تىدانیه‌ و کچى لایه‌کیان نا‌قایل ده‌بێت و بۆ رزگار بوونیش به‌ مه‌جبورى له‌گه‌ڵ که‌ستىك په‌دوده‌که‌وێت.
۴. بۆ سىرینه‌وه‌ى خوی و ئاشتبوونه‌وه‌، بۆ کوژاندنه‌وه‌ى خوی و نه‌هێشتنى دوژمنایه‌تى دوو بنه‌ماله‌ يان دوو تیره‌، ده‌ست ده‌که‌ن به‌ به‌خشىنى کچى ئه‌م بنه‌ماله‌یه‌

۳۳۳- شىخ زیدۆ باعدى، گۆفارى لالش ژماره (۱)، ل ۶۰ ى سالى ۱۹۹۳

۳۳۴- البزیدون، ل ۸۴

بە بنەمالەى بەرامبەر، بېگومان ئەمەش نارەزايەتى تېدەكە ویت و رەدوگە ویتنى
لېدەكە ویتەو.

۵. سەر سەختى باوك يان برا كە ھەر دەبیت منالەكەى لەگەل كە سوگارى خۆى
ھاوسەرگىرى بكات. ^{۲۳۵}

ھاوسەرگىرى ئاسايى:

ھاوسەرگىرى ئاسايى لەدواى سى قۇناغ تەواو دەبیت:

قۇناغى يەكەم: لېك تېگەشتن لە نىوان ئەو دوو لايەدا كە بە نيازن ھاوسەرگىرى
بكەن، بە زۆرىش ئەم بە يەك گەشتنە لە بۆنە و جەژن تەوافەكاندا رېك دەكە ویت،
چونكە لە و كاتانەدا كوران و كىژان مۆلەتى نزيك بوونەو ەيان ھەيە و ئازادن. ^{۲۳۶}

قۇناغى دوو ەم: بە ئاشكرىكرى دلداریە كە بۆ دايك و باوك دەسپېدەكات، باوك و
دايك مافى رېگىرى ھاوسەرگىرىان نىە، چونكە بەرەست دروستكرى دەبیتە ھۆى ئەو ەى
كە پەنا بۆ گوندەكانى نزيكى خۆيان بەرن و ھاوسەرگىرى خۆيان بكەن و ھېچ پرس پاين
پېنەكەن و ەكو ژن و مېرد حيسابيان بۆ دەكریت. ^{۲۳۷}

ئەم بابەتە سەبارەت بەژن دیدگای مەزەكىمان بەياد دەھىنیتەو ە كە ووتو ەتى:
كەس مافى ئەو ەى نىە ژنان و ەكو ئاژەل لە قەفەسى ەەرەمسەرادا بەندبكات و خەلگى
لە خاوەندارىتتى تەنھا ژنېك بېبەش بكەن. ^{۲۳۸}

پاش ئەو ەى بنەمالەى كورەكە و كچەكە بە ەللاتنى منالەكانيان دەزانن، دەكەونە
گفتوگۆ و پېكەوتن، كە چەند پارە و سەر مەپ بدەن؟

۳۳۵- شېخ زېدو، گۇفارى مەتىن، ژمارە ۲۲، ل ۲۵، سالى ۱۹۹۳

۳۳۶- اليزيديون، ل ۸۲

۳۳۷- اليزيديون، ل ۸۴

۳۳۸- عقايد مزدك، ل ۶۳

لەم دوو دەیهی کۆتاییهوه ئیزدییهکان گۆی بهو شیرباییه نادهن که له لایه ن "میر" هوه
دیاری دهکریت. ۳۳۹

باوکی کور بۆ لای شیخهکهی خۆی دهچیت و تیدهگهیهنیت، ئینجا شیخ و پدین
سپییانی گوند بۆ مائی باوکی کچهکه دهچن و بهپیی نه ریت و خوازیینی کچهکه دهکه ن،
پاش ریککهوتن له سهر مارهیی، ههر ئهوکاته سییهکی مارییهکه دهدهن، وه رگرتنی ئهم
به شه له مارهیی له لایه ن بهرپرسی کچهوه نیشانهی قایل بوونه. ئینجا ژنانهی بنه مائهی
زاوا هه ندیک شیرینی دههینن و به شیکێ له سهر ریکه ی مائی بوکی داده نین و به شیکیش
بۆ مائی بوکی ده به ن.

قوناغی سییه م: ئهم قوناغه لهوکاته وه دهستپیده کات که کولیرهیه ک (نان) له مائی
یه کیک له شیخه کانه وه بهینن، کولیره که له ت دهکه ن و نیووه ی بۆ زاوا و نیوه که ی
دیکه ی به بوکی دهده ن و دهیخۆن، ئهم ههنگاو هه ئنانه له جیکه ی گریبه سستی
هاوسه رگریه، ئه گه ر ئهم کولیره یه دهست نه که وت، به خواردنی نه ختی له خاکی سه ر
گۆری شیخ عوده ی، که به راتی پیده لێن مه یسه ر ده بیئت. ئهم به راته له لای (مه زنانهی
ناین) ی هه یه.

به به شکردنی به رات و خواردنی بۆنه ی گریبه سستی هاوسه رگری کۆتای پیدیت،
که کاتی گواستنه وه هات، مائی زاوا خۆیان ئاماده دهکه ن و دیاری بۆ خزم و دۆستانیان
ده نین، له م بۆنه یه دا لاوان له مائی زاوا کۆده بنه وه و ماوه ی سێ رۆژ به ده هۆل و زورنا
ژه نین هه لده پهرن و ئاههنگ و گۆفه ند ده گێرن.

ههر له م بۆنه یه دا زاوا برای کۆتایی و بوکی خوشکی کۆتایی له چینیکی جیاواز له
چینه که ی خۆیان هه لده بژیرن و هه رساله و بریک پاره به ناوی دۆستی و خوشه ویستیه وه

بهوان ده به خشن^{۳۴۰}. له شهوی گواستنوه دا که سییم شهوه نه گهر بوکئی خه لکی گوندیکی دیکه بیت، به سواری وولاغ یان "نوتومبیل" یکی رازاوه ده هینن و له ملاشه وه به ده هۆل و زورنا و هه له له لیدانه وه به پیری وه ده چن.

نه گهر له سهر ریگای بوکئی، مزگه وت، کلنسا یا هر په رستگایه هه بوو، ده بیت ریژ له شوینه پیروژانه بگرن^{۳۴۱}. نه مهش به لگه یه که نیشانی ددهات که ئیزدیه کان ریژ له پیروزی ئاینه کانی دیکهش ده گرن و برواشیان به پیغه مبه رانی نه وانیش هیه^{۳۴۲}. نه گهر بوکئی هاوگوندی زاوا بوو دهیرازننه وه و تارای سور ده پۆشی و به ده هۆل و زورنا و هه له له لیدان دهستی ده گرن و به پیاده بو مائی زاوای ده هینن. کاتی سهر به مائی زاوادا ده کات، زاوا سئ به ردی وورد به هیمای پیاو سالاری به رهو بوکئی ده هاویرژیت، ئینجا کولیره یه که به سهر بوکیدا وورد ده کات، رهنگه نه مه نیشانه ی راکیشانی بوکئی بیت که هاوکاری هه ژاران بکات.^{۳۴۳}

یان نیشانه ی به ره که ت بیت، کاتی بووکئی ده چیته ژووری تاییه تی خویه وه، دایکی زاوا داوای لیده کات دابنیشیت، به لام بوکئی دانانیشیت هه تا خه سووی به خه لاتیک قابیلی ده کات، نه وسا داده نیشیت، زاوا له گه ل دوستانی دینه وه ژووره وه روویه رووی که سیک ده بیتنه وه، سهرینی بووکئی پییه، داوای دیاریه که ده کات نه وسا سهرینه که ی ده داتی. ئینجا زاوا ده چیته ژووره وه، ماوه ی هوت بوژ بوکئی له مائی زاوا ده مینیتنه وه، ئینجا بوکئی له گه ل دهسته یه که له کچان کۆده بنه وه و به دهم گورانی ووتنه وه به پئی به ره و گوئی ناویک یان سهر هه وزیکی گونده که ده چن، بوکئی نه ختی ناو به راست و چه پی خویدا و

۳۴۰- شیخ زیدو باعدری، گوفاری لالش، ژماره (۱)، ل ۶۱، سالی ۱۹۹۳

۳۴۱- الیزیدیون ل ۸۴-۸۵

۳۴۲- دبستان مذاهب، ل ۱۴

۳۴۳- الیزیدیون، ل ۸۵

نەختى بە كچانى ھاورييدا دەپرژىنىت، ئىنجا دەفرىك پر دەكات لە ئاۋو بۆ مالى نوپكى
خۇى دەگەریتەۋە، چونكە ئىزدىەكان دەلتىن: زىندو مردوو بە ئاۋ پاكدەبىتەۋە.^{۳۴۴}

شايانى باسە پياۋانى ئىزدى دەتوانن لەگەل چوارژن ھاوسەرگىرى بىكەن، بەلام بۆى
نىە بەبى رەزامەندى ژنى يەكەمى ھاوسەرگىرى دووهم بىكات، ئەگەر لە ژنى يەكەم مندالى
ھەبىت وژنەكەى لە ژياندايىت، مۆلەتى پىنادىت ھاوسەرگىرى دىكە بىكات.

شايانى باسە لەسەردەمى ساسانىەكانىشدا ۋە ھابوۋە پياۋان بەبى رەزامەندى
ژنەكانيان بۆيان نەبوۋە ھاوسەرگىرى بىكەن.^{۳۴۵}

ئىزدىەكان تەنھا بۆيان ھەيە لەنىۋان چىنەكەى خۇياندا ژن و ژنخۋازى بىكەن، بۆشيان
نىە براژن يان ئامۆژنى خۇيان ھەيتن، ئەگەر بىۋەژنىش بن، ھەرۋەھا ناتوانىت ژنخوشكى
خۇى ھەيتىت، ھەتا ئەگەر ژنە بى پياۋ و پياۋەش بى ژن بىت، ژن لە پياۋ ھەرام دەبىت
ئەگەر بە پياۋەكەى بلىت تۆ پىر يان شىخى منىت.^{۳۴۶}

ئەگەر چى رۆژى چوارشەمە لە رۆژە پىرۆزەكانى ئىزدىانە، بەلام ئەوان لەو
باۋەرەدان كە لەنىۋان پۆژانى چوارشەمەدا رۆژىكى شۆم بوۋنى ھەيە، بۆيە لە رۆژانى
چوارشەمەدا نەك ھاوسەرگىرى ناكەن، خۇيان لە جووتبۇنىش دەپارىژن، لە مانكى
"نىسان" ىشدا ھاوسەرگىرى ناكەن.^{۳۴۷}

كچ كە شويكرد لە مىراتى باۋكى بىيەرى دەبىت، ئەگەر مېردەكەى بمرىت بۆ مالى
باۋكى دەگەریتەۋە، دىسانەۋە بەشۋى دەدەنەۋە.

ئەگەر لە بەرژەۋندىان بىت مالى باۋكى بىۋەژنەكە بۆيان ھەيە بە زۆر بە شوى
بدەنەۋە. ئەگەر بىۋەژنەكە قايىل نەبوۋ، دەبىت ھەمان بېرە پارەيەى كە خوازىنىكەر

۳۴۴- شيخ زيدو باعدى، كوفارى لالش، ژمارە (۱)، ل ۶۱، سالى ۱۹۹۳

۳۴۵- اليزيدون، ل ۸۶

۳۴۶- ھەمان سەرچاۋە + The Religion of the Yazidis، p.75

۳۴۷- اليزيدون، ل ۸۷-۸۹

دهيدات خۆى به مالى باوكى خۆى بدات، چونكه وازى ليناھيئن، ئەگەر بېۋەژنەكە مندالداربوو لە بەر منالەكالى شووى نەكردەو، ئەوا مالى باوكى بۆيان ھەيە مارەببەكەى لە منالەكانى وەرېگرن.

لە كاتىكدا ژن و مێرد پێكەو نە گونجىن، ئەوا پېۋىستە مالى باوانى ژنە مارەببە بۆ مێردەكەى بگەريئەو، ئەوسا مێردەكەى رېگەى دەدات ژنە بۆ مالى باوانى بگەريئەو. بەلام ئەگەر نەيانتوانى مارەببەكەى بۆ بگەريئەو، كابرا چاوەروان دەكات ھەتا ژنە شوو دەكاتەو، ئەوسا مێردە تازەكەى بۆيدەداتەو.

شاھەنى باسە مېرى ئيزديان بۆى نىيە ژنەكانى خۆى تەلاق بدات، لە دواى مردنى مېرىش كەس بۆى نىيە ژنى "مير" بەيئىتەو، ھەتا دەشمرن دەبيت لە مالى "مير" دا بمىئەو.

ژن و مێردى ئيزدى ئەگەر بەھۆى گرفتێكەو چل رۆژ لە يەكتى دابران و پێكنەھاتنەو ئەوا ژنە بۆى ھەيە داواى جياپوونەو لە مێردەكەى بكات، بەلام بۆى نىيە ھىچ لە مالى مێردەكەى بەريئ. ئەگەر ژن و مێردى ئيزدى بە بى شەر و شكاتكردن لە يەك جياپبنەو، ژنە بۆى ھەيە يەكسەر ھاوسەرگيرى بكاتەو، چونكە لەلای ئەوان ماوەى (عدە) يان نىيە، ئەگەر پياوھەكەى سالتىك لىدوركەوتەو ژنە مافى خۆيەتى ھاوسەرگيرى بكاتەو.

لە ئاينى ئيزدیدا پياو بۆى ھەيە ھەتا سى جار ژنى تەلاق دراوى خۆى بەيئىتەو و ھىچ بەرەستىك نابيئ، بەلام دواى سى جارەكە بە بى رەزامەندى روحانىيەكان ناتوانيت بىگەريئەو.

ئەگەر پياوى چىنە گشتىيەكە يەك جار بە ژنەكەى بلتت تۆ تەلاق دراويت، ژنە بە تەلاق دراو ئەژمار دەكرت، كەچى لە چىنى (شىخ و پيران) دا دەبيت پياو سى جار ژنەكەى تەلاق بدات، ئەوسا ژنە بە تەلاق دراو ئەژمار دەكرت.^{٢٤٨}

گیرانی تاوسه‌کان به شارو گونده‌کانی ئیزدیاند :

خدری سلیمان، نویسیویه‌تی: ئیزدی‌ه‌کان ده‌لێن تاوس مه‌له‌ك به‌كێكه له فریشته‌کانی خوداوه‌ند: ئیزرائیل، جبرائیل،، عه‌زائیل یش له‌ هه‌وت فریشته‌کانن و تاوس مه‌له‌ك بوو كه راسپاردیه‌ی خوداوه‌ندی له‌ یاد نه‌چوو و كړنوشی بۆ (ئاده‌م) نه‌برد، له‌ به‌ر ئه‌وه‌ یه‌زدانی مه‌زن ئه‌وی به‌ سه‌رۆکی فریشته‌کانی دیکه دانا^{٣٤٩}.

نوسه‌ری په‌رتوکی (فرق خاکسار) ی ئه‌هلی هه‌ق نویسیویه‌تی، احمد غه‌زالی ده‌لێت: ابو القاسم گورگانی هه‌رگیز نه‌یوتوو (ئبلیس) به‌لکو ده‌یگوت: خواجه‌ی خواجه‌کان، سه‌روه‌ری کۆچکردوان^{٣٥٠}.

نیکتین نویسیویه‌تی: هه‌ندیک له‌ روحانیانی عیسایی کلێسه‌ی رۆمی رۆژه‌لات له‌ وېروایه‌دان، ئه‌و فریشته‌یه‌ی له‌ پله‌ی مه‌له‌کوێ بکه‌وێت، ده‌بێت به‌ هه‌مان پله‌وه‌ بۆ ئاده‌میان زه‌جر بکێشێت، وه‌ك چۆن (پرومه‌) فرێنه‌ری ئاگر زه‌جری کێشا، به‌و تاوانه‌ی ویستبووی مرۆفه‌کان له‌ نیعمه‌تی ئاگر به‌هره‌مه‌ند بکات^{٣٥١}.

الحسنی نویسیویه‌تی: به‌ بروای ئیزدیان، شه‌یتان ئافه‌ریده‌ی شه‌ره‌، له‌ به‌ر ئه‌وه‌ له‌ ناوه‌ینانی خۆیان ده‌پاریزن و داستانی ئاده‌م، مار و تاوس که له‌ (ته‌ورات) دا هاتوو به‌ هه‌مان شیوه‌ی ده‌زان^{٣٥٢}.

"جورج حبیب" یش نویسیویه‌تی: کۆنترین داخوازی ده‌رباره‌ی "تاوس مه‌له‌ك" که به‌ ده‌ست ئیمه‌ گه‌یشتوو له‌ نوسراوه‌کانی مه‌ندانیه‌کاندا هاتوو، ئه‌ویش ده‌لێت: فریشته‌ی رووناکی (مه‌له‌کی دنه‌وار) داوا‌ی له‌ (بیت الحیاة) کرد که په‌رتوکیك ئاماده‌بکهن، ئه‌وان بۆ

٣٤٩- چه‌هارده‌ی، نورالدین، اسرار فرق خاکسار- اهل حق ل ٢٩

٣٥٠- نیکتین، کرد و کردستان ل ٤٧٥

٣٥١- الیزیدیون، ل ٤

٣٥٢- الیزیدی، ل ٢٦

معین که له "بندھشن" هوه وه ریگرتووه ده لیت: نازهر گوشته سږ بتخانه بوو، که یخوسره و یرانی کردووه، نه و ناگره ی به بالی نه سږ کوزانده وه و روشنایی به خشی، به وه ی له شانامه وه وه ریگرتووه دریژه ی پیده دات و ده لیت: که یخه سره و نژیکی دژ(قه لا) بوه وه به رنامه ی دروودی خوداوهندی نووسی و نه وی به سهری نیزه که یه وه به ست و به "گیو" ی ووت، ناوی خوداوهند به ینه و نه م نیزه ی به دیواری قه لا که دا بکه، کاتی دروودی خوداوهند به نیزه که وه له دیوار که ووت، له هه موو لایه که وه هه راو زه نگا هه لساو جیهان بوو به شه وه زه نگ، قاره مانان به رچاویان تاریک بوو، که یخه سره و به ره و پیش هیژشی برد و هاواری له هاوړیکانی کرد: قه لا تیرباران بکه ن، له نه جامدا کومه لیک له دیوه کانی قه لا کوزران و قه لا داگیرکرا^{۳۵۸}.

په ننگه دانیشتونانی قه لا سهریان بۆ که یخوسره و دانه واند بیت یان پایان کردووه و په نیان بۆ هاو ئاینه کانیان له ناوچه شاخویه دووره ده سته کان برد بیت و ئیتر توانای دامه زرانندی شوینیکی و اگه وره یان نه بوو بیت په یکه ری هه ساره جیاوازه کانی تیدا دروستکه نه وه، ره ننگه په یکه ری بچوکیان دروستکرد بیت که بۆ هه لگرتن ئاسان بن و نیشانه و هیما ی ناسینی پیروزیه کانی ئاینه که یان بن، له بهر نه وه ی "خوړ" له هه موو هه ساره کان گه وره تره به تیپه رینی روژگار له و حوت په یکه ره ته نها هیما ی خوړ مایبته وه.

دوا ی هاتنی ئاینی ئیسلام، ئیتر نه وان نه یانده توانی نه و په یکه ره به هیما و نوینه رایه تی خوړ بناسینن.

به ده رکه وتنی "تصوف" و پیش هیثانی بابته ی "ئبلیس" به و شیوه یی که باسکرا مه زنانی نه وان پیگه چاره یان له وه دا دیه وه که نه م په یکه ره نوینه ری ئزرائیل، "ئبلیس" ه، به به لگه ی نه وه ی که "مه له که تاوس"، خوړه و "ئبلیس" نیه. به لگه کان زوړن و له وانه نه م به لگه یی خواره وه یه:

۳۵۸- بررسی مختصری از تاریخ ادیان کردان، ل ۹۳

۱. پایەى خۆر لەلای ئیزدیان زۆر بەرزەو تەنانەت لەکاتی نوێژدا روو لەخۆر دەکەن.

۲. بە بروای ئیزدیەکان، خۆر لەبارى گەرانداپە و سواری خۆرەلھاتن و خۆر ئاوابوون بوە، یان تیشکی پۆشناپیەکەى بەھەر تەنیک بگات، مۆرى خۆی لێدەدات، شەمسی تەبریزی نوینەرى ئەو لەسەر زەوى. ھەمیشە بۆگشت لایەك دەچیت و لەراستیدا بالدارە.

۳. لە ئەدەبیاتی پارسیدا، خۆر بە بالئەدەکان چوینراوە، لە شانامەدا لە رەمزی "رۆستەم و زۆراب" دا ھاتووە:

چو خورشید درخشان بگسترد پر سسیہ زاغ پران فرو برد سر
کاتی خۆر درەوشاو خۆی دەرخت قەلە رەش فەرى سەریخۆی ھەلگرت

۴. بە بروای ئیزدیان، شیخ شمس کە نوینەرى خۆرە، زیندو کەرەوہى ئاینزاو ئاینی ئەوانە و بە ووتەى ئەوان، ئەو خۆی ئاین و ئاینزایە، ئیتەر مافی خۆیەتى (مەلەکە تاوس) بێت. بەلام ئەوہى کەسەرى لە لیکۆلەران شتواندووە، ترسی ئیزدیەکانە لەوہى کە بەتەرستى و رۆژپەرستى تاوانباریان بکەن، چونکە لە دیدى ئاینەکانى ناوچەکەوہ جیھاد لەگەڵ بێتەرستان فەرمانە،

بەلام ئەوان ئەگەر بەشەیتان پەرستى تاوانبار بکړن، تاوس مەلەک کە نوینەرى شەیتان بێت، چارەسەرىش بۆ ئەوہ لە "تصوف" دا دۆزراوەتەوہ بەناوى موسلمانانى لە رینگە دەرچوو سەیریان دەکړت، ھەر بۆیە لەپارائەوہکانیاناندا خۆیان بە پەیرەوانى ئاینزای "سونە دەزانن".

دەبیت ئەوہش بڵێن لە سەردەمى شیخ شمسى تەبریزی و شیخ حسنى دووہم (شیخ سن)وہ لەسەر سەرۆکایەتى ئاینى ململانێ درێژەى ھەبە^{۳۵۹}. شیخ عودەى کە شیخ

حسن جېنشینی ئەو بوو لەگەڵ احمد غەزالی پەيوەندی هەبوو، هەروەها کە لە باسی شیخ "عویدی" دا ئەم باسە یادکراوە کە شەیتان لەلای شیخ احمد غەزالی پایەیهکی بڵندی هەبوو.

ئیزدیهکان حەوت پەیکەری تاوسیان هەیه، (وێنەی یەکیەک لەو حەوت پەیکەرە لە کۆتایی ئەم پەرتوکەدا هاتوو)، هەر پەیکەرەو بنگەیهکی مۆمدانی هەیه کە پەیکەری بالدارێ "تاوس" ی لەسەر دابەنرێت و پەیکەرە کە بالەندەیهک پیکدیئێت و جامیکی تایبەتیشی لەگەڵدا یە بە ناوی "جامی ئیزەد" و هەموو سالتیک ئەم پەیکەرە بە شار و ناوچە جیاوازهکانی ئیزدیهکاندا دەگیرێ و هەرشەو لە گوندیک دەمێننەو، هەر یەکیەک لەو پەیکەرە تایبەتە بە یەکیەک لە ناوچە ئیزدی نشینەکان یان کە زووتر ئیزدی تێدا نیشتە جێ بوو، چونکە ئەوان لەو بروایەدان ئەوسا ناوچە ی ئیزدینشین زۆر زۆتر بوو.

—ئەمانەش حەوت تاوسە کەن:

۱. تاوسی ئیزەد (عەزەل)، تایبەتە بە گوندەکانی میرگەکانی شیخان (مەلبەندی ئەمارەت) لە سەر دەمی پیشیندا گوندەکانی ئەم ناوچە یە زۆر زۆر بوون و یەک سوری تاوس بەو گوندانەدا سالتیکی خایاندوو، بەلام ئیستا سالتی سێ جار ئەم تاوسە دەگیرێ.
۲. تاوسی شەنگال (سەنجار)، سالتی یە کجار بە گوندەکانی شەنگالدا دەگیرێ.
۳. تاوسی حەلەب، سالتی جارێک بۆ ناوچە ئیزدیهکانی سوریا ی دەبەن.
۴. تاوسی خالتیا، بۆ ناوچە ئیزدیهکانی تورکیا ی دەبەن.
۵. تاوسی مەسقوف، بۆ ناوچە ئیزدینشینەکانی ئەرمەستانی دەبەن.
۶. تاوسی تەبریژ، تایبەتی ئیزدیانی رۆژەلێ.
۷. تاوسی زۆزان، تایبەتی ئیزدیانی ناوچە ی هەکاریه.

شیخ سلیمان لە زمانی شیخ حەجی کوری شیخ سمایل، کە "بابا شیخ" ی ئیزدیان بوو دەگیرێتەو: رابەرانی ئاینی ئیزدیهکان لە "لالش" کە بیانویستایە دەستی سەرود خوێن و راگەیانندی خوێان بۆناو ئیزدیان رەوانە بکەن، هەتا رێگە ی ئاینیان بۆ رۆشتبکەنەو و بەخشینی "صدقات" ی ئەوان کۆیکەنەو و لە گرافتەکانی ئەوان ئاگادار

بېنەو، دەبوو نیشانەیکە لەگەڵ خۆیاندا بېن و ھیمایەکی دیاریان پێبۆت کە بێسەلمێنن ئەم دەستەیکە لەلایەن رابەرانی ئیزیدیانەو نێرراون، خەڵکی ئەو ناوچانەش رێژیکێ زۆریان لە ھێما و لە لیژنەیک سەرپەرشتیار دەگرت. دەتوانین بڵێین وەك چۆن ھاوڵاتیان ئالای وولتەکانیان لەلا پێرۆزە، ئیزیدیەکانیش "تاوس"یان لەلا پێرۆزە، بابا شیخ درێژەیک بە ووتەکانی دەدات و داخ دەخوات کە ھەندیک لە نوسەرانی بێگانە تۆمەتی پەرستنی ئەم تاوسانە بۆ ئیزیدیەکان ھەلدەبەستن، ھەرودھا دەلیت ئەم ھەوت ھیمایە لەشیوەیک تاوسی جوانترین بالندەدا دروستکراون کە لە ھەندیک لەشارە کۆنەکانی (عیراق)یشدا وەکو شاری ھەزەر (ھاترا) وێنەیک دەبینرێت کە شارەوانێک قوربانی پێشکەشی تاوسیێک دەکات.^{٣٦٠}

بەپێی ئەو مێژوویی ئەم تاوسانە بۆ سەردەمانی زۆر دوور دەچنەو. لەبەر ئەوەیک ئیزیدیەکان بۆ پاراستن و پارێزگاری کردنی تاوسەکان، ناھێڵن جگە لەخۆیان کەسی دیکە ئەو تاوسانە ببینن، دووچاری گرتی زۆر بوونەتەو. ھەرگیز ئەو ھێرشەیک سالی (١٨٩٢ زاینی)یان بێرناچیتەو کە زۆر نامەردانە بۆ سەر جەرگەو مەزارە پێرۆزەکانیان کرا، لەلایەن فەرماندەیکەکی بالای دەولەتی عوسمانی یەو، ھەرچەوت تاوسەیکەیان زەوت کرا، کوشت و بڕ و تالانیکی زۆری لێکردن.^{٣٦١}

چوار لەو تاوسە بە تالانراوانە بەھۆی (سلیمان نظیف پاشا)ی والی عوسمانیەو بە میری شیخان درایەو، سالی سێ جار تاوسی عەنزەل بۆناو ئیزیدیانی عێراق جگە لە ئیزیدیانی شەنگال دەبریت و ھەندیک لە قەوالان سالی جارێک (ھەموو سالیکیش نابیت) تاوسی ھەلەب بۆناو ئیزیدیانی ھەلەب دەبەن و ھەندیک دیکەیان تاوسی خالتیا بۆ ناو ئیزیدیانی تورکیا دەبەن.

٣٦٠- ئەوێ جێگەیک داخە ئەوێکە کوردان بە تابیەتی ئیزیدیەکان بەھۆی ئەوێ زۆریەیان لە قەلەمرەوێ عوسمانیدا بوون و لەفەرھەنگی ئاریەکان دوور و بێتاگابوون، لە ئێرانی دیرۆکیشدا پەیکەرێکی زۆر ھەبوو کە ھیمای ھەوت فریشتە (ھەسارە) بوون، ھەندیک لەوانە لە شیوەیک بالداردا بوون. ر.ک دبستان مذہب، ل ١٥.

٣٦١- ر.ک تاریخ ایزدیان.

تاوسی "شەنگال" یش سالی جاریک دەگێڕدیت، بەلام تاوسی مەسقوف بەهۆی ئەوەی
 کە دەولەتی رووسیای تزاری و دواي ئەویش یەکیستی سوفیهی پیشو لە (سالی
 ۱۹۱۴) هەو نەیدەهێشت، ئیتر تاوس بۆ ناو ئیزدیانی ئەرمەنستان نەیراوه و پێدەچیت لە
 روخانی سوفیه تەو دەستپێکاتەو.

سالانی پیشو تاوسەکان لە لالشی دەپارێزان، بەلام دواي ئەوەی میرانی ئیزدی لە
 "باعەدری" نیشتەجێ بوون، لەوێ "گەنجینهی رحمان" یان بۆ دروستکردن و تێیدا
 دەیانپارێزن.

تاوسی عەزەل لە مانگی نیساندا، دواي جەژنی سەری سال، و چلە ی زستان، دواي
 جەژنی جەمایی بۆ ناو ئیزدیانی دەبریت. تاوسی شەنگال لە یەکەم مانگی پایزدا بۆ
 شەنگال دەبریت.

پیش وەخت میری ئیزدیانی، سەرۆکی قەوالان کە لە "بەحزان" نیشتەجێیە بانگ
 دەکات، خۆی بۆ دەرھێنانی تاوسەکان ئامادە بکات، شەوێ ترشە سماق لە ئاو دەکەن،
 بەیانی تاوس و جامی ئیزەد بە ترشاوەکە دەشۆن، ئینجا تاوسەکە دەکەنە گلێنە ی
 تایبەتیەو کە "هەگبە" ی پێدەلێن و لە "باعەدری" وە بۆ "بەحزان" بۆ گەلی تاوسەکان
 دەبەن و لەوێ لەسەر پایە ی تایبەتی دایدەنێن. قەوالان، دەست بە قەول (سرود) خوێندن
 و دەف ژەنین و نە ی لێدان دەکەن و لەگەلی تاوسانەو بۆ بەحزانی دەیبەنەو، خەلکی
 بەحزانی بەگەورە و بچوکەو بەپێی پەتی بە پیشوازی تاوسەو دین و ریزی لێدەگرن و
 لەگەلیدا بۆ بەحزانی دەچنەو، تارۆژی دواتر لە بەحزانی دەمێننەو ئینجا بۆ
 "باشیکی" دەچن و دواي شەوێک بۆ (باسکی شیخ کەندال) دەچن و بەهەمان شیوە بۆ
 گوندەکانی دیکە ی ناوچە ی شیخان، دنا، لەحفا قادیا و برینی دەرۆن و سەرئەنجام بۆ
 باعەدری دەگەڕێنەو.

ئەمانەى لای خوارەو ھاورپپەتەى تاوس دەكەن:

۱. لیژنەیک لە قەوالەکان کە لە چەند کەسى دەف لێدەر، نەى ژەن و بەگنیکى شارەزای بواری ئاینى و ووتاردان پێک دێن.
 ۲. نەقیب: ئەمە لە بنەچەى پیرانى ھاجیالە. سوارکردن، پیاوێدەکردن، ھەلگرتنى تاوس لە ئەستۆى "نەقیب" دەبێت، لە کوپى دانیشتنیشدا لەلای راستى تاوسەو ھەداوەنیشیت، سوارکردنى تاوس بریتى لە دانانى تاوس لەسەر پایەو بنکەى تاییەتى خۆى و دانانى سێ سەرین لە پشتى یەو و دوو سەرین لەلای چەپ و دووانیش لەلای راستى "تاوس" ھو ھەركى نەقیبە.
 ۳. سەرورەى كانیا سپی (پەردەدارى كانیە سپی)، ئەم كانیە لە نزیکى مەزارگەى "شیخ عودەى" دایە.
 ۴. سەرورەى مالا شیخادى (پەردەدارى مالى شیخ عودەى).
 ۵. نوینەرى مالى میران.
 ۶. قاوھچى قەوالەکان.
- پیش بەریکەوتنى ئەم لیژنەى، پەیک بۆ ئەو گوندە دەنێرن کە فلانە روژ تاوس بۆ گوندی ئیو دەھێنرێت، دانیشتوانی گوند قوریانی ئامادەدەكەن و لە پیشوازیدا دەبن، لەو روژەدا کوێخای گوند ھەوالی نزیكبوونەو ھى تاوس رادەگەیتیت، ئەوانیش خۆیان شتو و پۆشاکی خاوی و سپیان پۆشیووە و بە پێ خاوسى بە پیر تاوسەو دەچن.
- قەوالەکان یەكەم جار بۆ مەزارگە یان بۆ گومەزى تاییەتى ناو گوند دەچن و بۆنەى سەردانکردن کە بە پێزگرتن و ماچکردنى دەرو دیواری مەزارگە بە دەست پێدەکات.
- ھەگبەى تاوس دادەگرن و دەکەونە پشوو دان و چاوەروانى گەشتنى خەلکى گوند و زیوانەى مەزارگە دەكەن، خەلکە بە ھەلە داوان دەگەن و دەبن بە دوو دەستە و لەمبەر و ئەوێر لە ناو گوندەو ھەتا مەزارگە ریز دەبەستن، قەوالەکان دەست بە قەول خویندن و دەف لێدان و نەى ژەنین دەكەن، ژنان ھەلەلە لێدەدەن، قەوالەکان، نەقیب و پەردەدارى كانى سپی بەریز بەنێو ئەو دوو ریزەى خەلکەدا دەروێن،

هاوسەرى زىۋانى مەزارگە دەفرىك "بخور"ى پىيە و لە پىشيانەۋە دەروات، لەو رۆژەدا گىشت خەلكى دى بەپى خاوسى ھاتوچۇ دەكەن. ئەۋى ھەزىكەت "تاۋس" مېۋانى بىت، ھەگبەى تاۋس لەسەر مى دەنېت، داخۋازانى دىكە دەكەۋنە پىشېركى، ھەركەس زۆرتر بىدات ئەۋشەۋە تاۋس لە مالى ئەۋان دەبىت.

كە لىژنەكە بەمالى خانەخوئ دەگات، قەۋالەكان پارانەۋە سىرود دەخوئىن و بەو شىۋەيەى كە باسماۋىن تاۋس سەردەخەن و چىراى تايىبەتى "كانى سېى" لەو مالىەى جارى پىشۋتر خانە خوئى تاۋس بوۋە، دادەگىرسىن.

خەلكى گوند ۋاز لە كارۋىار دەھىن و ئامادەدەن، ئەۋان نىۋەروژەۋ شىۋ لە مالى خۇيان ناخۇن، ھەركەسە و دەفرىك خۇراك بۇ قۇناغ^{۳۶۲} (مالى خانەخوئ) دەبەن و لەۋى دەيخۇن.

شاينەى باسە ئەم لىژنەيە تەنھا بۇ سىرود و چىرۇك خويىندەۋە و كۆيۈنەۋە و پارە كۆكرىدەۋە ناچن بەلكو ئەۋان بۇ بەسەركىدەۋە دەچن، ئەگەر لە نىۋانىندا گىرەت و دۆزىنەيەتى ھەبىت چارەسەرى دەكەن و بەراتيان پىدەبەخىش.

"بەرات" بىرىتە لە گلى سەرمەزارگەى شىخادى كە بە ئاۋى كانىا سېى خۇشكراۋە، قەۋالەكان بەرات بە ھىماى ئاشتىۋىنەۋە بە ھەردوۋ لا ناكۆكەكە دەدەن. ھەردوۋ لا بەراتەكانىان دەگۆرنەۋە ھەتا ئەۋ بەراتانەيان لەلاى يەكتىرى بىت ھىچ گىرەتەك لە نىۋان ئەۋاندا روۋنادات. ئەگەر لە نىۋانىندا گىرەت يان دۆزىنەيەتى سەرىيەلدايەۋە بەشىۋەى ئاشكرا بەراتەكان دەگىرنەۋە.

ئىۋارەى ئەۋ رۆژەى لىژنەكە دەگات، قەۋالەكان پارانەۋەى خۇرئاۋا (كەلە بابەتى نويۇدا ھاتوۋە) دەخوئىنېت، دۋاى شىۋىكرىن قەۋالەكان پارانەۋەى خۋان (دروزا سىرى) دەخوئىنېت، دۋاى ئەۋە تەۋاۋى خەلكى ئاۋاى لە گەۋرە و پچوك لە كۆرى مېۋاناندا ئامادەبىن.

۳۶۲- قۇناغ لە زمانى ئازەرىدا بە ماناى مېۋان ھاتوۋە.

زیوانه‌ی مەزارگە، کوێخای دێ، پێشسپیانێ ئاوانی لەلای میوانەکان دادەنیشان لاوان
 لە پشتی ئەوانەووە لە شیوەی بازەنە کەدا دەوریان دەدەن و ژنان و کچانیش لە پشت
 ئەوانەووە دادەنیشان، ئەگەر لە حەوشە‌ی ماله‌کەدا جێگە نەبوو، بۆ سەریان دەچن.
 هەر کە سێک کە دێت دەبێت سەرەتا رێژ لە تاوس بگرێت، دوا‌ی ئەو مۆری ئیزیدیان
 کە ئاوی کانیا سپیە بە خۆیدا بپەرژێنێت و رێژ لە جامی ئیزەدی بگرێت، ئەوسا تەوقە
 لە گەل (نەقیب) بکات، کە لەلای راستی "تاوس" هەوێ دانیشتووێ دواتر تەوقە لە گەل
 میوانەکانی دیکە دەکات، ئینجا پاشە و پاش بۆ جێگە‌یەک کە دەیه‌وێت بروت
 دەگەرێتەووە و لەوێدا دەوێستێت، هەتا قەوال بە پارانەووە‌یەک رێگە‌ی دانیشتنی
 پێدەدات، دوای ئەوێ هەمووان بەو شیوازە‌ی کە وتمان جێگیربوون، ئینجا زیوانە‌ی
 مەزارگە‌ی گوند هەلدەسێت و دەست لە سەر دەست دادەنێت و دەلێت: ئە‌ی باوکی
 قەوال، مێرو بابە شێخ ئێوێ ناردوو هەتا هەوالی ئێمە بزانی و رێگە‌ی ئاینمان بۆ
 روشن بکەنەو، من لەلایەن دانیشتوانی گوند و جوامیرانی ئامادەبوووە بەخێر هاتنتان
 دەکەم، ئێمە بۆیە لێره‌دا کۆبووینەتەو هەتا ووتە‌ی باش و بەیت و چیرۆکی باشی
 یەزدان و مەلە کە تاوس ببیستین.

قەوال لە وەلامی زێواندا دەلێت: ئێو هەمووتان جوامیران و خاوەن زانستن،
 بەسەرچاو، فەرموون دانیشان، زێوانە دەچێت بۆ ناوەندی کۆرە کە و بەرامبەر قەوال و
 مەلە کە تاوس دادەنیشێت، سەرۆکی قەوالان روودەکاتە زێوان و دەلێت: خواوەند چاکە‌ی
 ئێو و ئامادەبووان پتر بکات و زانیاریتان زۆتر بکات، و ووتە‌کانی دەریارە‌ی
 روونکردنەوێ ئاین و پێکەوێ ئاینی خەلکی لە گەل یەکتەری و ئامۆزگاری دەستپێدەکات،
 لە سەبِق و پارانەووە و قەولەکان سوود وەر دەگرێت و دەیفۆنێت، ئەمەش هەندێک لە
 ووتە‌کانی قەوال: ئە‌ی جوامیران ئەوێ لەلای ئێمە‌یە قەول و باوەرە‌کانی ئیزیدیانە،
 باوەری ئێمە لە زانستەووە سەرچاوێ گرتوو، زانستی یەزدان، دەریای بێ پە‌یە، ئێمە
 گۆلە‌چنی داوە‌وتە‌ی مەزاری جوامیرانین، خوداوەند بەزە‌یی بە باوک و دایکی ئەو
 کە سەنەشدا بێتەو کە ئەم قەول و قەسیدانەیان بۆ ئێمە جێهێشتوو. ئەوانە رێگە‌ی

یەزدانیان بۆ ئیتمە روژشکردهوه، ئینجا چەند ووتەیک دەربارەی باوەر و ستایشی ھەوت فریشتە و مەزنانی ئایینی دەخوینیت و لە ئامادەبوون دەخوازیت لە درۆکردن، تۆمەت بەخشینەوه، دووچووی، زۆریلێتی و ستمکاری خۆیان بپاریزن و بیریان دەخاتەوه کە مەرگ لە کەمبندایە و ئیتر لێپرسینەوهیە، ئەو روژە کەس بەدادی کەس ناگات، ئەو روژە خودای مەزن خۆی دادوەر دەبێت. لەکاتی ووتاری قەوالدا، کەس بۆی نیە قسە بکات، ئاویخواتەوه، جگەرە بکیشیت. یان خۆی خەریک بکات.

لە کۆتاییدا قەوال دەلێت: ئیتمە نەنگدار و نا تەواوین و خوداوەند بیکەم و کورتیە و خوداوەند چاکەیی خۆی باوک و دایکی ئامادەبوون و ئیزیدیانی روژەهەڵات و روژئاوا و شام و ھەرموڤتیک ببەخشیت، لە دواي قسەکانی قەوال، پارشیو (خۆراکی دواي شیو) دەھینن، دواي ئەو پارانەوێ خۆیان دەخوینن و ھاوزەمان دەف و نەي دەھینن و کۆپ گەرم دەکەن.

ھەموو بێدەنگ دەبن، ئینجا قەوال لە زیوانەي مەزارگەي گوندەپرسیت: کام قەولی دیکە دەخوازیت تا بۆتان بلێم؟

جاری واش ھەيە، قەوال لەباتی زێوان لە خانە خوێ دەپرسیت:

ئیتەر ئەم کۆرە ھەتا نیووەي شەو درێژەي دەبێت، دواتر پەردەداری شیخادی دەلێت:

ھەرچی بدەتە من ئافەکی ھەرکەسی بداتە من ئاوەکی

خودی بدەتی بەژن زرافەکی گردەن گازەکی خودا بیداتی بەژن زرافەکی

گەردن گازەکی

خاوەن ئیمانەکی

خودان ئیمانەکی

لاوان پەلامار دەدەن ئاوەرن، پاش ئەوێ پەردەدار گۆزەئاو وەرەگریت، جامی ئیزەد کە بەکێک لە شتە پیروژەکانی ھاویتی "تاوس" پەرلە ئاوەدەکات و لە "نەقیب" ھو دەستپێدەکات و روخساری بە ئاوەکە تەپ دەکات، ئیتەر جگە لە چەند پیرە میردێک، خەڵکە کە وورده وورده بئاوێ لێدەکەن.

رۆژی دواتر پیتش خۆره لاتن، به یتى جوندی و به یتى شیخ شه مس ده خوینن.
 خه لکه که له خه وه لده سن، ئینجا مه زنان چاکه و سه ده قه ی خه لکی به سه رۆکی
 قه والان ده دهن و بۆ هه ریه که له ئەندامانی لیژنه که بریک پاره دیاریده کهن و داویان
 لیده کهن رازی بن، ئەوانیش له به رامبهردا بۆ خه لکی گوند ده پارینه وه. پیتش نیوه رۆ
 قه ول و هۆنراوه بۆ خه لکی گوند ده خویننه وه و داخوازی ئەوان بۆ میر و بابه شیخ
 ده به نه وه، ئینجا له لایه ن خه لکی گونده که وه به ره و ئاوایه که به پیتیان ده کهن.^{۳۶۳}
 له به رته وه ی پیتشتر به یتى شیخ شه مس هات، لیره دا چه ند سه بقیک له به یتى جندی
 ده هینینه وه:

به یتى جندی	به یتا جندی
ئەى مرۆفئ چالاك و زیرهك هه لسه رۆژه	جـندیق رابـه رۆژه
به سه سه خه وئ هـندۆژه	بـه سه سه فئ خه وئ هندۆژه
خه وئ کاتى سه به ی زۆر به ئازار و دۆژه	خه واهه رى سه به ی زوره ذاب و دۆژه
مرۆفئ چالاك و زیرهك رابه رابه	جندیق رابـه رابـه
به سه سه م خه وه تۆ شادبه	به سه سه ب فئ خه وئ توشابه
خه وئ کاتى سه به ی زۆرعه زابه	خه واهه رى سه به ی زۆرعه ذابه
رابـه رابه له خه وئ شه رینه	رابـه رابه ژ خه وئ شه رینه
به سه سه گۆرى تـه نگه بـینه	بـه سه سه گۆرى تـه نگه بـینه
فه قیر ده بئ کـه پـن، بئ کـینه	فه قیر ده بئ کـه رین، ده بئ کـینه ^{۳۶۴}

۳۶۳- گوندیاتی، ل ۲۴-۲۷ و الیزیدیون، ل ۴۰-۴۴

۳۶۴- ئیزدیاتی، ل ۶۴-۶۵

به پیکردنی مردوو پیچانه وه و ناشتنی :

له بابته تی باوهری نیزییه کاندانا ئامازه به مهرگ کرا، که ده بیت له کاتی مهرگی هر که سیکدا شیخ، پیر، بزا و خوشکی کوتایی نهو مردوو، ئاماده بن، شیخ نهختیک خاکی بهرات له نهختی ئاودا شلده کاته وه و چهند دلۆپیک لهو گیراوه یه له ده می نهو که سه دهکات که له گیانه لادایه، نهگهر شیخ لهوی نه بوو، نهوا یه کیک له بنه ماله ی مردوو که نه م کاره ی شیخ ده کهن، دوا ی مهرگ، شیخ یان جینشین مردوو که ده شوات و نهختیک له خاکی بهرات له دهست و چاوی دهادات و نهختی به له شیدا ده پریژنییت و به سهرو بهستیکی سپی سهری ده پیچن. ئینجا کونه کانی لهشی به لۆکه دهگرن و باشترین بهرگی سپی خۆی له بهر ده کهن، دوا ی نهوه کفنه که ی بۆ ده درون و له بهری ده کهن، بهشی لای سهرووی سهری مردوو که ده بهستن، نهوه کهس و کاری مردوو کهش هه ندیک به گریان و هه ندیک به خه مباری له دهووری ریزیوون.

دوا ی تهواو بوونی کفنه که ی، ته رمه که له سهروودار که به ئاوی کانیا سپی مۆر(تهر) کراوه داده نین و به رهو گۆرستان به رییده کهن^{۳۶۵}. زیوانه ی مه زارگه ی گوند ده رگای زهمانی (گۆرستان) ده کاته وه و چهند جارێک قولنگ له زهوی دهادات، ئینجا خه لکه که نۆر به گهرمی هاوکاری هه لکه ندنی گۆر ده کهن چونکه پاداشتیکی فراوان له وه دا ده بینن، پیش نهوه ی دایه لێن نهو که سه ی کفنی کردوو گریی سهری مردوو که ده کاته وه، ئینجا ده ستده کهن به بهرد پیکردنی ناو گۆره که ی و زیوانه ی مه زاره کهش هه تا ریوره سمی به خاک سپاردنه که کوتایی دیت هه ر قه ولی سه ره مهرگ ده خوینییت^{۳۶۶}.

شایه نی باسه هه خامه نشینه کان، هه تا نهو کاته ی "زه رده شت" گۆرانکاری له ئاینی "مه زدا" یدا نه کردبوو، مردوو کانی خۆیان به خاک ده سپارد و له کاتی هه ندیک له پاشاکانی "نهشکانی" دا، مردوو کانیا ن به پیداو یستیه کانیا نه وه ده ناشت.^{۳۶۷}

۳۶۵- الیزیدیون، ل ۹۹-۱۰۰

۳۶۶- ر.ک، باسی باوهری نیزییه کان ده رباره ی مهرگ

۳۶۷- گوندیاتی، ل ۱۱۲

الحسنی نویسیو هتی: ئەگەر مردووێکە نەویوک بوایه، ئەو بەباشترین جل و بەرگ و هەندێک لە زێر و خشلەکانیەو دەیانناشت.

ئەو "گۆچەك" ئەنی لە بۆنەی شاردنەوێ مردووێکەدا بەشداری دەکەن، بەهۆی ئەوێ بۆ مردووێک دەپارێننەو و لەبەرئەوێ سەرئەنجامی مردووێکە دەردەخەن بڕێک پارەیان پێدەدرێت^{٣٦٨}. کە مردووێکە نێژرا زیوانەێ گورستان تەلقین دەخوینێت.

ئینجا هەموو پێکەوێ لە زەمانی (گورستان) دەردەچن، بەرەو مائێ مردووێکە بەرێدەکەون بەلام بۆ ئەوێ بەو غەم و بەزارەییەو بۆ مائێ مردووێکە نەچن، لە پێگا پشووێک دەدەن. دواي پیاوان، ژنان و کچانی سەر بە مردووێکەش سەرێک لە گۆرەکە دەدەن و ژنێکی دیروکفان (پرسە خوین) بە دەنگێکی پرسۆز شیوێ بۆ دەکات و ژنانیش بەدوایدا گریه و شیوێ دەکەن، ئینجا بەرەو مائێ دەگەرێنەو، دواي حەوت رۆژ، زیوانە بۆ مائێ مردووێکە دەچێت و هەندێک بەیت و هۆنراوێ دەخوینێت، کە پوختهکەێ بریتیه لەوێ: کە مەرگ سەرئەنجامی هەموو مرۆفێکە و دەبێت مرۆف بەکاری خوداوەند رازی بێت^{٣٦٩}.

گورستانی ئیزیدیان لە زیارەتگاکانیانەو نزیکن، شیوێ گۆرەکانیشیان لەگەڵ موسلمان جیاوازیەکی هێندەێ نیه، ئیزیدیەکان حەز دەکەن گۆرەکانیان بە گەچ سپی بکەنەو^{٣٧٠}.

بۆنەی خەتەنەکردن:

یهێکێک لە بۆنە تاییبەتەکانی ئیزیدیەکان خەتەنەکردنی مندالی نێرینهی، خدری سلیمان نویسیوێ هتی: هەندێک نەریت لە بۆنەی خەتەنەکردندا لە بەرچاو دەگیرێت^{٣٧١}، ئەو نەریتانەش بنەرەتەکانی بۆنەی خەتەنەکردنە و ئەم قوناغانە دەگیرێتەو:

٣٦٨- شاه حسين، تمدن و فرهنگ ایران، ل ٦٠-٨٣

٣٦٩- ر.ك چینی کۆمەڵایەتی، ئایینی ئیزیدیان

٣٧٠- گوندیاتی، ل ٧٤

٣٧١- الیزیدیون ل ١٠٠

۱. قۇناغى ھەلبۇزاردىنى كرىف (ئەو كەسەي لە كاتى خەتەنە كىرگەن كە دا كورەكە لە كۆش دەگىت).
۲. قۇناغى خۇ ئامادە كىرگەن بۇ ئەنجامدانى ئەم بۇنەيە.
۳. قۇناغى دىيارى كىرگەن رۇزنى بەرپا كىرگەن بۇنەيە خەتەنە كىرگەن كە.
۴. قۇناغى بانگەيشتى خەلگى گوند.
۵. قۇناغى دىيارى بۇنەكە تىكەلگى و ھاتوچۇي بىنەمالەي كرىف و مىندالەكەي.

قۇناغى ھەلبۇزاردىنى كرىف: لە بەشى سىيەمدا لە پلەي رۇحانىيەكان و چىنە كۆمەلەيە تىيەكانى ئىزدىيەكاندا باسكرا كە ئىزدىيەكان لە سى چىنى بىنەرەتى (شىخ، پىر، مورىد) پىكىدىن و بە پىي لىكۆلەنەو ەيەك كە خدرى سلىمان ئەنجامى داو، ئىزدىيەكان لە دوو چىن پىكىدىن، چىنى پىر و چىنى مورىد، چونكە چىنى شىخ دىيارى ھاتنى شىخ عودەي ھاتو، لە ھەلبۇزاردىنى "كرىف" دا گوى بە چىنايەتى نادىت، بەلكو ئەو ەو ەو ەو بىنەمالەي كورە لە ھەلگى كورەكە ياندابىن و كەسىكى گونجاو لە بەرچاوبىگەن، ئىنجا ئەو كەسە لەو كارە ئاگادار بىكەنەو، مەرجىش نىيە ئەو كەسە ھەر ئىزدىيە بىت، چونكە "موسلمان" ىش بىت ئاسايىيە و ئەم نەرىتە لە نىوان ئىزدىيان و موسلماناندا بوە و تەناتەت موسلمانانىش مىندالگى خۇيان لە باو ەشى ئىزدىيەكاندا خەتەنە دەكەن، كە كرىف ھەلبۇزىرا ئىتر خۇ ئامادە كىرگەن بۇ بۇنەكە دەست پىدەكات.

قۇناغى دوو ەم: لە قۇناغى دوو ەمدا پارەي تىچونى بۇنەكە دابىن دەگىت و رۇزى ئەنجامدانى بۇنەكە دىيارى دەگىت.

بەو بۇنەو ەيەو ە بىنەمالەي خاوەن بۇنە، پۇشاك و پىلاو بەناوى دىيارى ەو ە دەكەن و پىشكەشى خىزم و خويشانى گوندەكەيان دەكەن، بەمە دەردەكەو ىت كە بۇنەكە بەرپەو ەيە^{۳۷۲}. لە گۇفارى (مەتىن) دا ھاتو ە: چەند رۇزىك پىش ئەنجامدانى

خەتەنە كۆردەنكە، مالى كۆرەكە سەردانى مالى ھەلبىژاردە (كرىف) دەكەن و بەو بۆنەيە ديارى جياواز بۆ ئەندامانى ئەو خىزانە دەبەن و بۆ ئەو بۆنەيەش بانگەيشتيان دەكەن. كرىف يان بىنەمالەكەيان ھەمانشيوە ديارى بە مندالەكە و خىزانەكەيان دەبەخش^{۳۷۳} بەگۆرپنەوہى ديارىكەكان و مسۆگەركردنى "كرىف" قۇناغى سىيەم دەستپىدەكات.

قۇناغى سىيەم: رۆژىك بەر لە دەسپىكى بۆنەكە بەشداران لە مالى ئەوان كۆدەبىنەوہ، ھەلپەركىي لاوان دەسپىدەكات، ھەندىك جار پىرە دلتەرەكانىش بەيادى لاويانەوہ لەم بەزمەدا بەشدارى دەكەن. دواى ئەوہ دەروئەوہ ھەتا بە رووتى بخەون و بەياني زوو بىداربىنەوہ و پۆشاكى خاويىن و قەشەنگى خويان بپۆشن و بەشدارىن. ئەگەر كرىف خەلكى گوندىكى دىكە بىت، رۆژى پىش بۆنەكە لەگەل چەند كەس لەدۆستانى دىن، كەزىك دەبىنەوہ، بەتەقاندنى چەند گوللەيەك، گەيشتنى خويان دەگەيەنن. خەلكى گوندىش بە چەند فېشەكىك وەلاميان دەدەنەوہ و لەگەل گۆرانىيژەكانياندا كە خوشترىن گۆرانى دەبىژن، بە پىشوازي كرىف و ھاوريكانىيەوہ دەچن و بەريز و خوشىەوہ بۆ مالى بۆنەداريان دەبەن.

ئەگەر كرىف خەلكى ھەمان گوندىت، شەوى پىش بۆنەكە ئامادە دەبىت و لەشادى و شەونشېنەكە دا بەشدار دەبىت، درەنگانىك دەرواتەوہ و خۆى بۆ بەياني ئامادە دەكات. بەياني لەگەل گزنگى خۆر، لەگەل ئاوازي شادى ھەلپەركى و گۆفەند دەستپىدەكات، خەلكەكە بەدلىكى زۆر شادو بەرووى خوشەوہ بەشدارى دەكەن. ئىنجا ھەموو لەگەل گۆرانىييژەكان بەرەو مالى كرىف دەچن، ھەتا لەويىن بەرووتى، سەرگەرمى سەماو ھەلپەرىن دەبن، ئىنجا بۆ شوپىنى بۆنەكەى دەبەن و تىكەلى ئاپۇراى خەلكەكە دەبن، ھەكىم، كرىف، مندالەكە، باوكى يان بەرپرسىكى و دايكى لە ژوورىك تەنھا دەمىنەوہ، رەنگە يەك، دووكەس وەكو ھاوكار بۆ ھاوكاريان بپن، كۆرە لە دامىنى "كرىف" دا دانەنن و ھەكىم كارى خۆى دەكات. دەبىت لەكاتى خەتەنەكۆردەكەدا يەكدو دلوپ خوڤن بە

جله کانی (کریف) دا برژیت^{۳۷۴}. وه کو نیشانە یه ک نه گەر نه ش پڑا، حه کیم خۆی نه م کاره ده کات^{۳۷۵}.

دوای نه وه ده بیته کریفی کوپه و دیاریه کی گونجاو به دایکی کوره ده به خشیت، ئینجا نوقل و شیرینی پیشکەشی ئاماده یوان ده کریت و ته قە ی خۆشی ده کریت و به زم و هه لپه رکئی لاوان ده سته پیده کات، پیاوانیش دانیشتون چاوه روانی حه کیم ده کەن. حه کیم به خۆی و هه گبه که یه وه دیت له به رامبه ر کریف ده وه سته ی، کریف وه کو هه قده ست بری پاره به حه کیم ده دات، ئینجا حه کیم به به رده می یه که یه که ی خه لکه که دا تیده په ریت، هه رکه سه و به پتی توانای خۆی بریک پاره له هه گبه که ی ده کات، مالی کوره ش دیاری خۆیانی پیشکەش ده کەن.

بۆ دلنیا بوون له وه ی که سیك مایته وه و نه هاتبیته به گونده که دا ده گه رین و ده یه یتن. ئینجا تۆره ی خواردنه و شادی و به زم و هه لپه رکئی به رده وام ده بیته و نه م بۆنه یه چه ند رۆژ ده خایه نیت.

۴- دوای کۆتایی هاتنی بۆنه که پیاوانی گوند له به رامبه ر نه و دیاری و خوانه ی خاوه ن بۆنه که یه ک یه ک یان کۆمه ل، کۆمه ل به دیاری جیاوازه وه له وانه (مه پ) به سه ریان ده که نه وه. ژنانیش خواردنی جیاوازه ئاماده ده کەن و بۆ سه ردانیان ده چن.

۵- دوای تپه ربوونی چه ند رۆژیک کریف یان مالی کوره، شت ده کرن و خواردنه مه نی ئاماده ده کەن و سه ردانیان ده کەن، یه کدو رۆژیک له وێ ده میننه وه و نه وانیش به جوانترین شیواز پیشوازیان لیده کەن، پاش ماوه یه ک ماله که یان هه مان کار ده کاته وه.

به مشیوه یه په یوه ندی له ننیوان خه یزانه کاند به هیز ده بیته و له دژواریه کاند یارو یاوه ری یه کدی ده بن. شایه نی باسه نه گەر مالی کریف له هه مان چینی کوره خه ته نه کراوه که بن، نه و نابیت هه تا حه وت پشت، ژن و ژنخوازی له ننیوانیدا بکریت.

۳۷۴- گوندیاتی، ل ۱۷۷

۳۷۵- گۆفاری مه تین، ژماره (۱۳)، ل ۵۳ سالی ۱۹۹۲

ئەگەر ھەردوو خىزانەگە لە چىنى مۇرىد يان شىخان يان پىران بن، دواى خەتەنە
 كۆندەنەگە ھەتا ھەوت پىشت ۋە ۋەخۋازى لەنيوانياندا نەشياو دەبىت، بەلام ئەگەر
 ھەريەگە و سەريە چىنك بن، ئەوا پىش خەتەنەگەش ۋە ۋەخۋازى لەنيوان ئەندامەكانى
 خىزانەكانىدا ھەر نەشياو(ھەرام) بوو.

پيشەگەرى، جل و بەرگ و خۇراك:

تاچەند سالتىك لەمەو پىشيش ئىزدىيەكان خۇيان لە سەوداگەرى و پيشەگەرى بەدوور
 دەگرت، چونكە بەبروای ئەوان ئەم جۆرە كارانە مرقۇ تووشى فیل و درق دەكات، لە بەر
 ئەو بە زۆرى خۇيان بە كارى جووتيارى و ئاژەلدارى يەو خەريك دەكرد.
 خواردەمەنى ئىزدىيەكان لەگەل خواردەمەنى ھاوژمانەكانيان لە كوردانى موسلمان يان
 مەسىحى، جياوازيەكى وەھای نیه، تەنھا ئەوان بايەخ بە ژيانى خواپەرستانە (زاهدانە)
 دەدەن.^{۳۷۶}

لە كۆنەو ژيانى خواپەرستانە لە لای ئارىيەكان بوو و كەسانى وەكو "مەزدەك"
 خەلكى بۆ ئەو ژيانە ھاندەو.^{۳۷۷} ئىزدىيەكان (كاھو، كەلەرم و قەرنابىت) بە پىس دەزانن
 و ناىخۆن، چونكە بە زۆرى بە ئاوى زىراب، ئاودەدرىت.

ئىزدىيەكان گۆشت كەم دەخۆن، مەگەر لە بۆنە و جەژنە تاييەتەكانياندا بىخۆن،
 گۆشتى بەراز ناخۆن و زۆر بە ھەرامى دەزانن، گۆشتى ماسى لە بەررىزى يۆنان
 پىغەمبەر (رەنگە يونس پىغەمبەرىت) ناخۆن، ھەروەھا پارىز لە گۆشتى (ئاسك) دەكەن
 چونكە پەيوەست بە پىغەمبەرىكى خۇيانى دەزانن، شىخەكانىشيان وەكو رىزىك بۆ
 (مەلەكە تاوس)، گۆشتى (كەلەشیر) ناخۆن.^{۳۷۸}

۳۷۶- اليزيديون، ل ۱۲۶-۱۲۷

۳۷۷- عقايد مزدك، ل ۷۱

۳۷۸- اليزيديون، ل ۱۲۸

شایه‌نی باسه هیشتا له شاری (خۆی) ریز له که‌له‌شیری سپی ده‌گرن، خاوه‌نی پەرتوکی میژووی (خۆی)، گریمانه‌ی ئه‌وه‌ی داناوه، ئه‌م نه‌ریته له دنه‌لیه‌کانه‌وه مایه‌ته‌وه.^{۳۷۹}

خواردنه‌وه‌ی باده له رووی ئایینی ئیزدیه‌وه له شوینه پیرۆزه‌کاندا وه‌کو (گه‌لی لالش) حه‌رامه و که‌س ناخواته‌وه به‌لام له بۆنه‌ی هاوسه‌رگیریدا ده‌بخۆنه‌وه.

له (دبستان مذهب) دا له باره‌ی خواردنه‌وه‌ی باده له لای پاشاکانی ئیران، ده‌لێت: ((شاهینشاه شه‌رابی هۆشبه‌ر ناخواته‌وه))، هه‌روه‌ها هاتووه: ئه‌گه‌ر که‌سیک بتوانیت ده‌ردێکی پاشا به‌ بێ باده چاره‌سه‌ر بکات، با له تۆشینی هه‌ر باده‌یه‌ک خۆی بپاریزیت.^{۳۸۰}

به‌بروای ئیزدیه‌کان، پۆشاکێ سپی تایبه‌ته به‌ خه‌لکی به‌هه‌شت، له‌به‌رئوه‌ بایه‌خێکی نۆر به‌ره‌نگی سپی ده‌ده‌ن، پیاوانی ئیزدی کراسی سپی، ئیخه‌که‌ی به‌شیوه‌ی بازنه‌ییه و شه‌روالێکی سپی له‌به‌رده‌که‌ن و کلاویکی لبادی گۆمه‌زی له‌سه‌ر ده‌که‌ن، به‌لام مه‌زنانی وه‌کو میر و شیخه‌کان، به‌رگی ره‌ش ده‌پۆشن.^{۳۸۱} که‌سیک که‌ "رابه‌ری سه‌ماع" ده‌کات له‌کاتی "سه‌ماع" دا سه‌رتاپا ره‌ش ده‌پۆشیت.

فاسیلی نیکیتین، به‌رگی ده‌رویشانی ئاسیای چوک له‌گه‌ڵ به‌رگی ئیزدیان بپه‌یوه‌ند نازانیت، به‌تایبه‌تی شیوه و ره‌نگی کلاوه‌که‌^{۳۸۲}، هه‌ر که‌سیکیش ببیت به‌ "فه‌قیر" ده‌بیت به‌رده‌وام له‌سه‌ر جله‌کانیه‌وه "خه‌رقه‌ی ره‌ش" بپۆشیت و داینه‌که‌نیه‌وه.

پۆشاکێ ژنانی ئیزدی له‌ کراسیکی ئاودامینی سپی و شه‌روالێکی سپی که‌ له‌ ژێر کراسه‌که‌وه له‌ پێیده‌که‌ن و په‌چه‌یه‌کی سپی و سه‌رو به‌ستیکی سپی پێکدێت. ئیزدیه‌کان

۳۷۹- ریاحی، محمد امین، تأریخ خوی ل ۱۱۴

۳۸۰- دبستان مذاهب ل ۵۷

۳۸۱- الیزدین، ل ۱۲۶

۳۸۲- کردو کردستان، ل ۴۸۹

ئۇن و پياويان بەرگى شىن ناپۇشن^{۲۸۳}، لەوانە يە ئەم نەرىتە يان دواى بىلاۋىيۈنەۋەى برواى
 ھەندىك لە "متصوف" ەكان، دەربارەى "ئېلىس" لەناۋ ئىزدىەكاندا پەيداۋىيۈت، ئەوان
 لە دەربىرىنى ئەۋناۋانەى كە بەپىتى "ش" دەستپىدەكەن ۋەكو ۋوشەى شىن، شەۋ
 خۇيان دەپارېژن، چونكە گۆكردنى ئەم جۆرە ۋوشانە "شەيتان" يان لىدور
 دەخاتەۋە^{۲۸۴}، ۋوشەى شىن لە زمانى كوردىدا، رەنگى "شىن" دەگرېتەۋە، بەلام جۆرج
 حبيب لەۋ بروايەدايە ئەۋان ۋەكو سابىئىيەكان بەھۋى ئەۋستەمەى كەمانەۋىيە شىن
 پۇشەكان بەسەريان ھىنان، خۇيان لە پۇشىنى پۇشاكى شىن بەدور دەگرن.^{۲۸۵}

پشتوئىن بەستىن (گەستى بەستىن)

ئىزدىەكان كە لە خەۋ ھەلدەستىن پشتوئىن(شوتك)ى خۇيان دەپەستىن و لە خداۋەندى
 مەزىن دەپارېنەۋە: (چاكە، خىر(بەرەكەت)، بەزەيى، ئايىن، ھۇش، باۋەر، زمان پاراۋى و
 ھەست و پىزانىنى) يان بداتى، ئەم داخۋازىانە يان پارانەۋەى ناۋىراۋ بە پارانەۋەى
 پشتىگرىدانى(گەستى بەستىن)ى بەرەۋ روۋى يەزدانى مەزىن ناۋ دەبرېت.

يارەى مەھدەرەكى ژتە دخۋازىن

خودايە مېھرەبانىەك لەتر

دەخۋازىن

مېھرەبانىەكى چاك

مەھدەرەكا خىرى

يەك كەرەمەت، يەك

ئىك كەرەمەت، ئىك شەققەت، ئىك زار،

بەزەيى، يەك زمان،

يەك زمان يەك ئايىن، يەك

ئىك زمان، ئىك دىن، ئىك ايمان،

بروا

يەك ئەقل و يەك قام

ئىك ئەقل، ئىك قام

۳۸۳- اليزيديون، ل ۱۲۶

۳۸۴- القس اسحاق، قصته ديانە الداسنيە اى اليزيديه، ملحق كتاب اليزيديه، جورج حبيب، ل ۱۰۹

۳۸۵- اليزيديه، ل ۶۰

یاره بی تو ئاقل و قامی سه‌ری من بکی	خودایه تۆ ئه‌قل و تیگه‌یشتن به‌من بیه‌خشه
تو پرسیاره‌که خێرێ ل حالێ مه‌وفی ملله‌تی بکه‌ی	تۆ پرسیارێ له‌ حالێ ئیحه‌ و ئه‌م میله‌ ته‌ بکه‌
یا ریی تو بده‌یه‌ خاترا ده‌لیل خلیل	خودایه‌ بۆ خاتری ده‌لیل، خه‌لیل
ئه‌لایا دلیل	ئالای ده‌لیل
اخ‌ر زمان	کۆتایی دنیا
حسنێ زربابا و خاس و قه‌له‌نده‌را	چاکی زربابان و چاکان و باوه‌رداران
و سۆرا موخفی پێ پرا سه‌لاتێ	وه‌ ئه‌و رازه‌ی لای پردی سیراتی
ذکرا ده‌ندل ره‌حمان	یادی ده‌ندل ره‌حمان

شایه‌نی باسه‌ هه‌ر له‌ دێر زه‌مانه‌وه‌ بۆنه‌ی پشتوین به‌ستن (جه‌ژنی گه‌ستی به‌ستن) له‌ نێو گه‌لانی ئاری نه‌ژاددا به‌رپاده‌کریته‌ و بۆ سه‌رده‌می به‌ر له‌ (زه‌رده‌شت) ده‌گه‌ریته‌وه‌. بیه‌وه‌ به‌باو له‌ ته‌مه‌نی پانه‌سه‌اله‌وه‌ ده‌بیته‌ پشتوین بیه‌ستن، چونکه‌ ئه‌و ده‌ستپێکی لایه‌، ئه‌م نه‌ریته‌ له‌ نێو هیندییه‌کانیشدا بره‌وی بووه‌ و هه‌یشتا کاریگه‌ری ماوه‌، له‌ نێو ئیزدییه‌کاندا پشتوینی روحانیان به‌ یه‌کێک له‌ شته‌ پیرۆزه‌کان داده‌نریته‌.

جه‌ژنی ئیزدییه‌کان:

چه‌ژنه‌کانی سه‌ری سال: ئه‌م چه‌ژنه‌ له‌ یه‌که‌م چوارشه‌مه‌ی مانگی نیسانی رۆژه‌لاتیدا به‌رپا ده‌کریته‌ و له‌ یه‌که‌م رۆژی مانگی نیسانی سه‌ره‌تای سال ده‌ستپێده‌کات.^{۳۸۶} ئه‌م چه‌ژنه‌ نزیکه‌ له‌ کاتی جه‌ژنی بابلییه‌کانه‌وه‌، که‌ به‌شانازی خودای "مه‌ردۆک" جه‌ژنیان ده‌گیرا، گوايه‌ هه‌موو خوداكان به‌ سه‌رۆکایه‌تی "مه‌ردۆک" له‌ په‌رستگای "ئه‌ساگیلا"ی بابل کۆده‌بونه‌وه‌ و سه‌ره‌نجامی سالی ئاینده‌یان رۆک ده‌خست^{۳۸۷}. به‌پێی

۳۸۶- الیزیدیون، ل ۱۰۶

۳۸۷- کریستین سن، تحسین انسان و تحسین شهریار، ترجمه و تحقیق احمد تفضلی و ژاله آموزگار،

به‌رگی ۲، ل ۴۷۳

ئەوھى نوسراوى "القس اسحاق" كە لە كرىستىن سىن وەرگىراوه ^{٢٨٨}، دەلالت: ئىزدىانىش بىروايەكى وەھايان ھەيە كە لەو رۆژەدا خوداوەند لەسەر تەختى خۆى دادەنىشت و ھەرمان دەكات كە تەواوى مەزنانى (تەرەكان و كاھنەكان) لەدەريارى ئەواندا ئامادە دەبن، دەفەرموئە: ((دۆستانم، خوشەويستانم گۆيىگرن، من دەمەوئە خىر و بەرەكەت بەسەر زەويدا بىژم.))، بەم بىرارەى خوداوەند ھەموو ئامادەبووان خوشحال دەبن.

ئىنجا زەوى ئەوھى لەسەر رووى زەويە، بە بەرزكردنەوھىەكى ئاشكرا بۆ يەككە لە ئامادەبووان دەردەچىت، نوسراوئەكى بۆ دەنوسىت و بەدەستى پىرۆزيان بۆى واژودەكات، ئامادەبوانىش وەكو ئاگادار واژۆى دەكەن و خەلكەكە دەروھە، ئىنجا خوداوەند بەبراوھى بەرزكردنەوھەكە دەفەرموئە: ((ھا ئەوھى من زەوى و ئەوھى لەسەر رووى زەويە بۆماوھى سالتىكى پێك بەتۆ دەسپىرم، خۆت سەرپشكى چى دەكەيت؟)).

كرىگرتەى زەوى بەچواردەورى دنياىدا دەروانىت دەبينت، مەوشەكان لەوياشى و كردارانەى خوداوەند داخوازى كردووە بەدوورن، پىيان دەلالت: ((خوداوەند بەو نووژ و رۆژ تەلاوھەى كە مەسىحى و كەلىمى و موسلمانەكان ئەنجامى دەدەن خوشنود نابىت، بەلكو خوداوەندى گەورە و مېھرەبان كارى باش و خەسلەتە چاكەكانى دەوئە:)) ^{٢٨٩}، كرىستىن سن لەزمانى (بروكلمات) ھەوھ دەلالت: نەك تەنھا پوختەى داستانەكانى جەژنى سەرى سال لەگەل پوختەى زگموكى بابلى يەكسانە، تەنانەت ئىزدىكان بۆ شادى گيانى مردوھەكانيان لەم رۆژەدا قوربانىش دەكەن. ^{٢٩٠}

ئەگەر ئەوھى كەشيش ئىسحاق دەيلت، راست بىت: "ئەخشو برش" ى پاشاى بابلى لە پەيرەوانى ئاينى ئىزدى بووئە ^{٢٩١}، ئەوا نزىكى ئەم جەژنەى ئىزدىەكان و زگموكى بابلىەكان جىگەى سەر سورمان نابىت، ئەوھى كە ئەم لىكچوونەش بەھىز دەكات پىرۆزى

٣٨٨- ھەمان سەرچاوە ٤٧٣-٤٧٤

٣٨٩- قصه الديانة الداسنيه، ل ٨٦

٣٩٠- نخستين انسان و نخستين شهريار، ل ٤٥٤

٣٩١- قصة الديانة اليزيدية، ل ١٠٨

چوارشه مەمەى لای ئىزدىەكانە، رۆژى چوارشە مەمە رۆژى يەككە لەخودايانى "بابلى" يە
كەناوى "نابو" ە و پەرستگاگەى بە "ئىزىدا" ناوى رۆشتە ^{٣٩٢}.

ئایا ئەم "نابو" يە نوینەرى ەموو خواکانى، ئارىيەکانى بابل نەبوو؟

کریستن سن بەنەختى دودلەو ە نوسیویەتى: دەکریت ئەم دیدەى بابلیەکان و
ئىزدیەکان دەربارەى کۆبوونەو ەى خوداکان لەگەل کۆبوونەو ەى خوداکان بەسەرۆکایەتى
"ئەهورامەزدا" و ئامادەبوونی "جەمشید" بەراورد بکریت. ^{٣٩٣} شایەنى باسە يەككە لە
دیروکناسان، پسپۆرى بواری پاشماو ەى کۆن و زمانە کۆنەکانى سۆمەرى، بابلى و
ئاشورى، ئاشکرای کردوو ە که ووشەى ئىزدی لە نوسراو ەکانى سەردەمى سۆمەریەکاندا
هاتوو ە و بەمانای گیانى پیرۆز یان کەسێک کە لەسەر رێگەى راستە، دیت.

وا دیتە بەرچاو پەيوەندى نێوان ئەوشتانە راست بێت، چونکە لەو رۆژەدا (نەورۆز)
جەمشید لەسەر تەختێک دانیشت و دیو ەکان ئەویان لە "دەماو ەند" ەو ە بۆ "بابل" برد،
خەلکە کە لەسەر سورماندا جەژنیان گێرا، لە ەمان رۆژدا بۆ "ئازەربایجان" رۆشت،
لەوانە يە يەكکە لە کۆنترین پەرستگاگانى ئىزدیەکان لە ئازەربایجان بێت.

پەرستگای "ئازەر گشتەسەپ" ەمیشە ریزو پیرۆزیەکی زۆرى ەبوو ە، پاشاکانى
ئێران کە تاجیان لەسەردەنا، دەبوو لە "تیسەفون" ەو ە بەپێى بۆ ئەو پەرستگایە
بچونایە. ئایا خەلکى پەیرەوى نەریتەکانى جەمشیدیان نەدەکرد؟ ئەو ئەم بۆنانەى داناو ە
و پاشاکانى دواى خۆشى پەیرەویان دەکرد.

خاوەنى دبستان مذهب نوسیو ەتى: جەمشید بەرپنمای خوداو ەند، پەیکەرى ئاسمانى
بە بنمیچی کۆشکە کە یەو ە نابوو.

معین لەسەر قسەى مسعودى، دەنوسیت: پاشماو ەى کى سەیر لە نەخشە جیاجاکانى
پەرستگای "ئازەر گوشتەسەپ" دا ە یە، تەنە ئاسمانیەکان و ئەستیرەکان و... نیشان
دەدات ^{٣٩٤}، لەشەوى سەریسالدا، کچان گەورە و پچوک، جوانترین پۆشاک دەپۆشن و

٣٩٢- اليزيدية، ل ١٨

٣٩٣- مزديسنا، ل ٢٠٥

٣٩٤- نخستين انسان و نخستين شهريار، ل ٤٧٤.

بەخشلەكانيان خۆيان دەپازىننەو ە بەيانى زو ە دەشت ە كۆدا بۆلۆدەبنەو ە، گۆل ە دەهيننەو ە ە گەل گۆلى دىكە سەر دەرگا ە دەروديوارى مالىەكانيانى پىدەرازىننەو ە ە تويكلى رەنگكراوى هيلكەش بۆنەم كارە بەكاردەهينن، ەو بروايەدان بەم كارەيان كارناسانى بۆفريشتهكان دەكەن تا مالى ئىزدىەكان ە مالى پەيرەوانى ئاينەكانى دىكە جىابىتەو ە .

يەكك ە يارىە زۆر بەربۆلۆوكانى. ئەم جەژنە، يارىكردنە بە هيلكەى كۆلۆى پەنگكراو. ەم رۆژەدا سەردانى ەم مالى ئىزدىەك بەكەيت، دەفرىكى پەر ە هيلكەى كۆلۆ دەهيننەيت ە يارىت ە گەل دەكات، يارىەكەش زۆر سادەيە، هيلكەكان ە سەرزەوى دادەنن ە هيلكەيەك بەدەستەو دەگرىت ە نىشانە ە هيلكەيەك دەگرن ە رچى شكاند بۆخۆى دەبىت^{۳۹۵}، ەكو ئەركىك ەم مالى بەپىي توانا گا، مەر، يان مريشكىك سەردەبىن ە باشتىن جۆرى خواردن نامادەدەكەن ە ەم جەژنەدا بەسەر ەزاران ە پىيواراندا دابەشى دەكەن. ەندىك ەژنان سەردانى گۆرستان دەكەن ە قەوالەكانىش بە نەيزەنن ە ئاوازى پرسۆزەو ە گەلىان دەچن، بۆئەو ەى خوداى گەورە بەزەيى بەگيانى مردوەكاندا بىتەو ە، خواردن ە سەر گۆرەكان بەجىدەهينن^{۳۹۶}.

ئىزدىەكان ە مانگى "نىسان"دا ەاوسەرگىرى ناكەن، چونكە ئەوان بروايان وايە ەم مانگەدا فريشتهكان ە پىغەمبەران ەاوسەرگىرى دەكەن.

ئەوان ەم مانگەدا زەويش ناكىلن چونكە ەو بروايەدان ەم مانگەدا زەوى دووگيانە ە بەرىنداركردنى زيانى پىدەكات^{۳۹۷}.

ئەم جەژنە درىژەى دەبىت ە ەتا چەند رۆژ كۆتايى نايەت، يەكسەر دواى جەژن تەوافى ئىزدىان دەستپىدەكات (ەبەشى خوداپەرستىدا لىيدواين).

۳۹۵- اليزيديون، ل ۱۰۶

۳۹۶- اليزيديون، ل ۱۰۷

۳۹۷- گۆفارى مەتىن، ژمارە ۷، سالى ۱۹۹۲، ل ۳۱

جەڭنى چلەي ھاوين:

ئەم جەڭنە چەند ناوئىكى ھەيە، لەوانە جەڭنى شىخادى، جەڭنى مەزىن و جەڭنى چلەي ھاوين. لەناوھ راستى ھاويندا بۆماوھى چەند رۆژىك دەخايەنەت.^{۳۹۸}

بېگومان بەر لەھاتنى "ئاينى ئىسلام" ئەم جەڭنە لەنئو ئىزدىيەكاندا ھەر ھەبوو، لەبەر ئەو ناونانى بەناوى "شىخادى" ۋە شىتەكى نوپىيە، لەوانەيە لە رۆژگارى "شىخ حسن" دا ئەم ناوھى لىترايەت.

دەبەت ئەم جەڭنە پەيوەندى بە ھەلگرتنەوھى بەرھەمەو ھەبەت.

ئىرانىيەكان لەوھەرزى ھاويندا جەڭنى جۆراوجۆريان ھەبوو، جەڭنى نىلوفەر، جەڭنى تىرگەنى بچوك، جەڭنى تىرگەنى مەزىن و ئەمرداد لەو جەڭنانەي ھاوين^{۳۹۹}. الحسنى نوسىويەتى: لەجەڭنى چلەي ھاويندا (كوچەكەكان) و ھەندەك لە رابەرانى ئاينى ئىزدى بۆسەر مەزارى شىخادى دەچىن و لەوئى سى رۆژ بە رۆژ دەبن، ئىنجا بەرھەم مال دىنەو ھەبۇ ئەوھى چل رۆژ تەواو بىكەن، چونكە لەو بروايەدان شىخادى چل رۆژى ھاوين و چل رۆژى زستان رۆژى گرتوو، بەلام ئەمان كەمتر ئەم چل رۆژ تەواو دەكەن چونكە بەيانى رۆژى گەرانبەھەيان ئەگەر كەسىكىان خواردنىكى بۇ ھەتتان دەبەت يەكسەر بىخۆن چونكە ئىتر فەرزى سالاكەيان لەسەر لادەجەت.

كەرىستەن سەن نوسىويەتى: ئىزدىيان پەتر لە رۆژو بايەخ بەكارى باش و چاكە دەدەن^{۴۰۰}، رەنگە ھەر لەبەر ئەمەش بىت رۆژو كەيان دەشكىن، كوچەكەكان كەبە رۆژو دەبن پەش كۆتايى ھاتنى ماوھەكەيان بۆ مەزارگەي شىخادى دەچنەو ھەبۇ سى رۆژى كۆتايى چل رۆژەكە لە مەزارگەي شىخادى بەرۆژو دەبن ئىنجا بە دىخۆشى بۆ گوندەكانى خۆيان دەگەرىنەو ھەبۇ خەلكى گوندى باحزانى دواي رۆشتىنى كۆچەكەكان مەزارگەكە خاوين دەكەنەو ھەبۇ.

۳۹۸- اليزيديون، ل ۱۰۸

۳۹۹- تمدن و فرهنگ ايران، ل ۱۱۶-۱۱۷

۴۰۰- الحسنى، ل ۱۰۸

جەژنى قوربان؛ لەناوى جەژنەكەوه ديارە هەمان جەژنى قورىانى موسلمانانە كە لە دەيه مى "ذی الحجة" ى كۆچیدا، بۆنەكەى لەشارى "مەكە" ئەنجام دەدریّت و ئەو موسلمانانەى كە توانای بەشداريان نیه لە شوێنى خۆيانەوه جەژن دەگێرن، ئیزدیهكان باوەريان بە گشت پیغه مەبران و بەزۆریش بە "حەزەرەتى ئىبراهيم و اسماعیلی كورى" باوەرى تەواویان هەیه و بابەتى قوربانیکردنى حەزەرەتى اسماعیل كە لە ئاینەكانى دیکەدا هاتوو، لەلای ئیزدیانیىش لەقەولێكى تاییبەتیدا بەناوى قەولى اسماعیل پیغه مەبر هاتوو. ئیزدیهكان لە هەمان رۆژى جەژنى قورىانى موسلماناندا لەباتى مەكە لە مەزارگەى شیخادى لە "لالش" جەژنى خۆیان دەگێرن و بە پارانەوه و لالانەوهوه خەرىك دەبن هەتا خوداوەند حەجى ئەوان وەرگىریت و بیان بەخشیت. دواى تێپەرىنى یەكەم رۆژى جەژن، بەشادى و بەسرودووتنەوهى ھۆنراوه و بەیتەكانى خۆیان خەرىك دەبن و سینیەكى پر لە (لەواشە) بە (بابى چاویش) دەدەن، بابا چاویش لەگەڵ بەشدارانى جەژن دەچنە سەر ئەو چیاىەى بەسەر "گەلى لالش"دا دەروانىت و بە "كێوى عەرەفات" بەناویانگە.

بابى چاویش لەسەر لوتكەى كێوهكە لەسەر بەردێك دەووستیّت و نان بۆ گەلیەكە ھەڵدەدات، بەشداربوان ھەڵدەدەن، ھەر كەسەو خواخوایەتى پارچە یەك لەوانەى بەركەوێت و بەناوى كانیا سپیەوه كە ١٥ خولەك لەوێو دوورە بیخوات، ھەر كەسێك ئەمەى دەستكەوێت حەجى وەرگىراوه، ئەو كەسەى یەكەم كەس بەكانیا سپى بگات، میر خەڵاتی دەكات، لەبەرئەوێ ژمارەى بەشداران زۆرن، پیریك لەلای میرى ئیزدیانەوه لەسەر كانیا سپى دەووستیّت، ھەر كەسێك زوو بگات بۆ ئەوێ دیاریت كڵاویكى دەداتى لەسەرى بگات.

دووبارە ھەموو بەخۆشى و شادیەوه سەرگرم دەبنەوه، لەدوارۆژى جەژنى قورباندا بۆنەى سەردانکردنى یەكتر و تەوقەكردن دەستپێدەكات ئینجا بەرەو مال دەگەڕێنەوه.^{٤٠١}

الحسنی نوسیویه تی: ئەم جەژنە لاسایکردنەوهی موسڵمانانە و بنەمای باوهری نیه به ئام ئەم ووتەیه به راست نازانرێت چونکه له میژووی ئیزدیاندایاسمانکرد (ههلاج) به پهیرهوانی خۆی ووتوه (ههركه سێك نه توانیت بۆ ههچ بچیت با له شوینی خۆی نه نجامی بدات)، بۆیه بنهچهی ئەم باوهری ئیزدیان بۆحهج و قوربانی کردن له وه وهیه که هه زه تهی ئیبراهیم له و رۆژهدا وویستویه تی کوره کهی خۆی به قوربانی بکات، بۆیه بنهمای ئاینی ههیه و برواشیان به وه ههیه، بۆ باشتروونکردنەوهی ئەم بابەته چهند سه بقیك له قهولی ئیسماعیل پیغه مبهردەنوسین:

سلاڤ بکەن له جەبیره	ویل نه بێ ید نه هل خیره
وه له و پیغه مبهره نه هلی خیره	بابێ نه بیان و گیان خووندنا وانه ژدیره
بابێ پیغه مبهران و گیان	
خویندنیا نیان له دیره (کەت)	
سلاڤ بکەن له و بی نیازه	سلاڤ بکەن له هه مه ده
وه له و پیغه مبهره نه هلی که رامه ته	ویل نه بێ ید نه هل که رامه ته
بابێ کوری بۆخودا کرده قوریانی	بابێ ب قوریانا خودی کریوو وه له ده
سمایلی منداله	سمایلی ته قاله
له ده شتی دپته وه ماله	ژ ده شتی دهاته مالی
بابی خه میکی گرانی له باله	بابی خه مه که گرانه ل باله
بابه خه م هه لمه گر	بابی خه ما هه لمه گر
ده ست و پیی من له خه نه بگره	ده ست و پی من خه نا بریژ ^{٤٠٢}
من به قوریانی خودا بکه	من قوریانیا خودی بکوژ

جەژنى ئىزدە:

الحسنى ئەم جەژنەى بە جەژنى "يەزىد" ناوبردووه^{٤٠٣}، لەكاتىكىدا ئىزدىەكان خۆيان جەژنى ئىزى "ئىزدە"ى پىدەلەين.

شاكر فەتاح ئەم جەژنەى بە جەژنى "رۆژو" ناوبردووه^{٤٠٤}. ھەمان شىۋە كە لەبابەتى رۆژودا ووتمان لەسەر ھەر ئىزدىەك پىويستە سى رۆژ بە رۆژو بىت، ئەم سى رۆژەش لە چلەى زستاندا دەگرن، رۆژى چوارەم جەژن دەگىرن و سەردانى يەكتر دەكەن و بە ھەلپەركى و خوشى بەسەرى دەبەن و خۆراك و نانى بەناويانگى (صەوك) ئامادە دەكەن و لەگەل خۆيان بۆ گۆرستانى دەبەن، الحسنى نوسىويەتى لەم جەژنەدا بادە زۆر دەخۆنەو^{٤٠٥}.

جەژنى بلندى:

بۆنەى ئەم جەژنە بىست و پىنج رۆژ دواى جەژنى "ئىزدە" دەگىررەت^{٤٠٦}. الحسنى نوسىويەتى: ئەم جەژنە بەبۆنەى سالرۆژى لەدايكبونى "عوەدى كورى مسافر" ھو دەگىررەت، شاكر فەتاح نوسىويەتى: گىرانى ئەم جەژنە بەبۆنەى لەدايكبونى "يەزىد" ھو^{٤٠٧}. بەلام بە سەرنجدان لەناوى جەژنەكە و بۆنە تايبەتەكەو كە برىتە لە كردنەوھى ئاگرو چەند جار سورانەو بەدەورى ئاگرەكەدا و دەست دانان لەسەر ئاگرەكە و ھىنانى بە ناوچەواندا كە بە پىرۆزى دەزان^{٤٠٨}، دوورە لەوھى پەيوەندى بەشىخ عودەى يان يەزىدەو ھەبىت.

٤٠٣ - اليزيديون، ل ١١٤

٤٠٤ - ئىزدىەكان، ل ٦٥

٤٠٥ - اليزيديون، ل ١١٤

٤٠٦ - اليزيديون، ل ١١٥

٤٠٧ - ئىزدىەكان، ل ٦٥

٤٠٨ - اليزيديون، ل ١١٥

شایه‌نی باسه ئاریه‌کان له‌روژانی جه‌ژندا ئاگریان کردۆته‌وه، ئه‌وان باوه‌ریان وابوه که فروهر(گیانی باوه‌رداران) له‌جیگه‌ی خۆیان‌وه دین و ماوه‌ی ده‌روژ له‌لای خه‌لک ده‌میننه‌وه، واته‌ ئه‌مه‌ جه‌ژنی تایبه‌تی مردوه‌کانه^{٤٠٩} و دوورنیه‌ ئه‌م جه‌ژنه‌ هه‌مان جه‌ژنی بڵندی ئیزدیه‌کان بێت چونکه‌ فروهری باوه‌رداران له‌ جیهانی مه‌له‌کوتمان و له‌جیگه‌ی بڵنده‌وه بۆسه‌ر رووی زه‌وی داده‌به‌زن.

ئه‌م جه‌ژنه‌ی ئیزدیه‌کان که‌ ئاگر ده‌که‌نه‌وه و دانه‌وتله‌ی تایبه‌تی تێده‌که‌ن له‌گه‌ڵ بابته‌تی فروهری باوه‌رداری کوندا بپه‌یوه‌ندی نیه‌.

شایه‌نی بیره‌تانه‌وه‌یه‌ هه‌ندێک له‌ ئێرانیه‌کان تاسه‌رده‌می "بیرونی"یش پێنجه‌ی دزراویان له‌نیوان مانگی (٨ و ٩)دا داناوه.^{٤١٠}

شایه‌نی باسه‌ ئێرانیه‌کان له‌سه‌رده‌می "داریوش"دا، سالنامه‌ی (میسری)یان قبول کرد، که‌ به‌پێی ئه‌و سالنامه‌یه‌ سال به‌ دووانزه‌ مانگی سی روژی و پێنج روژی سه‌ر ده‌خرا دابه‌ش ببوو، له‌ خۆشبوونی وه‌رزی به‌هاره‌وه‌ ده‌ست پێده‌کات و ئه‌م ساله‌ بووه به‌سالی زه‌رده‌شتی.^{٤١١}

جه‌ژنی ناوک:

دوانزه‌ روژ دوا‌ی جه‌ژنی بڵندی، ئیزدیه‌کان جه‌ژنیکی دیکه‌یان هه‌یه، به‌پێی ئه‌وه‌ی الحسنی و شاکر فەتاح نویسیویه‌ له‌و روژه‌دا ئیزدیه‌کان نانیکی گه‌وره‌ ئاماده‌ ده‌که‌ن و ده‌نکیکی دیاریان ناوکه‌ خورما و تێده‌که‌ن و له‌سه‌ر پشته‌ی مندالێکی خۆیان دایده‌ن. دوا‌ی دوو‌روژ داوا له‌ ئه‌ندامیکی خێزانه‌که‌ی خۆیان ده‌که‌ن که‌ له‌کاتی نان دروستکردنه‌که‌دا ئاماده‌ نه‌بووه به‌سه‌ر ئه‌ندامانی خێزانه‌که‌دا دابه‌شی بکات، هه‌ر کامیکیان ئه‌و به‌شه‌ی به‌رکه‌وێت که‌ ناوکه‌که‌ی تێدا‌یه‌ ئه‌و ساله‌ خۆش به‌خت ده‌بێت و له‌میری ئیزدیه‌یه‌وه‌ خه‌لات وه‌رده‌گرێت. الحسنی ئه‌م جه‌ژنه‌ به‌ "جه‌ژنی ناوک"^{٤١٢} ناوده‌بات.

٤٠٩- نخستین انسان و نخستین شهریار، ل ٤٧٩

٤١٠- نخستین انسان و نخستین شهریار، ل ٤٧٩

٤١١- نخستین انسان و نخستین شهریار، ل ٤٧٧

٤١٢- ر.ک جشن جمایی

جەڭنى چلەي زىستان:

دوای پانزە رۆژ لە دوای "جەڭنى ناوک"، جەڭنى چلەي زىستان دىت، لەم جەڭنەدا بۆنەيەكى ھاوچەشنى جەڭنى "چلەي ھاوین" دەگىرپىت. الحسنى نوسىويەتى: ئىزدىەكان باوەريان وايە كە "شىخ عودەي"، چل كەسى لە پىاوانى كار دروستى بۆلاي خۆي بانگکردووە بناغەي ئاينى ئىزدى فيركردون و نەينىەكانى بۆ شىكردونەتەو.^{٤١٣}

جەڭنى خدر ئەلىاس (خضر الياص):

بۆنەي ئەم جەڭنە لەيەكەم پىنچ شەممەي مانگى "شوبات"ى رۆژەلاتيدا دەگىرپىت، ھەندىك لە ئىزدىەكان سى رۆژ پىش ئەو رىكەوتە بەرۆژو دەبن و ھەندىكى دىكەيان رۆژىك پىش ئەو جەڭنە رۆژو دەگرن، بەلام ئەو كەسەي "ئەلىاس"ى ناوپیت، دەپیت سى رۆژ بە رۆژو پیت.

ئىزدىەكانى "شەنگال" لەم جەڭنەدا گەنمى برژاو "برىشكە" وورد دەكەن و لەگەل شەكریان دۆشاوى خورما تىكەلى دەكەن و بە دۆستان و خزمانى خۆيانى دەدەن.^{٤١٤} الحسنى نوسىويەتى: مەسىحەكانىش جەڭنى ھاوژەمانى ئەم جەڭنەي ئىزدىانيان ھەيە و جەڭنى "ماربە ھمانى" پىدەلپن، ئەوانىش سى رۆژ پىش جەڭنەكە بەرۆژو دەبن.^{٤١٥} شاينى باسە تاچەند سەدە دوای ئىسلامىش لەنيو ئىترانىەكاندا جەڭنىك بەناوى "بەھمەن گان" ھەبوو، ئەم جەڭنەيان لەلا پىرۆز بوو، جەڭنى بەريەنداو، كانى و جۆگەكانىش لەمانگى تشرىنى دووھەمدا دەگىررا.

٤١٣- اليزيديون، ل ١٦

٤١٤- اليزيديون، ل ١١٥

٤١٥- فرهنگ و تمدن ايران ١٢٢-١٢٣

جهڙئي ته حيا:

شعوى نيووهى "شعبان" له لای نيزديه كان پر پيت و بهر هكته و نه وشوه هه تا به يانی ناخوڼ، نه وشوه "ليله القدر" ي پښه لټن، به پټچه وانهى موسلمانانوه كه "ليله القدر" يان له ره مه زاندايه.^{٤١٦}

نه وانهى رافهى قورئانيشيان كړدوه دهر باره ي "ليله"^(٤١٧) راي جياوازيان هه يه، هه نديك ده لټن مه به ستي خوداوه ند "ليله القدر" ه كه له مانگي ره مه زاندايه و هه نديكي ديكه يان گوټيان: مه به ستي شعوى نيووهى "شعبان" ه^{٤١٨}، له بهر نه وشوه شعوى نيووهى (شعبان) له لای موسلمانانيش پايه يه كي تايبه تى هه يه چونكه له دايك بونى "مه هدى" له وشوه دايه. شاكرفه تاج نوسيو يه تى: له وشوه دا مه زناني نيزدى له مه زارگه ي شى خادى كډه بڼه وه و به پيشنوږى شى خى نادانى هه تا به يانی خه ريكي نوږ كړدن ده بن، پيش نوږ سه دجار "سوره تى اخلاص" يان بؤ ده خوښت، ته نها جاريك ناوچه وانيان له زهوى دده ن نيتر دانانه ونه وه، هم كار هه ش جار دو باره ده بڼه وه نينجا ناو ده خوڼه وه و جاريكي ديكه هم كار هه كه نه وه و هه تا رږ هه لډيت به رده وام ده بن، نوږى هم شه و ه يان به نوږى ساليك داده نټن.

خه لكه گشتيه كه ش هم شه وه به پيرږ ده زانن و ووردو درشتيان له شوښت كډه بڼه وه و قه وال ه كان سروده ثاينيه كان ده خوښن و دهر باره ي ثافه رينى دنيا و كه رامات و مه زنانه وه ده بوښن، كه رږ بوه وه خاوه ن مال، بهرچا ييان بؤ ده هښت دواى خواردن بلاوه ي لڼده كه ن.

له شه نگال نوږ كړدن نه نجام نادرټ، ته نها له شوښت كډه بڼه وه و په يكه رى تاوس ناماده ده كه ن و نه ي ده ژهن و سروده كان ده خوښن كه رږ بوه وه چولې ده كه ن.^{٤١٩}

٤١٦ - اليزيدون، ل ١١٦

٤١٧ - سوره تى دخان، ثا به تى ١-٦

٤١٨ - طبري، محمد بن جرير، چاپى نووهم ١٩٧٢ بهرگى ٢٥ ل ٦٤

٤١٩ - به زيديه كان ل ٧٢-٧٤

جەڭنى جەمايى:

ئەم جەڭنە ھەت رۆژ دىڭزە دەپىت، لە شەشەمى مانگى "ئىشرىن" ھە دەستپىدەكات و لە رۆژى سىانزە ھەمان مانگدا كۆتايى دىت، ھەكو كات لەگەل جەڭنى "مىھرگان" دا نىزىكن.

جەڭنى جەمايى گىرنگىرەن و مەزىنترىن جەڭنى ئىزدىيەكانە باوھىريان وايە خوداوند لەم جەڭنەدا لە بەندەكانى خۆى خوش دەپىت و سۆزى خودا بە سەرزەويدا دەبارىت و چارەنوسى سالى ئايندە لەم رۆژانەدا روشن دەپىت.^{۴۲۰}

ئىزدىيەكان بە پىاو و بە ژنە ھەموو لايەكە ھە باشترىن پۆشاك و گرانبەھاترىن خىشل و زىريانە ھە لە مەزارى شىخادى (جەرگەى ئاينى ئىزدىيەكان) كۆدەبنە ھە، نابىت خواردەمەنى زۆرىش لەگەل خويان بھىتن چۆنكە خواردن لە لايەن پەردەدار و زىوانى شوپىنە پىرۆزەكانى "گەلى لالاش" ھە لە خىر و نەزەكانى خەلگە ھە ھەراھەم دەكرىت، بۆ ئەمەش ھەريەكە و بىرك پارە بە خزمەتچى بەرپرسى خۆراك دەدەن ئەگەر نەيدەن زيارەتياں ھەرنەگىرەت و نا بەخشىن، لە دوورە ھە قاجيان رووتدەكەن و بۆ ناو ھەرمەى مەزار دەچن، قەدەغەيە لە گەلى لالشا ئازەل بكوژن يان درەخت بېرنە ھە يان ئازارى كەس بدرىت ئەگەر دوژمنىش بىت.

پىرۆزى ئەو شوپىنە لە لاي ئىزدىيەكان لە ئاستى "مەكە" ى موسلماناندايە. كوچكەكان بۆ دابىنكرەنى سوتەمەنى رۆژى دووجار بە كۆكەدا ھەلدەگەرىن، كۆتەرە دار دەھىتن و خواردنى پىلەدەنرىت.

لە ھەرمەى شىخادىدا ژمارەى زيارەتگاكان و ژوورەكان بە ئەندازەى ژمارەى پىاوچاكانى ئىزدىانن، مىرى ئىزدىيان كلىلى ئەو شوپىنە لە بەرامبەر بىرك پارەى دىارىكرودا بە يەككە لە مەزنانى ئىزدى دەدات و ئەويش دەرگايان بۆ دەكاتە ھە و مورىدان و سەردانكەران زيارەتى خويان دەكەن.

گرنگترین بۆنەيەك كە لەم جەژنەدا ئەنجام دەدرێت بریتىيە لە:
پەرى سوارکردن، قەپاغ، دانانى تەختى شىخادى و خوانى چل مىرا.

پەرى سوارکردن:

زۆرىيەى ئەو كۆتیبانەى دەربارەى ئىزدىبەكان نوسراون تەنها باسى بۆنەى رۆژى
شەشەم و حەوتەمى ئەم جەژنەيان كردووە چونكە بۆنەى پىنج رۆژى يەكەمى جەژن بە
گرنگ ئەژمار نەكراون بەلام رۆژى پىنجەم بۆنەيەكى قورسى تىدا دەگىژن، لەم رۆژەدا بە
نۆرە حەوت پارچە قوماش ھەريەك لە رەنگىكى تايبەتى، بۆكانىيە سىپى دەبريێت و پاش
ئەوەى لە ئاوى ئەو سەرچاوەيە خاويێنى دەكەنەو، نەيزەن لە لە پيشەو و دەفژەن لە
دواى ئەو وەكەسيكيش كە پارچە قوماشەكانى بە سەرولىو و ئالاندو لە دواى
دەفژەنەو بەرەو مەزارگە دەرۆن، خەلكەكە ھەموويان بەريزەو دەوستان و ھەركەس
پارەى پتر پيشنيار بكات شانازى ھەلگرتنى يەكێك لە پارچە قوماشەكانى پىدەبريێت كە
نیشانەى يەكێك لە فريشتەكانە و لە شويئيكي تايبەتى ناومەزارگە دايدەنيێت.

دوا پارچە پەيوەستە بە ئيزەد بانويەك كەناوى "ستيا"يە، دواى ئەوەى كە
بەگۆرەپانى مەزارگە دەگات لە دەرگاىيەكى دىكەو بۆناو مەزارگەى دەبەن. ھەركەس
ئەم نیشانانە لەسەر شويئيى تايبەتى خۆى دابنيێت لەلايەن مەرەو ديارىيەك
و ەردەگريێت^{٤٢١}.

ئەم حەوت نیشانەيە سەرنجى نوسەرى بۆ ئەو حەوت پەيكەرەى بەووتەى
ئەفسەنديارى سپاسيان (ئىزدىبەكان) لە پەرسنگاى خۆياندا تاشيويانە و بەنويئەرى
حەوت ھەسارەكەى دادەنيێن راكيشاو:

١- پەيكەرى شيت (-حەزەت) كۆوان لەبەردى رەش و لەشيۆەى پياويكدايە
كەسەرى شيۆە خرە.

۲- په يکەری شیت هرمزد، رهنګی خاکیه له شپوهی مړوځدایه، روخساری وه کو داله کەر خۆره یه و تاجیکی به سه ره وه یه و کلاویکی به سه ردا کراوه و روخساری که له شپوهی ماری هه یه .

۳- په يکەری شیت به هرام له به ردی سوره و شپوهی پیاویکی سوری هه یه، کلاویکی به سه ره وه یه

۴- په يکەری شیت خۆر، له هه موو په يکەره کان گه وره تره و له شپوهی گومه زیکدایه که له خشتی زیر دروستکرایت.

۵- شپوهی شیت ناهید له شپوهی گومه زدایه، له ده ره وه مەر مه پی سپیه .

۶- گومه زی شیت تیر له به ردی خۆله میشی و په يکەری "عه تارد" دایه .

۷- گومه زی شیت مانگ به رهنګی سه وز.....^{۴۲۲} .

وامه زنه ده کریت نه و پارچانه نیشانه ی حوت هه ساره که بن به لام ئیزدیه کان له ترسی نه وه ی به بته رستی تومه تباریان نه که ن، ته نها به رهنګی نه و په يکەره نه وازیان هیناوه و له هیمای دیکه سودیان وه رگرتوه، که بریتیه له تاشینی بالنده یه ک له شپوهی "تاوس و مارێک" به سه ر ده رگای چونه ژوره وه ی مه زاری "شیخادی" دا. نه و مه زارگه یه چه ند پارچه یه کی لێیه، تابلوی "مار و تاوس" ه که ش سه رنجمان بۆ داستانی هه لځه له تاندى (ئادهم و حوا) که به (مار و تاوس) له خشتی بردن راده کیشیت.^{۴۲۳}

نه وان به م کاره یان خویان له ریزی نه و خودا په رستانه داده نین که به چاوی ریزه وه له شه یان ده روان.^{۴۲۴}

به پیی نه وه ی نه و په يکەره نه له لای ئاریه کان به هایه کیان هه یه و له جیگایه کدا به ناوی "شیدستان" دایه نین، له به رنه وه ناییت به دووری بزاین که په رستگایه کی وه کو نه وه ی شیز (نازه ر گشنه سپ) ی نازه ربایجان، له پیش به هیزبوونی ئایینی زه رده شتیدا بووبیت و

۴۲۲- دیستان مذاهب، ل ۱۵-۱۶

۴۲۳- The Religion of the Yazidi، p.21

۴۲۴- ر.گ، باسی عوده ی و باسی تاوس گێران.

لەم پەیکەرەنە بێبەش بووبێت چونکە "جەمشید" کاتێکە ئاینی سابینێهەکانی لەناوێرد و ئاینی نوێکردەوه لە "دەماوەند" هەوێ بۆ "بابل" رۆشت بۆو کە لە "بابل" کۆمەلگەی خۆداکانی لێبوو، لەوێ هەوێ بۆ نازاربايجان رۆشت^{٤٢٥} و خۆی خۆی لە کۆبوونەوهی خۆدایاندا کە بە سەرۆکایەتی ئاهورامەزدا بەستراوێ ئامادەگی هەبوو.^{٤٢٦}

ئەوهی لەبارەوی ئەم پەرستگایەوه دەلێن پشتیوانی ئەم ووتانە دەکەن. معین لە "مسعودی" هەوێ باس دەکات: پاشماوێهەکی سەرنجراکێش لە خانوبەرەو نەخش و نیگاری شاری "شیز" دا هەیه کە تەنە ئێسمانییهکان و ئازەل و سەیرۆ سەمەرەوی دیکە نیشان دەدات.^{٤٢٧}

کە یخوسەرەو ئێسفەندیار دەلێت: جەمشید پەیکەری ئاسمانی بە بنمیچی کۆشکە کەیهوێ نابوو.^{٤٢٨}

بەپێی ئەوانە هەتا ئیستا ووتران، دەکرێت بلێن: لە سەردەمی زۆر کۆندا شوینی ئازەرگشەسپ مەلەبەندی ئاینی ئیزدی بوو. بۆ بەهێزکردنی ئەم بێرۆکەیه بەلگەی دیکەش، هەیه وەک:

١. محمد امین زەکی بەگ نوسیویەتی: شوینی هۆزی موکری ((کە کوردن و لەباکۆرەوه بەشوینی لە دایکبونی زەرەدەشت "ئازەرگشەسپ" سنوردار دەکرێت و ئەم هۆزە هەر لەکۆنەوه لەم شوینە نیشتەجێن.^{٤٢٩}
 ٢. لە پەرتوکه کۆنەکاندا، شیز (ئازەرگشەسپ)، بەنزیکی شارەزور نوسراوه^{٤٣٠}.
- جگە لەوهی دانیشتوانی شارەزور کورد بوون، پەیرهوانی ئاینی "ئەهلی هەق" یش کە

٤٢٥- دبستان مذاهب، ل ١٤

٤٢٦- فرهنگ و تمدن ایران، ل ١٢-١٣

٤٢٧- نخستین انسان و نخستین شهریار ل ٤٧٤

٤٢٨- مزدیسنا و تأثیران در ادبیات فارسی، ل ٢٠٥

٤٢٩- دبستان مذاهب، ل ١١٠

٤٣٠- کردو کردستان، ل ٣٨٣

په یوه ندى نزيكيان له گال "نيزديه كان" دا هيه، هه مان باوهریان له باره ی شاره زووره وه
هيه كه نيزديه كان له باره ی "لالش" وه هه يانه و ده لئن "عرشی ره حمان" له
شاره زوور دانراوه.^{۴۳۱}

قه پاغ: له شه شم رۆزی جه ژنی "جمایی" دا چهند چه کداری ئیزدی تفهنگ
به ده ست، به سهر ئه و چپایه ی که به سهر مه زاری "شیخادی" دا ده روانیت، له وئ ده ست
به ته قه کردن ده کن ئینجا به په له بۆ گوره پانی شیخادی دینه وه و گایه ک که چل رۆژه
له مه زارگه دا پاریزراوه، به ره و مه زاری شیخ شه مس پیشی ده دن، له پیش گاکه وه
کابانیک ده روات ده فریکی پییه قانگی (نه سفه ند) تیداده سویتیت، دوکه لئ لینه لده ستی،
له دواى نه ویشه وه قه والیک نه یده ژه نیت، له دواى نه ویشه وه قه والیکى دیکه ده ف ده ژنیت،
پیش گاکه که وتون، چهند که سیکیش به دار گاکه لیده خوړن، نه م چهند که سه ی گاکه بۆ
ده ره وه ده به ن به راسپارده ی میر ئاگاداری لیده که ن و ده بیت له سئ تیره ی (ماموس،
قاندیا و تورک) بن نه وانه ی نیازبانه گاکه بۆ مه زاری شیخ شه مس بفرینن له وان
ده پارینه وه که پیویسته گاکه بۆ مه زاری شیخادی بگه ریته وه، له م کاته دا له نیو
خه لکه که دا دووکه س به نه ینی خویان به گاکه ده گه یه نن و به فیل ده یفرینن، هاوار و قیزه
و ده نگه ده نگ له خه لکه که به رزده بیتته وه و چاو له و دوانه ده پۆشن و گاکه ده به ن،
خه لک و پاریزگارانی گاکه به ره و مه زاری شیخادی ده یگیرنه وه، له سوکا
مه عریفه ت (بازاری مه عریفه ت) که تیره ئیزديه كان هه ریه که و له جیگه ی تایبه تی خویان
وه ستاون، ده که س ئاماده یی خویان بۆ پاراستنی گاکه راده گه یه نن به لām "میر" پییان
را ده گه یه نیت گاکه یان فراندوه بئاوه ی لیپکه ن، نه و دووکه سه ی له هه ولئ فراندنی
گاکه دا بوون بۆ مه زاری شیخادی ده چن و خویان و نیشان ده دن له پاریزگارنن، دیسان
گاکه بۆ مه زاری شیخ شه مس ده به ن و خه لکه که دوايان ده که ون و گاپیش ده دن و

۴۳۱- مزديسنا و تأثیران در ادبیات فارسی، ل ۲۰۳-۲۰۴

به نهیښی سهری ده برن و گزسته که ی به زیوانه ی مه زاری شیخ شه مس دده ن.^{۴۳۲} قوریانی کردنی نه م گایه له بونه ی میترائیسیم ده چیت.

راوراوینی نه م خه لکه و سهربرینی نه و قوریانیه له نیوان مه زاری (شیخادی و شیخ شه مس) دا، ده کریت چیرۆکی نه و ناکوکیه کونه ی نیوان نه و دوو شیخه نیشاندات. به لام قوریانی کردنی "گا" رهنگه نیشاندهری دامه زراندنی میری نوئی یان په یمان نوپکردنه وه میره که یان بیت.

دوای کوتایه اتنی قوریانیه که به نه یژهنین و ده فژهنینه وه نزیکه ی سئ سور هه لپه رکپیه کی تایبه تی هه لده پرن.

دانانی به رشبایکی شیخادی (تهختی شیخادی):

له رۆژی حه وته می جه رنی "جمایی" دا بونه ی دانانی به رشبایکی (تهختی) شیخادی ده کریت، تهختی شیخادی له نزیکه ی شهست ئالقه ی ناوپۆشی برۆنزی زهره و دوو داری بهرز و فهرشه کونیک پیکدیت. ئیزدیان له و باوه رده دان نه و ئه لقه و دارو فهرشه تهختی شیخادی بووه و به رشبایکی پیده لئین.

له و رۆژه دا میری شیخان، ئاماده کردن و دانانی به رشبایکی شیخادی له جیگه یه کی تایبه تیدا له بهرزکردنه وه یه کی ئاشکرا دا (مزایده) بهرزیده که نه وه.

مه زنانی ئیزدی بۆ ریژی نه م یادگاریه نرخه که ی بهرزده که نه وه، قه والائیش به ئاوازی دهف و نه یژهنینه وه به ده ورو پشته "به رشبایکی شیخادی" دا ده سۆرینه وه، کئ بهرزترین نرخه پێشنیار کرد بۆ نه و ده رده چیت و به هاوکاری چه ند که سیکی خۆی ئالقه کان به دووری و نزیکه یه کسان له سه ر فهرشه که رپک ده خات و دایده نیت ئینجا به به نی له ئاوی "زمزم" دا خوسینراو ئه لقه کان به یه که وه به ند ده کات و به دوو داره که وه ده یبه ستیت، کاتئ تهخته که هه لده گرن له ئاوی حه وزه بچوکه که ی گۆره پانی "شیخادی" دا بیه شوون و

۴۳۲ - الیزیدین ل ۱۱۱-۱۱۰ و بینینی نوسه ر خۆی.

له ئاوى ھەلکەيشن، خەلکەكە بەرھەوتەختەكە ھېرش دەھيئن و دەستی لێدەدەن و ماچی دەكەن. ئیزدیه‌كان ئەم کارە بە ئەركیكى ئایینی دەبینن، ھەتا لێدانى فەرمانبەرانی تاییەتیش لەم کارە نایان گیرێتەو.

ئەگەر بۆنەى شتن و لە ئاوه‌لکەيشان بە شێنەى ئەنجام بدرێت، خەلکەكە دڵخۆش دەبن و بەفائەتێكى باشى دەزانن بەلام ئەگەر ئاپۆرای خەلکەكە نەھەلێت بۆنەكە ئەنجام بدرێت ئەوا زۆر نیکەران دەبن چونکە دەستیان بە ئاوەگات بەنیشانەى سالى نەبوونی و قەیرانى دەزانن.

خوانى چل میرا:

مەبەست لە خوانى چل میرا، سفرەى چل کەسە، ئیزدیه‌كان لەو بروایەدان شیخادى چل شاگردى پاکی بانگ کردووه، ئەوانیش ئامادەبوون لەرێگەى خزمەتى پیرەكەیاندا لە ھیچ خۆبەختکردنێك سەل نەكەنەو، گوايه سەرۆكى ئەو "چل میرە"، "قەخرى چل میرا" بوو كە لەشارى "ئینسفىنى" جێگەپێى دیاره.^{٤٣٣}

ئەو چل کەسە لە مەزنان و پێشەوایان و لەناوچەى شیخان و شەنگال مەزارگەو نیشانەیان ھەیه و زۆریەیان لە مەزنانى زنجیرەى "تصوف" و ناوى ھەندێك لەو چل کەسە لەلای "ئەھلى حق" یش ھاتوون و "شەمسى تەبیرى" یەكێك لەو چل کەسە.^{٤٣٤}

لەرۆژى ھەوتەمدا خەلکى "ئینسفىنى"، گایەك بەھیمای "خوانى چلمیرا" سەردەبرن، گۆشتەكەى بەباشى دەکۆلێن ئینجا ئیزدیانی ناو مەزارگەى شیخادى بۆ بەركەوتنى بەشە گۆشتى خۆیان كۆدەبنەو.

ئاشکرایە لەو قەرەبالغیەدا گۆشت بەركەوتن کارێكى دژوار و سەختە و نا ئومیدیش نابن ھەریەك لەمیر، بابا شیخ، شیخ وەزیر پارچەبەكە گەورە ھەلدەگرن و بۆناو

٤٣٣- الیزیدیون، ل ١١٢

٤٣٤- بابازادە پرویز، حماسە پرشكوه اهل حق، ل ٦٢

خەلگەكەى ھەلدەدەن، خەلگەكەش بەشۆر و شەوقىكى تۆرەو ھەيگرنەو ھەلەنئە
خۆياندا دابەشى دەكەن، زۆر جار پېشھاتو ھەلە دەستەپەنەن پەرچەيەكى بچوك،
دەستەپەن بەناو مەنچەلە گۆشتەكەدا كەردو ھەلە چۈنكە ئەوان لەو بىرۋايەدان ھەركەسەك
پەرچەيەك لەو گۆشتە بخوات بىرۋاي بەھەيز دەپت.

دوای كۆتايى ھاتنى گۆشت دابەش كەردەكە نوپەرى مېر بەندىكى سېپى
لەناوچەوانىيان دەبەستەت و ئىترەك يەك و كۆمەل كۆمەل مەزارى شىخادى جېدەھەلەن،
بەلام خەلگەكە بەھزانى بۆ پاكز كەردە ھەلە مەزارگەكە دەمەنەنەو.^{۴۳۵}

كۆشتە ھەلە ئەم گايە ھەلەپەي خەلگەكە بۆ خوارەنى پەرچەيەكى بچوكى ئەو
گۆشتە بۆنەى دانانى "بابەكى خۆرەم دىن" لەجىگەى "جاويدانى كورى سېھرەك" مان
بەياد دەھەننەتەو.

ئاشكرايە دوای ئەو ھەلە "شىخ شەمس" بەناو بىرۋايەنى "شىخ فخرالدىن" دەستەى لە
سەرۋەكايەتى ئىزدەپەكان بۆ بەنچەى شىخادى ھەلگەرت و ئاشتەى كەرد.^{۴۳۶} شىخ فخرالدىن
ھەك بەيەت. شىخ حسن، گايەكى ھەناو سەرىبىرى چۈنكە ئەو گايەى لەبۆنەى "قەپاغ" دا
بەو شىۋە سەختە قورىانىكرا سودىكى نەبوو بەلام دوو مەن گەلە دوای ئاشتەوايى و
دامەزەندەنى مېر كەنەشەنەى ئەو و دانانى شەبايىكى شىخادى لەجىگەى تايىبەتى خۆى بوو
قورىانىكرا.

شاينەى باسە لە چىپاكەى تەنەشت مەزارى شىخادى بەو ھەلە دىزىكەو ھەكە جىگەى
دووكەسى تەدا دەپتەو ھەلە ھەلدەقۇلەت، ئەو سەرچاۋەى "زەزمەى پەدەلەن،
خەلگەكە لەكاتى بۆنەكەدا يان دوای ئەو دەچنە ناۋى و دەست و رۇخسارى خۆيانى
پەدەشۆن چۈنكە ئەگەر كەسەك بەم ئەو خۆى خاۋىن نەكاتەو زىارەتەكەى
و ھەلەگەپت.

۴۳۵- ز. ۱۱۲۲-۱۱۳

۴۳۶- ر.گ تارىخچە ئىزدەپەن

معین نوسیویه تی "زم" به مانای له سه رخۆ و "زمزم" به واتای وورده وورده و له بواری زاراوه دا به: ((ووشه گه لیکه که موغه کان له شوینی ستایشی کردگار و په رستنی ئاگرو خوشتن و شتخواردندا ووتویانه. ^{۴۳۷})).

له وانه یه بتوانین بلین ئه م جه ژنه ی ئیزدیه کان له گه ل جه ژنی "موهرگان" دا بیپه یوه ندی نیه، به و به لگه یه ی که ئیزدیه کان بایه خیکی نۆر به جه ژنی "جمایی" خویان ده دن . بۆنه ی پرشکوو جوړاو جوړی ئه و یادکردنه وه ی جه ژنی (موهرگان) مان به یاد ده هیئتیه وه چونکه "جه ژنی موهرگان" له کوندا به جه ژنی سه ریسال داده نرا. ^{۴۳۸} به لام دواتر ئه و بایه خه ی جارانی له ده ستدا که چی له لای ئیزدیه کان که پتر له په یره وانی ئاینه کانی دیکه نه ریت و خوی خویان پاراستوه بایه خ و شکوی ئه م جه ژنه شیان پاراستوه . چه ند به لگه یه کی جیاواز له سه ر گیرانی "جه ژنی میهرگان" نوسراوه لیتره دا به سی به لگه دواپیښه هیتن، نه وانیش:

۱. ده لین خوداوه ندی مه زن له م رۆژه دا زه وی فه راهم کرد و گیانی به بهر زینده وه راندا کردوه .

۲. هه ندیکی دیکه ده لین فریشته کان له م رۆژه دا به ده نگ کاوه ی ئاسنگه ره وه هاتوون و زوحاکیان له ناو بردوه .

۳. کومه لیکي دیکه ده لین فه ریدون له م رۆژه دا زوحاکی له بابل گرت و بۆکیوی ده ماوه ندی نارد له وی زیندانی بکه ن و خه لکیش به و بۆنه یه وه جه ژنیکي مه زنیان گیرا. ^{۴۳۹} مانگی تشرینی بابلی به مانگی شه مس (خودای خۆر) داده نریت ^{۴۴۰} و له گه ل "میهرگان" و رۆژانی جه ژنی "جمایی" دا نزیک و هاوژه مانه .

-کو تای-

۴۳۷- میزدیسنا و تأثیر آن در ادبیات فارسی ل ۲۵۴

۴۳۸- نخستین انسان و نخستین شهریار ل ۴۷۷

۴۳۹- فره نگي ده خدا ووشه ی مهرگان

۴۴۰- فره نگي ده خدا.

سه‌رچاوه‌کافی نهم کتیبه:

- اگینر، شیرین، اقوام مسلمان اتحاد شوروی، ترجمه محمد حسین اریا، تهران، ۱۳۶۷.
- اسفندیار، کیخسرو، دبستان مذاهب، به کوشش رضا رحیم زاده ملک، تهران، ۱۳۶۲.
- آموزگار ژاله و تفضلی، احمد، زبان پهلوی، دستوران، تهران، ۱۳۷۳.
- آموزگار ژاله، زن در خانواده ایران بان، مجله دانشگاه تربیت معلم، دانشکده ادبیات و علوم انسانی، شماره دوم، ۱۳۵۶.
- اقبال، عباس، خاندان نوبختی، تهران، ۱۳۴۵.
- بابازاده، پرویز، حماسه باشکوه اهل حق چهل تنان، ۱۹۴۷.
- بدلیسی، شرفخان، شرفنامه (تاریخ مفصل کردستان)، با مقدمه و تعلیقات و فهارس محمد عباسی، تهران، مؤسسه مطبوعاتی علی اکبر علمی.
- بۆره‌ک‌بی (صفی زاده)، صدیق، پارسی گویان کرد، تهران، ۱۹۶۶.
- بۆره‌ک‌بی (صفی زاده)، صدیق، نوشته‌های پراکنده درباره یارسان اهل حق، تهران، ۱۳۶۱.
- بهار، محمد تقی، سبک شناسی، تهران، ۱۳۶۹.
- پیرنیا، حسن و اقبال، عباس، تاریخ ایران، تهران، ۱۳۷۰.
- تفضلی، احمد، ترجمه مینوی خرد، تهران، ۱۳۶۳.
- جامی، عبدالرحمن، نفحات الانس، به کوشش مهدی توحیدی پور.
- جهانگیری، محسن، قدریان نخستین، مجله معارف، دوره پنجم، شماره ۱، تهران ۱۳۶۷.
- چهاردهی، نورالدین، اسرار فرق خاکسار، اهل حق، تهران ۱۳۶۹.
- حقیقت، عبدالرفیع، نهضت‌های فکری ایران، تهران ۱۳۴۷.
- رامپوری، غیاث الدین محمد بن جلال بن شرف الدین، به کوشش منصور ثروت، غیاث اللغات، تهران ۱۳۶۳.

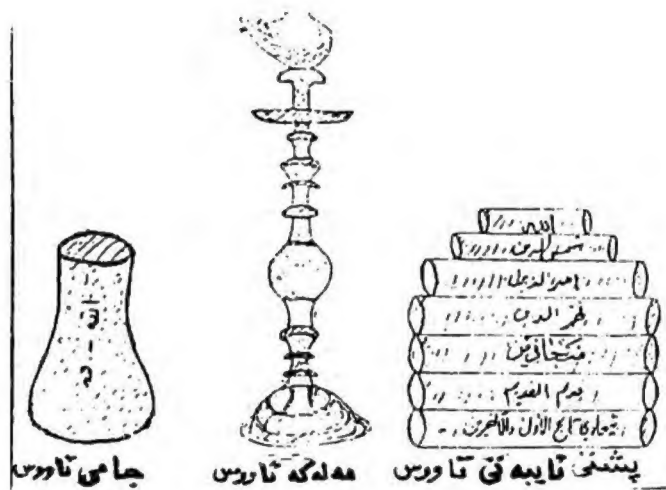
- راوندی، مرتضی، تاریخ اجتماعی ایران، تهران ۱۳۶۸.
- رن، فرای، تاریخ ایران کمبریج، ترجمه حسن انوشه، تهران، ۱۳۶۳.
- ریاحی، محمد امین، تاریخ خوی، تهران، ۱۳۷۲.
- زدین کوب، عبدالحسین، دنباله جستجو در تصوف ایران، تهران ۱۳۶۹.
- سسیل، ادموندز، کردها ترکها عربها، ترجمه ابراهیم یونسی، تهران ۱۳۶۷.
- شاه حسینی، ناصرالدین، فرهنگ و تمدن ایران، تهران ۲۵۳۶.
- شهزادی، مویدرستم، زرتشت و آموزشهای او، تهران ۱۳۷۱.
- صاحب زمانی، ناصرالدین، خط سوم، تهران ۱۳۶۲.
- صفا، ذبیح الله، تاریخ ادبیات در ایران، تهران ۱۳۷۰.
- ضرغام، شهریار، گزارشهای تلگرافی آخرین سالهای عمر ناصرالدین شاه، تهران، ۱۳۶۹.
- طوسی، خواجه نظام الملك، سیاستنامه، به کوشش دکتر جعفر شعار، تهران ۱۳۷۰.
- عراقی، فخرالدین کلیات، تحقیق سعید نفیسی، تهران، ۱۳۷۰.
- عطار، فخرالدین محمد، تذکرة الاولیا، به اهتمام نیکلسون، تهران ۱۳۷۰.
- عمید، حسن، فرهنگ عمید، تهران ۱۳۵۲.
- فروزان فر، بدیع الزمان، زندگانی مولانا جلال الدین محمد مشهور به مولوی، تهران ۱۳۶۶.
- فشاهی، محمد رضا، تحولات فکری و اجتماعی در جامعه فتودالی ایران، تهران ۱۳۵۴.
- کریستن سن، ارتور، نخستین انسان و نخستین شهریار، ترجمه و تحقیق ژاله آموزگار، احمد تفضلی، تهران، ۱۳۶۸.
- کسروی تبریزی، احمد، نامه‌های شهرها و دیه‌های ایرانی، تهران ۱۳۵۸.
- لسترنج، جغرافیای تاریخی سرزمینهای خلافت شرقی، ترجمه محمود عرفان، تهران ۱۳۶۴.
- مردوخ کردستانی، شیخ محمد، تاریخ کرد و کردستان، سنندج.

- مصاحب، غلام حسين، فرهنگ مصاحب، تهران، ۱۳۵۶.
- معين، محمد، مزدیسنا و تأثیر آن در ادبیات پارسی، تهران، ۱۳۲۶.
- معين، محمد، فرهنگ معين، تهران ۱۳۷۱.
- مير احمدی، مریم، دين و دولت در عصر صفوی، تهران، ۱۳۶۹.
- نفیسی، سعید، بابك خرمدين، تهران ۱۳۴۸.
- نقوی، سيد علی مهدی، عقاید مزدك، تهران ۱۳۵۲.
- نيکیتين، واسیلی، کرد و کردستان، ترجمه محمد قاضی، تهران ۱۳۶۶.
- وهبی، توفیق، بررسی مختصری از تاريخ ادیان کردان، ترجمه سيد جمال الدين حسینی، تهران ۱۳۶۱.
- یاسمی، رشید، کرد و پیوستگی نژادی و تاریخی او، تهران ۱۳۶۳.
- باعدری، زیدو، الزواج، مجله لالش، العدد ۱ دهوك، ۱۹۹۳.
- ابن الاثیر، عزالدین، الكامل فی التاريخ، بیروت ۱۹۷۹.
- ابن تیمیه، احمد، مجموع فتاوی شیخ الاسلام احمد بن تیمیه، جمع علی عبدالرحمن بن محمد بن قاسم.
- البغدادي، عبدالقاهر، الفرق بين الفرق، مصر، ۱۹۴۸.
- پاشا، عبدالرحمن، جريدة العراق، بغداد ۱۹۸۸/۱۲/۸.
- جانباز، طارق، الموسيقى عند الایزیدیة، مجلة لالش، العدد ۱، دهوك، ۱۹۹۳.
- جندی، خليل، ادعیه الایزیدیة، مجلة لالش، العدد ۱، دهوك ۱۹۹۳.
- جندی، خليل، نحو حقيقة الديانة اليزيدية، مجلة سرهلدان، العدد ۴ و ۵، دهوك لسنة ۱۹۹۳.
- حبيب، جورج، اليزيديه بقايا دين قديم، بغداد ۱۹۷۸.
- الحسنی، عبدالرزاق، اليزيديون في حاضرمهم و ماضيهم، بغداد ۱۹۸۴.
- الدليل العراقي، لسنة ۱۹۳۶.
- سليمان، خدری، صحيفة العمل الاسلامی، السنة العاشرة، العدد ۴۰۷، ۱۲ شباط ۱۹۹۲.

- سمعانی، ابو سعید، الانساب، تصحيح عبدالرحمن يحيى اليماني، متبة الحرم المكي ١٩٦٢، تقديم و تحقيق عبدالله البارودي، بيروت ١٩٨٨.
- شهرستاني، محمد، الملل و النحل، الطبعة الثانية، مصر مكتبة الاتحاد.
- الطبري، محمد بن جرير، تاريخ الطبري، القاهرة ١٩٦٦.
- العزاوي، عباس، تاريخ اليزيدية و اصل عقيدتهم، مطبعة بغداد ١٩٣٥.
- قرآن كريم.
- القس اسحاق، قصة الديانة الداسنية اليزيدية، الناشر و المشرف على الطبع، القس شموئيل جميل، ملحق كتاب جورج حبيب، بغداد، ١٩٨٤.
- المنجد، بيروت، ١٩٧٣.
- ثاميدى صادق بهاء الدين، ريزمانا كوردى، به غدا، ١٩٨٧.
- آرى، كريفيآ خونى، مجله متين، ژماره ١٣، دهوك ١٩٩٢.
- باعدري، زيدو، ره فاندنا ژنى لجهم ئيزديا، مجله متين، ژماره ٢٢، دهوك، ١٩٩٣،
طتوافيد ئيزديا، مجله متين، ژماره ٧، دهوك ١٩٩٢.
- خال، محمد، فرههنگى خال، سليمانى ١٩٦٤.
- سليمان، خدرى و خليل جندى، ئيزدياتى، به غدا ١٩٧٩.
- سليمان، خدرى، گوندياتى، به غدا ١٩٨٥.
- شرفكندى (هه ژار)، عبدالرحمن، فرهنگ كردى-فارسى، تهران، ١٣٦٨.
- فتاح، شاکر، يه زیدیه کان و ئاینی یه زیدى، سليمانى ١٩٦٩.
- محمدامین، زکى بگ، کورد و کوردستان، مهاباد، ١٣٥٠.
- مینورسکى، کورد، ورگير حمه سعید، به غداد ١٩٨٤.
- نبز، جمال، زمانى یگرتووى کوردى، بامبيرگ المان ١٩٧٦
- Volume 23. 'Encyclopedia Americana
- Volume 32. 'Encyclopedia Americana
- The Religion of The Yezidis Tra. 'Glaseppe Farllan -
1945. 'Jamshedji Maneckji

زۆر سوپاسى بەرپىز (بەھادىن عبدالرحمان) بەرپۈەبەرى گىشتى كاروبارى
شەھىدوئەنفالكراوان دەكەين،كە پامان سپارد نامەى دكتوراكەى (د.عبدالقادىر مارونسى)
مان بۇ بەيىت زۆر بەخۇشئالپەۋە ۋەكو ئەركىكى نىشتمانى بۇيەتتاينەۋە ۋەم كىتەپ
ناۋازەيەى لى دەرچوۋ ، نموونەيان زۆر بىت.
سوپاس بۇ كاكە (دلىر خلف اوسمان) كەزۆر بەجۋانى تاپپى ئەم كىتەپى گرتە
ئەستۇ...

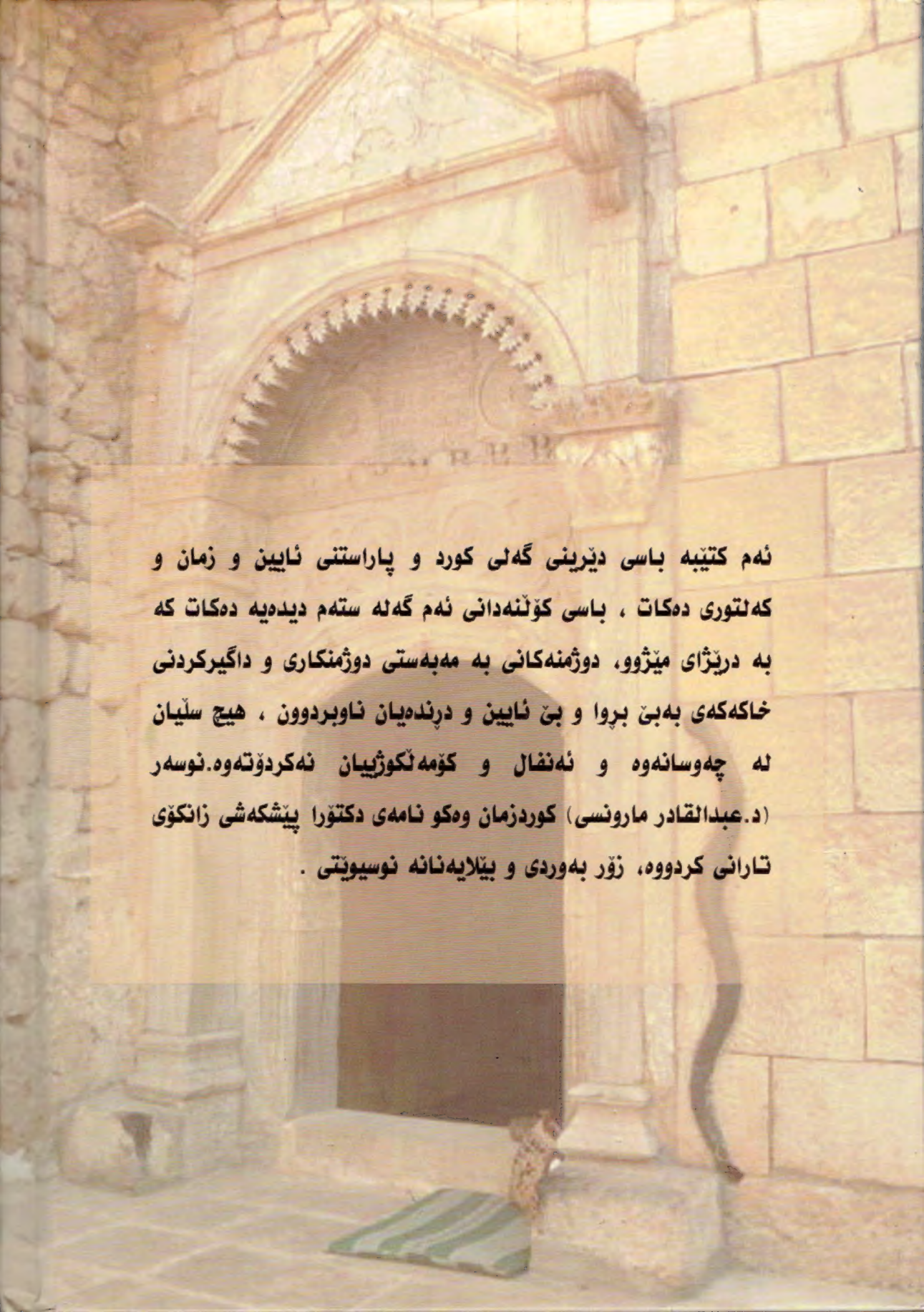
سوپاس بۇ كاكە (دارياس) ى كوپم كە ھەلەچنى كردهۋە

مه‌لکه تاووس له‌سەر پایه‌یه‌کی تایبه‌تی له‌گه‌ڵ جام و پشتی تایبه‌تی خۆیدا دانراون، له
کتیبی الیزیدیون الحسنی.

یه‌کێک له‌و تاوسانه‌ی هه‌ریق پاشای عوسمانی له‌ساڵی ١٨٩٢ زاینی به‌تالان بردونی، ئیستا له
یه‌کێک له‌ مۆزه‌خانه‌کانی "ئه‌لمان" دابه‌. له‌کتیبی گوندیاتی (خوری سلیمان) وه‌رگیراوه‌.

ئەم كتيبه باسى ديريىنى گەلى كورد و پاراستنى ئايىن و زمان و
كەلتورى دەكات ، باسى كۆلنەدانى ئەم گەلە ستم دیدیه دەكات كە
بە دريژاي ميژوو، دوژمنهكانى بە مەبەستى دوژمنكارى و داگيركردنى
خاكەكەى بەبى بپروا و بى ئايىن و درندهيان ناوبردوون ، هيج سلیان
لە چەوسانەووە و ئەنفال و كۆمەلکوزييان ئەکردۆتەووە.نوسەر
(د.عبدالقادى مارونسى) كوردزمان وەكو نامەى دكتۆرا پيشكەشى زانكۆى
تارانى كردووە، ژۆر بەوردى و بيلایەنانە نوسیویتى .